

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
BIBLIOTECA DE DIALECTOLOGIA I SOCIOLINGÜÍSTICA, XI

JOSEP J. CONILL

**Del conflicte lingüístic a l'autogestió:
materials per a una sociolingüística
de la complexitat**

Premi de Sociolingüística 2005

BARCELONA
2007

**Del conflicte lingüístic a l'autogestió:
materials per a una sociolingüística
de la complexitat**

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
BIBLIOTECA DE DIALECTOLOGIA I SOCIOLINGÜÍSTICA, XI

JOSEP J. CONILL

**Del conflicte lingüístic a l'autogestió:
materials per a una sociolingüística
de la complexitat**

Premi de Sociolingüística 2005

BARCELONA
2007

Conill, Josep J.

Del conflicte lingüístic a l'autogestió : materials per a una sociolingüística de la complexitat. — (Biblioteca de dialectologia i sociolingüística ; 11)

Bibliografia. Índex. — Premi de Sociolingüística 2005

ISBN 978-84-7283-951-9

I. Institut d'Estudis Catalans II. Títol III. Col·lecció: Biblioteca de dialectologia i sociolingüística ; 11

1. Conflicte lingüístic 2. Multilingüisme 3. Noruega — Política lingüística

4. Espanya — Política lingüística

316:800

© Josep J. Conill Ripollès

© 2007, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: desembre de 2007

Tiratge: 450 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL

Carrer del Peu de la Creu, 5. 08001 Barcelona

Imprès a Limpergraf, SL

Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISBN: 978-84-7283-951-9

Dipòsit Legal: B. 53369-2007

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

A proposta de la ponència formada pels senyors Joan A. Argenter i Giralt, Francesc Vallverdú i Canes, membres de la Secció Filològica, i Ernest Querol, l'Institut d'Estudis Catalans, en sessió plenària tinguda el dia 4 d'abril de 2005, acordà per unanimitat de concedir el Premi de Sociolingüística a Josep J. Conill Ripollès pel seu treball *Del conflicte lingüístic a l'autogestió. Materials per a una sociolingüística de la complexitat*.

Així mateix, la Secció Filològica, en la sessió del dia 16 de febrer de 2007, prengué l'acord de publicar la dita obra, la qual, amb el títol *Del conflicte lingüístic a l'autogestió: materials per a una sociolingüística de la complexitat*, és editada a cura del senyor Joan A. Argenter i Giralt.

*Per a Anna i Jordi,
amb qui mon cor s'esforça*

Als meus pares

Hi ha, entre tots els pobles, molta gent que vol enretirar de l'edifici meravellós allò que les seves nacions havien aportat per a l'obra comuna, sense preocupar-se de les esquerdes que hi puguin causar i amb la idea equivocada que bastaran les dèbils forces de la seva petita comunitat per abastar el cel i l'infinit. Per fortuna, d'altres continuen encara al seu lloc, d'altres que opinen que mai un poble o una nació no podran abastar per si sols el que a penes ha aconseguit tota la força europea unificada en segles d'heroica comunitat. Són persones a les quals els agrada de creure que aquest monument cal acabar-lo ací, a la nostra Europa, on va començar, i no potser en continents estranys, a Amèrica, a Àsia.

STEFAN ZWEIG

Les àrees més fructíferes per al desenvolupament de les ciències són aquelles que han estat desdenyades com a terres de ningú entre els diversos camps ja establerts.

NORBERT WIENER

La major part dels conceptes de les ciències humanes estan contaminats pel llenguatge comú de les preferències i dels conflictes.

FERNAND DUMONT

Tothom, i això és prou legítim, té alguna cosa a dir respecte a les llengües que usa i sobre les altres... Però és clar que cap activitat científica mereix aquest adjectiu si s'acontenta de reprendre, sota una forma un poc més literària, les idees que corren.

PIERRE ACHARD

Hi ha qui creu que en pot fer munició, de les ruïnes de Babel.

LLUÍS V. ARACIL

Les veritats incontestables tenen el desavantatge d'enfosquir la veritat, tot enervant els sentits.

HEINZ VON FOERSTER

Cada cop que aconseguim esdevenir l'únic parlant, deixa d'existir un parlant.

JAMES P. CARSE

La fi del diàleg suposaria la mort de la humanitat.

MIJAIL M. BATJIN

Els llecs sempre confonen la complexitat amb la complicació.

ROBERT SHECKLEY

Taula

Preàmbul	13
1. Minorització lingüística i teoria de catàstrofes. Una temptativa de modelització	31
1.1. De la interdisciplinarietat a la transdisciplinarietat: cap a una sociolingüística nòmada	31
1.2. <i>Conflicte lingüístic</i> , un concepte conflictiu?	36
1.3. Un gresol de models: la teoria de les catàstrofes	39
1.4. La minorització lingüística com a catàstrofe en cúspide	44
1.5. Explicació del model	50
1.6. Conclusions	60
2. El cas noruec, o les apories de la política lingüística	63
2.1. Antecedents històrics	64
2.2. La qüestió de la llengua a Escandinàvia	68
2.3. El cas noruec	71
2.4. El model composicional de codificació lingüística	80
2.5. Algunes lliçons sociolingüístiques del cas noruec	84
2.6. Conclusions	93
2.7. Apèndixs	95
2.7.1. Apèndix 1. Quadres estadístics sobre l'ús del <i>bokmål</i> i el <i>nynorsk</i> a l'Administració municipal i a l'escola primària	95
2.7.2. Apèndix 2. Les dues versions noruegues del parenostre	98
2.7.3. Apèndix 3. Àrea central del <i>nynorsk</i>	99
2.7.4. Apèndix 4. Tipus familiars i regions lingüístiques	100
3. Sentit comú i comunitat de sentit: cap a un tractament llibertari de la complexitat sociolingüística	101
3.1. Llengua i Estat: la diversitat lingüística en el llit de Procust	103
3.2. La quantitofrènia, un sentit comú?	111
3.3. La qüestió de la interllengua	118

3.4. Cap a un model d'(auto)gestió democràtica dels contenciosos lingüístics	127
3.5. Liberalisme llibertari i ciutadania multicultural	139
3.6. Colofó	154
4. Coda 1a. Reflexions preliminars per a una política lingüística alternativa al País Valencià	157
4.1. La política lingüística a l'Estat espanyol actual: un escàndol democràtic?	157
4.2. La política lingüística al País Valencià: dogmes i inconseqüències	161
4.3. Algunes propostes per a una política lingüística autogestionària	163
4.4. Conclusió	168
5. Coda 2a. Sociolingüística de la sociolingüística: a propòsit del cas gallec	169
5.1. La sociologia del llenguatge com a observació de segon ordre	169
5.2. Cap a un model historiogràfic i epistemològic de rang superior	173
5.3. El model triàdic	179
5.4. Una anàlisi triàdica del cas gallec	183
5.5. Colofó	192
Bibliografia	195
Índex onomàstic	215

Preàmbul

Assegurava Flaubert que hom no escriu els llibres que voldria. L'observació és del tot certa, encara que no ho és menys que les obres que ens és donat realitzar se'ns acaben assemblant inevitablement, tal com suggereix aquell apòleg de Borges en què un home es proposa dibuixar el món i, després d'anys d'abnegat esforç, descobreix poc abans de morir que l'obra resultant estafà la imatge del seu rostre. Qualsevol treball humà constitueix, per bé que no ho pretengui, un testimoni indirecte dels dies esmerçats en la seva execució —vet ací una antiga saviesa que mai no hauríem de perdre de vista, tampoc pel que fa als fruits del pensament. I és que aquest, com les persones mateixes, exhibeix també la seva peculiar genealogia, que les notes i les referències bibliogràfiques s'encarreguen només parcialment de posar en relleu. Si filàvem una mica més prim, però, encertaríem a descobrir-hi una altra mena de genealogia més soterrada: la que relliga tota teoria amb l'Arbre de la Vida.

Els presents assaigs no hi constitueixen una excepció. Escrits entre finals de maig de 1997 i novembre de 2003, en diferents circumstàncies i amb objectius molts diversos, en cap moment foren concebuts pensant en la seva publicació conjunta, tot i que el conjunt revela una unitat de propòsit de la qual he estat el primer a sorprendre'm. Diu Wittgenstein que les nostres contradiccions formen un sistema, i en aquesta ocasió almenys tinc motius per fer-li confiança. Amb això, com és obvi, no pretenc afirmar de cap de les maneres que hi hagi aconseguit resoldre totes les meves contradiccions. Per fortuna, em sé ben lluny d'aquesta meta. La mort és l'única «circumstància» capaç de posar el punt final a totes les contradiccions —però el pensament és vital per definició i hi fructifica.

Una part important dels escrits que integren el present llibre es va originar a partir d'estímul relacionats en alguna mesura amb el ja desaparegut Seminari de Sociologia de València, dirigit per Lluís V. Aracil. La meva vinculació amb el seminari, conegut per les males llegendes com «La secta del Micalet», a causa del fet que durant un

llarg període va celebrar les seves sessions mensuals a la seu de la Societat Coral El Micalet, al carrer de Guillem de Castro, no constitueix, doncs, una dada anecdòtica. En vaig conèixer l'existència gràcies a l'amic Pere Martínez, que em va comentar l'aparició a la revista *El Temps* d'un reclam publicitari en el qual s'anunciava la celebració d'un seminari sobre la història de les llengües d'Europa, impartit per Aracil. Per a mi que, a més d'altres treballs esparsos, havia llegit i rellegit amb un interès no exempt de fascinació *Papers de sociolingüística* (1982) i *Dir la realitat* (1983), l'oportunitat d'entrar en contacte directe amb l'autor constituïa una ocasió que no podia ni volia deixar passar. En primer lloc, perquè la lectura d'aquesta darrera obra —conjuntament amb la de *Les mots et les choses* (1966) de Michel Foucault— va contribuir de manera decisiva, en el seu moment, a treure'm del «somni dogmàtic» en què m'havien sumit els estudis de filologia. La literatura, la filosofia i la història havien estat els meus interessos més sostinguts al llarg del batxillerat i vaig descobrir amb estupefacció que tot plegat tenia poc a veure amb la carrera que havia elegit. En realitat, l'estupefacció va durar tant que fins i tot em va donar temps de llicenciar-m'hi i d'aprovar, acte seguit, unes oposicions que m'han permès de viure passablement d'aleshores ençà fent classes de l'assignatura de valencià a l'ensenyament mitjà. La descoberta dels llibres d'Aracil i Foucault, en canvi, em retornava a la meua primera vocació.

Finalment, en 1988 em vaig decidir a abandonar una tesi doctoral sobre gramàtica històrica, que arrossegava sense solta ni volta des de feia anys, per lliurar-me de forma exclusiva a una recerca independent de caràcter transdisciplinari, l'objectiu últim de la qual tenia a veure amb la necessitat íntima d'entendre una sèrie de qüestions que em capficaven des que als quinze anys vaig llegir *Conflicte lingüístic valencià* de Rafael Lluís Ninyoles, en un exemplar trobat casualment a la biblioteca del col·legi dels escolapis de Castelló de la Plana on vaig cursar el batxillerat. Es tractava, com podeu suposar, de qüestions relacionades en principi amb la precària subsistència del català a la societat valenciana, però també amb la consistència de la teoria social del llenguatge. Almenys, hi vaig fer un primer descobriment: la sociologia del llenguatge —com prefereixo anomenar-la per tal d'evitar malentesos— pot arribar a constituir un terreny de recerca fascinant, sempre i quan hom no es limiti a la (re)citació dels tòpics en voga i sigui capaç de mostrar una apassionada curiositat envers el món. Amb descobriments així, em direu, ningú no es forja una reputació científica. I tindreu raó, però, què volíeu que hi fes? El que anava trobant era massa interessant per engegar-ho tot a rodar a canvi d'alguna prebenda. D'altra banda, el fet de treballar en un institut perifèric de Castelló em permetia prosseguir la meua recerca en solitari, sense haver de sotmetre'm als dictats de cap director de tesi ni a cap línia de recerca departamental, però em col·locava alhora en una situació, gens còmoda, de total aïllament. Precisament per això, la possibilitat de relacionar-me amb una de les personalitats que havien marcat de manera més profunda la meua trajectòria se m'apa-

reixia com un rar privilegi, al qual no hauria sabut pas renunciar. En aquest sentit, com molt aviat tindria ocasió de comprovar, el Seminari de Sociologia de València em brindava una doble oportunitat: d'una banda, em permetia assistir en directe a les reflexions aracilianes sobre una diversitat de temes apassionants —des de la història de les llengües d'Europa a les categories—, en un ambient presidit per la companyonia; de l'altra, em brindava l'avinentesa per discutir els resultats de les meves recerques amb un auditori congenial. A hores d'ara, dissolt definitivament el seminari durant l'estiu de 2001, crec que en vaig saber treure un bon profit, de tot plegat.

Evidentment, no és aquest el lloc ni el moment adequat per parlar del que va representar el Seminari de Sociologia de València (1989-2001). Es tracta d'una història encara per contar, tot i que em consta que l'amic Josep-Lluís Navarro té el propòsit d'explicar-la en un futur. Mentre aquest dia arriba, tan sols voldria remarcar que, en un país on les empreses d'aquesta índole no acostumen a tenir gaire continuïtat —més encara si no compten, com era el cas, amb cap tipus de suport oficial—, els seus dotze anys d'existència bé mereixerien alguna mena de consideració. Si més no, hom hauria esperat per part del món cultural local —tan sobrat d'iniciatives valuoses, com tothom sap— una actitud molt distinta del menyspreu i la suficiència amb què va ser jutjat en ocasions per part de persones que no n'havien estat mai membres. No negaré que, de vegades, hi va predominar una certa tendència acrítica al culte de la figura d'Aracil, el pes de la qual, per a bé i per a mal, va resultar decisiu al llarg de tota la trajectòria de l'associació. Tampoc no se m'oculta que, a causa de la quantitat de referències compartides, pot haver fet sovint als nouvinguts la impressió d'un cert sectarisme, que en realitat tenia a veure només amb una part minoritària dels assistents. Mai no se n'ha remarcat, en canvi, el dinamisme i la manca d'enveges, així com l'alt nivell d'intercanvi intel·lectual assolit, que ja voldrien per a si molts departaments universitaris. És cert que tota aquesta activitat no ha tingut pràcticament cap projecció exterior en forma escrita, retret al qual hom podria respondre, si calgués, que els integrants del seminari no han sentit, en general, ni la necessitat ni les ganes de donar publicitat a una tasca que realitzaven moguts bàsicament per un afany de coneixement personal. Val a dir, a més a més, que no n'han tingut tampoc gaires oportunitats, atesa la seva posició marginal dins el panorama cultural valencià.

Sigui com sigui, no tinc la menor intenció de dur-ne a terme ací cap vindicació —que, d'altra banda, ningú no m'ha demanat. Les experiències d'aquesta mena, o es vindiquen per si soles o resulta inútil fer-hi cap consideració ulterior. Com ja he dit, l'assistència al seminari —del qual vaig formar part entre desembre de 1993 i juny de 2001— m'oferia l'oportunitat d'entrar en contacte amb un cercle de persones interessades per qüestions molt semblants a les que constituïen des de feia anys el centre de les meves preocupacions. Tot plegat, es va traduir en un considerable estímulo a l'hora de posar per escrit el producte de la meua recerca, ajudant-me de retop a superar la pulsio negativa que m'havia submergit durant prop de deu anys en un silenci

que a hores d'ara reconec com la típica manifestació del que Enrique Vila-Matas (2000) denomina síndrome de Bartleby. Vaig començar així a treballar en la redacció d'una sèrie d'assaigs —molts encara inèdits o inacabats— sobre una varietat de temes, des de la institucionalització del castellà com a llengua nacional a l'època de la Il·lustració fins al discurs sociolingüístic de la Renaixença, passant per l'aplicació dels models econòmics sobre el desenvolupament a la història de les llengües d'Europa o l'anàlisi sociològica del catalanisme valencià. D'altra banda, la dinàmica mateixa del seminari es va encarregar de proporcionar-me un bon grapat d'ocasions per encetar-ne de nous. Dir-ne treballs d'encàrrec seria del tot inexacte, ja que en realitat es tracta més aviat d'intervencions teòriques suscitées al fil de les seves activitats —i més concretament de les idees de Lluís Aracil o d'algun dels (ex)membres del seminari amb qui m'uneix una relació d'especial amistat, com ara l'Ernest Querol. Precisament, alguns dels assaigs ací reunits, com tindrè ocasió de detallar a continuació, tenen el seu origen en aquesta mena de conjuntures.

El treball que obre el volum, «Minorització lingüística i teoria de catàstrofes. Una temptativa de modelització», formava part en el seu origen d'una llarga carta —escrita entre el 8 de maig i el 17 de juny de 1997— que vaig enviar a l'Ernest amb el propòsit de fer-li arribar els meus comentaris sobre l'article «Un nou model per a l'estudi del comportament lingüístic: la teoria de les catàstrofes» (Querol, 1996). El meu primer contacte amb les teories de René Thom datava d'alguns anys enrere, concretament de la segona meitat de la dècada dels vuitanta, en què havia llegit la traducció castellana de Catastrophe Theory d'Alexander Woodcock i Monte Davis. De totes maneres, aquella lectura no em va deixar cap empremta perceptible, com tampoc no ho va fer la referència a la teoria de catàstrofes introduïda per Aracil en un escrit inèdit, que vaig tenir ocasió de llegir anys després (Aracil, 1983l). En canvi, la temptativa de l'Ernest em va interessar enormement, tot i que, per al meu gust, circumscrivia l'aplicació de la teoria de catàstrofes a un terreny excessivament modest. En la meua opinió, pot ser utilitzada també com una eina susceptible d'ajudar-nos a modelitzar les situacions de contacte lingüístic a escala social. No és aquest el moment ni el lloc escaient per ponderar els avantatges de tal tipus de modelització. Tan sols diré que l'adopció d'un marc formal com aquest podria suggerir-nos una infinitat de connexions mai no observades fins ara entre diverses situacions sociolingüístiques ben tipificades, alhora que ens obligaria a sotmetre les nocions bàsiques de la disciplina a unes exigències de coherència i compatibilitat prou inusuals. En tot cas, el model que presento cal considerar-lo només com una mera temptativa, encara maldestra i provisional. Alguns amics em recreen que hi abuso de la capacitat explicativa de la catàstrofe en cúspide, superposant en un sol eix de conducta trajectòries que demanen un tractament topològic diferenciat, mitjançant el recurs a una catàstrofe de major capacitat explicativa. Personalment, no estic gaire d'acord amb aquesta crítica; deixo la qüestió, doncs, en mans dels lectors. De totes maneres, entenc que els meus even-

tuals errors en cap cas invalidarien la viabilitat ni l'interès global del projecte. Com afirma el matemàtic britànic E. Christopher Zeeman, un dels principals responsables de l'aplicació de la teoria als més diversos terrenys, «fins i tot una generalització que és palesament falsa en molts casos pot resultar valuosa si conté una visió de fenòmens variats i si proporciona un “punt intel·lectual de repòs” a partir del qual puguem procedir a modificacions posteriors» (apud Woodcock i Davis, 1978, p. 110).

El treball posterior, titulat «El cas noruec o les apories de la política lingüística», va ser presentat, amb el títol de «La història sociolingüística de Noruega (segles XIX-XX): conflicte lingüístic o rebombori nacionalista?», com a comunicació vespertina a la cinquena sessió de l'XI Seminari de Sociologia de València, celebrada el dia 5 de febrer de l'any 2000. Com a tal, hi va constituir la meua darrera aportació, en una reunió que recordo molt animada i plena de cordialitat. El meu interès pel tema venia de lluny: cap als dotze o tretze anys vaig tenir ocasió de llegir un volum —citad, per cert, al text (Midgaard, 1971)— sobre la història d'aquell país, que figurava a la biblioteca de mon pare. (Un incís: he de confessar que no he estat mai a Noruega, circumstància que, al meu entendre, no constitueix cap obstacle insalvable per poder dur-ne a terme una bona descripció sociolingüística —al cap i a la fi, els historiadors tampoc no han viatjat mai al passat i això no els impedeix d'ocupar-se'n professionalment.) Amb tot, la meua curiositat més immediata pel tema es va suscitar arran de la lectura del llibre de Bernat Joan i Marí sobre Les normalitzacions reeixides (1996), on la problemàtica sociolingüística noruega rep un tractament que, en la meua modesta opinió, peca d'insatisfactori. I no perquè la descripció d'aquest autor contingui cap inexactitud important, sinó pel fet d'emprar-hi unes categories analítiques massa simplistes. Lluny de poder-se conceptualitzar en termes de normalització lingüística, segons Louis-Jean Calvet,

cette situation qui peut paraître excentrique nous ramène au principe que nous avons formulé [...], selon lequel les politiques linguistiques sont destinées à atteindre un jour ou l'autre leur degré d'inefficacité. Si la situation norvégienne semble bloquée, ce n'est bien entendu pas pour les mêmes raisons: [...] c'est ici la gestion démocratique et les constants revirements qu'elle génère. Il en faudrait pas en conclure trop rapidement que la démocratie est un système dont la politique linguistique s'accommode mal [...] mais que la constante remise en cause des décisions en facilite pas vraiment la mise en œuvre d'une politique linguistique, ce qui signifie tout simplement qu'il est sage de prolonger le moment de la réflexion avant de passer au stade de la planification (Calvet, 1996, p. 87).

Tal com expressa el seu títol actual, l'objectiu del treball és mostrar la complexitat d'una situació que —com ja va intuir Aracil (1967) al seu moment— no es deixa tipificar amb facilitat. De passada, vaig aprofitar també l'avinentsa per reflexionar sobre certes qüestions relacionades amb el model de codificació composicional i la

idoneïtat dels paràmetres emprats per a la descripció de les comunitats lingüístiques —això és, la famosa vitalitat etnolingüística—, que podrien ser reemplaçats avantatjosament per un sistema de categories antropològiques de major abast, com les utilitzades per Emmanuel Todd a *L'invention de l'Europe* (1990), en el marc d'una teoria integrada de la diferenciació dels grups concebuda com una sociomorfologia genètica.

Pel que fa al tercer assaig, «Sentit comú i comunitat de sentit: cap a un tractament llibertari de la complexitat sociolingüística», a diferència dels dos treballs anteriors, l'estímul més immediat per a la redacció inicial del text —duta a terme entre finals de novembre de 2000 i els primers dies de març de 2001— no em va arribar pels conductes habituals, sinó que va sorgir de la necessitat personal de formular de manera clara, concisa i ordenada, tota una sèrie d'idees que em ballaven pel cap des de feia temps. El punt de partida més remot de les meves reflexions tenia a veure amb l'existència dins el temari de COU de la Universitat Jaume I d'un tema dedicat a la sociolingüística, que incloïa un epígraf amb el títol «Llengües minoritàries i llengües minoritzades», concebut segurament amb la intenció de donar a conèixer als alumnes la diferència existent entre aquestes dues nocions. Sempre vaig tenir la seguretat que plantejar la qüestió dins uns límits tan estrets constituïa, comptat i debatut, la millor manera de desvirtuar-la. En la mesura en què el temps i la capacitat intel·lectual de l'alumnat m'ho permetien, doncs, procurava enllaçar en les meves explicacions la noció de llengua minoritària amb la de llengua majoritària, i la de llengua minoritzada amb la d'interllengua. Tal com ho veig, ens trobem al davant de dues parelles conceptuals correlatives —cosa òbvia pel que fa a la primera, però no tant a la segona. Aquest plantejament inicial em va permetre entendre de forma progressiva la complexa trama de relacions que sustenta una realitat tot sovint camuflada per un sentit comú simplificador, al qual no escapen, molts de cops, ni els mateixos sociolingüistes. A partir d'ací, em vaig endinsar en l'estudi de l'ordre lingüístic que se'n proclama deutor i, al final, durant l'estiu de 2001, vaig provar de traduir els meus punts de vista en la formulació explícita d'un model d'ordre ecolingüístic amb vocació planetària —que pren com a punt de partida, entre altres, algunes de les lliçons extretes al meu estudi anterior sobre la història sociolingüística de Noruega—, inspirat en uns principis doctrinals d'inspiració liberal i llibertària, no exempts d'un cert esperit utòpic, atès que, com afirma Jesús Ibáñez (1997, p. 218), utòpic «es el que resiste a la opresión porque guarda memoria de los otros futuros posibles».

Per cloure el volum, hi he afegit, a tall de coda, dos treballs més recents. El primer, «Reflexions preliminars per a una política lingüística alternativa al País Valencià», va ser llegit el dia 6 de maig de 2003 al saló d'actes de la Facultat de Filologia de la Universitat de València, en el marc de la Jornada per la Llengua organitzada pels estudiants de filologia catalana d'aquesta facultat. Considero que, malgrat l'excessiva brevetat, imposada per l'escassetat del temps de què disposava, pot ajudar a donar

una idea prou aproximada de la mena de traducció pràctica que en el context valencià podrien arribar a assolir les orientacions teòriques adoptades als capítols precedents. Tot i que aquesta traducció no constitueix pas l'objectiu dels presents assaigs, he cregut que potser no era de massa facilitar-ne al lector algunes pistes útils. Pel que fa a l'escrit que clou el llibre, «Sociolingüística de la sociolingüística: a propòsit del cas galleg», constitueix el text de la conferència inaugural del seminari Senso comum e comunidade de sentido: rumo a un tratamento libertário da complexidade sociolinguística, que vaig impartir durant els dies 25, 26 i 27 de novembre de 2003 a cavall entre la Galeria Sargadelos i la Facultat de Ciències Polítiques i Socials de la Universitat de Santiago de Compostella. Com el lector tindrà ocasió de comprovar, s'hi reprèn la reflexió encetada als capítols anteriors, recurrent a un nou instrumental teòric i, alhora, s'argumenta la seva utilitat per tal de copsar, no sols la situació lingüística de l'Estat espanyol, sinó també la deriva secessionista que l'Administració autonòmica gallega ve afavorint des de fa temps respecte al portuguès estàndard.

Tot plegat constitueix, em sembla, un itinerari prou excitant i variat com perquè incorri en l'atreviment de reclamar l'atenció cap als meus treballs. Un itinerari que, com he assenyalat més amunt, revela un grau de coherència prou més accentuat del que caldria esperar, atès l'origen dispers de les fites que l'atermenen. S'inicia amb la temptativa de modelització d'un procés «simple» de minorització lingüística, que tindria la virtut, si més no, de mostrar la inadequació explicativa de la major part dels enfocaments en vigor ara mateix sobre la qüestió, en la mesura en què no atenyen el grau mínim de complexitat requerida. L'anàlisi del cas noruec caldria entendre-la, en aquest sentit, com l'intent de presentar una mostra empírica de les dificultats posades per les situacions reals amb què ha d'enfrontar-se la teoria sociolingüística. Tot seguit, hi avanço una proposta de figuració lingüística basada en un plantejament d'(auto)gestió democràtica dels contenciosos lingüístics, a partir del reconeixement de les pràctiques lingüístiques de la ciutadania en un marc de democràcia avançada, com a única alternativa viable per treure el disseny de les polítiques lingüístiques de l'atzucac en què es troba. Finalment, el llibre es tanca amb la temptativa sumària de mostrar les conseqüències que els meus punts de vista podrien tenir de cara a l'anàlisi de situacions concretes com la valenciana o la gallega.

Tal com l'entenc, l'itinerari esbossat implica una crítica radical al sentit comú imperant en la sociolingüística des del seu inici. Un sentit comú que, com assenyalo al lloc corresponent, apareix escindit, com les dues cares de Janus, entre una sociolingüística tecnocràtica, al servei del poder establert, que es manifesta en el terreny de la planificació lingüística, i una sociolingüística de caire anticolonialista, que actualment acostuma a revestir-se d'ecologisme, defensora dels drets nacionals de les comunitats lingüístiques oprimides i en perenne revolta nacionalista contra tota temptativa de substitució idiomàtica. Es tractaria, al capdavant, de les dues menes de sociolingüística que va tipificar Aracil (1983f), deutores del marc ideològic de l'època

de la guerra freda i la descolonització. Com a tals, es caracteritzen per una visió excessivament maniqueïsta de les coses, més apta per a la construcció de societats autoritàries que per fer front als reptes plantejats per l'aprofundiment de la democràcia en el marc dels cada cop més complexos règims polítics occidentals d'indole socioliberal. Per analogia amb la terminologia en voga dins l'àmbit econòmic, proposo caracteritzar la sociolingüística actual com una sociolingüística del subdesenvolupament, atès que —com afirmo en un treball aparegut fa uns anys, a propòsit d'una certa noció maldestra de conflicte lingüístic— «extrapola les tesis marxistes sobre la lluita de classes en termes de lluita de llengües» (Conill, 2001, p. 307). Sense pretendre menysprear la importància de l'opressió de classe ni de les formes autoritàries de dominació, ja prou lamentables per elles mateixes, entenc que la seva existència no hauria d'esdevenir un obstacle epistemològic susceptible d'impedir-nos reconèixer la realitat d'altres situacions més enrevesades, equívokes i evasives, dignes d'una atenció equivalent, si més no. I això, per un doble motiu: en primer lloc, perquè l'aplicació dels models derivats de la sociolingüística del subdesenvolupament —que és, alhora, una sociolingüística subdesenvolupada— a les societats avançades es revela ridículament dogmàtica i, per tant, insatisfactòria; però també perquè, recurrent altre cop a l'analogia econòmica, caldria fer les passes oportunes adreçades a la constitució d'una sociolingüística avançada, preparada per respondre a les exigències plantejades a les ciències socials per la multiculturalitat inherent a les societats postmodernes, involucrades en una problemàtica dinàmica de capitalisme transnacional, popularment (i eufemística) anomenada globalització (Stiglitz, 2002).

La necessitat d'un enfocament com el que suggereixo s'evidencia encara més per contrast amb la situació imperant al País Valencià, on assistim des de fa dècades a l'espectacle, tan patètic com grotesc, d'una comunitat lingüística segrestada per tota mena de mitjans de comunicació, organismes i institucions —i no em refereixo només als sectors anomenats «blaveros»—, que pretenen representar-la amb un fonament tan divers com deslligat de les necessitats lingüístiques d'aquella part de la ciutadania que es manté lleial al valencià. La constitució de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua suposa, ara com ara, el darrer episodi d'aquest esperpent interminable orquestrat al voltant del català dels valencians —a propòsit del qual hom podria escriure una nova Conxorxa d'enzes, si entre els nostres novellistes n'hi hagués de dotats del talent i la impertinència que la sàtira requereix.¹ Per cert, suposo que ningú no s'estranyarà si afirmo que el mòbil principal de tota la meua reflexió teòrica ha estat, en primer lloc, el propòsit de posar a punt eines intel·lectuals capaces d'ajudar-me —i d'ajudar eventualment d'altri— a entendre millor, encara que per a això em calgués fer abans la volta al món, la densa problemàtica sociolingüística del País Valencià.

1. Mentre aquest improbable dia arriba, el lector curiós farà bé de consultar el detallat treball de Guia Conca (2001), així com el panorama històric més ampli esbossat per Viadel (2006).

Com haureu notat, m'he referit repetidament a la teoria sociolingüística. Efectivament: entenc la sociolingüística com una disciplina caracteritzada per una dimensió teòrica consubstancial —l'àmbit (encara força problemàtic, ai las!) del que Aracil anomenava sociolingüística general—,² en absència de la qual l'anàlisi de la realitat empírica perdria tot sentit, més enllà de la seva eventual instrumentació en mans d'aquells que es dediquen a la manipulació tecnocràtica (i antidemocràtica) de la realitat social. Afortunadament, sóc capaç de fingir hipòtesis —és a dir, de pensar, en el sentit més autèntic de la paraula— i ho faig sempre que puc, ja que en cas contrari em confesso incapaç d'emprendre la més petita recerca sense extraviar-me en el bosc de la mera facticitat.³ L'escriptor argentí Ernesto Sábato, antic investigador al Laboratoire Curie de París, va encertar a expressar-ho amb moltíssima més gràcia que jo:

los profesores que sostienen la doctrina de los «hechos»; estimulados por diversas confusiones generosas, mantienen que el historiador [llegiu-hi «el sociòleg»] debe atenerse humildemente a los hechos. Pero ¿cuáles? Imagino que ninguno de estos historiadores va a pretender atenerse a todos, ya que en ese caso habría que anotar no sólo la cantidad exacta de ganado vacuno existente en Nínive en el momento de su destrucción, sino, también y con sumo cuidado, la posición de las patas y el estado de sus sistemas nerviosos.

Si no se acepta este grandioso programa, es evidente que se deberá seleccionar hechos y entonces viene lo divertido. Porque sucede que esos honestos profesores que hablan de objetividad se ven obligados a elegir entre los infinitos hechos y para elegir es necesario un criterio, y la palabra criterio es la tímida sinonimia de la palabra teoría (Sábato, 1953, p. 109).

El problema crucial, aleshores, restarà situat en el terreny de l'elecció teòrica. Des del mateix títol d'aquest volum, em decanto per una teoria de la complexitat (Morin, 1990), en tant que atribut primordial de la realitat social. Ara bé: un cop assentada aquesta premissa inicial, crec que no hauríem de tenir gaires manies, pel que fa als components que haurien d'integrar-la, en la mesura en què hi tenen cabuda diversos enfocaments —això és, diversos punts de vista—, tot i que no sempre resulti possible harmonitzar-los de manera fructífera. De moment, però, aquesta diversitat no hauria de capficar-nos excessivament, atès que, en l'estat actual de la disciplina, la proliferació teòrica només pot resultar beneficiosa de cara a corregir la quantitofrènia dominant. Molt més important resulta, al meu entendre, que tal proliferació teòrica no perdi mai de vista la seva qualitat de comunicació contrastable i racional,

2. M'he ocupat d'aquesta qüestió en un article (Conill i Salomé, 2006) escrit en col·laboració amb Anna Salomé durant l'estiu de 2002, en el qual es posen les bases per a una reconstrucció sistèmica de la teoria sociolingüística mitjançant el recurs a la sociologia dels sistemes socials autopoietics i autorenferents de Niklas Luhmann.

3. Per a una brillant sàtira del punt de vista (*passez le mot*) contrari, cf. Lem (1984, p. 109-155).

susceptible d'articular una sociologia del llenguatge concebuda com el subsistema comunicatiu habilitat per la societat per a la reflexió sobre l'ús dels codis que fan possible la subjecció del sentit social. Es tracta —deixeu-me remarcar-ho— d'una concepció que obliga la disciplina a prendre en compte les seves operacions teòriques, en la mesura en què puguin tenir repercussió sobre la configuració mateixa de la societat. I és que, si les ciències socials no renunciïn al propòsit de transcendir el seu estadi actual merament descriptiu, hauran de contribuir a totes passades a la transformació de la societat en subjecte racional de les pròpies accions. Així ho advertia Max Horkheimer (1968, p. 48-49), quan assenyalava que «[c]om més va que la vida social perd el caràcter del cec esdevenir natural i la societat pren mesures que la porten a constituir-se com a subjecte racional, amb tanta major certesa es poden també predir els processos socials. La inseguretat actual dels judicis sociològics sobre el futur és tan sols un reflex de l'actual inseguretat social».

Apuntat l'anterior, arriba el moment, tan grat per a mi, d'expressar agraïment a aquelles persones sense el concurs de les quals aquesta obra mai no hauria vist la llum. Sens dubte, el deute intel·lectual de major envergadura l'he contret amb Lluís V. Aracil. Des de fa molts anys, de primer com a lector i més tard com a amic i assistent assidu als seus seminaris, vaig tenir el privilegi de gaudir de la seva lucidesa i sentit de la ironia. La gratitud, com a ell li agrada de dir, és un sentiment poc loquaç, però podria recordar amb facilitat una bona pila d'ocasions en què vaig experimentar en la seva companyia l'íntima joia que naix de l'exercici compartit del pensament. Les nostres divergències posteriors no vénen ara al cas, ni tampoc rectifiquen les afirmacions precedents.

*Com el lector tindrà ocasió de comprovar, el diàleg que al llarg de les pàgines següents mantinc amb la seva obra és tan intens com sostingut i té a veure amb alguns dels conceptes fonamentals de la sociologia araciliana del llenguatge. Diuen que les refutacions dels deixebles, per ingrates que puguin semblar —i puc assegurar que no ho són—, constitueixen el millor tribut a la grandesa del mestre. En qualsevol cas, he procurat situar-me en tot moment en la posició de continuador —constructiu, però alhora crític— més que no pas en la d'exegeta, i això no perquè cregui que l'exegesi del pensament aracilià no és necessària —al contrari, jo mateix hi he contribuït de manera reiterada (Conill, 1999, 2004a i 2004b)—, sinó perquè opino que la millor aportació que podríem fer a la nostra sociolingüística i a la sociologia del llenguatge en general consistiria en l'elaboració d'una sociolingüística postaraciliana, capaç de situar-se al nivell d'exigència i de creativitat que va marcar l'obra de l'autor de *Dir la realitat* i, al mateix temps, de pair i eixamplar les línies de recerca que ell va contribuir a encetar de manera decisiva. Fa fàstic haver d'insistir-hi, però la tendència a menystenir o silenciar les seves aportacions que s'observa des de fa alguns anys entre nosaltres no ens deixa altra alternativa: Aracil ha estat i és, sense cap mena de dis-*

cussió, no sols l'autor fonamental de la sociologia del llenguatge produïda en català, sinó un dels principals sociòlegs del llenguatge tout court, alguns escrits del qual assoliran tard o d'hora la consideració de clàssics indiscutibles. De fet, dubto molt que ningú que l'hagi llegit pugui restar indiferent davant l'ensopiment, la mediocritat i la manca d'idees consubstancials a la producció de la major part dels professionals que treballen en aquest camp.

En qualsevol cas, no hauríem de deixar que la controvèrsia que envolta des de fa temps la seva imatge pública ens impedeixi de copsar l'autèntica dimensió d'una obra exemplar. Una controvèrsia, val a dir, que té moltíssim a veure tant amb el seu tarannà com amb el context en què s'ha mogut. I és que Aracil no sols ha estat un sociòleg del conflicte, sinó un sociòleg en conflicte. Les seves tortuoses relacions amb el catalanisme constitueixen l'episodi més conegut d'aquesta faceta de la seva personalitat, per bé que no l'únic. Potser convindria recordar ací les seves dificultats per adaptar-se a la vida acadèmica convencional, que l'han portat tot sovint a organitzar seminaris extraacadèmics, en els quals pot permetre's una total llibertat temàtica i expressiva. L'elecció d'aquest format pedagògic d'àmbit reduït caldria relacionar-la amb la seva tendència al comunitarisme, però també amb l'adopció —per dir-ho amb la terminologia de Max Weber (1922, p. 193-204)— d'un model carismàtic de transmissió del saber, basat en la relació i el domini personals, que, a la llarga, acaba frustrant tota ulterior temptativa de rutinització del carisma a càrrec dels seus deixebles. De fet, en cada ocasió en què tal temptativa s'ha produït, Aracil ha sentit amenaçada la seva condició de líder del grup i hi ha forçat alguna mena de crisi. Al meu entendre, lluny de constituir un detall anecdòtic, la concepció pedagògica subjacent a aquest tipus de reacció guarda una profunda sintonia amb els usos intel·lectuals característics de la seva pròpia generació, és a dir, amb la generació dels «progres», protagonista de la Transició, que ha esdevingut des de fa temps el blanc predilecte dels seus atacs. Al cap i a la fi, la filosofia de la vida d'aquest grup generacional es va identificar sempre molt més amb un discurs heroic i d'avantguarda, amerat d'autoritarisme, que amb una ètica constructiva de diàleg, circumstància que al seu torn hi ha impedit l'aparició d'un concepte radical de democràcia i de pedagogia social (Subirats, 1993, p. 57-68).

Però, com he dit, el factor que més ha contribuït a la recepció problemàtica de les seves idees ha estat l'enfrontament obert que manté des de fa temps amb el catalanisme. No és aquest el lloc ni el moment per entrar a jutjar la validesa de les seves opinions, mereixedores sempre d'una consideració atenta. Sí que m'interessa, en canvi, destacar el solatge de ressentiment que aquesta brega desigual ha deixat en la seva persona, fins al punt de moure'l a renunciar a alguns dels seus punts de vista més fermes. Em refereixo, sobretot, a la renúncia a l'ús per escrit del català, llengua a la qual va dedicar la millor part dels seus esforços al llarg de més de trenta anys. La llengua en la qual un dia es va proposar de dir aquella realitat que no podia dir en cap

altre idioma, perquè sabia que «si no diem pas aquesta realitat en català, ningú no la dirà mai de cap manera —i no esdevindrà mai real per a ningú, ni tan sols per a nosaltres mateixos» (Aracil, 1983d, p. 23). Tant si es vol com si no, aquesta defecció constitueix el fet més revelador de l'últim període de la trajectòria araciliana. I ho és, primer que res, en la mesura en què implica la renúncia a una convicció íntima, anterior a qualssevol opcions polítiques. Personalment, no em costa gens d'entendre, i fins i tot de compartir, la desqualificació araciliana del catalanisme, atès el seu caràcter reificador d'una causa col·lectiva —la de la promoció real del català— vinculada amb uns objectius de molta major dignitat i envergadura, com ara la construcció d'una comunitat lingüística, però em refuso a admetre l'exaltació de l'espanyol i de la cultura espanyola a què s'ha lliurat esporàdicament al llarg dels darrers anys, perquè es troba en completa contradicció amb els seus punts de vista més sòlids sobre la civilització europea i sembla, per damunt de tot, fruit de la seva propensió a l'estirabot, que tant el perjudica en ocasions. D'altra banda, la seva tendència actual a justificar provocativament l'adopció de l'espanyol, argüint que es tracta de la seva llengua materna —el detall biogràfic és del tot cert—, a més de constituir un recurs al naturalisme del tot improcedent, ens obligaria a (re)situar tota la seva activitat anterior com a sociolingüista de llengua catalana dins la categoria de les contribucions realitzades per «simpatitzants estrangers», que ell mateix tant va blasmar.

No negaré tampoc que el seu canvi de llengua literària ha coincidit amb una aproximació als punts de vista «sociolingüístics» invocats per la dreta espanyola. Però, així i tot, resulta difícil titllar la seva postura d'oportunista, i no sols perquè és prou anterior a l'arribada al poder del PP, sinó perquè, a diferència de l'evolució protagonitzada per destacats intel·lectuals bascos com ara Fernando Savater, Jon Juaristi o Mikel Azurmendi —aquests dos darrers antics militants d'ETA, per cert—, alguns dels quals s'han vist recompensats pels serveis prestats al poder amb l'obtenció de tota una sèrie de sinecures, l'autor de *Dir* la realitat continua resultant, fins i tot a hores d'ara, massa independent, incòmode i intempestiu, com perquè cap partit polític pugui pensar a enrolar-lo en les seves files. Sens dubte, això li atorga una credibilitat que manca a tots aquests personatges, però alhora el col·loca en una tessitura complicada, ja que la seva solitud, lluny d'esvair-se, ha anat incrementant-se de manera perillosa, amb el risc conseqüent de quedar del tot privat d'un públic amb qui poder compartir els fruits de les seves reflexions —i aquest és un luxe que un pensador eminentment oral com ell no es pot pas permetre.

A cops, m'he preguntat si la clau de la seva singular evolució cap al retraïment i el silenci no es deu trobar en un malentès, que amb el pas dels anys no ha cessat d'agreujar-se. Recordo haver-li sentit contar en més d'una ocasió que un dels malsons que més l'havien alterat era aquell en què s'adreçava per mitjà d'un micròfon a un auditori nombrós i, de sobte, notava amb sorpresa i horror com les paraules emeses pel sistema de megafonia no tenien res a veure amb el que anava dient. No cal ser

gaire sagaç per intuir que aquest somni sotmet a una (mínima) elaboració onírica una sensació que deu resultar-li molt familiar: la manca de congenialitat amb el públic que, pretesament, s'interessava per les seves troballes. Potser la comparació amb el cas de Wittgenstein pugui ajudar-nos a entendre una mica millor la reacció que tracto de descriure. Al seu magnífic estudi sobre La Viena de Wittgenstein (1973), Allan Janik i Stephen Toulmin refereixen l'estupefacció experimentada pels membres del Cercle de Viena durant la seva primera reunió amb l'autor del *Tractatus*, vista la reticència d'aquest a discutir els problemes lògics que els preocupaven. En comptes d'això, insistia a llegir-los poesia, especialment de Rabindranath Tagore. De fet, després d'una primera entrevista amb Moritz Schlick, promotor d'aquelles reunions, Wittgenstein havia comentat ja al seu amic Paul Engelmann que cadascun devia haver pensat que l'altre era boig. Amb el transcurs del temps, sembla que va adquirir prou confiança amb els seus interlocutors com per entrar a discutir francament algunes de les qüestions que suscitaven la reflexió del grup, però les profundes divergències que el separaven del positivisme lògic hi van aparèixer des del primer moment i es van mantenir sempre. Segons l'atractiva tesi de Janik i Toulmin, aquesta resistència a participar en les discussions lògiques del Cercle de Viena devia procedir del fet que —tal com insinua als dos últims aforismes del *Tractatus*— Wittgenstein no considerava la lògica com una finalitat en si mateixa, sinó com un mitjà al servei de la temptativa de proporcionar un fonament teòric a la distinció entre raó i fantasia, a partir de la qual fos possible arribar a establir una estricta separació entre els àmbits de la ciència natural i de la moralitat. Es tractaria, al capdavant, de preservar la conducta humana —això és, l'esfera de l'ètica— de les ingerències procedents del camp de l'especulació racionalista. La significació de la vida es trobaria, així, més enllà de l'àmbit d'allò que pot ser dit i, per tant, només resultaria accessible a través de vies indirectes, privatives de l'art. Si acceptem aquesta hipòtesi, tota la seva obra posterior, més que no pas com una rectificació de les seves postures inicials, caldria considerar-la, doncs, com un discurs adreçat a mostrar la diversitat dels usos del llenguatge en la vida humana —una diversitat, val a dir, irreductible a cap formalització lògica o matemàtica.

En el cas d'Aracil, el seu punt de partida arrenca del descobriment, a través de l'observació de la vida quotidiana, dels mecanismes generacionals de la substitució lingüística. Per a un jove estudiant de dret amb vocació de sociòleg com era ell, això equivalia en certa forma a assistir in situ a una de les facetes més impressionants de la desintegració d'una comunitat. Per aquest costat, la dimensió comunitària de la llengua —ben establerta per Comte i per Saussure— difícilment podia passar-li desapercebuda. Com sabem, això el va portar a tractar d'esbrinar els aspectes socials i polítics, discursius i històrics, que contribuïen a explicar-la. Sens dubte, aquesta recerca resultaria inintel·ligible sense la referència al corrent catalanista sorgit al País Valencià a partir de la publicació de *Nosaltres els valencians* (1962), definit per l'as-

piració a vertebrar culturalment i/o política els Països Catalans. Aquest context, però, no hauria de fer-nos perdre de vista els trets específics del projecte aracilià, que es demarcava de les premisses més historicistes i medievalitzants de Fuster i posava l'accent sobretot en les dimensions constructives i prospectives que el procés de recuperació del català duia aparellades de cara a l'articulació d'una comunitat lingüística de caire europeu i modern (Aracil, 1966 i 1971). No té massa sentit discutir a hores d'ara quin percentatge del fracàs d'aquest projecte correspon a les pròpies vacil·lacions i inconseqüències aracilianes i quin al segrest de què fou objecte durant la Transició tota opció rupturista. En qualsevol cas, hi ha un fet incontrovertible: la revolució sociolingüística que propugnava mai no va tenir lloc, a causa del mal oratge (Aracil, 1975). A partir d'aquest moment, la seva marginalitat va resultar cada cop més evident, així com la manipulació de què era objecte el seu discurs per part del catalanisme triomfant. És per aquest costat, doncs, que caldria anar a buscar les causes últimes del seu silenci i del seu abandó actual del català. Malgrat tot, resulta innegable que és el responsable últim de la seva atzarosa i discutible trajectòria. Ara bé: el fet que Aracil —al contrari que Wittgenstein o figures geogràficament molt més pròximes, com Agustín García Calvo o Rafael Sánchez Ferlosio, per citar dos personatges amb els quals guarda també notables semblances— no hagi sabut o no hagi pogut trobar cap tribuna des d'on poder continuar exercint de forma continuada el seu mestratge i la seva reflexió, parla també molt negativament del grau de gasiveria de la nostra societat, que no es troba precisament sobrada de pensadors de la seva talla, per incòmodes que siguin.

El més greu del cas, però, és que els seus paralel·lismes amb Wittgenstein no acaben pas aquí. L'autor del *Tractatus*, com el de Dir la realitat, va produir una obra molt breu, per bé que d'un interès i una profunditat considerables, que li va guanyar l'admiració i el respecte de diverses generacions de pensadors. Però, essencialment insatisfet amb el que havia escrit, no tornaria a publicar ja mai més. Aquesta circumstància no va constituir cap entrebanc perquè la seva fama i influència anessin en augment, i cadascuna de les seves paraules era recollida pels deixebles amb una veneració que fregava el fanatisme. Lluny de suscitar la seva aquiescència, aquesta situació només contribuïa a empiapar-lo i el feia sentir-se traït i malinterpretat. D'altra banda, els seus seguidors tampoc no sabien molt sovint com posicionar-se davant aquestes reaccions del mestre. La major part no podia deixar de fer ús en les seves publicacions de tot el que n'havia après, ja que en cas contrari no hauria aconseguit escriure ni una sola línia. D'altres, per contra, preferien no citar-lo mentre no donés publicitat a les seves idees. Al capdavant, tal com va assenyalar Rossi Landi (1968, p. 99), la conseqüència només podia ser una: la d'«haver obligat al silenci o a l'expressió sotmesa tota una generació de filòsofs». El mateix podríem dir, mutatis mutandis, de l'actitud d'Aracil: no hi ha dubte que, en alguna mesura, la seva resistència a publicar ha tingut uns efectes anàlegs damunt la sociolingüística realitzada en

l'àmbit de llengua catalana, que ja va sent hora d'esvair mitjançant l'anàlisi enraonada i objectiva de la seva obra. Si aquest llibre es mostrava capaç de contribuir-hi en alguna mesura, ja em donaria per raonablement satisfet.

Com he assenyalat més amunt, a banda del meu constant diàleg amb l'obra d'Aracil, el principal inductor (directe o indirecte) de la redacció d'una part considerable d'aquests papers ha estat l'amic Ernest Querol. Em resulta difícil expressar amb poques paraules el que la seva amistat suposa per a mi. Ens vam conèixer en el marc del Seminari de Sociologia de València i d'aleshores ençà hem tingut ocasió de xerrar un bon grapat d'estones i d'intercanviar punts de vista sempre interessants, al temps que procuràvem mantenir-nos al corrent de les nostres respectives cabòries. He de regraciar-li en particular les seves crítiques, el seu encoratjament i l'interès que sempre ha demostrat per donar a conèixer els meus treballs —que he correspost, en ocasions, amb una crítica massa àcida dels seus. En aquest sentit, he de reconèixer que l'Ernest, amb la discreció que el caracteritza, ve realitzant des de fa anys una de les contribucions més apassionants i discutibles —és a dir, que paga la pena de discutir-la— del nostre panorama sociolingüístic actual, tan anodí com escàs en aportacions realment valuoses. Si a tot això afegeixo el seu sentit de l'hospitalitat, unit al fet que ha estat durant una bona pila d'anys el principal contacte (si no l'únic) que m'ha lligat amb l'àmbit acadèmic de la disciplina, no crec que em calgui ponderar més tot el que li deu el llibre que el lector ara té entre mans.

No menor resulta el meu deute amb l'amic i company Pere Martínez. No ofendré el seu sentit britànic del pudor dient com l'aprecio. L'atzar ens va fer coincidir farà cosa d'uns quinze anys com a professors de valencià de l'IES Vicent Castell Domènech de Castelló de la Plana i representa per a mi un exemple constant d'honestetat i curiositat intel·lectual. Treballar al seu costat constitueix un privilegi que fa que em resulti més lleugera la dedicació a aquesta tasca cada cop més absurda i burocratitzada en què s'ha transformat l'ensenyament mitjà. Ell ha estat també sovint una de les primeres persones que acostumen a llegir els meus papers i els seus comentaris, junt amb les seves constants mostres d'interès, m'han resultat sempre d'una enorme utilitat, ajudant-me a superar els períodes de desànim.

Entre aquells que van acompanyar la meua trajectòria durant el període principal de redacció d'aquests papers, he de fer esment dels companys del Seminari de Sociologia de València, amb els quals vaig compartir al llarg d'alguns anys, no sols infinitat de tasques i projectes, sinó també un bon grapat d'estones memorables. Hauria estat difícil trobar un auditori més cordial, atent i curiós, i és ben probable que sense la seva existència no s'hagués escrit una part dels treballs que integren aquest volum. Vull recordar ací especialment les converses amb Juli Camarasa, Josep Solves i, sobretot, Josep-Lluís Navarro, coordinador del seminari, a qui tants de cops vaig importar amb les meves sol·licituds de fotocòpies i d'altres materials d'arxiu, indispensables per a la feina que tenia entre mans.

No em puc oblidar tampoc dels meus lligams amb la sociolingüística reintegracionista gallega, representada pels participants als seminaris de polítiques lingüístiques organitzats a la Facultat de Ciències Polítiques de la Universitat de Santiago de Compostella per l'Associação de Amizade Galiza-Portugal en col·laboració amb el professor Xavier Vilhar Trilho. Una referència molt especial mereix aquest darrer que, ensems amb el professor António Gil Hernández, es compta entre els primers lectors d'aquesta obra. Sempre els restaré agraït pel fet que, sense cap coneixença personal prèvia, confiessin en mi i em facilitessin l'oportunitat d'exposar en públic els meus punts de vista a través del seminari *Senso comum e comunidade de sentido: rumo a un tratamento libertário da complexidade sociolinguística*, impartit a Santiago de Compostella entre els dies 25 i 27 de novembre de 2003. El seu coratge, la seva cordialitat i la seva intel·ligència constitueixen un model que m'agrada tenir sempre ben present. Però, sense cap mena de dubte, el principal *factòtum* d'aquests seminaris i, en general, de la meua connexió amb Galícia ha estat i és l'amic i company de tasca Ângelo Cristóvão. La seva dedicació a la promoció de la lusofonia gallega, unida a la seva integritat com a persona, intel·lectual i empresari, constitueixen un triple exemple que no admet gaires parangons ni per aquella ni per aquesta part del món. Vam tenir notícia l'un de l'altre durant la primavera de 2002, quan ell preparava una edició del seminari aracilià sobre la Història das línguas europeias, realitzat a Ourense entre el 7 i el 9 de desembre de 1988. Em va proposar de sumar-me al projecte i durant dos anys i escaig vam pensar junts de valent, fins aconseguir la no petita proesa de traure'l a la llum, sota el títol *Do latim às línguas nacionais: Introdução à História das Línguas Europeias*. D'aleshores ençà, no hem perdut el contacte i he de dir que, malgrat la llunyania geogràfica, es tracta d'una persona els maldecaps i els anhels de la qual em resulten molt pròxims.

Vull fer extensiu el meu reconeixement a Francesc Vallverdú i Joan A. Argenter, membres de l'IEC i integrants del jurat que em va concedir en 2005 el Premi de Sociolingüística corresponent al LXXIV Cartell de premis i de borses d'estudi convocats per aquesta institució, per l'acollida tan favorable que van fer de l'obra i per haver fet les gestions destinades a incloure-la dins les publicacions de la Secció Filològica. També als companys i amics del CRID (Cercle de Recerca Interdisciplinar del Discurs), que durant el curs 2005-2006 es van embarcar amb mi en l'aventura de tirar endavant mes a mes un seminari sobre sociologia del llenguatge en un racó del món tan incongenial com la ciutat de Castelló de la Plana.

No podria tancar aquest preàmbul sense donar gràcies als meus pares, que em van transmetre amb plena consciència, no sols una llengua que al seu voltant tothom s'afanyava a abandonar, sinó també l'amor pels llibres i per la lectura. Finalment, he d'agrair de manera molt especial la presència constant de la meua dona, Anna Salomé, i del meu fill Jordi, les dues persones amb qui comparteixo la millor part de la meua vida. Aquest llibre s'ha escrit a costa d'un temps que en bona llei els pertanyia,

i mai no hauria estat possible sense el seu afecte i la confiança demostrada en la meva capacitat per dur el projecte a bon port, que han contribuït adesiara a treure'm de l'encallador. Pel que fa a la meva dona, he de fer constar que l'obra s'ha beneficiat en tot moment del seu coneixement de les ciències socials, així com de la seva perenne disposició a discutir els meus punts de vista des d'una perspectiva crítica i a enriquir-los amb les seves suggerències.

En un vell passatge del Glosari, Eugeni d'Ors demanava als escriptors que, abans de donar-la a conèixer, pensessin si la seva obra valia tant com l'existència dels arbres que caldria sacrificar per produir el paper destinat a imprimir-la. He de confessar —i us asseguro que no ho faig pas per una mera pruija retòrica— que aquest escrúpol m'ha assaltat repetidament. Sense voler pecar d'immodèstia, confio que no m'hi faria cap retret. En tot cas, l'última paraula correspon, com sempre, al lector.

1. Minorització lingüística i teoria de catàstrofes. Una temptativa de modelització

La imbricació és efectivament la unitat última descoberta per l'anàlisi.

LLUÍS V. ARACIL

1.1. DE LA INTERDISCIPLINARIETAT A LA TRANSDISCIPLINARIETAT: CAP A UNA SOCIOLINGÜÍSTICA NÒMADA

Un dels indicis inequívocs de la precarietat disciplinària de la sociolingüística el trobem en la persistència d'un cert sentit comú, entestat a concebre-la com una mena de monstre de Frankenstein, producte de la combinació, millor o pitjor resolta, de mètodes i teories procedents de dues disciplines prèvies, amb un estatut epistemològic perfectament assentat dins el camp de les ciències humanes o socials, com la lingüística i la sociologia.⁴ Aquesta és, sens dubte, una concepció inadequada que cal defugir, i això per dos motius: en primer lloc, perquè acceptar-la equivaldria a entendre la recerca del sociolingüista com la mera manipulació d'uns ingredients donats a la bestreta, els quals, en combinar-se, produirien una fórmula magistral d'efectes portentosos; però també perquè la persistència d'aquest sentit comú, en la mesura en què no ens autoritza a imaginar l'existència de la nostra disciplina si no és en qualitat d'auxiliar o paràsita, s'erigeix en un entrebanc importantíssim de cara a la possibilitat mateixa de bastir un paradigma sociolingüístic específic. Resulta inqüestionable, doncs, la necessitat de disposar d'un criteri *negatiu*, capaç de permetre'ns avaluar l'operativitat dels múltiples programes d'investigació en marxa emparats sota el rètol de sociolingüística. Es tractaria, fet i fet, de saber quines recerques «fan paradigma» i quines no, per tal d'evitar confusions i enutjoses pèrdues de temps. No hauríem d'oblidar mai, però, que la capacitat per detectar els disbarats perpetrats en nom de la sociolingüística no constitueix encara cap garantia sòlida de la nostra competència per engegar un programa co-

4. Pel que fa a tota aquesta problemàtica, cf. les interessants consideracions d'Argenter (1977) i Calaforra (1999, p. 37-88).

herent de recerca. En d'altres mots: la impugnació de les concepcions estultes que pullulen al voltant del tòpic de la interdisciplinarietat dels estudis sociolingüístics demana, correlativament, la formulació d'una *alternativa* seriosa. Situats en aquesta tessitura, crec que faríem un magre favor a la ciència, i de retop ens el faríem a nosaltres mateixos, si ens limitàvem a la (re)citació de les condicions de possibilitat del paradigma sociolingüístic, tal com van ser enunciades al seu moment per Lluís V. Aracil (1974b) —i interpretàvem com a clausura allò que tot just constituïa un punt de partida. Hauria de resultar evident, per contra, que la definició d'un enfocament propi (la llengua *en* la societat) i d'un objecte d'estudi específic (*l'ús* lingüístic) no pot resoldre *ipso facto* per ella mateixa tota la problemàtica ulterior en aquest terreny, ja que deixa en l'aire una llarga sèrie de qüestions crucials, com ara la dels models epistemològics que han d'orientar la recerca.

Descartada, doncs, la possibilitat de pensar-la com una combinació indigesta de les «solucions» aportades per la lingüística i la sociologia, l'objectiu de la qual consistiria, en darrera instància, a resoldre els problemes puntuals posats als lingüistes per la (indefugible) naturalesa social del llenguatge, l'alternativa més coherent consistirà en la revisió de l'estatut epistemològic de *disciplina interdisciplinària* (valgui la paradoxa) atorgat tradicionalment a la sociolingüística. Mentre escric això, em sembla estar veient l'expressió escèptica del lector, que arrufa el nas bo i demanant-se per quins set sous hauria d'acceptar la rectificació d'un tòpic universalment difós. Amb tota honestedat, he de respondre que no se m'acut cap estratègia millor per tal d'introduir una rectificació profunda en el rumb d'una disciplina que sembla haver-lo perdut pràcticament des dels seus inicis. Enmig d'aquest panorama desolador, la invocació de la interdisciplinarietat ha esdevingut un mer argument rutinari adreçat a legitimar certes teories lingüístiques —perfectament respectables, d'altra banda, com la dialectologia social de William Labov i la seva legió de seguidors. El més greu, però, és que aquest tòpic és esgrimit a tort i a dret com un subterfugi adequat per camuflar una vergonyosa ignorància de les més elementals nocions sociològiques —i sovint també lingüístiques— per part d'alguns dels (auto)anomenats sociolingüistes (Calaforra, 1993).

La situació suara descrita se'ns apareix com una confirmació per via espermètica de la problemàtica amb què topa gran part de la recerca interdisciplinària seriosa en el panorama científic actual. Una problemàtica, recordem-ho, derivada del grau d'especialització creixent que impera en el terreny de la ciència, a causa del qual resulta poc menys que impossible la formació d'investigadors amb un coneixement exhaustiu, no ja de dues disciplines, sinó ni tan sols de dues especialitats. Es tracta, al capdavant, d'un desajust provocat per la diferència de ritmes existent entre la progressió accelerada de la recerca científica i la tendència dels plans d'estudis a cristallitzar en una sèrie de rutines, sancionades després burocràticament mitjançant els *curricula* universitaris. Això no significa, però, que

l'especialització científica no tingui raó d'ésser. Al contrari: la formació dels investigadors en una disciplina concreta, malgrat les reticències que pugui suscitar, continua resultant fonamental en tant que recurs per a la transmissió del saber, apte per dotar els científics d'un punt de vista *inicial* amb unes mínimes garanties de coherència. La resolució d'aquesta peculiar variant del «conflicte de les facultats» —per designar-lo amb una formulació kantiana— no passa, certament, pel retorn nostàlgic a la investigació monodisciplinària, en el marc de la qual resulta cada vegada més àrdua la realització de descobriments rellevants. La recerca produïda en un camp específic està subjecta a la *lleï dels rendiments decreixents*, la qual estableix que «l'augment del nombre d'investigadors no sols s'hi tradueix en un treball proporcionalment menys innovador, sinó que també arriba a eclipsar certes innovacions precedents» (Dogan i Pahre, 1991, p. 43). L'aparició d'un ritme de rendiments decreixents en un determinat àmbit constituirà, doncs, el signe inequívoc d'una *institucionalització* de la recerca, és a dir, del pas d'un període de ciència revolucionària a un de ciència normal, lliurada a l'exploració al detall dels descobriments realitzats a l'engròs per aquella (Kuhn, 1962). Sens dubte, tal circumstància suposa alhora un argument de pes en contra de la ciència normal. Ningú no dubta de la seva necessitat, però podem sospitar que només serà útil mentre ocupi una posició *subsidiària* respecte a l'activitat científica global, sense pretendre absorbir la major part dels recursos (econòmics, tecnològics, humans, etc.) disponibles, ja que si no fos així l'empresa científica podria acabar amenaçada per un procés d'esclerosi múltiple.

Si el perill que acabem de denunciar resulta perfectament tangible en l'àmbit de les ciències «dures», com la física o la química, us podeu imaginar el galdós panorama ofert per les ciències socials. De fet, una part considerable de la «recerca» duta a terme per disciplines com la psicologia, la sociologia o la lingüística (per no parlar de la sociolingüística, és clar) pot ser vista com una il·lustració devastadora dels efectes de l'esmentada llei —exemple perfecte d'allò que en dic *ciència subnormal*. Vet ací, doncs, una altra bona raó per procedir a la substitució de les concepcions epistemològiques actualment vigents per unes altres susceptibles de ventilar-ne les rutines disciplinàries. Al meu entendre, aquesta funció higiènica podria ser assumida per l'adopció d'un enfocament científic de caràcter *transdisciplinari*, basat en la tàctica de la *hibridació científica*. Els defensors d'aquesta línia epistemològica, desenvolupada per sociòlegs de la ciència com Matei Dogan i Robert Pahre, han insistit en el fet que la innovació en les ciències socials acostuma a aparèixer cada cop amb major freqüència en els *punts de confluència* de dos subdominis especialitzats, adscrits a diferents disciplines. Les zones frontereres entre subdominis solen ser les pitjor explorades i permeten, per això mateix, (re)combinacions molt creatives de materials procedents de tots dos costats. La hibridació científica, en tals circumstàncies, més que no a la constitució formal d'una nova

«subdisciplina», respon a l'obertura d'un nou *camp d'estudi*, com a conseqüència dels buits deixats per l'especialització en la trama del coneixement. Precisament, aquests buits seran explorats per la recerca més innovadora —la *marginalitat creadora*, en la terminologia dels autors—, és a dir, per unes estratègies científiques caracteritzades per promoure la *migració* ininterrompuda dels mètodes, teories, tecnologies i descobriments entre les disciplines (Aracil, 1983k; Dogan i Pahre, 1991, p. 143-193). El corollari d'aquesta actitud és l'aparició del concepte de *transdisciplinarietat*. Jean Piaget, en una comunicació de l'any 1970 en un col·loqui sobre la matèria, provava a definir-lo en els termes següents:

Enfin, à l'étape des relations interdisciplinaires, on peut espérer voir succéder une étape supérieure qui serait «transdisciplinaire», qui ne se contenterait pas d'atteindre des interactions ou réciprocitys entre recherches spécialisées, mais situerait ces liaisons à l'intérieur d'un système total sans frontières stables entre les disciplines (*apud* Bourguignon, 1997).

La traducció de les premisses anteriors al terreny de la sociolingüística hauria de concretar-se en l'adopció d'un nou punt de vista, deslligat dels corrents actualment predominants. A hores d'ara, com molt bé va detectar Lluís V. Aracil (1983f), hi conviuen dues tendències irreconciliables. D'una banda, hi ha una sociolingüística «normal» o acadèmica, que gaudeix de tots els beneplàcits institucionals, ocupa càtedres, obté subvencions oficials i fa públiques les seves troballes a través d'una multiplicitat de congressos, revistes, taules rodones, etc. Es caracteritza per un ampli predomini del variacionisme laboví i de la teoria del *language planning*, i fonamenta les seves pretensions de científicitat en l'explotació de mètodes estadístics, molt sovint emprats tan sols per documentar evidències. De l'altra, existeix una sociolingüística vinculada als moviments de promoció de les llengües minoritzades, sovint maldestra i apriorística, però alhora encuriosida per la innovació teòrica en relació amb les qüestions més crucials de l'ordre lingüístic internacional, que no es deixen reduir a l'anàlisi de microvariables ni al disseny puntual de polítiques lingüístiques —les implicacions ètiques i la legitimitat democràtica de les quals no es plantegen gairebé mai— destinades a preservar els interessos dels manaires de torn. Per contra, la nostra proposta, basada en la transdisciplinarietat i la marginalitat creadora, s'allunya tant de la inanitat teòrica i les limitacions metodològiques de la sociolingüística «normal» o institucionalitzada com dels prejudicis ideològics que llasten una part important dels enfocaments característics de la sociolingüística de la minorització. D'entrada, una proposta com aquesta exigeix concebre la sociolingüística *more sociológico*, emancipant-la de la tutela reduccionista que hi exerceix la lingüística. Ara bé: no per això hem d'incórrer en la ingenuïtat —molt pròpia de lingüistes, al capdavant— de forjar-nos una concepció massa idealista de la sociologia com a disciplina unitària, amb

un nucli del tot coherent. Res més lluny de la realitat: al contrari que l'economia i la lingüística —sens dubte, les dues ciències socials més congruents i millor «construïdes»—, la sociologia s'ha caracteritzat des dels seus inicis per la indefinició del seu objecte i la fragmentació teòrica i metodològica. Així i tot, aquestes condicions d'existència no han constituït pas un obstacle per a l'expansió dels mètodes i els punts de vista sociològics. Una expansió, val a dir, efectuada d'acord amb un recorregut de tipus *nòmada*, similar en molts aspectes a una migració de «masses desorganitzades errants i mancades d'un destí final que, al seu pas per tot un continent, van saquejant algunes capitals i establint-hi regnes de curta durada» (Dogan i Pahre, 1991, p. 135). En d'altres mots: els sociòlegs, considerats des del punt de vista de la sociologia dels científics, s'han revelat com un personal inquiet, amb una enorme diversitat de centres d'interès i sempre amatent a aportar el propi punt de vista allà on se li demanava —i, molt sovint, fins i tot allà on ningú no l'hi havia demanat. Diríem, doncs, que la *impertinència* ha estat la virtut cardinal de la disciplina, fins al punt de convertir-la en l'hoste més incòmode de les facultats de ciències socials.

Amb la sociolingüística ha ocorregut una mica el mateix: hom l'ha acceptada (amb moltes reticències) mentre ha tingut el paper de disciplina *sotmesa*, les regnes de la qual estaven en mans dels lingüistes, però no ha sabut què fer-ne cada cop que ha exhibit la pretensió d'esdevenir una autèntica *sociologia del llenguatge* (Fishman, 2001, p. 283-285). I és per aquest costat per on, al meu entendre, se li obre un futur més prometedor, sempre i quan es decideixi a abandonar el terreny segur però poc engrescador del saber «acadèmic» i s'arrisqui a emprendre una trajectòria —una *deriva*, si així ho preferiu— anàloga a l'encetada ja fa temps per la sociologia, establint un contacte fecund amb els més diversos àmbits disciplinaris. No voldria que aquestes remarques fossin preses com un al·legat en favor de l'*anarquisme epistemològic*, tal com va ser formulat per Paul K. Feyerabend.⁵ A diferència d'aquest autor, *no* pretenc impugnar l'existència d'una racionalitat intrínsecament científica i no crec que *tot* valgui a l'hora de fer sociolingüística. Però, al mateix temps, tinc des de fa anys la convicció que en la sociolingüística actual sobren massa coses, almenys tantes com en manquen de fonamentals. Aquest estat lamentable constitueix, em sembla, un argument de prou envergadura com per jus-

5. Això sí, considero que l'anarquisme epistemològic constitueix un plantejament prou més fructífer, audaç i digne de ser tingut en compte que les ensopides discussions sobre el caràcter paradigmàtic de la disciplina que omplen tantes i tantes pàgines de molts llibres de sociolingüística. Al capdavant, com afirma Antonio Escohotado (1999, p. 113): «[a] nivel académico, abundan los casos donde la parte destinada a mostrar que aquella precisa rama es pura ciencia abarca el programa entero de la disciplina, dejando al arbitrio de algún alma caritativa posterior —o a la diligencia del pupilo— prestar algún contenido a esa cáscara vacía. Si le quitamos al método lo que tiene de nuda fe en *La ciencia*, el residuo ofrece siempre un rito que va adaptándose a sucesivas modas».

tificar-hi la introducció de la (contra)regla fonamental de l'epistemologia anarquista. Em refereixo al *principi de proliferació teòrica*, caracteritzat per la invenció i l'elaboració de teories inconsistents amb els punts de vista generalment acceptats (Feyerabend, 1970, p. 25-26). Ara com ara, l'adopció d'aquesta pràctica, ni que sigui en una versió moderada, només pot resultar-nos saludable.

1.2. CONFLICTE LINGÜÍSTIC, UN CONCEPTE CONFLICTIU?

Precisament, entre les coses que més trobo a faltar en el panorama actual figura la necessitat de prosseguir de manera creativa les línies de recerca que par-teixen de l'obra de Lluís V. Aracil (Calaforra, 1999, p. 213-241; Conill, 2004a). En aquest cas, parlar de línies de recerca, en plural, em sembla essencialment correcte, ja que la seva obra exhibeix una riquesa conceptual i una diversitat temàtica impressionants, i pot donar peu a recerques molt diverses i suggestives, tant pel que fa a la temàtica com a la metodologia.⁶ Fidel a aquestes premisses, en el present assaig procediré a una revisió del concepte de *conflicte lingüístic*, encunyat per Aracil dins la memòria titulada «Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l'Europe Nouvelle» (1965), bo i mostrant-ne les insuficiències; acte seguit, esbossaré una temptativa de formalització del procés de minorització lingüística, plantejada des de la perspectiva de la teoria de les catàstrofes.

Segons la definició araciliana original, el concepte de *conflicte lingüístic* es presentava com un *híbrid* —això és, com una il·lustració perfecta de marginalitat creadora—, propugnat per tal de solucionar les mancances terminològiques i explicatives observades en la sociologia i la lingüística quan s'enfrontaven a la descripció de situacions de contacte lingüístic abocades a la substitució d'una de les varietats. Des del punt de vista epistemològic, el concepte es basava en

un model cibernètic elemental en què les relacions actives entre el sistema lingüístic i el seu medi (= *environment, setting*) sociocultural siguin dobles. D'una banda, tindrem les famoses «funcions socials de la llengua» (= *output* del sistema lingüístic); i, de l'altra, les aparentment obscures funcions lingüístiques de la societat o estructures i processos socials aferents a la llengua (= *input* del sistema lingüístic). A més, caldrà distingir dues menes fonamentals de funcions lingüístiques: la consciència lingüística (= *language conciousness*) i el control lingüístic (= *language control*).

A la llum d'aquest diagrama, ens adonem immediatament que el *feedback* pot funcionar en els dos sentits. Hi haurà autocorrecció (= *negative feedback*) quan un dèficit en un ordre de funcions provocarà un esforç compensador en l'altre ordre funcional. I, al contrari, hi haurà amplificació (= *positive feedback*)

6. A tall de mostra, us invito a llegir la producció de tres sociolingüistes actuals d'innegable vàlua, com Guillem Calaforra, Ernest Querol i Amadeu Viana, tan diversos entre si com interessants.

quan el dèficit inicial ocasionarà un dèficit de funcions recíproques, el qual al seu torn agreujarà el dèficit inicial, i així successivament. En la primera hipòtesi el *stress* (que anomeno conflicte) serà superat i finalment eliminat per canvis adaptatius *dins* el sistema lingüístic en qüestió. La normalització és l'exemple més típic d'aquesta reacció idealment «normal». En el segon cas, al contrari, el procés serà molt més complex, llarg i penós, per tal com no arribarà a eliminar el conflicte si no és tot eliminant el sistema lingüístic en qüestió, de tal manera que hi haurà canvi *de* llengua —és a dir, substitució (Aracil, 1965, p. 26-27).

Per raons d'espai, m'abstindré ací de relatar la peculiar història del concepte, plena de distorsions i malentesos de tota mena.⁷ En línies generals, podem dir que, a partir dels seus orígens descriptius, «va peu a peu prendre en Catalogne un sens plus militant» (Calvet, 1996, p. 22). Tant és així que, a hores d'ara, ha esdevingut un autèntic clíxé retòric del discurs nacionalista. En qualsevol cas, es tractava ja des del principi d'una formulació problemàtica, motiu pel qual Aracil la va abandonar molt aviat. Personalment, el concepte em produïa des de feia anys una incomoditat difícil d'expressar. Per un costat, em semblava un dels enfocaments més prometedors del contacte lingüístic, a causa del punt de vista cibernètic adoptat, però, al mateix temps, m'adonava que alguna cosa no hi rutllava. A hores d'ara tinc ja molt clar quin n'és el principal defecte: la identificació entre *llengua* i *sistema obert*. Posteriorment, vaig tenir la satisfacció de comprovar que Emili Boix i F. Xavier Vila en un manual sobre la sociolingüística de la llengua catalana arribaven a unes conclusions si fa no fa similars:

La noció de conflicte lingüístic d'Aracil (1965) és, a banda de «esquemàtica i provisional» [...], especialment el·líptica, i resulta difícil d'interpretar. Tanmateix, les paraules de l'autor suggereixen que el conflicte lingüístic prové del desajust entre les capacitats d'una llengua de servir una sèrie de finalitats i les necessitats socioculturals d'aquesta societat. Així, la presència d'una segona llengua *substituent* vindria a ser pràcticament secundària per al conflicte: hi hauria conflicte en la mesura que hi hagués desajust, no pas en la mesura que hi hagués competència entre llengües (Boix i Vila, 1998, p. 96-97).

Si, tal com espero, aquestes crítiques són encertades,⁸ d'entrada això voldrà dir que cal revisar el lloc ocupat pel concepte aracilià de conflicte lingüístic en el marc dels models epistemològics de les relacions interlingüístiques. Al contrari del que sostenia fa uns anys Ernest Querol en un interessant article, em decanto a

7. Cf., sobre aquesta qüestió, els treballs de Vallverdú (1980, p. 59-68), Mattheier (1987), Nelde (1993) i Conill (2001 i 2004a, p. 155-157).

8. Cf. també la interessant revisió de Bañeres (1992 i 1993), així com els comentaris de Ninyoles (2001, p. 13-32), que, en la meua opinió, mereixerien una discussió exhaustiva i no sempre favorable, que no puc dur a terme ací.

pensar que *no* ens trobem al davant d'un model epistemològic binari, centrat «en la relació més o menys problemàtica entre dues llengües», sinó amb un de *monari*, la característica bàsica del qual consisteix a «considerar únicament la llengua menys usada» (Querol, 1993, p. 89). L'error cabdal d'Aracil, com ja he apuntat, procedeix del fet d'haver confós la noció saussuriana de la *langue*, com a sistema *où tout se tient*, amb la noció de *sistema obert* imperant en les disciplines sistèmiques de l'època, que el concebien com un *conjunt d'objectes* —incloent-hi les *relacions* entre aquests i els seus *atributs*— susceptible d'intercanviar materials, energies o informació amb el *medi ambient*, que, al seu torn, es definia com el conjunt de tots els objectes els atributs dels quals, en canviar, afecten el sistema o en resulten modificats per la conducta (Watzlawick, Beavin i Jackson, 1967, p. 117-120). A partir d'aquest malentès inicial, els errors no podien sinó multiplicar-se. En la meua opinió, el més important té a veure amb la inclusió dins el medi ambient d'elements que haurien de formar part del sistema mateix, que hauria de ser remodelat per tal de fer-lo coincidir amb la societat, de manera que fos capaç de contenir la totalitat de les llengües que s'hi troben en contacte. A continuació, tractaré de mostrar la inadequació de la perspectiva araciliana mitjançant una *reductio ad absurdum*.

Identifiquem sistema amb sistema lingüístic i suposem, tal com fa Aracil, que el conflicte lingüístic s'origina a causa de l'estrès provocat pels esforços compensadors del sistema a fi de respondre als dèficits funcionals derivats dels canvis esdevinguts en el medi. El seu model postula, com és de rigor, dos tipus de *feedback*, un de negatiu i un de positiu. Mentre el *feedback* sigui negatiu i el sistema lingüístic satisfaci els reptes plantejats pel medi, no hi trobarem cap incoherència. El problema comença a partir del moment en què el sistema ja no pot compensar els dèficits ambientals: en aquest cas, Aracil hi postula l'inici d'un procés «complex, llarg i penós» de substitució lingüística. La pregunta que caldria fer-se, aleshores, és la següent: aquesta llengua substituent, d'on procedeix? D'acord amb el model cibernètic escollit, l'única resposta possible és que *només* pot provenir del medi ambient, i en tal cas no s'explica gaire bé com podria acabar desplaçant la llengua anterior, atès que això és incongruent amb l'axioma que l'assimila al sistema sencer.

Ho entendrem millor si imaginem a continuació una improbable —però en absolut impossible— situació de monolingüisme en condicions d'aïllament. En una situació com aquesta, el plantejament aracilià perd tot sentit, atès que l'única retroalimentació possible és la negativa, si no és que hom sigui capaç d'imaginar una comunitat lingüística en què la llengua pròpia desapareixeria en benefici del *silenci* —hipòtesi evidentment insensata, ja que «no és possible *no* comunicar-se», segons afirma un dels axiomes metacomunicacionals de l'Escola de Palo Alto (Watzlawick, Beavin i Jackson, 1967, p. 52). Aquesta *reductio ad absurdum* constitueix un clar indicatiu de la inadequació del model, també pel que fa als casos de

contacte idiomàtic. Si en situacions monolingües constitueix un disbarat parlar de canvis en el medi ambient sense la corresponent compensació per part del sistema lingüístic, en situacions de llengües en contacte el factor desencadenant de la substitució lingüística *no* podrà ser tampoc cap *dèficit funcional* —el qual, a tot estirar, en constituirà un *epifenomen*—, ja que això equivaldria a sostenir la inèpcia de certes llengües de cara a la realització de determinades funcions —pensament que a Aracil no li ha passat mai pel cap, com és obvi. Per contra, caldrà situar el punt de partida de la minorització en el fet que una *altra* llengua comenci a vehicular *noves* funcions lingüístiques del sistema social, possibilitat que, com ja hem vist, hi resulta vetada per un greu defecte de plantejament.

1.3. UN GRESOL DE MODELS: LA TEORIA DE LES CATÀSTROFES

Sens dubte, a hores d'ara, l'aspecte més valuós del plantejament clàssic del conflicte lingüístic radica en el fet d'haver intuït els enormes serveis que els enfocaments formals de caire cibernètic podien prestar al pensament sociolingüístic. Cometríem un error, doncs, si llençàvem el nen amb l'aigua bruta del bany i les inadequacions del model examinat ens portaven a desestimar la intenció que l'animava, relacionada amb l'ambició araciliana de bastir una sociolingüística general. Al meu entendre, aquest propòsit hauria de prestar una atenció molt especial —compatible amb una recepció crítica— envers les aportacions que ens brinden una sèrie de recerques procedents de diversos camps, com ara l'ecologia, el disseny urbanístic, la cibernètica, la teoria de sistemes, la teoria de jocs o la teoria de catàstrofes, per citar-ne només alguns d'especial interès. Remarqueu, però, que acabo de referir-me a una *recepció crítica*, és a dir, no es tracta d'adoptar una postura merament *ecclètica*, que pot desembocar amb molta facilitat en un garbuix indigest de nocions heterogènies, importades per un afany superficial de novetat, sinó de bastir un corpus teòric coherent i capaç de resistir la confrontació posterior amb les dades empíriques. Més encara: aquesta dimensió crítica de la sociolingüística no s'ha de restringir només a l'aspecte *intern* de la recerca, ja que caldria dotar-la també d'una projecció *exterior* complementària, concretada en l'examen, *a partir de* la sociolingüística, dels temes, els conceptes i els mètodes d'altres disciplines.⁹ Crec, sincerament, que només si ens fixem uns objectius tan ambiciosos ens situarem a l'altura exigida per l'*ethos* científic. Diré més: no se m'ocorre tampoc cap camí millor per tal que la sociolingüística pugui fer una aportació realment interessant al panorama del saber contemporani. Tenint en compte això, presentaré a continuació un model topològic «simple» de la minorització lingüística a través d'un procés de bilingüisme social, en la línia de recer-

9. Per a una temptativa molt interessant en aquesta direcció, cf. Achard (1977).

ca encetada per Aracil. Aquest model topològic està inspirat en la teoria de catàstrofes del matemàtic francès René Thom, formulada per primer cop dins el volum *Stabilité structurelle et morphogenèse* (1972). La meua temptativa, però, més que no en els escrits originals de Thom, es basarà sobretot en *Catastrophe Theory*, el llibret divulgatiu d'Alexander Woodcock i Monte Davis (1978) on es formula l'exposició de la teoria més entenedora per als profans.

La teoria de catàstrofes és una teoria matemàtica centrada en l'estudi del canvi, per bé que no de qualsevol mena de canvi, sinó específicament del *canvi discontinu*. Les matemàtiques existents fins fa unes dècades atendien sobretot l'estudi dels processos de canvi continu, mitjançant l'anàlisi de funcions. Diem que una variable y és *funció* d'una altra x —representada $y = f(x)$ — quan totes dues estan relacionades de forma que per a cada valor de x corresponent al seu *camp de variació* —és a dir, al conjunt de números que ella representa— li pertoca un valor de y . La variable y , el valor de la qual depèn del valor adoptat per x , rep el nom de *variable dependent*, mentre que x és una *variable independent*. La relació que lliga la funció amb la variable pot ser una taula de valors en correspondència (per exemple, una taula de logaritmes), una gràfica o una equació (Ayres, 1967, p. 3). L'eina principal a l'hora d'abordar l'anàlisi del canvi continu és el càlcul diferencial, que permet traduir les propietats geomètriques i físiques de l'espai en forma analítica, independentment del sistema concret de coordenades al qual hom ha referit l'espai. Aquesta modalitat de càlcul opera mitjançant equacions diferencials, que són aquelles que contenen *derivades* —concepte matemàtic clau, ja que permet estudiar propietats de les funcions com ara el creixement, la convexitat o els màxims i els mínims.

La precisió i l'elegància del càlcul infinitesimal resulten impressionants, i la seva utilitat inqüestionable en molts camps de gran interès per al sociòleg del llenguatge, com la teoria dels sistemes dinàmics (J. Aracil, 1979 i 1997; Martínez i Requena, 1986). Però, ara com ara, no sembla pas fàcil que el grau d'exactitud proporcionat pel càlcul de derivades sigui a l'abast de l'anàlisi de processos *històrics* tan complexos com la minorització lingüística, caracteritzats per l'aparició d'«alts i baixos, avanços i reculades, *sprints* i etapes al *ralenti*, que depenen de gran quantitat de factors particulars de cada moment i de cada àmbit» (Mollà i Palanca, 1987, p. 122). S'imposa, en conseqüència, la recerca d'unes altres tecnologies intel·lectuals, susceptibles de permetre una modelització de l'objecte d'estudi sense que això impliqui mutilar-ne cap dimensió essencial. És aleshores quan el recurs a la teoria de les catàstrofes pot resultar particularment útil. El formalisme en què es basa aquesta teoria procedeix de la topologia, branca de les matemàtiques relacionada amb la geometria que s'ocupa de totes les formes concebibles —i no sols de les regulars, com feia aquella. En una obra clàssica de divulgació científica, Edward Kasner i James Newman (1940, p. 267-268) la definien de la manera següent:

En topologia mai no preguntem «quina longitud?» o «a quina distància?» o «de quina magnitud?», sinó que hi inquirem «on?», «entre què?», «interior o exterior?». Un viatger, en un camí desconegut, no preguntaria «a quina distància es troba la granja d'en Jones?» si no en sap la direcció, ja que la resposta: «a set milles» no li diria res. És més probable que pregunti «com puc arribar a la granja d'en Jones?» i aleshores una resposta com ara:

«Segueixi aquest camí fins arribar en una cruïlla i després vagi cap a la dreta», li dirà precisament tot el que li cal saber. Com aquesta resposta res no diu de distàncies i no descriu si el camí és recte o corb, podrà semblar no matemàtica i, tanmateix, té la mateixa relació, amb respecte a la primera pregunta que la topologia amb la geometria mètrica.

La topologia és una geometria *no quantitativa*. Les seves proposicions són tan vertaderes en figures fetes de goma com en les figures rígides que es troben en la geometria mètrica. Per aquesta raó ha estat denominada, de manera pintoresca, *Geometria de la làmina elàstica*.

En contrast amb el càlcul diferencial, apropiat sobretot per a l'anàlisi d'allò que els matemàtics en diuen «corbes de bon comportament» —això és, les corresponents a funcions contínues—, la teoria de les catàstrofes se'ns apareix com un mètode apte per a l'anàlisi dels *sistemes discontinus*. El concepte mateix de *catàstrofe*, en la seva accepció tècnica, fa referència a «qualsevol transició discontinua que ocorre quan un sistema pot tenir més d'un estat estable o quan pot seguir més d'un curs estable de canvi. La catàstrofe és el "salt" d'un estat o curs a un altre» (Woodcock i Davis, 1978, p. 49). I la transició és *discontinua* —i molt sovint *breu*, per comparació amb el temps esmerçat en els estats d'equilibri estable— a causa de la inestabilitat dels estats intermedis.

Aquest tipus de transicions es poden trobar en moltes classes de processos, raó per la qual la teoria de catàstrofes no ofereix per al seu estudi una matemàtica quantitativa, sinó una de *qualitativa*. La seva peculiar configuració li permet de treure a la llum les analogies morfològiques subjacents a processos que obeeixen a legalitats, escales i cadenes causals molt diverses. Això la converteix en un instrument de gran capacitat descriptiva i heurística —més que no predictiva—, extraordinàriament apropiat per a l'estudi de la *morfogènesi*, capaç de competir amb avantatge amb els models quantitius basats en l'ús d'estadístiques, que tant proliferen, sovint amb tan poc de profit, en el camp de les ciències socials —i particularment en la sociolingüística. En contrast amb els models d'aquesta mena, les estructures topològiques definides per René Thom resulten d'una elegància i d'una simplicitat admirables. No és per casualitat: el matemàtic francès es va plantejar el problema de la multiplicitat d'estructures topològiques possibles i va arribar a la conclusió que, per a una àmplia gamma de processos, tan sols hi havia set desdoblaments estables, que va anomenar *catàstrofes elementals*.

Els desdoblaments s'anomenen catàstrofes perquè cadascun d'ells té regions en les quals un sistema dinàmic pot saltar sobtadament d'un estat a un altre, encara que els factors que controlen el procés canvien de manera contínua. Cadascuna de les set catàstrofes representa una línia de comportament determinada només pel *nombre* de factors de control, no per la seva naturalesa ni pels mecanismes interiors que els connecten al comportament del sistema. Per tant, les catàstrofes elementals poden ser models d'una àmplia varietat de processos, fins i tot d'aquells en què sabem poca cosa de les lleis quantitatives implicades (Woodcock i Davis, 1978, p. 40-41).

Les catàstrofes admeten una representació en forma de gràfics, en els quals apareixen representats

els estats estables com a conjunts de punts —línies o superfícies— en un «espai de conducta». Mentre el sistema «ocupi» un d'aquests punts, la seva conducta és contínua, però quan abandona la línia o superfície, és inestable, i ha de retornar, a vegades, a un punt molt distant del punt inicial. Els gràfics de les set catàstrofes elementals descriuen set disposicions topològicament diferents dels punts que representen els estats estables. Dintre de certs límits, tanmateix, en són les úniques representacions possibles (Woodcock i Davis, 1978, p. 49-50).

Tenint en compte el nombre de factors de control i l'aparició d'un o dos eixos de conducta, Thom va elaborar la següent taula de les catàstrofes:

<i>Nombre de factors de control</i>	<i>Un eix de conducta</i>	<i>Dos eixos de conducta</i>
1	plec	—
2	cúspide	—
3	cua de milà	umbilical hiperbòlica umbilical elíptica
4	papallona	umbilical parabòlica

De totes, la *catàstrofe en cúspide* ha esdevingut la més emprada en les ciències socials, a causa del fet que —com assenyala José Gabriel Segarra (2002, p. 133)— «es la única que se puede representar íntegra y que además muestra un comportamiento complejo». Serà també la que emprarem a continuació per modelitzar els processos de minorització lingüística. Es tracta, com veiem a la taula anterior, d'una catàstrofe constituïda per dos factors de control i un eix de conducta i presenta un gràfic tridimensional, format per una superfície corba amb un doblec.

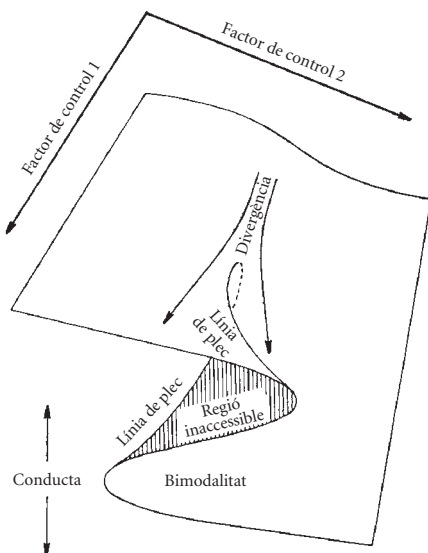

FIGURA 1

D'acord amb la descripció de Woodcock i Davis (1978, p. 63-66), autors als quals seguirem gairebé al peu de la lletra en les línies següents, cadascun dels punts d'aquesta superfície representa un determinat *estat d'equilibri*. Tots els punts de la cara inferior del doblec són màxims inestables. Tots els punts al llarg de la línia de plec, que forma el «llavi» sobre el doblec, són punts d'inflexió semiestables; la resta dels punts, en canvi, són mínims estables. Donades certes combinacions de valors dels factors de control, hi ha dos estats estables possibles, l'un en la superfície superior del doblec i l'altre en la superfície inferior, sota el doblec. La conducta del sistema subjecta a tals condicions s'anomena *bimodal*. Quan els valors dels factors de control canviïn amb el temps, canviarà també la conducta del sistema, i tots els canvis uniformes es podran visualitzar com punts que es desplacen per la superfície del gràfic. Si en la figura 1 agafem dos punts molt pròxims entre si, situats a l'extrem de la superfície contigu a l'eix del factor de control 2, aquests punts representaran sistemes amb el mateix valor del factor de control 1 i amb valors lleugerament diferents del factor de control 2. En augmentar el valor del factor de control 1, els punts es mouran en direcció a la vora inferior del gràfic, dibuixant-hi camins paral·lels. Mentre els camins passen per la mateixa banda del doblec, la conducta dels dos sistemes serà similar, però si un passa per la superfície superior del doblec i l'altre per la inferior, en aquest cas la conducta dels dos sistemes esdevé divergent. Aquesta *divergència* resulta determinada pel valor

precís del factor de control 2 en el moment en què els punts passen pel començament del doblec. Però les trajectòries divergents no constitueixen encara canvis catastròfics. Els canvis d'aquesta mena es produeixen quan el sistema es troba a l'extrem inferior esquerre del gràfic i es produeix un augment del factor de control 2, que el situa sobre la línia de plec, obligant-lo a «saltar» a la superfície inferior. Aquesta transició ràpida a través dels estats de desequilibri és una *catàstrofe*. La transició es pot produir també a la inversa, si un sistema situat a l'extrem inferior dret del gràfic, a causa d'una disminució en el factor de control 2, es veu obligat a saltar a l'extrem inferior esquerre, és a dir, a la superfície superior del plec. Quan aquestes dues modalitats de transició apareixen connectades, com que el factor de control 2 augmenta i disminueix alternativament en una quantitat precisa, tenim com a resultat un cicle de conducta, amb dues parts suaus unides per catàstrofes, anomenat *histèresi*.

1.4. LA MINORITZACIÓ LINGÜÍSTICA COM A CATÀSTROFE EN CÚSPIDE

El concepte de *bilingüisme social* va ser introduït pel sociolingüista basc José María Sánchez Carrión *Txepetx*, dins l'article «Bilingüismo, diglosia y contacto de lenguas» (1974), al qual no he pogut tenir accés. Segons Toni Mollà i Carles Palanca (1987, p. 119), dos dels autors que han sabut treure'n més profit, fa referència a una situació

en la qual dins d'una unitat territorial (estat, ciutat...) apareixen, d'una manera més o menys ordenada i regular, uns conjunts d'individus (que formen grups socials) que usen més d'un idioma: un de propi, après per transmissió natural (familiar...), i un altre, el propi d'un altre grup. Aquesta alternança idiomàtica sol estar organitzada segons unes normes d'ús socials i sol estar desequilibrada, en el sentit que no és uniforme per als dos idiomes.

Hi afegeixen, a més a més, que la seva aparició és testimoni de l'existència d'un *conflicte lingüístic*, tesi que no comparteixo, ja que, per raons que adduiré més endavant, crec que caldria reservar la noció per a una conjuntura molt més específica. Malgrat tot, la situació tipificada pel concepte de bilingüisme social constitueix un excel·lent punt de partida per a la construcció d'un model topològic sobre la minorització lingüística. Com he anunciat més amunt, es tractarà d'un model «simple», fonamentat en l'existència d'una societat amb una sola població i una única comunitat lingüística inicial que, a través d'un procés de bilingüització —això és, a través d'un període en què hi coexisteixen dos grups de llengua materna—, substitueix la llengua originària (L1) per una altra de sobrevinguda (L2), pel motiu que sigui. En un model d'aquesta índole, resulta imprescindible postular la presència d'un nivell sistèmic d'àmbit superior a la llengua,

representat per la *societat*. De fet, on sinó en una mateixa societat podrien les llengües entrar en contacte, en l'estratosfera? En aquest sentit, farem bé d'allunyar-nos dels «punts de vista» (o de ceguesa?) característics d'un cert discurs sociolingüístic, amerat de nacionalisme, en el qual aquesta qüestió apareix sistemàticament desenfocada, des del moment en què hom atorga al *cleavage* lingüístic una importància aclaparadora, que es tradueix en l'enfosquiment correlatiu de tota la resta de dades implicades en el grau de cohesió o desintegració assolit per una determinada societat.

Procedirem, doncs, a establir una sèrie de distincions preliminars que ens permetin aproximar-nos a la complexitat que enclou la noció de *societat*, tant pel que fa a l'esfera comunicativa com a l'esfera lingüística. A *nivell comunicatiu*, la societat ha de ser concebuda alhora com a 1) *població*, amb el sentit de conjunt de gent que viu en un lloc determinat, considerada com a grup d'hibridació, i 2) *comunitat de discurs*, o conjunt de la totalitat dels intercanvis comunicatius generats per una població en qualsevol llengua. A *nivell lingüístic*, per contra, caldrà distingir entre 1) el *personal* que hi parla una llengua i 2) la *gamma*, o conjunt de les comunicacions dutes a terme en una certa societat mitjançant una llengua determinada.¹⁰ D'acord amb això, al si d'una societat podran conviure una diversitat de personals i gammes, sense que tal circumstància en dugui aparellada necessàriament la dissolució com a població/comunitat de discurs. Tant en l'un com en l'altre nivell, la dimensió lingüística de la societat resulta indefugible, en la mesura en què el llenguatge hi exerceix la funció d'instrument més generalitzat de la comunicació, a través del qual es realitza l'acoblament estructural entre *sistemes psíquics* o *individus*, caracteritzats per l'operació del *pensament*, i *sistemes socials*, caracteritzats per l'operació de la *comunicació*. La presència del llenguatge, en tant que mitjà que fa possible l'*estabilitat del sentit*, se'ns apareix, doncs, com la condició primordial per a l'existència de la *consciència* (psíquica) i de la *comunicació* (social). Això no significa, és clar, que la consciència o la comunicació en depenguin exclusivament; en la societat, hi ha d'altres procediments de comunicació, però ofereixen una menor garantia de *subjecció* del sentit (Luhmann, 1996, p. 210-216). Així, posem per cas, l'antropòleg nord-americà Edward T. Hall (1959, p. 51) ha distingit deu tipus bàsics d'activitat humana (interacció, associació, subsistència, bisexualitat, territorialitat, temporalitat, aprenentatge, joc, defensa i explotació o ús de materials), anomenats *sistemes de missatge primari*, dels quals només el primer implica necessàriament el llenguatge, mentre

10. En el seu origen, els conceptes de *personal* («conjunt de gent que fa una certa cosa») i *gamma* («conjunt d'activitats per a les quals serveix una varietat lingüística») pertanyen a l'arsenal teòric que Lluís V. Aracil feia servir als seus cursos i seminaris per caracteritzar el que anomenava la *mall social*. La definició i el marc precís en què són emprats en aquest text és únicament de la meua responsabilitat, tot i que no crec haver-ne desvirtuat en excés el sentit original.

que tota la resta constitueixen formes no lingüístiques del procés de comunicació. La comunicació lingüística sembla ser, en conseqüència, el *menys restrictiu* —és a dir, el de més fàcil «traducció»— dels instruments de comunicació, per comparació amb qualsevol altres possibilitats. Com assenyala el mateix Hall (1976, p. 77) en una altra obra, «[e]ls sistemes [de comunicació] no verbals es troben estretament lligats a l'ètnia; en realitat són l'essència de l'ètnia». Per damunt de l'àmbit dels sistemes de missatge primari, caracteritzats per una dimensió eminentment *infralingüística*, en societats funcionalment diferenciades, com les europees modernes, hem de situar també la presència dels *mitjans de comunicació simbòlicament generalitzats*, sorgits en situacions problemàtiques d'interacció amb la finalitat de facilitar la transmissió i la selecció interactiva. Els principals exponents d'aquests mitjans són la ciència, l'economia i el sistema polític (Chernilo Steiner, 1999).

Tenint en compte les premisses anteriors, proposo una modelització de la minorització lingüística basada en la catàstrofe en cúspide. Com hem vist més amunt, aquesta catàstrofe està formada per un eix de conducta i dos factors de control. En el nostre model, aquests factors estaran constituïts per les *normes d'ús* i els *àmbits de comunicació*. Les normes d'ús del llenguatge, en la mesura en què poden afavorir el monolingüisme o el bilingüisme, hi figuraran com a factor de control 1. En un dels seus escrits més coneguts, Aracil les definia amb els termes següents:

Les normes d'ús són dictades i reforçades per una *contrainte* social que s'imposa sovint de manera (quasi) irresistible. Les normes esdevenen així impersonals, objectives —de manera que, encara que siguin pures convencions, semblen una necessitat «natural». La gent les compleixen i les fan complir, no sols sense saber per què, sinó fins i tot sense adonar-se'n. Però això és una illusió. En realitat, les normes són obra humana: sorgeixen dins (i són engendrades per) la interacció social (Aracil, 1974a, p. 152).

A efectes del model, sostinc que l'opció normativa pel monolingüisme reflecteix l'existència d'una *contrainte* social *alta* sobre el repertori de varietats lingüístiques existent en una certa societat. Com és lògic, la intensitat del control no serà tampoc igual en totes les situacions monolingües. L'àmplia gamma de fenòmens que el sociolingüista israelià Chaim Rabin ha englobat sota la denominació de *normativisme* (Rabin, 1989; Muro, 1990) —com ara el que els francesos anomenen *le bon usage* (Trudeau, 1992)—, amb el consegüent rebuig del canvi lingüístic, especialment en el terreny del vocabulari (Guilbert, 1975, p. 44-54), suposa un increment afegit de la coerció sobre el repertori considerat acceptable, que acostuma a desembocar en un encongiment màxim d'aquest. Per contra, en d'altres situacions —i la comunitat de llengua anglesa n'ha estat tradicionalment un

exemple—, l'existència del monolingüisme no apareix unida a cap mena d'ideologia de caràcter *purista*.¹¹

Les normes d'ús constitueixen, òbviament, un factor de control de tipus *qualitatiu*, aspecte que no els treu ni un bri de concreció. Només cal pensar, per exemple, en la influència decisiva que poden arribar a exercir sobre les freqüències (quantitatives) d'ús d'una llengua certes decisions glotopolítiques, com la declaració d'oficialitat, la prohibició en un àmbit de comunicació o la introducció en l'ensenyament, bé com a llengua vehicular bé com a matèria d'estudi. Però, malgrat la seva espectacularitat, les *normes explícites* en constitueixen només la punta de l'iceberg. És més: generalment, tenen una incidència prou limitada sobre l'ús lingüístic informal, i la seva proliferació, en determinades circumstàncies, pot resultar fins i tot contrària als efectes perseguits, ja que, com assenyalen Boix i Vila (1998, p. 145), «[l]'excessiva dependència de la norma jurídica per part dels qui difonen la llengua subordinada és contraproduent per a la seva causa, perquè una llengua dominant pot arribar a ésser associada amb la naturalitat i l'espontaneïtat». La major part i la més rellevant de la conducta lingüística de les societats està regida, en conseqüència, per normes de tipus *implícit*, no escrites ni decretades enlloc, consistents en les *seleccions comunicatives* dutes a terme per cada societat (Goffman, 1971, p. 108-118).

Pel que fa al segon factor de control requerit pel model, tindrà a veure amb la *variació dels repertoris*, en funció dels *àmbits de comunicació*. Resulta pertinent recordar ací la distinció araciliana entre àmbits de llengua i àmbits de comunicació:

és vital *a)* de distingir d'entrada entre els àmbits de comunicació (amb les comunitats parlants) que són situats i delimitats per referència a variables socioculturals no-lingüístiques, i els àmbits de *llengua* (incloent-hi les comunitats lingüístiques), els quals són definits precisament en termes de l'ocurrència de varietats o formes lingüístiques particulars; i *b)* constatar que sempre apareixen *imbricats*. Mentre que tot àmbit de llengua és necessàriament un àmbit de co-

11. Una bona il·lustració d'això la tenim en l'obra dels dos dramaturgs emblemàtics de la literatura anglesa i francesa, Shakespeare i Racine. L'un és un escriptor proteic, enamorat dels contrastes, que no vacilla a l'hora de dur a escena *tota* la societat, encara que això impliqui la barreja de personatges distingits amb d'altres de grollers, o la transició sobtada de la comicitat a la tragèdia. L'altre, en canvi, és un autor intens però mesurat, les obres del qual transcorren en ambients aristocràtics i mostren un to uniformement elevat. Aquestes estratègies dramàtiques obtenen també plasmacions verbals diferents. George Steiner (1996, p. 94) ha recordat que «Shakespeare és l'incomparable *Sprachschöpfer*, el pròdig forjador de paraules, els límits del llenguatge del qual són, en l'idioma del *Tractatus*, els límits del nostre món. No hi ha a penes un domini, un element de la vida de l'home, que Shakespeare no hagi recollectat en forma de llenguatge, sobre el qual no hagi llençat la xarxa de la seva incomparable riquesa lèxica i gramatical. Posseïdor d'un vocabulari de gairebé trenta mil paraules (el món de Racine es construeix sobre una desena part d'aquest nombre), Shakespeare, més que cap altre ésser humà de qui tinguem notícia, ha fet que el món se senti a casa seva en la paraula».

municació (és a dir, una xarxa o un camp de comunicació), la recíproca no pot ésser sempre certa. L'ocurrència d'una varietat o forma lingüística particular coincideix només amb *certs* àmbits socioculturals —mai amb tots, per tal com no coincideixen els uns amb els altres en primer lloc (Aracil, 1974b, p. 83-84).

Correlativament, la noció sociolingüística de *repertori* es defineix com la «diferenciació lingüística observable dins dels àmbits de la comunicació» (Aracil, 1974b, p. 84). En d'altres mots: el repertori és el conjunt de les llengües que vehiculen les funcions lingüístiques de la societat en un determinat àmbit de comunicació, circumstància que obre la porta a la possibilitat de quantificar les freqüències d'ús de les varietats que integren el repertori adscrit a cada àmbit. El factor de control 2 ens permet distingir així, de manera molt esquemàtica, entre uns àmbits de comunicació *alts* (o *formals*) i uns àmbits de comunicació *baixos* (o *informals*). Els primers són els àmbits en què es gesta el discurs socialment *legítimat*, i del control que n'arribi a tenir dependrà en bona mesura la capacitat d'un grup per imposar a d'altres grups rivals la pròpia visió del món —és a dir, la pròpia *ideologia* (Bourdieu, 1982). No té res de particular, doncs, el fet que l'accés hi estigui sotmès a tota mena de *mecanismes d'exclusió*, en forma d'*interdictes*. Michel Foucault (1971, p. 107), un dels autors que va indagar més a fons aquesta qüestió, en distingia tres tipus principals: 1) *tabú de l'objecte*: hom no té el dret de dir-ho tot; 2) *ritual de la circumstància*: hom no pot parlar en qualsevol circumstància, i 3) *dret privilegiat o exclusiu del parlant*: qualsevol emissor no pot comunicar qualsevol cosa. Per contra, els àmbits de comunicació baixos (o informals) constitueixen una xarxa multiforme i atapeïda, escassament jerarquitzada —encara que això no vol dir que no estiguin sotmesos a una intensa protocolització (Schefflen, 1965)— i amb un accés molt més lliure i obert a la participació. La principal característica d'aquests àmbits radica en el predomini dels contactes *face to face* i de l'ús *oral* de la llengua. Finalment, en estret contacte amb els àmbits formals apareixen les *agències de socialització secundària*, identificables en bona part amb els *aparells ideològics d'Estat*, segons la coneguda terminologia d'Althusser (1970). Són les institucions encarregades, entre d'altres funcions, de realitzar i reproduir la ideologia dominant, bo i procurant alhora la renovació del personal humà de les elits mitjançant el reclutament d'individus en possessió de la suficiència ideològica i acadèmica exigida —indici inequívoc d'adaptació al sistema i condició *sine qua non* per a l'obtenció dels diplomes requerits.

En un procés de minorització lingüística com el que analitzarem tot seguit, desencadenat en una societat originàriament constituïda per un sol grup de llengua materna, el més probable és que els repertoris observables als distints àmbits de comunicació a partir de la introducció de la llengua sobrevinguda estiguin integrats per combinacions en proporció variable de les dues llengües en contacte,

però respectant en tot moment el principi de la *distribució complementària*, basat en la *diferència* posicional de les dues llengües (Watzlawick, Beavin i Jackson, 1967, p. 69-70). Mentre s'ajustin a aquesta premissa, els repertoris s'hi configuraran com *jocs de suma nulla*. Un joc d'aquestes característiques s'esdevé quan un dels jugadors guanya el que l'altre perd, això és, quan la suma dels guanys de totes dues parts s'anulla i els interessos dels jugadors resulten directament oposats. El guany d'un jugador és equivalent, doncs, al guany de l'altre amb el signe contrari, raó per la qual, en analitzar-lo, hom pot considerar *només* el guany d'un d'ells (Ventzel, 1994, p. 7-8). En el present cas, això voldrà dir que un sol eix de conducta ens permetrà representar els repertoris successius que configuren el procés de minorització, així com l'eventual desenllaç d'aquest en forma de substitució o normalització lingüística.

Un altre argument que confirma l'encert de l'elecció que hem fet dels dos factors de control, com a determinants de l'ús lingüístic (eix de conducta del model), ens el proporcionen les següents remarques de Pierre Bourdieu (Bourdieu i Wacquant, 1992, p. 123), on s'expliciten els factors concurrents en la producció dels *discursos* o *actes de paraula*.

Tot acte de paraula o tot discurs és una conjuntura, el producte del trobament entre un *habitus lingüístic* i un *mercant lingüístic*. Un *habitus* lingüístic, per una banda, que és un sistema de disposicions socialment constituïdes, que implica una propensió a parlar d'una certa manera i a formular certes coses (un interès expressiu), i alhora una competència per a parlar. Aquesta competència es defineix, inseparablement, com a aptitud lingüística per engendrar una infinitat de discursos que són gramaticalment conformes, i com la capacitat social d'utilitzar adequadament aquesta competència en una situació donada. I per altra banda, un mercant lingüístic que és un sistema de relacions de forces simbòliques que s'imposen a través d'un sistema de sancions i de censures específiques, i que contribueixen per aquest motiu a afaïçonar la producció lingüística bo i determinant «els premis» dels productes lingüístics. [...] Com més oficial és el mercant, o més «tens», és a dir, com més pròxim a les normes del llenguatge dominant [...], més gran és la censura i el mercant és més dominat pels dominadors, o sigui, els detentors de la competència lingüística legítima.

Vist això, podem procedir ja al disseny d'un model de catàstrofe en cúspide capaç de representar les situacions de minorització lingüística derivades del bilingüisme social, tal com han estat caracteritzades per autors com Aracil (1983*h*, 1983*m* i 1984*a*) o Mollà i Palanca (1987, p. 119-130). Tot seguit n'ofereixo una representació gràfica, que tindrem ocasió de comentar detalladament en pàgines posteriors.

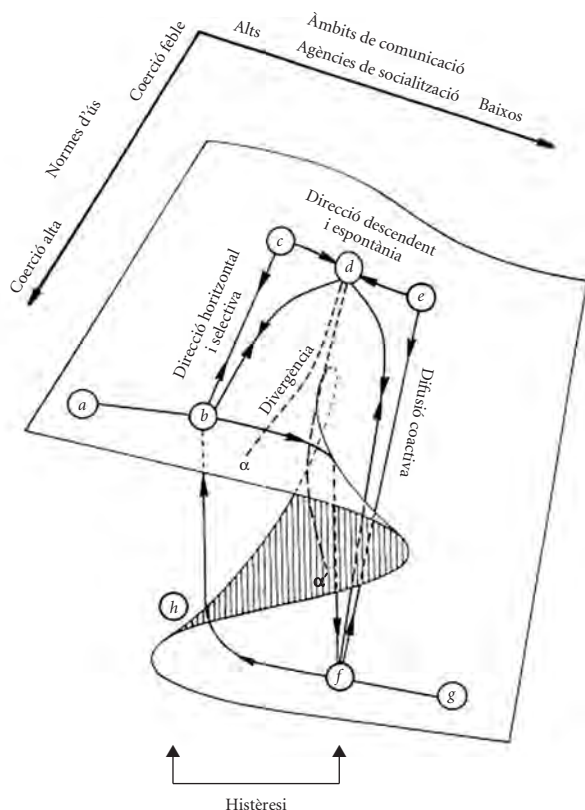

FIGURA 2

1.5. EXPLICACIÓ DEL MODEL

D'entrada, els punts *a* i *g* hi representen, respectivament, el *monolingüisme inicial* i *terminal* en L1 i en L2. Empíricament, aquests punts correspondrien a territoris monolingües —penseu, per exemple, en estats com Portugal o Islàndia—, on una sola llengua és emprada per tota la població en tota mena d'àmbits de comunicació *interns*. Malgrat la seva aparent estabilitat, una situació com aquesta es troba sempre subjecta a *tensions* —en ocasions difícils de percebre pels profans—, derivades del lloc ocupat per la societat en qüestió i la seva llengua en el sistema ecolingüístic global. En qualsevol cas, sempre hi haurà certs segments de la població que coneixeran *altres* llengües, emprades en contactes *externs* de tipus professional, comercial, diplomàtic, etc. A més a més, cal tenir també present que situa-

cions monolingües com la plantejada només resulten viables referides a entitats polítiques de petita envergadura, eventualitat que suposa un impediment per a la cristallització d'una llengua nacional amb pretensions de satisfer la totalitat de les funcions lingüístiques d'una societat moderna.¹² Per contra, postular l'existència de grans entitats polítiques totalment monolingües resulta, senzillament, un contrasentit, a causa de l'extrema diversitat lingüística de la humanitat.

Una disminució del factor de control 1, seguida d'un lleuger eixamplament dels àmbits de comunicació de L2 (factor de control 2), basta per modificar la conjuntura anterior i ens situa ja en el punt *b*. Aquest punt representa aquella circumstància en què L2, emprada fins ara exclusivament en funcions d'interllengua, passa a introduir-se *dins* els àmbits de comunicació alts en qualitat de varietat *prestigiosa*, en competència amb L1. Òbviament, en aquesta etapa —coincident tot sovint amb processos de *modelatge cortesà del llenguatge* (Elias, 1939, p. 152-157)—, l'ús de L1 continua sent aclaparador, atès que *encara* és emprada pràcticament per tothom en tota mena d'ocasions, tret, és clar, d'aquelles situacions corresponents als àmbits de comunicació alts, en els quals el seu ús esdevé a poc a poc *recessiu*. Una situació com la que estic descrivint podria ser il·lustrada per l'ús del castellà a la cort de la virreina Germana de Foix i el seu marit, el duc de Calàbria, en l'ambient de la València postagermanada, tal com apareix reflectit en obres de l'època com *La vesita* (ca. 1524-1525) de Joan Ferrandis d'Herèdia, les tres farses bilingües d'*El Cortesano* (ca. 1528) de Lluís de Milà, o *Triumfo i sentència* (1532) de Jeroni Sentpere, on els personatges celestials empenen el castellà, en tant que el català és adjudicat a Satanàs (Ferrando i Nicolás, 1993, p. 112-118). Situacions si fa no fa similars podem trobar-les en relació amb l'ús del francès per una part important dels cercles de la noblesa europea a l'època de la Il·lustració (Brunot, 1934). Un testimoni de primera categoria sobre aquesta difusió del francès dins el *grand monde* el trobareu al discurs sobre *L'universalité de la langue française* (1784) d'Antoine Rivarol, amb el qual el seu autor va obtenir —en competència amb altres set treballs— el premi del certamen organitzat l'any 1782 per l'Académie Royale de Berlin, a fi de guardonar el millor treball presentat sobre «les causes de la universalitat de la llengua francesa» (Académie de Berlin, 1995; Aracil, 1983j). En qualsevol cas, totes les situacions ressenyades presenten un tret en comú: es tracta d'usos de L2 caracteritzats per un fort grau d'*esnobisme*, és a dir, per un afany de distinció social.

Si aquest ús diletant de L2 persisteix durant prou de temps i es consolida en els àmbits de comunicació alts, aleshores és molt probable que es produeixi una

12. A propòsit d'això, només cal que recordeu el plet que fa pocs anys va enfrontar la Generalitat de Catalunya amb les distribuïdores de Hollywood per la qüestió del doblatge de pel·lícules al català, en què aquella finalment va haver de cedir en les seves pretensions inicials, o l'estira-i-arronsa que els noruecs parlants de *nynorsk* han sostingut més recentment amb l'empresa Microsoft per una qüestió similar.

progressiva relaxació de les normes d'ús que mantien la societat cohesionada a l'entorn de l'ús de L1. La trajectòria que uneix els punt *b* i *c* reflecteix aquest procés. Aparentment, pel que fa a la freqüència de les dues llengües res no ha canviat respecte a la situació anterior, però l'erosió de les normes d'ús coercitives, garants del monolingüisme, a la llarga pot esdevenir decisiva, perquè pot donar peu a la pretensió dels notables de generalitzar L2 arreu de la pròpia societat, a través de l'ensenyament, l'església, els mitjans de comunicació, etc. —és a dir, per mitjà dels aparells ideològics d'Estat—, que fins ara havien estat escassament operatius, en la mesura en què empraven una interlingua clerical, les repercussions de la qual sobre els àmbits d'ús de L1 eren per força limitades.¹³ Tal pretensió es justifica molt sovint amb discursos ideològics centrats en l'exaltació del bilingüisme, similars als que van estudiar Aracil (1966, 1968 i 1973) i Ninyoles (1969 i 1971) al País Valencià. Com podeu observar al gràfic, aquesta situació resultaria encara fàcilment reversible, sobretot si els notables són reemplaçats per una nova elit fidel a L1. També s'arribaria a un desenllaç anàleg en el cas que veiessin la seva sort amenaçada per la irrupció d'un enemic exterior i haguessin de requerir la solidaritat dels estaments populars mitjançant tota una sèrie d'exhibicions de patriotisme, entre les quals figurarà sempre en primer lloc el retorn a la llengua materna. Per aquest camí, el rebuig de L2 pot acabar esdevenint complet, sobretot si L2 és alhora la llengua de l'enemic, amb la qual cosa es produiria una trajectòria en el sentit *c-b-a*, inversa a l'observada fins ací. Una bona il·lustració històrica de tal trajectòria la tenim en l'adopció de l'anglès i el consegüent rebuig del francès per part de la cort anglesa a l'època de la Guerra dels Cent Anys (Iglesias Rábade, 1992). Un altre cas, susceptible de ser analitzat amb els mateixos paràmetres, seria el del retrocés del francès entre l'aristocràcia prussiana, com a conseqüència de la reacció nacionalista provocada per la invasió napoleònica, que va trobar vehement expressió literària als *Discursos a la nació alemanya* (1808) de Johann Gottlieb Fichte.

Si l'esmentat retrocés no arriba a produir-se, l'expansió de L2 prosseguirà la seva trajectòria en el sentit *c-d*, i acabarà així per afectar les agències de socialització. Amb això no vull dir —aquesta pretensió entraria en contradicció amb tot l'anterior— que fins ara L2 no hagués format part de la socialització (exclusiva) dels notables, però encara pertanyia al bagatge de coneixements destinat a proporcionar als integrants de la classe ociosa el vernís de *charme* i erudició privatiu de la gent distingida (Veblen, 1899, p. 338-371). Ara, en canvi, hi apareixerà per

13. Les característiques de les llengües i les literatures clericals han estat descrites per Étiemble (1974, p. 27-42). Pel que fa a la posició del llatí al llarg de la història d'Europa, cf. el *survey* històric de Burke (1991), així com les agudíssimes reflexions de García Calvo (1973) i Aracil (1988 i 1992). Aquest darrer examina també el procés de formació de les llengües nacionals europees, tema que constitueix l'objecte central de l'excel·lent estudi de Baggioni (1997).

primer cop l'afany de transmetre de forma sistemàtica L2 a *tota* la població, a través d'institucions com l'escola, l'església, l'exèrcit, etc. Òbviament, el projecte desembocarà en una *generalització* del bilingüisme, més intensa com més gran sigui l'esforç esmerçat en instrucció per la societat en qüestió. És el que Miquel Pueyo (1996) ha denominat el *procés de facilitació* del coneixement i l'ús de la llengua expansiva. La generalització de L2, de totes maneres, no s'efectua exclusivament —en molts casos, ni tan sols preferentment— a través de l'ensenyament obligatori, sinó mitjançant l'actuació conjunta de tots els aparells ideològics de l'Estat, els quals, a partir d'aquesta etapa, coincidint gairebé sempre amb la *modernització*, comencen a *capillaritzar* la societat sencera, per dir-ho amb una afortunada expressió de Michel Foucault.¹⁴ Aquest procés de capillarització és dut a terme a l'interior d'unes *institucions* (educatives, militars, jurídiques, higièniques, religioses, econòmiques, etc.) i amb el concurs d'unes *disciplines* (medicina, psiquiatria, economia, pedagogia, etc.), la funció de les quals en el present context consisteix, valgui la redundància, a *disciplinar* la societat. Entre les disciplines que participen d'aquesta finalitat figura en un lloc destacat una certa sociolingüística dedicada al *language planning*, sempre amatent a oferir assessorament especialitzat per tal d'implementar polítiques lingüístiques al servei dels interessos dels grups dominants (Edmonds *et al.*, 1976). Sens dubte, aquesta etapa és una de les més crucials i confuses de tot el procés, i alhora aquella en què es registren les majors diferències, sobretot pel que fa al *ritme* de bilingüització, entre la multiplicitat de situacions empíriques examinades per la sociolingüística. En tot cas, és evident que es tracta de l'etapa en què el desgavell lingüístic arriba a ser major, atesa la relaxació de les normes d'ús, afavorida per tota mena d'ideologies «bilingüistes», la finalitat de les quals consisteix, com ja hem assenyalat, a facilitar l'extensió de L2. En un cert moment, podria semblar que es produeix una certa equiparació de la freqüència d'ús de les dues llengües a les agències de socialització. Allò més probable, però, és que tal equiparació sigui un miratge passatger, el qual donarà pas ràpidament al predomini de L2 sobre L1, és a dir, a la trajectòria *d-e*. Cal remarcar, però, que la generalització de L2 als aparells ideològics no significa necessàriament que hi substitueixi una presència anterior de L1, ja que en una gran quantitat de casos aquella es generalitza, precisament, en paral·lel a la creació dels *nous* mecanismes de poder que posa en joc l'Estat modern.

Una altra possible solució és que el desgavell originat en aquesta etapa per la proliferació del bilingüisme sigui de breu durada i acabi desembocant en un increment prou ràpid de la coerció exercida per les normes d'ús en favor del monolin-

14. No debades: l'estudi d'aquesta mena de processos ha constituït un dels centres d'interès de l'obra d'aquest autor i dels sociòlegs i historiadors de la seva escola, a les publicacions dels quals remeto el lector interessat.

güisme als diversos àmbits de comunicació, circumstància que afavorirà l'aparició d'una *divergència*, representada al gràfic mitjançant el desplaçament de la varietat dominant L2 cap al punt α , correlatiu del desplaçament de la varietat recessiva L1 cap al punt α' . No cal dir que aquesta estructuració del repertori, en la qual una varietat ocupa els àmbits de comunicació alts i l'altra els àmbits de comunicació baixos, sense a penes imbricació, s'ajusta perfectament a les condicions imperants en situacions de *diglòssia*, tal com van ser descrites per Charles A. Ferguson (1959). A més a més, el gràfic ens permet afirmar que, en una conjuntura com la prevista pel model, qualsevol altra distribució entre L1 i L2 que *no* s'ajusti a l'esquema de la divergència ocultarà només un *simulacre* d'estabilitat i, tard o d'hora, acabarà decantant-se fàcilment cap al punt *e* —trajectòria més probable— o cap al punt *c*.

Tornant a la trajectòria *d-e*, un cop arribats en aquest darrer punt, cal observar en primer lloc que, malgrat la inexistència de cap augment aparentment destacable de les normes d'ús favorables a L2, aquesta varietat continua propagant-se gràcies a la «inèrcia» proporcionada pel seu predomini a les agències de socialització. En d'altres paraules: L2 és cada vegada més present als àmbits de comunicació baixos, gràcies al fet que ha començat a introduir-se entre les classes populars mitjançant la *transmissió familiar*. Recordeu que la família és l'agència de socialització primària per excel·lència, encarregada d'educar els membres més joves de la societat, abans no entrin en contacte amb els aparells ideològics de l'Estat. No ens ha d'estranyar, doncs, que L2 comenci a ser transmesa a la llar, ja que, en l'exercici de la seva funció socialitzadora, la família *connecta* directament amb l'escola, i els pares prefereixen estalviar als seus fills «moltes experiències desagradables que ells van haver de sofrir, i els obren moltes possibilitats que ells no han tingut a l'abast» (Ninyoles, 1969, p. 100). Amb l'assoliment d'aquesta etapa podem dir que l'ús de L1 es troba ja en franc retrocés, a causa de la *contracció* experimentada, que l'ha anat confinant progressivament als àmbits de comunicació baixos o informals. La circumstància més rellevant d'aquesta situació és, però, que el monolingüisme en L2 ha esdevingut possible per primera vegada. Per tal de consumir la substitució lingüística, doncs, només caldrà fer un pas endavant, desenllaç afavorit pel que Aracil (1983b, 1984a i 1984b) anomena el *discurs de la necessitat*. Aquest pas serà necessàriament *lent* —la qual cosa explica la longitud del trajecte *e-f-g*—, perquè suposa l'*extinció* de L1, amb la transformació consegüent dels seus darrers parlants en pseudobilingües i posteriorment en monolingües en l'idioma L2. Autors com Mollà i Palanca (1987, p. 122-127) han remarcat l'existència d'una accentuada diferència de ritmes entre el procés de bilingüització i el de substitució. El primer és *costós*, ja que suposa la *introducció* d'una altra llengua (L2) dins d'una societat. El segon, en canvi, hauria de ser *ràpid*, perquè implica tan sols l'*oblit* de L1. Des d'un punt de vista teòric, tal plantejament resulta impecable. Ara bé: a partir d'una certa etapa, és molt probable que el ritme de la substitució lingüística esdevingui més

cadenciós, en topar amb enclavaments socials i/o geogràfics en condicions d'*aïllament* i/o *marginalitat*, desvinculats de les agències de socialització secundària i, en conseqüència, capaços de mantenir viu l'ús de L1 durant molt més temps del previst. La pràctica extinció de L1 no n'exclou, doncs, un cert manteniment *residual*, en qualitat d'*argot* o etnolecte, a càrrec de grups poc integrats en el sistema, com seria, per exemple, el cas de la persistència del català entre els gitanos del Rosselló (Boix i Vila, 1998, p. 74-75; Masferrer i Fons, 2005, p. 59-63).

A tall de resum del que hem vingut comentant fins ara, podríem dir que la trajectòria que al gràfic passa pels punts *a-b-c-d-e-f-g* correspon al *procés de bilingüització* i posterior *substitució* de la varietat recessiva L1 per la varietat dominant L2, gràcies a unes normes d'ús canviants, que en certes etapes de progressiva relaxació (*a-b-c-d-e*) propicien el bilingüisme i en d'altres de màxima coerció (*e-f-g*) el monolingüisme en L2. Aquestes seqüències poden ser recorregudes en el període de tres generacions, si més no, i guarden una notable analogia amb les etapes de la substitució lingüística establertes per Ninyoles dins *Conflicte lingüístic valencià* (1969, p. 41-67), on distingia entre: 1) *direcció horitzontal i selectiva* (que en el gràfic correspondria a la trajectòria *b-c*); 2) *direcció descendent i espontània* (trajectòria *c-d-e* del gràfic), i 3) *difusió coactiva* (trajectòria *e-f*). Noteu que fins ara hem examinat només la trajectòria *a-g*, és a dir, la trajectòria efectuada segons el sentit de les busques del rellotge. Això no exclou, però, teòricament almenys, la possibilitat d'efectuar-hi un recorregut similar en sentit contrari. Tenint en compte tal eventualitat, el gràfic presenta fletxes en ambdós sentits. Aquest sembla ser un dels punts més problemàtics del model, perquè implica la possibilitat d'invertir de manera gradual, en algun moment del procés de minorització, la correlació dels reptoris que vehiculen les seleccions comunicatives efectuades per la societat. Òbviament, com més avançat estigui el procés, tal inversió resultarà més difícil i generarà més *tensió*, ja que partirà dels àmbits de comunicació baixos o informals (factor de control 2), motiu pel qual haurà d'anar acompanyada de modificacions a contrapèl de les normes d'ús (factor de control 1). Tanmateix no he gosat prescindir d'aquesta possibilitat, en la mesura en què podríem concebre una societat altament democràtica en què la *promoció gradual* dels estaments populars acabés traduint-se en la *coexistència*, poc o molt problemàtica, de les dues llengües en condicions relativament igualitàries o en l'adopció per part de la societat sencera de la llengua preservada a nivell oral per aquests estaments, la qual experimentaria un eixamplament correlatiu dels seus àmbits d'ús i, de ser emprada exclusivament en àmbits de comunicació informals, de caràcter oral, passaria a tenir ple accés als àmbits formals, definits per la presència de l'escriptura i els *mass media*.¹⁵ Pel que

15. Sobre la qüestió de la inversió de la substitució lingüística, cf. les interessants i pertinents reflexions de Fishman (1991).

sé, la història sociolingüística d'alguns països nòrdics, com ara Finlàndia o Noruega al llarg dels últims dos-cents anys, avala en certa mesura aquesta hipòtesi.¹⁶ Molt més problemàtica resultaria, per contra, la inclusió en aquest apartat d'un cas com el de Tanzània, on l'extensió del suahili no s'ha produït en paral·lel a cap procés democràtic, sinó que ha suposat la promoció des d'instàncies estatals d'una interlingua pròpia de la zona, en detriment d'algunes funcions de la llengua colonial (l'anglès), però molt més encara de la resta de les llengües parlades al país (Junyent, 1986 i 1997). Amb tot, l'exploració d'aquesta possibilitat desborda el marc del present model de catàstrofe en cúspide, en la mesura en què pot donar pas a l'aparició de repertoris estructurats d'acord amb modalitats de joc diferents del joc de suma nul·la, que haurien de ser abordades per models topològics de potència descriptiva superior, com ara la *catàstrofe en papallona*¹⁷ —la qual, segons Woodcock i Davis (1978, p. 72), «pot resultar de suma utilitat com a model qualitatiu, sobretot per a situacions en què sorgeix un compromís entre estats en conflicte»— o les moltíssim més complexes catàstrofes amb dos eixos de conducta.

Abans de passar al comentari dels canvis discontinus representats al gràfic, m'agradaria dedicar també alguna atenció a la trajectòria *b-d-f* i a la seva inversa *f-d-b*, no examinades fins ara. Podríem qualificar-les com *dreceres* i correspondrien típicament a les maniobres de *rattrapage* amb què certs sectors socials, com ara les dones (Buxó, 1978, p. 129-148; Yaguello, 1978, p. 31-45; Aracil, 1983i), responen als *desfasaments* originats pel procés de substitució lingüística gradual. Aquestes trajectòries seran *més* ràpides, però es produiran necessàriament amb *posterioritat* al canvi gradual de llengua. En efecte: els pioners no poden permetre's el luxe de córrer ni de fer salts en el buit, prou feina tenen ja a obrir-se camí. Els ressaguers, en canvi, poden avançar sense traves, perquè recorren un camí prèviament traçat per aquells.

Fetes les consideracions anteriors, hem de referir-nos encara a les trajectòries *b-f-g* i *f-h-b*, caracteritzades totes dues per l'aparició de *canvis discontinus*. La primera representa un procés de substitució lingüística *extremament coactiu* —per al qual proposo reservar la denominació de *lingüicidi* o *glotofàgia*—, en el qual en cap moment es produeix una relaxació de les normes d'ús lingüístic, susceptible d'afavorir el bilingüisme. En comptes d'això, hi trobem una ràpida transició del monolingüisme en L1 al monolingüisme en L2 o, a tot estirar, cap a un pseudobilingüisme. No es tracta d'una situació gaire freqüent, però podria produir-se (i, de fet, s'ha produït) en casos d'imposició brutal d'una llengua, tal com s'esdevin-

16. Pel que fa a la història sociolingüística de Finlàndia i, sobretot, de Noruega al llarg d'aquest període, cf. el capítol següent.

17. Aquesta catàstrofe ha estat emprada en sociolingüística per Ernest Querol (1996), com a model per a l'estudi del comportament lingüístic.

gué amb l'espanyol durant les primeres fases del franquisme o amb el japonès a Corea abans i durant la Segona Guerra Mundial (1910-1945) —tot i que, finalment, la temptativa no va reeixir a causa de la desfeta nipona en el conflicte bèl·lic. Una situació que s'ajusta també a aquesta trajectòria és l'absorció ràpida, sovint acompanyada de desintegració o *genocidi*, de tota una comunitat a mans d'una altra de civilització força més avançada tecnològicament. Aquest darrer seria el cas de certs pobles amazònics a partir de la seva (traumàtica) entrada en contacte amb la civilització occidental, tal com es pot observar, posem per cas, a la pel·lícula *The Emerald Forest* (1985) de John Boorman. A la inversa, el trajecte *f-h-b* respon al que podríem caracteritzar com una *revolució sociolingüística*, entesa com a procés substitutori de L2. Com veiem, es tracta d'un procés de recuperació *sobtat* i *coercitiu* de la llengua recessiva, sense relaxació de les normes d'ús favorables al monolingüisme, que en aquest cas són aprofitades per imposar L1 als àmbits de comunicació alts, generalment a conseqüència d'alguna conjuntura excepcional favorable al triomf d'una ideologia nacionalista, que es tradueix en l'assoliment de l'autodeterminació de la societat en qüestió. Les polítiques lingüístiques engegades fa uns anys en algunes repúbliques bàltiques, com ara Estònia o Lituània, constituïrien potser una mostra d'aquesta mena de conjuntura. Així entesa, la revolució sociolingüística s'assembla enormement a les concepcions leninistes sobre l'estratègia per a la conquesta del poder: una minoria conscienciada es fa amb el control dels ressorts comunicatius i acte seguit imposa transformacions revolucionàries en la societat, adreçades a retornar tan aviat com sigui possible, a través de la trajectòria *b-f*, a la situació monolingüe en L1, imperant abans del començament de tot el procés de minorització. A casa nostra, aquesta concepció, obertament *cratolàtrica*, de la normalització lingüística ha gaudit d'una voga més que passatgera d'ençà de la Transició. De fet, en aquells anys, la creença en la possibilitat d'una promoció del català associada a canvis socials i polítics revolucionaris —l'opció per la *ruptura*, enfrontada a l'opció per la *reforma*, que al final va acabar triomfant— va constituir una *il·lusió* compartida per influents sectors nacionalistes, a la seducció de la qual no va romandre indiferent ni el mateix Joan Fuster —tal com pot apreciar-se al seu assaig *Ara o mai* (1981), la lectura del qual, per cert, resulta encara profitosa en molts aspectes.

Tornant al gràfic, si abans parlàvem d'una imposició extremament coactiva, en el present cas, com he dit, la trajectòria s'estructura de manera similar a un cop de mà revolucionari, com a conseqüència del qual L1 irromp sobtadament als àmbits de comunicació alts i, a partir d'ací, tracta de reintroduir-se dins la resta de la societat a través de les polítiques pertinents —tot sovint caracteritzades per un *despotisme* més o menys «il·lustrat». En d'altres mots: si L1 aconsegueix *assentar-se* en el punt *b*, aleshores pot engegar-se bé un procés summament coercitiu d'eliminació, bé una dinàmica gradual i més o menys planificada de substitució de

L2, que exhibirà tots els trets —*décalages* i *rattrapages* inclosos— examinats quan parlàvem de la substitució lingüística. Noteu, però, que aquesta possibilitat sembla contradictòria amb el factor de control 2 del gràfic, d'acord amb el qual aquestes trajectòries es caracteritzaven per l'aparició de repertoris definits per una disminució progressiva de L1 i un augment de L2 als diversos àmbits de comunicació. Aquesta paradoxa podria estar indicant-nos que la catàstrofe en cúspide constitueix un model massa senzill per descriure en la seva totalitat processos sociolingüístics de tanta complexitat. Tanmateix em decanto a creure que es tracta d'una contradicció més aparent que no real, explicable en virtut de la transformació experimentada per L1 un cop se situa en el punt *b*. En realitat, la instal·lació de la llengua recessiva en aquest punt, seguida de la seva reintroducció en la resta de la societat, representa una solució de continuïtat respecte a la dinàmica gradual del procés. Caldria parlar més aviat, doncs, de l'inici d'un *nou* procés de minorització lingüística en el qual L2 esdevindrà recessiva davant l'empenta d'una llengua L1' (antiga L1). La promoció d'aquesta llengua renovada es farà apel·lant a la seva identitat amb la llengua ètnica (és a dir, amb L1), encara que tal plantejament resulta, si més no, *discutible*, en la mesura en què L1' ha deixat de ser la llengua «popular», emprada «espontàniament» per la societat tradicional, i ha estat sotmesa a un *procés d'afaiçonament* (planificació del corpus i de l'ús) —que és alhora un procés d'*expropiació* dels usos informals a què L1 havia quedat reduïda—, en absència del qual no es trobaria en condicions de competir exitosament amb L2.¹⁸ Com podeu suposar, les condicions per a una normalització lingüística efectuada d'acord amb la trajectòria examinada només es presenten en molt comptades ocasions, fet que explicaria l'escassetat de casos classificables dins aquesta categoria.

Finalment, si la posició de L1 en *b* no es consolida, l'emergència de la varietat recessiva als àmbits de comunicació alts pot anar seguida d'un rebuig, concretat en una reacció brusca en favor de la varietat dominant L2 a través del plec, seguint la trajectòria *b-f*, que, al seu torn, podria donar lloc a una altra emergència de L1 en el punt *b*, etc. Aquest joc d'emergències i reaccions sobtades s'estructura com un cicle de conducta amb dues parts suaus unides per una catàstrofe i constitueix una mostra d'*histèresi*, susceptible de ser qualificada amb tota propietat com una veritable *conflagració* lingüística, en tant que manifestació extrema del conflicte lingüístic. Com a tal, es tracta d'una situació no gaire freqüent, caracteritzada per l'enfrontament entre dues posicions extremes que aspiren a totes passades a convertir la societat sencera al monolingüisme en la seva llengua, en el període més breu possible. La histèresi, com podreu comprovar mitjançant l'observació del gràfic de la figura 2, consisteix en una fase al llarg de la qual una societat presenta a nivell comunicatiu un estat que depèn no solament dels factors de control, sinó

18. Per a una introducció a aquestes qüestions, cf. l'interessant *survey* de Lamuela (1994).

també dels estats anteriors. En d'altres mots: es configura com la competència entre dues llengües per *acaparar* de forma excloent els àmbits de comunicació d'una determinada societat, competència que desembocarà indefectiblement en la desaparició de la llengua amb menor capacitat de creixement. Es tracta d'una il·lustració sociolingüística perfecta —molt més, sens dubte, que en el cas de la substitució o la promoció lingüística graduals— del *principi d'exclusió competitiva* (o *principi de Gause*), inspirat en els treballs dels matemàtics Lotka i Volterra (Acot, 1988, p. 96-99). No és casual, en aquest sentit, que la histèresi es produeixi, precisament, en coincidència amb el tram del gràfic que en l'eix del factor de control 2 correspon a les agències de socialització, ja que aquestes són les encarregades de la realització i reproducció dels discursos legítims. Per bé que, com ja he assenyalat, aquesta dinàmica no acostuma a ser gens freqüent i sempre és arriscat proposar-ne exemples, la situació descrita potser s'ajusta prou bé a la circumstància històrica de Polònia durant el període dels tres repartiments (1795-1918), en què els ocupants intentaren reiteradament eliminar el polonès, temptativa que va anar seguida en cada ocasió per la reacció contrària dels polonesos (Rovira i Virgili, 1914, p. 48-96).

Obviament, des d'un punt de vista científic, qualsevol presa de partit favorable a la substitució o la promoció de L1 o L2 resta completament fora de lloc —sempre i quan, és clar, aquests processos no involucrin violacions dels drets humans, ja que en aquest cas la neutralitat valorativa de la ciència no pot sinó deixar pas a l'expressió de la solidaritat humana. En aquest sentit, la normalització constitueix, sens dubte, «un procés històric exactament de la mateixa dimensió que el de la substitució» (Mollà i Palanca, 1987, p. 129). Ara bé: des d'un punt de vista conservacionista o ecologista, que prengui en compte la preservació de la diversitat lingüística humana, aquests dos desenllaços resulten equivalents només en molt comptades ocasions.¹⁹ La substitució de L1 (*varietat endoglòssica*) sol desembocar en la seva extinció total, en la mesura en què, generalment, s'empra només al territori en què ha sofert la substitució per part de L2 (*varietat exoglòssica*), mentre que la promoció de L1 no implica necessàriament l'extinció d'aquella, atès que, com hem vist, L2 procedeix d'un altre territori, on és molt probable que gaudeixi d'una plenitud de funcions. En tot cas, la resolució d'aquest dilema ja *no* és competència de la sociolingüística, la qual, en una societat democràtica, hauria de contribuir, això sí, a informar l'opinió pública de la transcendència de les opcions en joc. La decisió última sobre el particular correspondrà a la ciutadania, a través de l'acció cívica i el lliure debat, en els quals el sociolingüista, com qualsevol altre ciutadà, no pot deixar de participar.

19. Pel que fa a aquesta mena de consideracions, cf. els treballs recopilats a Bastardas (2004). Cf. també Comellas (2006).

1.6. CONCLUSIONS

Evidentment, no em pertoca a mi de ponderar les virtuts —si alguna en té— del model que acabo de plantejar; tal comesa correspon als col·legues que eventualment vulguin ocupar-se'n. A tall de cloenda, però, m'agradaria comentar algunes qüestions íntimament relacionades amb els punts de vista discutits en aquest assaig.

En un escrit tan interessant com menystingut, Lluís V. Aracil (1980a) va esbossar la concatenació d'etapes epistemològiques que hauria de guiar la recerca sociolingüística. Segons ell, cal distingir-hi les quatre etapes següents, cadascuna de les quals va acompanyada d'un augment del nivell d'abstracció: 1) *descripció d'un cas interessant*, consistent en la selecció, observació i exposició sinòptica d'una situació empírica determinada; 2) *construcció d'un tipus ideal*, a la manera de Max Weber, a través de la comparació d'una sèrie de casos concrets amb característiques semblants, per tal d'arribar a una descripció genèrica; 3) *família de tipus*, concebuda com «un conjunt de possibilitats alternatives —o [...] un conjunt de variacions sobre un tema, en el sentit d'uns arranjaments combinatoris dins un marc global que els conté i resta constant» (Aracil, 1980a, p. 124-125), i 4) *representació del graf i les trajectòries*, que ens permet situar i relacionar els tipus entre si, així com establir per quins camins s'arriba des d'uns tipus fins als altres. La temptativa de modelitzar la minorització lingüística com a catàstrofe en cúspide presentada a les pàgines anteriors, constitueix, precisament, un dels camins per superar la situació epistemològica predominant en la recerca actual, centrada en les tres primeres etapes, i construir una sociolingüística dedicada a l'elaboració de grafs i trajectòries. La representació gràfica de la catàstrofe ens ha permès de relacionar tota una sèrie de nocions operatives —monolingüisme, procés de bilingüització, diglòssia, substitució lingüística gradual, promoció gradual de la llengua recessiva, glotofàgia o lingüicidi, revolució sociolingüística, conflagració en forma d'histèresi, etc.— i establir-ne les trajectòries. Al mateix temps, les insuficiències del model, que constitueix només un modest primer pas en el llarg i laboriós procés de modelització de situacions macrosociolingüístiques progressivament complexes, que la nostra disciplina haurà d'emprendre tard o d'hora, ens permeten detectar les dificultats teòriques derivades del fet de concebre una àmplia gamma de situacions de contacte idiomàtic a través d'uns esquemes de pensament *massa* simples. Amb tot, hem deixat fora dels nostres raonaments una gran quantitat de situacions, incapaces de ser representades mitjançant el gràfic de la catàstrofe en cúspide a causa de la seva major *complexitat*. Precisament, totes aquelles en què els repertoris *no* s'estructuren com a jocs de suma nul·la, de manera que els guanys d'una llengua no es tradueixen automàticament en pèrdues per a l'altra. Al meu entendre, tal circumstància constitueix un indicatiu inequívoc de la coexistència dins la mateixa societat de dues

comunitats lingüístiques amb iniciativa pròpia, susceptibles de donar lloc a processos de *cismogènesi complementària*, basats en la *diferència*, com els que hem vist en el model anterior, però també a d'altres de *cismogènesi simètrica*, en què els diferents personals tendeixen a equiparar la seva conducta recíproca, establint-hi unes relacions caracteritzades tant per la presència de la *igualtat* com de la *diferència* (Bateson, 1972, p. 93-94; Watzlawick, Beavin i Jackson, 1967, p. 68-70). Com escrivia Jordi Bañeres, en un article en què va efectuar una interessant revisió sobre la teoria del conflicte lingüístic (CL):

Un lloc comú és plantejar dues «sortides» al CL: substitució *vs* normalització lingüística (amb la qual cosa es pretén que la normalització lingüística no és un procés de substitució). No es tenen gairebé mai en compte les possibilitats de desescalada del conflicte, de procés d'hibridació, de congelació del *status quo* («conflicte secular»), etc. (Bañeres, 1992, p. 20).

En d'altres mots: hauríem de ser capaços d'entendre d'una vegada per totes que —en contra del que afirma el més pedestre sentit comú— el grau de tolerància a la diversitat immanent a una certa situació sociolingüística acostuma a ser directament proporcional a la seva *complexitat* interna. En la mesura en què hi augmenti la complexitat, doncs, s'incrementarà també considerablement el ventall de possibilitats d'actuació, tant en un sentit conflictiu com en un de consensual. La cristallització empírica d'aquestes possibilitats es troba subjecta a una sèrie de factors íntimament vinculats a les estructures socials presents en cada situació específica. Com és lògic, aquestes estructures no poden ser tingudes en compte pels models topològics, els quals, a causa del nivell d'abstracció en què es mouen, es veuen obligats a constituir-se com a models de *caixa negra*, passant per alt l'estructura interna de les societats i concentrant-se en l'estudi de les relacions específiques entre *inputs* (factors de control) i *outputs* (eix(os) de conducta). Segurament, la formulació més cèlebre de la varietat d'estats possibles en sistemes tan complexos com ara la societat és l'*efecte papallona*, així anomenat a causa de la pregunta que va formular el meteoròleg Edward N. Lorenz durant una xerrada impartida el 29 de desembre de 1972 a Washington, amb motiu de la 139a reunió de l'American Association for the Advancement of Science: «l'esvoitec d'una papallona, pot originar un tornado a Texas?» Més enllà de la seva innegable suggestió poètica, a la qual ha degut bona part de la fama, la qüestió autènticament rellevant és si dues situacions concretes, que difereixen tan sols per algun detall insignificant, poden amb el transcurs del temps donar lloc a desenllaços considerablement divergents (Lorenz, 1993, p. 185-188; Maturana i Varela, 1990, p. 80-100). Noteu que això no equival a postular una consideració dels processos de contacte lingüístic com a seqüències de caràcter aleatori; parlant amb precisió, caldria qualificar-los més aviat de *processos caòtics*, entenent per caos

un comportament que és determinista, o que gairebé ho és si es dona en un sistema tangible que posseeix un lleu grau d'aleatorietat, però que no sembla determinista. La qual cosa significa que el seu estat actual en determina, o gairebé en determina per complet, el futur encara que no ho sembli. Com és possible que un comportament determinista sembli aleatori? Si es donen en dues o més ocasions estats autènticament idèntics, és improbable que els estats idèntics que se'n derivin siguin percebuts com a apreciablement diferents. En canvi, el que fàcilment pot ocórrer és que els estats gairebé idèntics, encara que no totalment, que es donin en dues ocasions semblin iguals, en tant que els estats que se'n derivin, que ni tan sols tenen per què ser semblants, podran observar-se com a diferents. De fet, per a certs sistemes dinàmics és normal que a dos estats gairebé idèntics els segueixin, al cap d'un lapse de temps suficient, dos estats que no s'assemblen entre si més del que poden assemblar-se dos estats presos a l'atzar d'una llarga seqüència. Dels sistemes en què aquest és el cas hom diu que *són* sensiblement dependents de les condicions inicials. Amb unes poques qualificacions més [...] la dependència pot servir com a definició acceptable del caos (Lorenz, 1993, p. 6).

Tenint en compte això, doncs, cap modelització podrà estalviar-nos la *intriga* derivada d'examinar el desenvolupament dels casos empírics de contacte lingüístic, amb les opcions i el *tempo* característics de cadascun. En d'altres mots: cap model, per potent que sigui, no podrà supplantar la *història* pròpia de cada cas. La lliçó més important que caldria extreure de tot plegat consisteix en el reconeixement de la necessitat d'elaborar teories sociolingüístiques progressivament adequades a la *complexitat* de l'objecte d'estudi. No es tracta, com alguns semblen pretendre (Boix i Vila, 1998, p. 98-99), de substituir una sociolingüística del conflicte per una altra del consens, sinó de bastir unes teories prou *comprendives* com per poder explicar les situacions *conflictives* i les situacions *consensuals* mitjançant el recurs als mateixos paràmetres teòrics. Mentre no puguin satisfer tal exigència epistemològica, les teories sociolingüístiques a penes superaran la categoria de raonaments *ad hoc*.

Sens dubte, la topologia dels canvis discontinus creada per René Thom pot ajudar-nos a superar aquest escull, gràcies al seu grau d'abstracció i a la seva capacitat d'acomodació a processos de caire molt diferent. Més encara: a causa de la seva peculiar presentació en forma de repertori de catàstrofes elementals, la teoria ens està convidant al mateix temps a encetar una nova fase de la recerca sociolingüística, superior en abstracció al graf i les trajectòries —això és, al nivell en què ens hem mogut en aquest article. Proposo designar-la com a *família de grafs*, concebuda com *el conjunt de grafs de les situacions macrosociolingüístiques elementals*, tingut en compte dins el marc teòric global proporcionat per la teoria de les catàstrofes.

2. El cas noruec, o les apories de la política lingüística

Quan hom els pregunta quantes llengües coneixen, els noruecs acostumen a respondre: «dotze: el danès, el suec i deu de noruegues».

Acudit noruec

El cas noruec ha esdevingut des de fa temps un clàssic dins la bibliografia sociolingüística, gràcies sobretot a les aportacions d'Einar Haugen (1965 i 1966), un dels pioners més insignes de la disciplina. Això no significa, però, que hagi assolit entre els especialistes ni el relleu ni la notorietat d'altres casos com ara els de Bèlgica, el Quebec o Suïssa. A tot estirar, hom acostuma a esmentar-lo dins una llarga llista de situacions lingüístiques pretesament diglòssiques, cosa que evidencia sobretot un ús prevaricador del concepte fergusonianà (Pueyo, 1989). A casa nostra, aquesta desconexió respon sobretot a l'absència de traduccions de les obres de Haugen, així com a un desinterès generalitzat cap a la història de les societats escandinaves. El panorama ha estat tan minso que, tret d'una primerenca i certament meritòria ressenya de «Language conflict and language planning: the case of modern norwegian» (1966), publicada per Lluís V. Aracil (1967) a la *Revista de Estudios Políticos*, les úniques referències d'alguna importància dins la bibliografia sociolingüística catalana serien, si no m'erro, les que hi va prodigar Lluís B. Polanco al seu interessant article sobre «La normativa al País Valencià. Problemàtica i perspectives» (1984), on la codificació dels moderns dialectes noruecs a mans d'Ivar Aasen apareixia esmentada com un dels exemples canònics —l'altre era l'*euskara batua*— de normativització *composicional* (Polanco, 1984, p. 116). A hores d'ara, sortosament, aquesta indigència informativa ha començat a ser corregida en part, i el lector català pot disposar ja d'una descripció prou ajustada de la història sociolingüística de Noruega dins el llibre de Bernat Joan i Marí sobre *Les normalitzacions reeixides* (1996, p. 107-122).

Així les coses, si em calgués apuntar alguna justificació dels motius que em porten a revisar el cas noruec m'hauria de referir a la necessitat de precisar-ne alguns aspectes, no tant per una pruija d'exactitud merament erudita com per l'interès intrínsec que presenta, en la mesura en què sembla apartar-se en alguns as-

pectes importants de les característiques definitòries de les situacions examinades al capítol anterior mitjançant el model de catàstrofe en cúspide. En aquest sentit, crec que hauríem d'evitar les simplificacions tendencioses: ens trobem al davant d'un cas *peculiar*, no explicable —al contrari del que apunta Joan i Marí (1996, p. 120)— en termes de normalització reeixida. Si no és que el mer accés d'una nació a la independència sigui considerat com a desencadenant automàtic de la normalització. Tot sembla indicar, doncs, que la situació noruega no es deixa descriure en termes de conflicte lingüístic ni de diglòssia i, per tant, el més probable és que les claus explicatives calgui anar a cercar-les per un altre costat. Tal com ho veig, la lliçó fonamental que caldria extreure'n té a veure més aviat amb el fracàs en què incorren les polítiques lingüístiques dirigistes allà on les comunitats lingüístiques en contacte han assolit prou maduresa i autonomia com per esdevenir capaces d'autogestionar democràticament les seves diferències. A partir d'ací provarem de formular, en un assaig posterior, un model d'autogestió democràtica dels contenciosos lingüístics, aplicable (amb els retocs de rigor) a una multiplictat de situacions, entre les quals cal destacar la del País Valencià i Galícia.

Finalment, l'examen d'aquest cas presenta també l'interès afegit de facilitar-nos el coneixement directe de les circumstàncies i propòsits que determinaren la gestació del model pioner de codificació lingüística composicional. Lluny de constituir un exercici ocios, tal contextualització resulta particularment necessària, perquè pot contribuir a aclarir alguns dels malentesos que acostumen a produir-se quan els principis de codificació composicional són invocats com a model per a la codificació del català. Més encara si tenim en compte l'èmfasi gairebé obsessiu posat en la qüestió per molts dels nostres gramàtics i sociolingüistes actuals —i molt particularment per certs autors valencians, les tesis dels quals graviten al voltant de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua—, que contrasta de manera escandalosa amb la prudència inicial de què feia gala Polanco a l'article suara alludit.

2.1. ANTECEDENTS HISTÒRICS²⁰

Situades a l'extrem septentrional d'Europa, sota els rigors d'un dels climes més inhòspits del planeta, les terres escandinaves van romandre durant molt de temps al marge de la història. La seva irrupció, encara que tardana, hi fou espectacular, però. A partir del segle VIII, les incursions dels pirates procedents dels actuals territoris de Noruega i Dinamarca, coneguts de primer com a vikings i després com a normands, esdevingueren un autèntic malson, sobretot per a les poblacions de les illes britàniques i del regne dels francs. Més endavant, recorre-

20. En aquest apartat segueixo fonamentalment les dades aportades per les obres de John Midgaard (1971) i Jean-Jacques Fol (1978).

gueren també la costa del Marroc i navegaren per la Mediterrània. Al segle x, finalment, acabaren per assentar-se en territoris com Normandia i Sicília. Paral·lelament, es va produir una altra tongada d'expedicions en direcció oriental, dutes a terme sobretot per suecs, els quals, travessant el Bàltic, arribaren a fundar un regne en territori eslau, amb capitals a Novgorod i Kíev. Després, navegant cap al sud pels rius, van aplegar fins a la mar Negra i a Constantinoble, on molts entraren al servei de l'emperador com a soldats de la seva guàrdia personal. Alguns hi obtingueren el grau d'oficial i emprengueren expedicions per la Mediterrània occidental, arribant fins i tot a Sicília. D'altres, prengueren la direcció de la mar Càspia i entraren en contacte amb el califat de Bagdad, obrint una ruta comercial entre l'Orient i el nord d'Europa.

Durant l'època de l'expansió viking, el paisatge social d'Escandinàvia va experimentar profundes transformacions. A Noruega, anomenada aleshores *Nordvegr* ('Camí del Nord'), s'hi produïren dos canvis decisius: la unificació del país com a regne i l'arribada del cristianisme. El primer d'aquests esdeveniments va ser dut a terme pel rei Harald Hårfagre (Harald el de la Bella Cabellera) cap a l'any 900. Posteriorment, el seu fill Haakon va introduir el cristianisme, tot i que la nova religió no hi va triomfar fins al regnat d'Olaf Haraldsson (995-1030), més conegut com a Olaf II o sant Olaf. Amb aquest esdeveniment es posava fi a la tradicional divisió clànica del país i s'inaugurava una situació que, enmig de tensions i violències, es va mantenir fins a 1319. Entre aquesta data i l'any 1380, el regne va formar part d'una unió personal amb Suècia sota l'autoritat de Magne VI i Haakon VI. Aquest últim va contraure matrimoni amb una princesa danesa, Margarida, de la qual tingué un fill, Olaf, que fou elegit rei de Dinamarca i, a la mort de Haakon, es va convertir també en rei de Noruega. Tots dos regnes restaren units fins a 1814. Fins l'any 1536, Noruega va conservar la seva independència, però aquest any —marcat també per la introducció forçada del protestantisme al país— el rei Cristià III la va annexionar a Dinamarca mitjançant una carta reial.

Aquesta situació es mantenia sense canvis essencials a l'època de les guerres napoleòniques. L'any 1807, el Govern danès va pactar una aliança amb Napoleó, en virtut de la qual Dinamarca i Noruega es veien implicades en el bloqueig continental contra la Gran Bretanya. Les conseqüències d'aquesta implicació no es van fer esperar i esdevingueren catastròfiques per als noruecs: la supremacia naval britànica els impedia tota mena d'activitats comercials o navilieres, així com la importació de queviures. D'altra banda, entre els anys 1807 i 1810, les dificultats de navegació repercutiren també de forma negativa sobre les comunicacions amb Dinamarca, i els noruecs van haver d'aprendre a valer-se per ells mateixos, confiant la gestió dels assumptes del país a mans d'una Comissió Governamental, la qual, per fer front a la situació desesperada de la població, restablí les relacions comercials amb els britànics mitjançant un acord. Tal mesura, però, tingué no-

més un caràcter provisional, perquè el bloqueig es va reinstaurar en 1812, com a conseqüència de la invasió de Rússia per la *Grande Armée*. Si hi sumem les males collites dels anys 1808 i 1812, tot plegat acaba d'arrodonir una situació de fam i de misèria, que constitueix un dels períodes més negres de la història del país nòrdic.

Mentre, els trasbalsos que agitaven Europa eren viscuts de manera prou diferent a Suècia. En virtut de la seva aliança amb els britànics, va declarar la guerra als noruecs, que aconseguiren defensar-se amb èxit. Per si la situació no era ja prou embolicada, les coses es complicaren més encara amb l'entrada en escena de Rússia, que en 1807 havia firmat un tractat de pau amb Napoleó i s'havia unit al seu bàndol. En menys d'un any (1808), els russos arrabassaren als suecs la totalitat de Finlàndia —part integrant, fins aquell moment, de la corona sueca. Aquesta pèrdua territorial va estimular els suecs a rescabalar-se'n amb l'annexió de Noruega, projecte que haurien d'ajornar a l'espera d'una ocasió més propícia. I és que, de moment, els notables suecs tenien massa maldecaps a casa com per pensar a arriscar-se emprenent aventures exteriors. L'any 1809, una revolució enderrocava l'absolutisme i dotava el país d'una constitució vagament liberal i d'un nou rei: el vell Carles XIII, que va morir molt aviat (1818) sense descendència. El problema de la successió, però, havia estat resolt prèviament amb el nomenament com a hereu de la corona de Jean-Baptiste Bernadotte, un dels mariscals més capços de Napoleó, el 21 d'agost de 1810. Bernadotte, que va adoptar el nom de Carles Joan, es va sentir cridat des del primer moment a tenir un paper molt actiu en la promoció d'aliances contra el seu antic comandant. Així, en 1812 signà un pacte amb la Gran Bretanya, i un any més tard amb Rússia. Aquesta aliança, reforçada posteriorment amb la participació d'Àustria i Prússia, va culminar amb la derrota de Napoleó a Leipzig (octubre de 1813). Fou aleshores quan, victoriós als camps de batalla europeus, l'exmariscal de l'Imperi girà els ulls cap a Noruega, amb el propòsit de fer realitat les velles pretensions annexionistes, que ara comptaven, a més a més, amb el beneplàcit dels seus aliats.

D'entrada, les coses li van anar massa bé i tot: el rei de Dinamarca, considerant inútil qualsevol resistència, lliurà als suecs, mitjançant el Tractat de Kiel (gener de 1814), l'antic regne de Noruega —tret dels territoris corresponents a Grenlàndia, Islàndia i les illes Fèroe. Malgrat el tractat, però, l'annexió distava de ser una qüestió resolta, atesa la repugnància a acceptar-la per part dels noruecs, els quals, al llarg d'aquests anys, s'havien acostumat a prendre decisions per compte propi. Els esdeveniments es van precipitar: en febrer de 1814, el príncep Cristià-Frederic, enviat a Noruega pel seu oncle el rei de Dinamarca, decidí prendre el títol de regent i posar-se al capdavant de la resistència contra els suecs. A continuació, hom convocà unes eleccions i el 10 d'abril es reunia una Assemblée Nacional del Regne (*Riksforsamlingen*) a Eidsvoll. L'Assemblea, integrada per cent

dotze membres, en bona part funcionaris, es va proposar com a primer objectiu l'elaboració d'una constitució de caràcter liberal, enllestida en la sessió del 17 de maig (dia de l'actual festa nacional noruega). Amb l'aprovació d'aquesta constitució, clarament influenciada per la tradició i alhora per les constitucions nord-americana de 1787 i francesa de 1791, Noruega esdevingué el país més democràtic d'Europa, justament a la mateixa època en què el Congrés de Viena es disposava a esborrar tot vestigi de la Revolució Francesa arreu del continent. En aquella mateixa sessió, el Parlament va procedir a triar un nou rei, títol que va recaure per unanimitat en la persona de Cristià-Frederic. El procés constituent, però, havia posat al descobert la divisió imperant entre els parlamentaris al voltant de l'assumpte de la independència. El grup més nombrós, integrat per la major part dels funcionaris i dels pagesos, encapçalats pel jutge Cristian Magnus Falsen, exigia la creació immediata d'un estat noruec totalment sobirà. Per contra, el partit minoritari del comte Wedel Jarlsberg —amb el suport d'una trentena de diputats, procedents sobretot dels sectors mercantils—, considerava que a Noruega li convenia mantenir unes relacions cordials amb els britànics, a fi de poder retornar a les activitats comercials i, per aquest motiu, creia prudent deixar una porta oberta a la possibilitat d'una unió personal amb Suècia, basada en l'absoluta igualtat de drets entre tots dos regnes.

Mentrestant, la paciència dels suecs s'esgotava i el 20 de juliol esclataren les hostilitats. Com era previsible, després de dues setmanes de combats la victòria es va decantar del costat de l'exèrcit suec, que ho tenia tot al seu favor, començant pel talent militar de Bernadotte. Però aquest, endut per l'afany de resoldre ràpidament el conflicte abans de la inauguració de les reunions del Congrés de Viena, on se sancionaria el nou ordre europeu sorgit de la Restauració, condescendí a la consecució d'un compromís polític, conegut com a Convenció de Moss (localitat pròxima a Oslo), mitjançant el qual exigia, d'una banda, l'abdicació del rei Cristià-Frederic i, de l'altra, es comprometia a acatar la Constitució d'Eidsvoll, després que hi fossin introduïdes les reformes imprescindibles, destinades a fer possible la unió dels dos regnes. El parlament noruec, tenint en compte que l'annexió era un *fait accompli*, va decidir la unió amb Suècia pràcticament per unanimitat. El dia 4 de novembre de 1814, també per unanimitat, Bernadotte fou elegit rei de Noruega amb el nom de Carles XIV. Els termes de la nova unió establien una consideració paritària de tots dos regnes, amb un mateix rei i l'obligació de prestar-se mútuament ajut en cas de guerra. En teoria, eren iguals i independents l'un de l'altre, tot i que Noruega hi va fer sempre el paper de comparsa, a causa especialment de la inexistència d'un ministeri d'afers estrangers i d'un cos diplomàtic propis. Tal ordre de coses va perdurar fins al moment de la independència total del país en l'any 1905.

2.2. LA QÜESTIÓ DE LA LLENGUA A ESCANDINÀVIA

Confio que la breu introducció històrica anterior, a més de proporcionar una visió global del context en què es mou la història sociolingüística noruega dels dos darrers segles, hagi servit també per mostrar l'íntima relació existent, per a bé i per a mal, entre tots els països de l'àrea escandinava. Sóc de l'opinió que els processos de codificació i estandardització de les llengües del nord d'Europa caldria veure'ls amb una perspectiva àmplia, susceptible de donar cabuda a una diversitat de factors que escapen a la mera anàlisi dels casos aïllats. D'acord amb això, procedirem a continuació a efectuar un breu repàs del procés esdevingut a cada país.²¹

A Dinamarca, la cort i els ducats empraven tradicionalment l'alemany, mentre que el danès era una llengua plebea sense un conreu literari rellevant. Aquest estat de coses no impedia, però, que fos l'única parlada pel poble i que gaudís de certa consideració, així com d'una gramatització que es remuntava a les obres de Pontoppidan (1668) i de Syv (1685). En la primera meitat del segle XVIII, el noruec Ludvig Holberg (1684-1754) va procedir a assentar les bases de la codificació del danès modern, tasca prosseguida posteriorment per F. C. Eilschow i J. S. Sneedorff. En aquesta època, la llengua presentava dues varietats: la varietat page-sa (*rigsmålet* = 'idioma del país'), d'ús eminentment oral, fragmentada en diversos dialectes, i la varietat ciutadana (*rigssproget* = 'llengua del país'), de caràcter més unificat i amb una incipient cultivació literària. Al llarg del segle XIX, aquesta diferència esdevingué font de nombrosos conflictes, causats no sols per l'aparició del romanticisme nacional —que reivindicava la dignitat del *rigsmålet*— i per la formació d'un corpus literari molt notable, sinó també per les tensions entre el món rural i el món urbà o per les disputes polítiques entre liberals i conservadors. El conflicte es va apaivagar a poc a poc en la segona meitat de la centúria, especialment arran de la guerra amb Prússia i Àustria pels ducats de Holstein i Schleswig (1850 i 1854), la repercussió lingüística més notòria de la qual fou el foragitament de la cort de l'alemany. Finalment, les dues varietats enfrontades van ser codificades de manera convergent i s'hi va desenvolupar una llengua estàndard considerablement estable, alhora que el danès accedia a la plena oficialitat.

Comparada amb la situació anterior, a Suècia la qüestió de la llengua va resultar menys problemàtica. El suec modern accedí per primera vegada a l'escriptura a través de la versió vernacle del Nou Testament (1526), i tingué les seves primeres gramàtiques en les obres d'Aurivillius (1684) i Tiällman (1696). Però no va adquirir la configuració actual fins a començaments del segle XVIII. De manera semblant al cas danès, existia també una forta polarització entre la llengua dels pa-

21. Per a un enfocament d'aquest tipus, contextualitzat en el marc de la història lingüística europea, cf. Baggioni (1997, p. 162-166 i 239-246).

gesos (*landsmål* = ‘idioma de la terra’) i la llengua dels notables (*bokmål* = ‘llengua dels llibres’), que amb el temps va donar lloc a l’esclat sovintejat de conflictes. Com en d’altres països escandinaus, no va ser aliena a la qüestió la facultat d’emprar la varietat pròpia en àmbits formals, atorgada als pagesos per les esglésies dissidents (baptistes, metodistes, etc.) cap a mitjan segle XIX. Per la mateixa època, alguns escriptors, el més important dels quals era August Strindberg, introduïren canvis importants en la llengua escrita, per tal d’acostar-la a la llengua parlada. Aquestes temptatives de conciliació entraren en vies de solució a partir de 1905, any de la separació de Noruega, que va repercutir en una presa de consciència per part dels notables suecs del paper transcendental que la consciència nacional dels noruecs havia tingut en la seva emancipació. Consciència nacional que, en canvi, a penes existia a Suècia, on les tensions lingüístiques incrementaven la distància entre el món urbà dirigent i la població rural majoritària. A fi de posar-hi remei, s’adoptaren una sèrie de mesures, entre les quals la convergència lingüística del país, mitjançant la codificació i el reconeixement de la varietat popular, no es trobava entre les menys transcendents.

El cas de l’islandès resulta encara més simple. Aquesta llengua comptava amb una rica literatura medieval d’inspiració heroica i tradicional, integrada sobretot per les sagues, que tant van fascinar l’escriptor argentí Jorge Luis Borges (Borges, Ingenieros i Vázquez, 1951, p. 932-942). La tradició gramatical de l’illa, d’altra banda, es remuntava també a l’inici de la baixa edat mitjana. Dins l’*Edda* de Snorri Sturluson (1179-1241), trobem ja una proposta de reforma ortogràfica i unes excel·lents descripcions fonètiques, degudes a un autor anònim (Mounin, 1967, p. 114-115). Amb l’adveniment de la Reforma, hi va aparèixer una traducció de la Bíblia deguda a Gudbrandur Thórláksson (1584) i, algunes dècades després, Runolf Jonsson (1651) va reprendre els estudis gramaticals. Amb tot, fins al segle XIX, època en què el Romanticisme va suscitar un interès renovat per les sagues —la traducció sociolingüística més notòria del qual rau en l’afany purista i arcaïtzant, que caracteritza els islandesos d’aleshores ençà—, les llengües literàries predominants a l’illa van ser el llatí i el danès. Des de començaments del segle XX, però, aquesta tendència es va anar capgirant de manera progressiva i, a partir de l’emancipació de Dinamarca —esdevinguda en 1944—, l’islandès ha assolit el rang de llengua nacional.

Expressament, he deixat per al final la referència a la història sociolingüística de Finlàndia, atesa la discrepància ètnica i lingüística —el finès pertany a la família de les llengües finoúgriques— existent entre aquest territori i els altres de la zona. De fet, si hi faig al·lusió és només perquè, a causa de la situació geogràfica, l’economia i la història passada i actual, Finlàndia manté uns vincles innegables amb l’àrea escandinava. A més a més, el cas de la normalització del finès ha esdevingut des de fa temps tot un clàssic de la literatura sociolingüística (Setälä, 1919;

Sauvageot, 1973), del qual el lector català en té també complida notícia (Havu, 1987; Kemiläinen, 1988; Joan i Marí, 1996, p. 133-147). Ací em referiré tan sols, doncs, a les fites més importants del procés. Sotmès des de 1150 fins a principis del segle XIX al domini suec, el gran ducat de Finlàndia va ser un dels territoris on històricament es ventilaren els sovintejats conflictes entre suecs i russos. No fou, però, fins a l'època de les guerres napoleòniques que aquests darrers aconseguiren finalment annexionar-se el país, situació que es va prolongar fins a 1917. Durant bona part d'aquest període, els finesos gaudiren d'una àmplia autonomia, amb exèrcit i moneda propis, que va donar lloc a una prosperitat econòmica sense precedents. Aquesta situació, però, es veié sensiblement modificada a partir de 1898 a causa de l'inici d'una fortíssima campanya de russificació a la qual es resistiren amb totes les seves forces, fins a l'assoliment definitiu de la independència (Rovira i Virgili, 1914, p. 9-57). Paral·lelament, el finès (o *suomi*), que al llarg de la dominació sueca havia sofert un fort retrocés davant el suec —llengua de cultura i de l'Administració— i que era només emprat pels camperols, va experimentar aleshores, per influència de les idees romàntiques i nacionalistes imperants, un important revifament literari, acompanyat d'un augment de prestigi social. Sens dubte, l'obra més coneguda de la literatura finesa de l'època és el *Kalevala* del metge i folklorista Elias Lönnrot, una grandiosa epopeia de més de vint-i-dos mil versos basada en els cants populars del país, que es va publicar per primer cop en 1835, tot i que l'edició definitiva ampliada data de 1849.²² A partir d'aquest moment, s'inicià un procés de recuperació, no exempt de fortes resistències per part d'alguns sectors de la població —al qual hom s'ha referit de vegades com a *guerra de llengües*—, que va culminar, a partir de la independència, en l'assoliment per part del finès de la condició de llengua nacional, compartida amb el suec. A títol de curiositat, podem recordar un dels pocs testimonis de primera mà apareguts a Espanya sobre la situació finesa: em refereixo a les *Cartas finlandesas* (1905), de l'intel·lectual granadí Àngel Ganivet (1865-1898), nomenat en 1896 cònsol espanyol a Helsingfors (nom suec de l'actual Hèlsinki).

A partir d'aquest breu repàs de la història sociolingüística d'Escandinàvia al llarg dels darrers dos-cents anys, podem extreure una sèrie de conclusions que ens permetran de situar millor l'anàlisi posterior del cas noruec. En primer lloc, el panorama ressenyat confirma prou fidelment la doble tendència a la *cohesió* i a la *supremacia* observada per l'historiador Jean-Jacques Fol (1978, p. 9) en aquesta part d'Europa. D'una banda, s'hi evidencia l'existència d'una cohesió interna, afavorida per la ubicació geogràfica, els esdeveniments històrics i les tendències demogràfiques. La llengua constitueix, sens dubte, un altre dels factors que la faciliten: no debades, les llengües de tots aquests països —tret del finès, és clar—

22. N'hi ha traducció castellana a Clásicos Bergua, Madrid, 1967.

procedeixen d'un protoescandinau testimoniats per inscripcions rúniques a partir del segle III, i es classifiquen dins el grup germànic septentrional. A hores d'ara, malgrat les diferències existents entre elles, producte de la peculiar evolució diacrònica de cadascuna, així com de codificacions expressament divergents, hi subsisteixen encara graus (variables) d'intercomprensió, que el Consell Nòrdic tracta de preservar i potenciar (Bañeres, 1990; Marí, 1992). D'altra banda, la tendència a la supremacia s'ha manifestat històricament en el predomini d'una nació —de primer Dinamarca, després Suècia— sobre les altres. Les repercussions d'aquesta tendència en l'àmbit sociolingüístic resten fora de tota discussió i es palesen en la major consolidació del suec i del danès com a llengües nacionals, en contrast amb la feblesa de l'islandès, derivada de l'escassa demografia i dels intents de substitució per part del danès, o amb la complexitat de les situacions finesa i noruega, producte de conflictes amb el suec i el danès, respectivament. Com veiem, doncs, els resultats globals han estat ambivalents, en la mesura en què la doble tendència assenyalada ha tingut simultàniament el paper d'atractor i repellant de les polítiques i les cultures dels països de la zona.

2.3. EL CAS NORUEC

Habitualment, hom acostuma a dividir la història sociolingüística de Noruega fins al segle XIX en tres períodes (Vikør, 1993):

1) *Vell nòrdic* (700-1350). El terme inclou, en un sentit estricte, el vell noruec i l'islandès. Fa referència al període determinat per l'ús literari de la llengua noruega medieval de caràcter sintètic, coneguda per inscripcions rúniques des del segle III de la nostra era i escrita amb l'alfabet llatí a partir del temps dels vikings. Tingué el seu moment més brillant cap als segles XII i XIII, època en què va servir de vehicle a una riquíssima literatura de caràcter fonamentalment èpic i historiogràfic (Beyer, 1931, p. 11-46; Borges, Ingenieros i Vázquez, 1951, p. 923-970).

2) *Noruec mitjà* (1350-1525). Estadi analític dels dialectes noruecs, abans de la moderna codificació del *nynorsk*. En la llengua parlada, la transformació de les estructures sintètiques en analítiques degué començar abans de 1300, però la llengua escrita no va reflectir els canvis fins a mitjan segle XIV. Es tracta d'una etapa breu i de transició, marcada per uns usos literaris inestables i fluctuants, a causa de la pressió creixent del danès (Beyer, 1931, p. 47-52).

3) *Noruec modern* (1525-ca. 1850). El noruec fou desplaçat pel danès en l'escriptura. En l'esfera eclesiàstica, quan el llatí va caure en desús arran de la Reforma luterana (1536), el danès en va prendre el lloc. No hi va haver, doncs, cap traducció noruega completa de la Bíblia abans del segle XX. El noruec es va veure privat així del suport que va suposar per a certes llengües minoritzades l'ús per part de les esglésies reformades i la seva presència se circumscribia exclusivament

a l'àmbit jurídic, en el qual es mantenia la vigència dels vells textos legals del segle XIII, substituïts per la legislació danesa cap a 1600. En la conversa, els dialectes noruecs continuaven utilitzant-se, però a les ciutats les classes altes empraven, sobretot en els usos formals, una varietat del danès amb trets fonètics noruecs.

L'ambivalència que hem detectat en l'examen de la situació sociolingüística arreu d'Escandinàvia sembla ser també característica del cas noruec. En aquest sentit, la incorporació a Suècia segons les condicions estipulades per la Convenció de Moss (1814) inaugurava un nou *statu quo* particularment ambigu: feia possible l'emancipació de Dinamarca, però al preu de situar el país en una posició subsidiària dins la monarquia de Bernadotte i els seus descendents. La reacció dels noruecs —que aspiraven a la independència total i que, mitjançant la Constitució d'Eidsvoll, havien assolit un grau de llibertats polítiques superior al dels mateixos suecs— es va traduir en l'aparició d'un intens sentiment nacional, adreçat per igual contra les restes de l'antiga dominació danesa i les mostres quotidianes de prepotència sueca. En l'apartat lingüístic i cultural, l'època va estar marcada per la irrupció de les idees romàntiques i nacionalistes arreu d'Escandinàvia, sobretot entre la burgesia urbana i rural. Tot i que aquest corrent va adoptar una forma diferent a cada país de l'àrea, s'hi poden destacar una sèrie de característiques comunes, com ara el rigorisme religiós, allunyat de la jerarquia i abocat a la recerca d'un cristianisme «autèntic», el descobriment del passat històric i literari medieval o la valoració dels costums populars i tradicionals, conservats per la pagesia (Fol, 1978, p. 28-31). No cal dir que, atesa la situació de subordinació nacional en què es trobava, Noruega constituïa un terreny adobat per a la difusió de tals idees.

En aquest context, hi va aparèixer la figura de Henrik Wergeland (1808-1845), sens dubte el principal escriptor noruec de l'època. Cultivador de l'èpica, el drama i la poesia lírica —amb títols com *Skabelsen, Mennesket og Messias* (La creació, l'home i el Messies, 1830), epopeia de vint mil versos, *L'oronella* (1841), *La jueva* (1842) o *El pilot anglès* (1844)—, els seus escrits encarnaven l'esperit de llibertat dominant en les lletres noruegues del moment, inspirat pels principis de la Revolució Francesa i fidel a l'ideal de l'emancipació de la humanitat i a la forma de govern republicana. Wergeland propugnava també la necessitat que la nova Noruega bastís la seva vida cultural sobre les velles tradicions, a través d'una literatura en què tinguessin cabuda totes les manifestacions de l'esperit popular —això és, del *Volksgeist*— i la vida social. En d'altres mots: calia alliberar el país de la submissió cultural a Dinamarca, que persistia encara dècades després del trencament de la unió política i, alhora, marcar diferències respecte als veïns suecs. La contribució de la literatura a aquesta empresa consistia a dotar la nació d'un patrimoni cultural destinat a reforçar-ne l'orgull i la cohesió social i a facilitar així la creació d'imaginari autònom (Even-Zohar, 1994). En l'aspecte lingüístic, el mateix Wergeland es va encarregar de plasmar en les seves obres aquests ideals nacionalistes,

mitjançant unes opcions estilístiques favorables a la introducció d'expressions, termes i construccions manllevats dels dialectes noruecs. L'èxit el va acompanyar: malgrat el menyspreu de què el feren objecte els seus partidaris arran de l'acceptació d'una pensió reial —gràcies a la qual va poder viure passablement els seus darrers anys, que va passar malalt de tuberculosi—, arribà a crear escola entre els escriptors nacionalistes —el *Samfundet*, al qual s'enfrontava el *Förfundet*, que agrupava els partidaris de la tradició danesa. Per la mateixa època, cal destacar també les activitats literàries de Peter Christen Asbjørnsen (1812-1885) i del seu amic el bisbe Jørgen Moe (1813-1882), editors dels *Norske Folkeeventyr* (1841-1871), col·lecció de llegendes i contes populars del país en la transcripció de les quals tingueren bona cura d'afaiçonar la construcció de la frase i l'estil sobre el model dels parlars populars, fins al punt que hom els ha considerat els creadors de la moderna prosa noruega. En un altre ordre de coses, hauríem d'esmentar igualment l'aparició de la monumental *Història del poble noruec fins al 1397* (1851-1863), de Peter Andreas Munch, reconstrucció romàntica del passat medieval, que va adquirir una importància decisiva com a propagadora entre els intel·lectuals d'una imatge idealitzada del regne noruec medieval. Com veiem, una de les característiques de l'època era la tendència cap a una «nacionalització» del danès, que podria haver desembocat de manera gradual —tal com va ocórrer *mutatis mutandis* a Suècia i a la mateixa Dinamarca— en una convergència més o menys problemàtica de la llengua dels notables amb els trets més idiosincràtics dels dialectes populars. De fet, aquest va ser el camí encetat pel lingüista Knud Knudsen (1812-1895), que al llarg de la segona meitat del segle XIX va establir les línies bàsiques del danonoruec, anomenat *riksmål* ('llengua del regne') per l'escriptor Bjørnstjerne Bjørnson (1832-1910) cap a 1890. Posteriorment, en 1929 el Parlament el va anomenar de manera oficial *bokmål*. Es tracta d'una forma codificada de l'idioma parlat per la burgesia ciutadana del sud-est del país i, des d'un punt de vista històric, constitueix una varietat del danès, «subjecte a la fonologia tonal específicament noruega i amb molts manlleus autòctons» (Cabanès, 1977, p. 586).

Fins ací, el cas noruec no semblava diferir gaire dels de Dinamarca i Suècia. Però, cap a mitjan segle XIX es va produir un esdeveniment decisiu que marcarà tota la història sociolingüística posterior del país: la codificació del *landsmål* ('idioma de la terra'), preconitzada des de feia algunes dècades per Wergeland i els seus seguidors. Va ser duta a terme per Iver Andreas Aasen (1813-1896), més conegut com a Ivar Aasen, originari de la regió de Sunnmøre, fill de pagesos i mestre rural. En la seva infància només va rebre una instrucció elemental, ampliada més tard de forma autodidacta. Els seus primers interessos el decantaren cap a la botànica, i es va dedicar a la recerca de noms llatins per a les plantes noruegues. Les dificultats onomàstiques plantejades per les múltiples denominacions dels espècimens que estudiava feren nàixer en ell la vocació lingüística, incitant-lo a

l'estudi dels dialectes. A l'edat de trenta-quatre anys, convertit ja en un bon coneixedor de la matèria, es va traslladar a Cristiania (nom danès d'Oslo), on destacà molt aviat pels seus importants treballs de filologia i gramàtica, com ara la *Gramàtica de la llengua popular noruega* (*Det norske Folkesprogs Grammatik*) de 1848. En 1850 va ser nomenat membre de l'Acadèmia de Ciències de la capital i, poc després, l'Assemblea Nacional li atorgà una pensió, confiant-li alhora la tasca de «reconstruir» l'antic noruec. Aquest mateix any veié la llum el seu *Diccionari de la llengua popular noruega* (*Ordbog over det norske Folkesprog*). A partir d'aquest moment, Aasen es dedicà en cos i ànima a la creació d'una llengua genuïnament noruega, disseny que es va traduir en la publicació d'una sèrie d'obres, com ara la col·lecció de proverbis *Prøver af Landsmaalet i Norge* (1853), un diccionari dels noms populars de les plantes de Noruega i una sèrie d'obres literàries, entre les quals destaquen el drama *Ervingen* (1855, 4a ed., 1887) i el recull de poemes *Symra* (1863, 3a ed., 1875), integrat per idil·lis, escenes de la vida rural del país i traduccions de l'anglès, l'alemany i el francès. Traduí també les antigues sagues noruegues i islandeses.²³ Segons Régis Boyer (1997), «Aasen parcourut son pays de bout en bout, compulsa les anciens écrits, étudia les dialectes et finit par inventer une sorte d'esperanto qu'il baptisa landsmål (parler des campagnes) [...], et qui était censé retrouver le norvégien dans son antique pureté».

Com potser ja haureu sospitat, els objectius d'Aasen anaven més enllà de la codificació dels dialectes populars noruecs, amb la finalitat de transformar-los en un instrument susceptible de conreu literari. En realitat, el propòsit últim de tots els seus treballs s'adreçava —tal com fa notar Boyer— a la creació d'una llengua susceptible de restablir la connexió dels noruecs amb el seu passat ètnic, simbolitzat pels temps mítics i gloriosos dels vikings. El *landsmål* es configurava així com «el resultat d'una aspiració a reconstruir l'antic noruec, a partir dels parlars occidentals i centrals, molt més arcaics i conservadors. Es caracteritza per una voluntat d'una més gran autonomia i per un purisme sever, sobretot respecte als manlleus danesos i baix-alemanys» (Cabanes, 1977, p. 586). Noteu, ni que sigui de passada, la profunda congenialitat existent entre la labor d'Aasen i les tendències historicistes predominants en la filologia vuitcentista, fascïnada per la reconstrucció de la *Ursprache* indoeuropea. Amb una diferència crucial: que jo sàpiga, els comparatistes no van postular mai l'adopció de l'idioma que reconstruïen.²⁴ Sota aquest punt de vista, el creador de la llengua popular noruega pertany més aviat a

23. Per a d'altres apreciacions sobre la producció literària d'Aasen, cf. Beyer (1931, p. 107-108).

24. Tot i que també respecte a això hi havia matisos. El cèlebre comparatista alemany August Schleicher (1821-1867) «passava de la hipòtesi suggerida per la forma reconstruïda a la certesa que aquesta forma havia existit concretament en un moment donat de l'evolució: amb aquesta manera de veure les coses havia reconstruït una faula sencera, *L'ovella i els cavalls*, en indoeuropeu comú» (Mounin, 1967, p. 202).

la nissaga dels Schleyer, Zamenhof o Couturat —a la dels creadors de llengües artificials, això és. El fet que les formes del *landsmål* tinguin una base empírica no representa cap objecció de pes, perquè aquesta és una característica comuna a les llengües *naturalistes a posteriori*, com ara l'*Occidental* (1922) de Von Wahl o la *Interlingua* proposada en 1951 per la International Auxiliary Language Association.²⁵ Les semblances de construcció no ens haurien d'ocultar, però, les intencions contraposades dels seus respectius creadors. Mentre aquests darrers aspiraven a l'elaboració d'una llengua que facilités l'entesa de la humanitat, Aasen, en canvi, se la jugava de manera decidida pel reforçament de la identitat local, encara que això significués augmentar el babelisme. Per aquest costat, la tasca d'Aasen té a veure amb la mena de cabòries classificables dins el terreny, sempre boirós i de mal delimitar, de la *lingüística fantàstica*. Les pròpies circumstàncies biogràfiques del codificador del *landsmål* responen admirablement a l'estereotip del *logòfil* o *fou du langage* —segons la denominació de Marina Yaguello—, personatge caracteritzat com a «amateur, au double sens du terme: amoureux du langage et des langues, il ne connaît rien à la science du langage» (Yaguello, 1984, p. 36). Les coincidències, però, no acaben pas ací; fa uns anys, els autors d'un recull d'assais sobre el tema, n'assenyalaven els trets següents:

la linguistique fantastique ne relève pas uniquement d'un problème de forme scientifique: ce qui est également en question, et fondamentalement, c'est le langage comme fantasme. Le scénario imaginaire qui opère en matière de linguistique, c'est celui, par exemple, de la Genèse: c'est l'acte d'Adam qui nomme les choses du monde, ou celui de Dieu qui confond les langues. Le mythe concerne l'origine du langage, et c'est avec lui que le fantastique aura partie liée. Il prend plus souvent la forme de la réiteration du récit originare —quelque chose qui se passe dans une temporalité hors histoire— que celle de l'assignation directe d'une propriété déviante aux vernaculaires les plus courants. C'est pourquoi, lorsque le fantastique ne renvoie pas à une origine qui est derrière nous, il évoque un «futur» (cf. les langues universelles): l'essentiel est qu'il ne s'agisse jamais de la réalité présente (Auroux *et al.*, 1985, p. 19).

L'element fantàstic present en tota aquesta història no derivaria tant, doncs, de la trajectòria biogràfica del propi Aasen, ni de l'aspiració (científicament inobjectable) a reconstruir la llengua dels vikings a partir dels vestigis conservats pels dialectes noruecs, com de l'atribució als resultats obtinguts d'un grau d'*autenticitat* susceptible de legitimar la substitució de varietats lingüístiques realment existents. L'operació esdevé inexplicable sense el recurs ideològic a un *naturalisme conservador* (Rosset, 1973, p. 299-301; Jankélévitch, 1960, p. 5-48), que postula la

25. Per a una classificació de les llengües artificials, cf. Janton (1976, p. 11-32).

restauració futura d'una instància «original» de veritat —és a dir, d'un origen remot, pur i natural—, posteriorment falsejada per la intrusió de l'artifici procedent de l'exterior. L'antiga llengua noruega hi tindria el paper de l'origen pur, el danès el de l'artifici corruptor vingut de fora i, finalment, el *landsmål* representaria la possibilitat de (re)instaurar en un futur l'ordre lingüístic alterat. Es tracta, com podeu comprovar, no d'un esquema paregut, sinó *igual* al que ve funcionant en el cas del català amb la tríada conceptual Segle d'Or – Decadència – Renaixença (Aracil, 1983*b* i 1983*c*). Aquesta operació, que en d'altres circumstàncies hauria passat inadvertida o, a tot estirar, podia haver suscitat el somriure burleta dels erudits, en el context noruec va assolir una transcendència insospitada. Això no significa, però, que hi manquessin les crítiques. Al contrari: alguns dels escriptors més importants del país no s'estigueren de ridiculitzar implacablement les pretensions castissistes dels partidaris del *landsmål*. Paga la pena de recordar ací l'exemple més brillant d'aquestes sàtires, localitzable en un passatge del *Peer Gynt* (1867) d'Ibsen. L'escena transcorre al Caire, dins el pati d'una casa de bojós on l'atzar ha portat el protagonista, que n'hi troba un de ben peculiar, anomenat Huhu, amb el qual manté la conversa següent:

HUHU. Para l'orella, doncs... A l'Orient llunyà, com una corona que cenyeix un front, s'estenen les platges malabars. Allà s'estan els portuguesos i holandesos imposant la seva cultura; així mateix, hi habiten multitud d'autèntics malabars... Aquesta gent han confós els idiomes i són ara els amos del país. Però en d'altres temps remots hi dominava l'orangutan; ell era l'amo i senyor de la selva... Podia pegar i enfurismar-se al seu antull, tal com el va fer la Naturalesa, maltractant i vociferant. Podia esgargamellar-se al seu gust; per a això n'era el rei... Però, ail, va arribar el jou estranger i va engegar a rodar el llenguatge selvàtic. Una nit de quatre segles va caure sobre el simi, i ja se sap que nits tan llargues aturen el desenvolupament dels pobles. La veu primitiva de la selva va emmudir; no s'hi ha tornat a escoltar ni un grunyit... Si volem expressar els nostres pensaments, ens veiem forçats a recórrer a la paraula. Quina opressió per a totes les espècies! Portuguesos i holandesos, la raça mestissa i malabar, tots han caigut en la mateixa xacra... Jo he tractat de lluitar pel nostre efectiu idioma de la selva; he tractat d'animar el cadàver... he reivindicat el dret del poble al crit. Jo també hi vaig cridar, demostrant la necessitat d'emprar-lo en els cants populars... I encara així, els meus esforços no han tingut recompensa... Suposo que ara comprendràs el meu dolor. Gràcies per haver-me escoltat. Si hi coneixes algun remei, digues-m'ho!

PEER GYNT. (*En veu baixa.*) Afirmen que «cal udolar amb els llops amb què hom es topa». (*Alçant la veu.*) Estimat amic: si mal no recordo, hi ha al Marroc uns arbres on viu tot un ramat d'orangutans sense intèrprets ni cançons; el seu idioma s'assembla al malabar... Faríeu un gran bé i realitzariéu una acció digna i exemplar si, com d'altres homes dignes, hi emigréssiu per tal d'afavorir els vostres compatriotes...

HUHU. Gràcies per haver-me escoltat. Seguiré el teu consell. (*Amb gest magnífic.*) L'Orient va rebutjar el seu poeta! Però l'Occident compta amb orangutans! (*Se'n va.*) (Ibsen, 1867, p. 116-118).

Malgrat les crítiques, la llengua creada per Aasen va conèixer a la *Belle Époque* una progressió espectacular. I és que els seus treballs, a diferència dels d'altres *fous du langage*, responien a una demanda real per part de la societat noruega de l'època: havia creat tot d'una la llengua «pròpia» que cercaven els norueguistes.²⁶ Molt aviat, entre 1858 i 1870, Aasmund Olaffen Vinje (1818-1870), també fill de pagesos i mestre rural, va dur a terme una intensa campanya en favor de l'adopció del *landsmål* des de les pàgines de *Dølen* (*L'habitant de les valls*), el diari que ell dirigia, redactat íntegrament en aquesta llengua. Al mateix temps, va sorgir tota una literatura que, comptant amb els mateixos Aasen i Vinje com a pioners, tingué el seu moment de màxima esplendor també en aquesta època. D'una manera ràpida, podríem destacar-hi els noms dels poetes lírics Gunnar Rystad i Jon Nørsløg (*Iggdrasil*, 1902), del poeta èpic Anders Hovden, autor de l'epopeia realista *El camperol* (1901), i dels prosistes Rasmus Løland, amb les seves descripcions del món juvenil, i Hans Seland, que va publicar obres sobre la vida dels camperols. Les principals figures, però, hi han estat segurament Ivar Mortenson —amb *Varg i Veum* (1901), obra de dicció pròxima a la llengua dels *escalds* (poetes cortesans medievals)— i, sobretot, Arne Garborg (1851-1924), autor de *Mannfolk* (*La gent*, 1886) i *Den burtkomme fadern* (*El pare perdut*, 1899), entre d'altres. L'obra de Garborg, escriptor espontani i realista, es caracteritza per la transició d'un escepticisme inicial a una concepció social i religiosa de la societat.²⁷ Actualment, caldria destacar-hi escriptors com Kjarten Fløgstad (nascut en 1944) i Edvard Hoem (nascut en 1949).

Paral·lelament, el *landsmål*, anomenat oficialment *nynorsk* ('neonoruec') des de 1929, esdevingué un seriós competidor del *bokmål* com a llengua nacional noruega. De fet, durant el període comprès entre 1890 i 1905 va experimentar una expansió important, sobretot a l'àrea de les muntanyes i les valls interiors de l'oest i el centre del país, gran en extensió, però amb una població escassa, integrada sobretot per grangers. L'assumpte s'havia polititzat des del començament i les intervencions dels intel·lectuals i la premsa hi van tenir un paper decisiu. El *bokmål* era patrocinat pels partits conservadors, mentre que el *landsmål* s'identificava des del principi amb la defensa dels sectors subalterns de la població i constituïa el mitjà d'expressió preferit pels moviments cooperativistes i sindicals i per l'esquer-

26. De fet, des de 1814 la Constitució noruega estipulava que els assumptes de l'Estat havien de ser tramitats en noruec —això és, en una llengua aleshores encara inexistent.

27. Pel que fa a l'obra literària de Vinje i Garborg, cf. els comentaris que en fa Beyer (1931, p. 115-117 i 151-156).

ra liberal en general. En 1885, sota el Govern de la *Venstre* (esquerra liberal i nacionalista), presidit per Johan Sverdrup, que havia unificat els grups parlamentaris constituïts pels universitaris liberals i els petits pagesos, el Parlament va aprovar una recomanació adreçada al Govern, en la qual sollicitava que «la llengua popular noruega» fos considerada igual de ple dret que «la nostra llengua escrita general» (Midgaard, 1971, p. 130). (Advertiu-hi la diferència de matisos a l'hora d'alludir a les dues llengües, reveladora de quin era l'únic idioma reconegut com a veritablement seu pels notables.) El més probable és que no fos casual tampoc que tal recomanació es produís el mateix any de l'ampliació del cos electoral, fixant el dret de vot en cinc-centes corones per als habitants de les zones rurals i en vuit-centes per als de les ciutats. La mesura va repercutir, òbviament, en un anivellament progressiu del rang de les varietats en litigi.²⁸ La penetració del *landsmål* en el món de l'ensenyament fou lenta, però. En 1892, els patronats escolars adquiriren el dret a determinar la llengua de l'ensenyament primari i a partir de 1907 les dues van ser introduïdes al currículum del batxillerat, de manera que la que no s'utilitza com a llengua vehicular rep el tractament d'assignatura obligatòria. Amb tot, calgué esperar encara nou anys més per a la creació d'un institut on totes les matèries fossin impartides en *landsmål*. Per la mateixa època, les associacions de feligresos obtingueren també el dret a triar la llengua de la litúrgia. Finalment, una llei de 1930 i un reglament de 1932 van establir les normes a què havien de sotmetre's els usos lingüístics dels funcionaris.

Però les picabaralles lingüístiques no acabaren pas ací. Al contrari: la història sociolingüística de Noruega al llarg del segle xx en va plena. Sense anar més lluny, en 1908, tres anys després de la separació de Suècia, es va crear un Consell Lingüístic (*Språkråd*), amb el propòsit de protegir les dues varietats. Més endavant, cap a finals de la dècada, l'Estat es va decidir a intervenir directament en l'assumpte, creant una comissió —integrada per dos professors universitaris, dos polítics i un clergue— encarregada de fusionar-les. La part sud-est del país havia restat fidel al *bokmål*, per bé que, després de les reformes dels anys 1907 i 1917, aquest es va allunyar progressivament del danès, acostant-se als usos dialectals noruecs —simptomàticament, la primera traducció del *bokmål* al danès data de 1919. Hom pensava que, amb el temps, les dues varietats arribarien a unificar-se en una sola llengua escrita (*samnorsk*). De fet, mantenien un nucli en comú amb els dialectes més importants i, per tant, la possibilitat d'arribar a una síntesi prenent-los com a base no era pas il·lusòria. Tal idea, sorgida ja cap a 1880, esdevingué cada cop més popular després del canvi de segle i rebé suport polític de la *Venstre* i els laboristes. En 1917 i 1938, després d'anys de debat i lluita, es promul-

28. Els textos oficials mai no fan referència a dues llengües, sinó a dues varietats, denominació que recolza en el fet que resulten mútuament intel·ligibles.

garen sengles reformes ortogràfiques, pensades per facilitar la convergència lingüística, que no van satisfer els bàndols en conflicte. D'altra banda, la temptativa de crear una tercera varietat, el *hoinorsk* ('alt noruec'), va topar des del principi amb una gran resistència per part de la població, deguda en bona mesura a la seva adopció durant la Segona Guerra Mundial pel Govern filonazi de Vidkun Quisling. Després del conflicte bèl·lic, els governs noruecs reincidenten en la seva propensió a voler resoldre el problema a través de comitès, política abandonada definitivament al llarg de la dècada dels seixanta davant la forta oposició dels partidaris del *bokmål*. La tensió, doncs, ha continuat fins als nostres dies. Encara en 1980, per tal de garantir un ús escrit igualitari dels dos idiomes a tots els nivells, es va aprovar una llei sobre els usos lingüístics als serveis oficials i cada dos anys (després cada quatre) els governs havien de donar compte al Parlament del grau de compliment.

Pel que fa a l'evolució de l'ús de les dues varietats, en 1940 els usuaris del *nynorsk* representaven el 30 % de la població. Però aquesta llengua va experimentar un retrocés constant des de finals de la dècada —que esdevingué especialment greu al llarg dels anys seixanta—, a causa de la industrialització i la urbanització del país. Després d'una certa recuperació als anys vuitanta, a hores d'ara sembla haver-se estancat en uns cinc-cents mil parlants, xifra que representa un 12 % de la població noruega. El seu nucli principal, és a dir, l'àrea on el seu *espai simbòlic social* exhibeix un panorama més travat i consistent,²⁹ es troba a l'àrea del centre i l'oest del país, on és utilitzat com a llengua escrita, tant per a la comunicació formal com informal. Hi abunden els butlletins locals, que apareixen dos o tres cops a la setmana, però l'únic diari, en el sentit estricte de la paraula, redactat en la llengua d'Aasen és el *Sogn Dagblad*, publicat a la localitat de Høyanger, situada al nord de Bergen. En l'àmbit oral, en canvi, hom empra els dialectes de la zona, molt propers al *nynorsk* —a Noruega els dialectes gaudeixen de més prestigi que a la resta d'Escandinàvia.³⁰ A Forde, la Norwegian State Broadcasting Company posseeix una cadena de ràdio que transmet d'un 15 a un 20 % dels programes en *nynorsk*. La presència d'aquesta llengua al cinema i a la televisió és també minsa. Pel que fa al seu ús dins l'exèrcit, cal qualificar-lo de modest, i la seva penetració en el món empresarial es redueix a empreses privades de l'àrea central del país. La principal organització en defensa de la llengua és l'anomenada *Noregs Mållag*, fundada en 1906. Compta actualment amb uns quinze mil membres i es troba implantada sobretot a Hordaland, tot i que té la seu central radicada a Oslo. Les seves activitats s'adrecen fonamentalment a la promoció del *nynorsk* a través d'una

29. Per al concepte de *espai simbòlic social*, cf. Sánchez Carrión (1981, p. 35-37).

30. Sobre la relació dels dialectes amb la llengua estàndard (en aquest cas, el *bokmål*), cf. el treball de Blom i Gumperz (1972).

sèrie d'institucions nacionals de caràcter cultural, com una editorial, un teatre, una revista infantil i un setmanari.

Actualment, podem dir que a Noruega la tria de la forma de llengua no consisteix només en un assumpte exclusivament lingüístic, sinó que té a veure amb subtils connotacions associades a la controvèrsia entre les dues varietats. De fet, totes dues resulten perfectament intel·ligibles, cosa que garanteix als parlants del *nynorsk* una llibertat absoluta a l'hora d'emprar-lo, però en soscava l'autonomia i la legitimitat com a varietat diferenciada del *bokmål*. Al capdavant, l'elecció d'una varietat o d'una altra ha esdevingut una qüestió d'identitat i d'estil. El *nynorsk*, tot i que no es considera pas poc cultivat, és percebut com una llengua més rural i pagesa, expressió d'un sentit comú que veu amb escepticisme i sornegueria l'afectació i l'artificialitat de la vida urbana, vehiculada pel *bokmål*. Així doncs, cent anys i escaig després de la seva oficialització, l'idioma d'Ivar Aasen reté encara certes connotacions contraculturals i dissidents que es resisteixen a desaparèixer, aproximant-lo en molts aspectes a les llengües minoritzades (Vikør, 1993). La situació actual dista molt de ser idíl·lica i es caracteritza per un desgavell lingüístic de difícil solució.

No Norwegian can know today precisely what language should be used or how words should be spelled. University students have to be able to express themselves in two languages. But each of these languages, due to the proliferation of government committees, now has at least three to five varieties. That is, there is a moderate variety, a less moderate one, an extreme one, and so on, for each of the two official languages of Norway (Even-Zohar, 1986, p. 14).

2.4. EL MODEL COMPOSICIONAL DE CODIFICACIÓ LINGÜÍSTICA

Crec que no serà sobrer que aprofitem el recorregut històric anterior per reflexionar, ni que sigui breument, sobre la problemàtica derivada de les codificacions lingüístiques de caràcter *composicional* —en general i en relació amb el català. A l'article esmentat al començament del capítol, Lluís B. Polanco (1984, p. 116) va definir aquesta alternativa com l'existència d'una sola varietat estàndard, «creada a partir d'una aportació, més o menys igualitària, de diferents varietats geogràfiques». Com a casos més representatius, a banda del noruec, citava la *koiné* grega hellenística i l'*euskara batua*. A més a més, distingia també dues modalitats de codificació composicional: 1) *uniformitzadora*, que no admet formes concurrents, més o menys alternatives, i 2) *polimòrfica*, quan compta «amb formes alternatives de procedència geogràfica diversa» (Polanco, 1984, p. 120). Dins d'aquesta darrera categoria caldria incloure, segons ell, la codificació del català, deguda a Pompeu Fabra.

No pretenc discutir ací la lògica interna de la classificació, impecable des de tots els punts de vista. Sí que m'agradaria, en canvi, realitzar algun comentari so-

bre el sentit comú subjacent en aquesta mena de criteris en matèria de planificació del codi. Per començar, crec que fariem bé d'impugnar les pretensions de tots aquells que, per contrast amb la rigidesa de les codificacions *unitaristes*, els problemes de coordinació de les *autònomes*, o el campí qui pugui característic de les *independents* (Polanco, 1984, p. 116), han cregut trobar en el model composicional la justa via per compatibilitzar un cert respecte «democràtic» envers els particularismes territorials amb la preservació de la unitat de la llengua. No se m'oculta l'especial importància de la variació espacial del llenguatge, atès el seu caràcter previ —ensems amb la temporal— a qualsevol altra línia ulterior de variació, com ara la social o la situacional. Però, l'atenció preferent de què ha gaudit tradicionalment a casa nostra respon a motius espuris, que desborden la mera curiositat científica i enllacen amb els postulats, més amunt descrits, del naturalisme conservador. Al capdavant, tal situació és conseqüència de l'homologia ideològica existent entre la dialectologia de caire tradicional i els moviments vernaculistes de tota mena. En la praxi dels dialectòlegs això s'ha traduït en el privilegi atorgat com a subjectes d'enquesta, no als parlants potencialment més representatius de cada varietat, sinó a aquells altres que, a causa de l'ancianitat, l'analfabetisme, el sedentarisme, la sordesa, etc. —la *marginalitat*, en suma— podien servir per documentar un estat de llengua pretèrit, d'una *puresa* emblemàtica. Correlativament, fins a l'aparició de la sociolingüística no s'havia registrat una especial preocupació per les varietats urbanes, característiques de la societat industrial, si no era per veure-hi una mostra de la grolleria i la descurança en el parlar pròpies de la classe obrera, i estigmatitzar-les acte seguit com a corruptores del bon gust innat de la llengua pagesa o de la llengua culta dels notables, que enllaçarien pels extrems. Com veiem, tot plegat no passa de constituir un muntatge ideològic indigne d'atenció si no és des del punt de vista de la sociologia del coneixement. Les consideracions precedents, doncs, ens haurien de dur a qüestionar el caràcter pretesament igualitari i democràtic d'una codificació estructurada com un puzzle, a base d'aportacions geogràfiques diverses. En principi, el recurs a aquest criteri és una opció tècnica i, com a tal, té poc a veure amb cap sensibilitat democràtica. Una sensibilitat, val a dir, que acostuma a brillar per la seva absència. Almenys, aquesta és la conclusió que es desprèn de l'estudi dels casos noruec i basc (Villasante, 1970; Michelena, 1982; Knörr, 1988). Més encara si, com acostuma a succeir, tal opció margina els sociolectes representatius dels sectors urbans amb menys recursos. Amb això no vull dir, és clar, que la posició correcta sigui necessàriament la inversa —això és, preterir els dialectes i prestar tota l'atenció als sociolectes—, les coses mai no són tan simples, sinó tan sols posar en relleu que els sociolingüistes farien bé també en aquest terreny de qüestionar el sentit comú de la pròpia disciplina.

Per contra, em decanto a creure que les raons esgrimides habitualment pels planificadors a l'hora d'optar per una codificació de tipus composicional es rela-

cionen amb tres factors *negatius*: 1) *manca d'una tradició literària sòlida*, susceptible de cristallitzar en una varietat comuna de caràcter culte i difusió generalitzada; 2) *extrema fragmentació diatòpica*, amb importants distàncies interdialectals, que entrebanquen la comprensió entre els parlants de les diverses varietats, i 3) *inexistència de grans centres urbans dins el territori de la comunitat lingüística*, amb capacitat d'irradiar al seu entorn patrons d'ús lingüístic uniformitzadors. Com veiem, tals factors fan referència a comunitats lingüístiques fortament *desestructurades* —això és, al que Roland Breton (1979, p. 57) anomena *ètnies alienades*—, dependents en tots els casos d'un *centre exterior* (Aracil, 1982, p. 148-150; Artigues, 1989, p. 67-69 i 119-121). Atesa aquesta precarietat constitutiva, no ha de sorprendre'ns que la codificació d'algunes varietats minoritzades vagi aparellada al *revival* d'un estat de llengua anterior, dipositari del grau de puresa buscada, quan no a un disseny encara més radical, com la «reconstrucció» d'una llengua ètnica ideal, forjada mitjançant la soldadura de materials lingüístics diversos, extrets de les varietats existents i triats en base a un criteri de genuïnitat. En tots dos casos, però, l'objectiu fonamental de la codificació apareix directament relacionat, no amb cap intenció democràtica, sinó amb la preservació d'una pretesa *identitat* grupal. No té res de particular, doncs, que en semblants situacions facin estralls el castissisme i el purisme. L'escriptor argentí Ernesto Sábato (1953, p. 109) afirmava que el castissisme, «[s]egún se sabe, consiste en escribir como si viviéramos cuatrocientos años atrás en Talavera de la Reina. Hay muchas maneras de impedir la comunicación entre los hombres. Esta es la más apreciada por los profesores de gramática». Ironies a banda, resulta indiscutible que la definició anterior té el mèrit d'encertar amb el tret fonamental de tals actituds: la creença que la llengua dels vius hauria de conformar-se a la llengua dels morts. Otto Jespersen, dins *La llengua en la humanitat, la nació i l'individu*, obra publicada, precisament, a Oslo en 1925, considerava que aquesta opinió —designada pel lingüista Adolf Noreen amb el nom de *doctrina historicoliterària*— era criticable pel fet que

[n]o es veu per què el determinat període de la història lingüística que els escriptors en qüestió prengueren com a punt de partença hauria d'ésser preferit a qualsevol altre. Tampoc no hi ha raó perquè la gent dels nostres dies s'hagi de governar per la manera de parlar de la gent d'una època anterior. Finalment, les lleis formulades pels gramàtics són, al capdavant, invencions humanes i, en molts casos, resulta que es poden interpretar de diverses maneres, i que les lleis fixades per una generació d'investigadors són refusades o esmenades per la següent (Jespersen, 1925, p. 103-104).

Tot plegat, representa tan sols una manifestació lingüística de la fallàcia basada en el recurs a la saviesa dels avantpassats, també anomenada *argument xinès* (Bentham, 1824, p. 41-48). El que Jespersen no sembla haver copsat són les raons

que, en última instància, expliquen aquesta conducta, potser perquè rarament es justifiquen per motius exclusivament lingüístics, sinó que tenen a veure sobretot amb aquells postulats nacionalistes que es complauen en l'exaltació de determinats períodes històrics, en els quals hom veu una mostra insuperable de la puixança ètnica. És per això, doncs, que els grups lingüístics descentrats acostumen a recórrer a aquesta mena de criteris a l'hora de dur a terme la planificació del codi. Tal fórmula, però, només resulta adient —si ho és alguna vegada— en casos extrems, en què la intrusió d'una altra llengua ha esmicolat prèviament l'idioma ètnic fins al punt de caldre-li una autèntica «reconstrucció». En canvi, en aquelles situacions, com ara la del català, en què la tradició literària no va arribar a interrompre's mai del tot, la distància entre els dialectes no és gaire gran i, a més a més, existeixen centres urbans importants —com Barcelona i (potencialment) València— susceptibles de liderar els usos lingüístics de la comunitat, l'adopció de tals criteris només pot resultar desorientadora i contraproductent. En primer lloc, perquè la multiplicació d'estàndards sustentats en els particularismes dialectals suposa un greu desconeixement de les funcions que aquest registre, producte de l'actuació social dels mitjans de comunicació de masses, ha d'exercir. Ja fa anys, Guillermo Díaz-Plaja (1968, p. 61) va escriure que «la cultura, como una pirámide, tiende a aproximar las formas expresivas a medida que se acerca a la cúspide. Es una realidad indiscutible que, a medida que se habla en un más alto nivel intelectual, las aproximaciones son más fáciles». La remarca és essencialment correcta, sobretot en relació amb l'estàndard, la principal funció del qual és servir d'instrument per a la generalització de comunicacions efectuades originàriament mitjançant d'altres registres. Com a tal, la seva manera de procedir consisteix a reduir complexitat en un nivell inferior (el de la variació lingüística) per tal d'assolir una major complexitat en un nivell superior (el de la circulació de la informació). Tal com fan els *mass media* amb els seus continguts, l'estàndard «crea» també una *realitat lingüística*, en el sentit que, per damunt de les jerarquies comunicatives que instauren les tecnologies de la paraula recolzades en l'escriptura, promou una *homogeneïtzació virtual* de la llengua oral, investida de l'autoritat que emana de la informació. D'altra banda, cal no oblidar així mateix que les hipoteques adquirides per l'estàndard amb els particularismes dialectals, més que no una mostra de sensibilitat sociolingüística, constitueixen una mostra eloqüent d'acceptació per part dels codificadors de l'idioma minoritzat dels vetos que l'exclouen, totalment o parcial, dels mitjans de comunicació de massa.³¹ Mentrestant, en la mesura en què una comunitat lingüística no en pugui disposar, la creació d'un registre estàndard no passarà de constituir una pretensió simbòlica. Pitjor encara: desproveït de les

31. Per a una exposició més detallada d'aquestes idees, cf. el treball de Conill i Salomé (2006, p. 185-187), en què es presenta una reconstrucció sistèmica de la teoria sociolingüística.

seves funcions específiques, l'estàndard es veurà fatalment predestinat a envair els àmbits propis d'altres registres, amb els quals es trobarà contínuament en pugna (Aracil, 1974a, p. 193; Sánchez Carrión, 1987, p. 353).

És per això que, malgrat alguns comentaris ineptes del propi Fabra —criticats amb molt d'encert per Lluís Aracil (1983g)—, i més enllà de subterfugis covards que no aconsegueixen tampoc enganyar els sectors secessionistes del País Valencià i les Illes, caldria reconèixer sense embuts quins han estat els criteris reals de la codificació del català. Al meu entendre, hem de veure-la com un cas de codificació *mixta*, atès que les solucions preconitzades no s'ajusten mecànicament a cap dels models ressenyats per Polanco. Per una part, presenta un bon nombre de trets propis del model unitarista, ja que es basa de forma predominant en la varietat geogràfica més cultivada literàriament a l'època moderna i amb una demografia més puixant —això és, el català central. En segon lloc, hi detectem certes característiques del model composicional, perquè integra elements procedents d'altres varietats geogràfiques. Verbigràcia, pel que fa a l'ortografia, pren com a pauta la pronúncia del català nord-occidental i el valencià, tot i que potser això no hauria resultat decisiu si no fos pel grau de coincidència d'aquests dialectes amb la pronúncia medieval. Finalment, també hi trobem indicis del model autònom, palesos en el fet d'admetre com a correctes variants procedents de diversos dialectes, sobretot pel que fa a la conjugació verbal i al lèxic. Tot això no impedeix, però, que el model de codificació del català hagi estat netament *monocèntric*, és a dir, dotat d'una única institució legitimada per promulgar-ne les normes (l'Institut d'Estudis Catalans).³² Podem estar-hi o no d'acord, però, deixant de banda l'esperit de campanar, caldria que ens preguntéssim si, ateses les condicions històriques en què es va produir el procés de codificació, les coses podien haver anat d'una altra manera. És més: hi ha a hores d'ara alguna alternativa viable? No és aquest el lloc ni el moment per entrar a discutir la qüestió. En qualsevol cas, m'agradaria deixar clar que, en la meua opinió, l'exemple noruec hauria de servir-nos més aviat com a escarment, per tal de descartar un model de codificació que en les nostres circumstàncies només pot resultar contraproduent.

2.5. ALGUNES LLIÇONS SOCIOLINGÜÍSTIQUES DEL CAS NORUEC

Com hem tingut ocasió de veure, la baralla lingüística noruega va tenir lloc en un context definit per una reestructuració funcional de les varietats lingüístiques

32. Estan encara per veure les repercussions que poden tenir a la llarga les entitats codificadores creades pels governs autonòmics de la Comunitat Valenciana i les Illes Balears. De moment, no semblen gaire esperançadores, a la vista de les disposicions preses fins ara per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), la major part de les quals es troben en la línia d'allunyar el valencià de la normativa unitària del català.

arreu d'Escandinàvia. En uns casos, com ara el de l'alemany a Dinamarca, aquesta reestructuració es va traduir en el rebuig de llengües importades. En d'altres, com a Suècia i a la mateixa Dinamarca, en una convergència de les varietats rurals i urbanes o, fins i tot, en una potenciació de la llengua popular en detriment de l'idioma emprat pels notables, tal com demostra la història d'Islàndia i Finlàndia. Cap d'aquestes conjuntures, en canvi, no exhibeix la complexitat de la situació noruega, qualificable sense gaire exageració de *sui generis*, ateses les dificultats existents per encabir-la dins els esquemes preconcebuts. I és que, com ja notava Aracil (1967, p. 323-324) fa prop de quatre dècades, es tracta d'una situació ben original:

Por una parte, la escisión no era tan grande como si se tratara de dos lenguas bien diferenciadas —de hecho, los idiomas escandinavos presentan un parentesco tan acusado que suele permitir la intercomprensión entre sus respectivos hablantes. Pero, por otra parte, había algo más que la contraposición universal entre las variedades culta y popular de un mismo idioma, lo que Charles A. Ferguson ha llamado «diglossia». La singularidad del caso era, hasta cierto punto, equívoca. De haberse enfrentado dos lenguas distintas y mutuamente excluyentes, se habría producido una competición abierta (= conflicto lingüístico). Y, al contrario: si hubieran sido sólo dos variedades dialectales, el objetivo habría consistido desde el principio en alcanzar la síntesis, mediante una oportuna normalización. Pues bien, en la querella lingüística noruega, ambos planteamientos —el del conflicto y el de la normalización—, no sólo se han alternado históricamente sino que incluso se han confundido en ocasiones.

Paga la pena de recordar ací l'explicació de la història sociolingüística de Noruega proposada fa uns anys per l'historiador francès Emmanuel Todd (1990, p. 423-433), en les pàgines d'una obra molt ambiciosa sobre els factors històrics i antropològics constitutius de la diversitat europea. Segons aquest autor, la població d'Europa occidental apareix segmentada per quatre tipus familiars —nuclear absolut, nuclear igualitari, matriu i comunitari—, diferenciats per l'articulació de les relacions entre pares i fills i les relacions entre germans. A partir d'aquesta diversitat fundacional, es configuren una sèrie de zones en funció del predomini d'un tipus familiar o d'un altre. Aquesta és la base sobre la qual haurien actuat posteriorment els processos de transformació característics de la modernitat —això és, la Reforma protestant, l'alfabetització, la revolució industrial, la descristianització, el desenvolupament del control de natalitat i l'aparició d'ideologies socialistes i nacionalistes—, que desencadenaren al seu torn una segmentació suplementària, que rarament coincideix amb els estats nació, per bé que contribueix a explicar els *cleavages* que travessen les respectives societats nacionals —i, en ocasions, en constitueixen un seriós perill per a la supervivència.

Pel que fa a Noruega, Todd detecta una divisió del país en dues zones d'importància comparable: l'una, de família nuclear absoluta; l'altra, de família ma-

triu. La *família nuclear absoluta* es troba situada en una posició central, a l'est i al sud, al voltant de la capital —és a dir, en la part més pròxima a Dinamarca. Es defineix per una estructura en la qual els fills de la parella inicial, quan són adults, funden grups familiars independents. Els pares divideixen els seus béns entre ells de manera poc rigorosa, sovint una part abans de la mort i una altra a través del testament. El terme *nuclear* fa referència al fet que aquest sistema familiar no dona lloc en cap etapa del seu desenvolupament a cap altre grup domèstic que ultrapassi el nucli pares-fills. *Absoluta*, en canvi, al·ludeix a l'individualisme màxim d'un sistema familiar que, d'una banda, insisteix en la independència dels fills respecte als pares i, de l'altra, exigeix una dissociació dels germans, en la mesura en què no hi són tractats com a individus iguals i equivalents (Todd, 1990, p. 39). Pel que fa a la *família matriu*, ocupa un lloc perifèric, restringit a les àrees de l'oest i el nord de Noruega. La característica principal d'aquesta modalitat familiar és que, quan els fills esdevenen adults, un —designat en funció de criteris de primogenitura, ultimogenitura o per simple caprici dels pares— es casa sense abandonar la família inicial. Els altres tenen tres opcions: 1) restar solters en el grup domèstic d'origen; 2) anar-se'n i contraure matrimoni, o 3) esdevenir capellans o soldats. El fill que resta a la casa paterna no n'obté necessàriament tota l'herència, sinó la terra i la casa. Els germans restants són «indemnitzats», en teoria, amb compensacions monetàries. La residència de dues generacions sota el mateix sostre posa de manifest l'autoritarisme del sistema, la transmissió de la casa, i sovint de tota la terra, a un únic fill, la indiferència d'aquest envers els principis d'igualtat (Todd, 1990, p. 39-40).

El dualisme antropològic assenyalat va marcar de manera decisiva l'acollida de la modernització per part dels noruecs. Podem observar-lo ja en el revifament protestant de començaments del segle XIX, que a l'àrea d'influència de la capital va adoptar formes pròximes al liberalisme religiós típic del protestantisme danès, mentre que a la regió de família matriu de l'oest revestia un caràcter pietista, amarat d'autoritarisme. En aquesta mateixa regió, entre els pagesos i els pescadors, persistien encara de manera dialectal els darrers vestigis del vell noruec, inspiradors de la codificació del *nynorsk* per part d'Ivar Aasen. Posteriorment, la descristianització —considerada per Todd (1990, p. 199-206) com una condició *sine qua non* per a la formació d'ideologies polítiques modernes, fonamentalment el socialisme i el nacionalisme—, iniciada cap a 1880, va repercutir també de manera prou diferent a la zona de l'oest i a la resta del país: aquella va mantenir un cert nivell de pràctica religiosa fins després de la Segona Guerra Mundial. Al llarg del segle XX, doncs, l'oest de Noruega s'ha distingit per l'existència d'una estructura familiar més autoritària (família matriu), l'ús d'una llengua diferenciada i la subsistència de la religiositat.

Aquesta singularitat ha tingut múltiples conseqüències en la història noruega moderna. El període immediatament anterior a la independència (1880-1905) es va caracteritzar per una polarització entre la *Venstre* (l'Esquerra), inspirada en el

Partit Liberal danès, i la dreta conservadora. Ara bé: al contrari del que s'esdevé al seu model, la ideologia predominant de la *Venstre* noruega, majoritària a l'oest, no era el liberalisme sinó el nacionalisme, i la seva arribada al poder va suposar la consecució de la independència. En canvi, el Partit Conservador (*Høyre*), implantat sobretot a la zona meridional del país, al voltant de la capital, es va definir molt aviat com a liberal i optà per una línia ideològica molt pròxima a la del seu homòleg anglès. Si durant aquesta època la reivindicació nacional contribuïa a ocultar les tensions entre un centre geogràfic de família nuclear absoluta, liberal i moderadament nacionalista, i una perifèria autoritària i intensament nacionalista, liderada per la zona de família matriu, en canvi, al llarg del segle xx tals tensions es traduïren en un desdoblament prolongat de la dreta noruega, només atribuïble a la dualitat antropològica del país. En l'àmbit sociolingüístic, aquesta dualitat va actuar en un sentit semblant: d'una banda, el nacionalisme etnocèntric de les províncies de l'oest del país va constituir la plataforma més ferma per al patriotisme noruec globalment considerat; de l'altra, la introducció del *nynorsk* va dividir la nova nació des del moment mateix de la independència. Però, el cas noruec es diferencia clarament d'altres situacions lingüístiques conflictives pel seu caràcter pacífic i tolerant, atribuïble a la bona voluntat amb què els parlants de *bokmål* van acceptar des del principi les demandes d'institucionalització procedents dels partidaris de la llengua forjada per Ivar Aasen. Com assenyala Todd (1990, p. 432-433), el grau de tolerància mostrada pels notables noruecs en aquest assumpte contrasta radicalment amb les actituds adoptades en d'altres països davant de problemes similars:

Per tal d'avaluar-ne l'amplitud, cal imaginar una situació equivalent en un país europeu: la França del segle xvii, per exemple, que acceptés en el moment en què escriuen Corneille, Racine i Molière, l'establiment d'una segona llengua nacional fabricada per la síntesi del *patois* de Picardia i de la Xampanya. El misteri de l'escissió lingüística de Noruega no resideix totalment en el regionalisme etnocèntric de la família matriu i de l'oest, es troba també en la tolerància de la família nuclear absoluta i de l'est a les manifestacions de diferència. El que resulta veritablement notable en el cas noruec és que el centre no combat realment les aspiracions de la perifèria a l'autonomia lingüística. El danès de Cristiania (ciutat que esdevingué Oslo, depuració lingüística obliga) es rendeix sense combatre. El contrast amb l'actitud francesa en matèria de *patois* regionals és total.

Pel que fa al socialisme noruec, aquestes mateixes tensions l'han marcat des dels seus orígens amb una ambivalència constitutiva, sempre a mig camí entre el laborisme danès i la socialdemocràcia sueca, tant pel que fa a models doctrinals com a resultats electorals. Tot i això, el Partit Laborista noruec (*Det norske Arbeiderparti*, DNA) —la irrupció del qual en l'escena política es va veure retardada

pels obstacles posats a la difusió de la ideologia socialista pel somni nacionalista—ha gaudit d'una situació molt especial, en la mesura en què ha esdevingut l'únic partit amb una implantació forta a tot el país. Segons assegura Todd:

Les obsessions lingüístiques de Noruega occidental solidifiquen i oficialitzen el tall en dos del sistema nacional. En dividir la dreta noruega, aquesta falca assegura la preeminència del socialisme. El DNA, partit dels obrers, acaba paradoxalment per encarnar la unitat nacional, per esdevenir el partit del poble en general. La cartografia electoral mostra que el DNA, menys fort a l'oest a causa de la persistència d'una certa pràctica religiosa, també és allí el primer dels partits locals. Els sondeigs d'opinió mostren que els electors socialistes són indiferents a la problemàtica lingüística, contràriament als conservadors, hostils al *landsmaal*, i als liberals, absolutament favorables al desenvolupament d'aquesta llengua alhora arcaica i nova. Un cop aconseguida la independència nacional, el Partit Laborista noruec va poder representar la nació gairebé amb tanta eficàcia com el seu veí socialdemòcrata de Suècia. Menys recolzat en la família matriu, el socialisme noruec es beneficia d'una situació única d'aglutinant social (Todd, 1990, p. 433).

Al meu entendre, la principal virtut d'un marc interpretatiu com l'anterior radica en el fet de subministrar-nos una sèrie de criteris susceptibles de dotar d'una base antropològica plausible l'anàlisi sociolingüística de les estratègies adoptades per les comunitats lingüístiques involucrades en processos de competència de varietats. Segons Fishman (1969), les dues alternatives possibles són, a grans trets: 1) el *nacionisme*, consistent a percebre les llengües en funció de la seva eficàcia, utilitat i perspectives de promoció social, i 2) el *nacionalisme*, que prima sobretot la valoració de la llengua pròpia com a símbol de la identitat i la cultura ètniques, prescindint d'altres consideracions pragmàtiques. Ara bé: si volem que aquestes alternatives siguin alguna cosa més que una mera dicotomia formal, caldrà inserir-les en el context d'un esquema explicatiu més ampli, de caràcter fonamentalment històric i sociològic —detall que evidencia, un cop més, l'indole sociològica fonamental de la sociolingüística—, capaç de donar compte del perquè de les estratègies adoptades per cada comunitat lingüística concreta. I és ací on les propostes de Todd poden prestar un notable servei a la nostra disciplina, fornint-li un arsenal teòric renovat, idoni per reemplaçar amb avantatge certs plantejaments molt en voga, com ara la doctrina de la identitat etnolingüística (Giles i Johnson, 1987).

Ben mirat, la influència exercida per tots aquests factors historicoantropològics sobre les conductes de les comunitats involucrades en situacions de competència lingüística constitueix alhora una refutació prou impressionant del conegut axioma sociolingüístic segons el qual «la normalització és *sempre* possible. Només depèn de la creació de les condicions socials i polítiques necessàries, de la voluntat de la comunitat lingüística i de l'acció social» (Mollà i Palanca, 1987,

p. 129). Paradoxalment, es tracta d'una qüestió que sembla haver concitat un ampli consens disciplinari, per bé que l'abisme existent entre les dues maneres d'entendre la sociolingüística tipificades per Aracil (1983f) hi torna a reaparèixer, ni que sigui de forma tàcita. Per un costat, sembla com si els representants dels punts de vista *tecnocràtics*, vinculats al *language planning*, no gosessin renunciar a un postulat que els atorga raó d'ésser com a «especialistes» i en legitima la intervenció en una multiplicitat de situacions. La sociolingüística compromesa amb les reivindicacions nacionalistes, en canvi, té en compte el problema des de la perspectiva d'un *voluntarisme militant*, i sosté que la inversió dels processos de substitució lingüística —com l'alliberament nacional— resulta un objectiu perfectament assolible a través de la lluita popular contra la llengua invasora (Calvet, 1974). Al capdavant, com veiem, les dues tendències coincideixen a l'hora de ratificar la possibilitat de la normalització lingüística en *qualsevol* context. No és casual tampoc el fet que, en tots dos casos, la sociolingüística insisteixi a presentar-se com un dels *indispensabilia* del (contra)poder. Tinc la sospita que dessota d'aquest estat de coses —discrepant en l'anecdòtic, però profundament solidari en l'essencial— prospera un sentit comú que convindria ventilar. No deu ser que la sociolingüística, a imatge i semblança d'una certa sociologia, s'ha configurat com una «ciència» amb pretensions de transformar el món sense haver gosat abans *entendre'l*? Personalment, cada vegada en tinc menys dubtes, vistes les hipoteques contretes per la disciplina tant amb el pragmatisme de poca volada com amb incomputables il·lusions nacionalistes, que no han cessat d'incrementar-se amb el transcurs dels anys, impedit de retop l'aparició d'una reflexió teòrica coherent en aquest terreny, devastat a hores d'ara per l'imperi absolut de la raó instrumental (tecnocràtica o subversiva).

Tornant a la cita de Mollà i Palanca, que es troba en l'origen dels presents comentaris, hauríem de reflexionar encara sobre què volen donar a entendre quan afirmen que la normalització lingüística és sempre possible i que només cal crear les condicions sociopolítiques necessàries. Aquest *només* serveix, precisament, per evacuar del discurs els aspectes més crucials per al sociòleg del llenguatge, és a dir, en *quines* condicions la normalització lingüística podria resultar *factible*. La qüestió remet al terreny més general dels *límits* de l'enginyeria social,³³ i ens hauria de portar a demanar-nos per què els casos de normalització reeixida constitueixen un corpus tan *poc* nombrós, per comparació amb les temptatives dutes a terme. Més encara: caldria aclarir també per què gairebé mai no tenen èxit els intents d'inversió de la substitució lingüística efectuats en situacions en què la comunitat lingüística usuària de la llengua recessiva ha esdevingut ja un *subconjunt* de la comunitat de la llengua dominant. Aquí és on radica, justament, l'equívoc resultant d'invocar, com tantes vegades s'ha fet, exemples *ad hoc*. Per aquest camí, podem

33. Per a una referència clàssica (i extraordinàriament crítica) sobre el tema, cf. Popper (1957).

arribar amb massa facilitat a *confondre les excepcions amb la regla*. Almenys, l'esment reiterat del cas de l'hebreu a l'Estat d'Israel com a paradigma de normalització reeixida així sembla suggerir-ho.

Els sociolingüistes s'han deixat entabanar en massa ocasions pels brillants resultats obtinguts per la promoció de l'hebreu al llarg del segle xx, especialment destacables si parem esment als segles transcorreguts des que aquesta llengua va quedar confinada exclusivament a l'esfera religiosa. Un sociòleg competent, però, no hauria de restar obnubilat davant l'aparent espectacularitat del cas. En bona mesura, la història anterior no resulta gaire decisiva de cara a explicar l'èxit o el fracàs de la promoció d'una llengua, al contrari del que ocorre amb la seva posició social en el moment d'iniciar-se el procés (Watzlawick, Beavin i Jackson, 1967, p. 45-46). Concretament, pel que fa a l'hebreu, l'heterogeneïtat lingüística de la comunitat jueva de Palestina i la familiaritat de gran part de la població amb la llengua en l'àmbit litúrgic, unida a tota una sèrie d'incentius materials, van resultar factors decisius a l'hora d'explicar-ne la generalització arreu del nou Estat (Fellman, 1973; Even-Zohar, 1990; París, 1992; Hagège, 2000, p. 217-271; Dieckhoff, 2002). Davant l'omissió d'aquests factors o d'altres d'equivalents, però, el més probable és que qualsevol temptativa de normalització lingüística desemboqui en el fracàs o, a tot estirar, assoleixi uns èxits molt minsos. El cas de la promoció de l'irlandès en constitueix l'exemple més notori (Aracil, 1986a). Al cap i a la fi, tal desenllaç no hauria de sorprendre'ns, ateses les condicions socials d'Irlanda, on l'anglès era des de feia temps la llengua comuna i només una minoria d'irlandesos estava familiaritzada amb l'idioma que hom pretenia promoure. A més a més, els incentius materials de caràcter laboral, escolar, etc. van afavorir sempre aquell (Cooper, 1997, p. 131-132). A l'entremig d'aquests dos casos, existeix tota una casuística mereixedora d'una anàlisi detinguda que no podem dur a terme ací (Joan i Marí, 1996).

La història sociolingüística de Noruega pot ensenyar-nos també valuoses lliçons en aquest terreny, atès que posa en relleu la dificultat d'estendre l'ús social d'una llengua minoritzada —el *nynorsk* pot ser classificat així— quan la funció de llengua comuna *ja* ha estat ocupada per un altre idioma. Així i tot, en el cas noruec resulta innegable l'existència de certes condicions favorables a l'expansió de la llengua d'Ivar Aasen, com ara l'agitació nacionalista de la *Belle Époque* i la facilitat d'intercomprensió amb el *bokmål*. Si hi afegim la tolerància exhibida per les classes dirigents, que la convertiren molt aviat en cooficial, podem afirmar que aquesta llengua no ho va tenir gaire difícil. Malgrat tot, cap als anys trenta i quaranta del segle xx, la seva expansió es va aturar en sec, i d'aleshores ençà ha experimentat una lenta però perceptible disminució de parlants, només pal·liada en part per una lleugera recuperació a partir dels anys setanta (cf. apèndix 1). Tal inflexió s'explica, al meu entendre, per les mateixes causes que n'afavoriren l'èxit

inicial. L'expansió del *nynorsk* es va veure enormement fomentada per la democratització primerenca del país, arran de la qual la participació de la pagesia en la vida parlamentària esdevingué efectiva —abans els pagesos acostumaven a delegar el seu vot en candidats procedents del funcionariat. En el Parlament sorgit de les eleccions de 1833, els pagesos comptaven ja amb quaranta-cinc representants, per trenta-vuit funcionaris i disset comerciants, i aquest predomini no va cessar d'augmentar en successives eleccions. Dos anys més tard, el Govern de la *Venstre* va eixamplar el dret a vot als posseïdors de rendes valorades en cinc-centes corones per als habitants de les zones rurals i en vuit-centes per als de les ciutats. Finalment, en 1898 es va decretar el sufragi universal masculí i en 1907 un dret de vot limitat per a les dones, que esdevingué general en 1913. L'edat mínima per exercir el vot, al llarg de tot el període, es va mantenir en els vint-i-cinc anys (Midgaard, 1971, p. 114-116). Aquests canvis en el sistema electoral comportaren una renovació significativa de les elits noruegues amb l'entrada d'un personal en possessió d'una identitat cultural de recanvi respecte a la que havia constituït el patrimoni tradicional dels notables. La característica més significativa d'aquesta cultura consistia, justament, en la conservació d'uns costums i unes formes de parlar que es remuntaven sense solució de continuïtat al període de la independència de Noruega com a regne medieval. I aquest bagatge cultural, en una època en què el país maldava per separar-se de Suècia, estava destinat a ser objecte d'una recepció vehement per part de les classes dirigents tradicionals.

Des d'un punt de vista sociològic, tot el procés se'ns apareix com una il·lustració perfecta dels efectes *paradoxals* de la democratització, la qual, tot i presentar-se com una tendència de caràcter *universalista*, en un primer estadi sol desembocar en la proliferació d'ideologies fortament marcades pel nacionalisme. La qüestió va ser objecte d'anàlisi per part de Karl Mannheim al seu magistral assaig sobre «El problema de la "intelligentsia"», on comentava la sorpresa que acostuma a produir el fet que

la democratització, en la seva primera etapa, no produeixi la igualtat ni una mentalitat igualitària universal, sinó que accentuï les divergències entre els grups. Realment, estem sent testimonis d'un auge continu del nacionalisme, i no de cosmopolitisme. El procés democràtic, que augmenta la capacitat general per a l'autodeterminació, integra primàriament el poble en situacions anàlogues i desperta una consciència específica, a escala nacional, abans que la consciència de grup s'estengui fins a la seva dimensió global (Mannheim, 1956, p. 149-150).

D'acord amb aquesta pauta, la intensitat del procés democratitzador noruec va trencar molt aviat la tradició oligàrquica de monopoli absolut de l'opinió pública i la sobirania nacional per part dels notables cosmopolites de la regió del

sud-est, impedit de retop la generalització del danonoruec o *bokmål* com a llengua única de la població. Val la pena remarcar la característica essencial del procés: l'aparició d'una (auto)gestió democràtica dels contenciosos lingüístics —també observable, per cert, a Finlàndia— que contrasta de forma significativa amb les solucions predominants arreu del continent (Aracil, 1988 i 1992; Baggioni, 1986 i 1997). No hi trobarem, doncs, ni la temptativa d'inculcar coactivament els símbols de l'Estat nació —duta a terme a d'altres països a través dels aparells ideològics de l'Estat— ni l'aparició dels nacionalismes lingüístics de propensió cratolàtrica que en constitueixen el revers acostumat, sinó una atribució de les decisions glotopolítiques a les diferents instàncies de la vida social del país. Aquesta renúncia a convertir Noruega en un Estat nació d'acord amb el paradigma francès té a veure, d'una banda, com remarcava Todd, amb el temperament tolerant, quasi britànic, dels habitants de la zona sud-est, la més poblada i dinàmica, però també amb el fet que l'elit tradicional noruega no es considerava a si mateixa suficientment «nacional». Els notables de Cristiania van tolerar de grat, doncs, la difusió de formes culturals alternatives, en la mesura en què les regions de l'oest brindaven una rica veta de material ètnic, susceptible de ser instrumentalitzat ideològicament per incrementar el sentiment nacionalista del país amb vista a la consecució de la independència. En aquest context, el paper del *nynorsk* esdevenia fonamental: encarnava, ni més ni menys, la reconstrucció de la llengua pròpia dels noruecs, símbol d'una identitat diferenciada enfront dels danesos i suecs. No té res de particular, per tant, que el moment àlgid de la seva expansió coincidís amb l'època de la lluita per la independència i els anys immediatament posteriors. Un cop superada l'eufòria inicial, l'interès per la llengua d'Aasen es va apaivagar en gran mesura i la seva àrea d'influència, amb el transcurs del temps, va anar reduint-se a les zones de l'oest. Això no significa, però, que el *nynorsk* s'hagi resignat a la condició de llengua local o regional. Res més lluny de la realitat: igual que el *bokmål*, manté intacta la seva aspiració original a esdevenir algun dia la llengua de tots els noruecs.

Tot plegat, suggereix que l'(auto)gestió democràtica de la diversitat lingüística, favorable en principi a l'expansió del *nynorsk* i a la seva elevació subsegüent a la categoria de llengua oficial, ha acabat tenint també un paper decisiu en la marginació posterior de la llengua. La reacció dels parlants del *bokmål* en aquesta conjuntura va consistir, primer de tot, en la neutralització de la ideologia que fornïa al *nynorsk* el potencial expansiu —és a dir, el nacionalisme— a través d'una *norueguització* progressiva de la pròpia varietat lingüística, per dotar-la d'una legitimitat nacional capaç de permetre-li enfrontar la competència en igualtat de condicions. Una vegada aconseguit això, el predomini de la llengua tradicional de les classes cultes urbanes es va consolidar, segurament de manera definitiva.

2.6. CONCLUSIONS

Com ja avançava al començament d'aquest assaig, la lliçó potser més important que podem aprendre del cas noruec és la possibilitat d'una *(auto)gestió democràtica dels contenciosos lingüístics*. El concepte va ser introduït en sociolingüística per L. Guespin i J. B. Marcellesi, els quals, dins el seu article «Pour la glottopolitique», en fan la següent caracterització:

Nécessaire aux réglages langagiers du monde moderne, l'autogestion nous semble également la seule glottopolitique permettant de lutter contre le raisonnement métaphysique. Même profondément démocratique, une glottopolitique qui reste aux mains des seuls experts tend à simplifier les données en séparant les unités contradictoires; on croit alors pouvoir raisonner sur «le» français, on pense que les langues s'excluent «naturellement» l'une à l'autre, que les communautés tendent «spontanément» au monolingüisme. Rien de tout ceci n'est faux, c'est simplement unilatéral, donc inapte à prendre en compte l'aspect dynamique des contradictions langagières. L'attention aux pratiques langagières, rendue incontournable par une pratique d'autogestion, pourra seule respecter en profondeur cette dynamique réelle du langage, car seule elle créera les conditions du dialogue permanent entre les divers collectifs sociaux, et par là les meilleures conditions du réglage langagier (Guespin i Marcellesi, 1986, p. 30).

Com veiem, es tracta d'una formulació d'innegable inspiració marxista, vinculada al model iugoslau de democràcia autogestionària, tot i que no veig cap obstacle que n'impedeixi el trasllat al context de règims democràtics de caràcter socioliberal, com els imperants en les societats occidentals de caràcter postindustrial. Posteriorment, el terme l'ha emprat també el sociolingüista gallec Celso Álvarez Cáccamo (1994), que s'ha referit a la necessitat de

desenhar um *desenvolvimento ecolinguístico sustentável* baseado numa nova *(auto)gestão da glotodiversidade*. Contra a lógica do máximo benefício (a *eficiência linguística*) que rege a alarmante redução da glotodiversidade e a substituição sistemática do historicamente nativo por novas formas linguísticas altamente produtivas, urge recuperar a criatividade produtiva da variedade, e reclamar o uso e desfrute dos recursos e úteis linguísticos em base a necessidades autogeradas, ainda que nem sempre os benefícios a longo prazo podam ser reconhecíveis inicialmente.

En qualsevol cas, d'una cosa no hi ha dubte: una *(auto)gestió democràtica dels contenciosos lingüístics* resulta del tot incompatible amb les concepcions de la planificació lingüística inspirades en teleologies «fortes», de caràcter predominantment *etnicista* i *cratolàtric*, la pretensió última de les quals consisteix a restaurar una situació anterior, prèvia al conflicte, que hom acostuma a identificar amb

l'edat d'or de la història del grup. Per contra, aquest model no postula patrons de ciutadania lingüística preestablerts, que l'Estat hagi d'inculcar als ciutadans, sinó que concep la relació entre varietats lingüístiques com el producte de les estratègies adoptades per les comunitats lingüístiques *in praesentia*, en el marc d'una societat disposada a garantir-ne el lliure disseny, sempre i quan no atempti contra els drets de les altres comunitats. En una situació semblant, el paper de l'Estat es redueix a l'adopció d'una política adreçada a sancionar les pràctiques lingüístiques de la ciutadania i a preservar el marc legal que les fa possibles. Això equival a renunciar definitivament al somni del *monolingüisme social* —tant se val si s'hi arriba a través d'un procés de substitució o de normalització lingüística. Una situació com la que acabo d'assenyalar no exclouria, però, la possibilitat de l'extinció d'una llengua, sempre i quan els seus parlants així ho estimessin convenient, ja que ningú no podria obligar-los a transmetre-la en contra de la seva lliure voluntat. Amb tot, com assenyala amb molt d'encert Joan i Marí (1996, p. 120), allò més probable és que el problema principal acabi sent més aviat el contrari —això és, quin grau de variació lingüística pot arribar a tolerar una societat moderna.

Finalment, caldria recordar ací un altre factor que en el context noruec ha contribuït poderosament, encara que de manera més aviat indirecta, al predomini del *bokmål*. Em refereixo a la temptativa conjunta empresa des de fa temps pels països escandinaus amb vista a la preservació d'un espai comú d'*intelligibilitat* (Bañeres, 1990; Marí, 1992). Tal disseny s'ha traduït en la coordinació, ni que sigui a nivell de principis, de les polítiques lingüístiques estatals, amb l'objectiu de permetre la intercomprensió entre els ciutadans de la zona sense necessitat de recórrer a cap interllengua forastera. En la pràctica, aquestes lloables intencions no han aconseguit evitar la interposició de l'anglès —llengua que, a més a més, compta amb un grau elevadíssim de difusió (Ellegård, 1987; Puig i Scotoni, 1999)—, però almenys sí que han limitat considerablement l'extensió del purisme i el xovinisme lingüístics, que a Noruega es troben representats en bona part pels partidaris del *nynorsk*.

No sabria enllestir aquest examen de la situació noruega sense comparar-la amb el campí qui pugui imperant en el món romànic. Efectivament: a hores d'ara esdevé cada cop més patètica la insistència en la desconnexió i l'originalisme predominants en aquest cantó d'Europa, la mostra més irritant dels quals es troba representada amb tota seguretat per la filologia «èpica» de Menéndez Pidal i l'*Escuela española*, entestada des de fa un segle en la recitació —tan inveterada com estèril— de *la originalidad castellana en el contexto lingüístico peninsular*. Per cert, a ningú no sembla haver-se-li acudit tampoc que l'àrea occitanocatalana, si més no, en sortiria considerablement beneficiada, de l'aplicació d'uns plantejaments similars als posats en pràctica pels països escandinaus. Una vegada més, però, les discussions partidistes i els xovinismes filològics predominen ací sobre els interessos de les comunitats lingüístiques a les quals pretenen representar.

2.7. APÈNDIXS

2.7.1. *Apèndix 1. Quadres estadístics sobre l'ús del bokmål i el nynorsk a l'Administració municipal i a l'escola primària*

LES VARIETATS LINGÜÍSTIQUES EN L'ADMINISTRACIÓ

	<i>Municipis que usen com a llengua administrativa</i>			<i>Percentatge de població</i>		
<i>Any</i>	<i>Bokmål</i>	<i>Nynorsk</i>	<i>Neutral</i>	<i>Bokmål</i>	<i>Nynorsk</i>	<i>Neutral</i>
1936	233	259	255	39	20	41
1937	234	262	251	40	20	40
1938	232	261	254	38	20	42
1939	212	274	261	36	21	43
1940	210	275	262	36	21	43
1941	210	275	262	36	21	43
1946	208	276	260	36	21	43
1947	—	—	—	—	—	—
1948	204	282	257	30	21	49
1949	—	—	—	—	—	—
1950	203	290	250	30	22	48
1951	203	290	250	30	22	48
1952	202	290	252	29	22	49
1953	205	291	248	30	22	48
1954	205	291	248	30	22	48
1955	205	290	249	30	21	49
1956	206	287	251	30	21	49
1957	200	286	258	30	21	49
1958	204	281	258	30	20	50
1959	204	280	259	30	20	50
1960	198	274	259	30	20	50
1961	198	273	260	30	19	51
1962	—	—	—	—	—	—
1963	184	250	255	30	18	52
1964	121	150	254	21	12	67
1965	105	85	276	19	8	73
1966	102	84	274	19	8	73
1967	99	80	275	18	8	74
1968	101	96	254	21	10	69
1969	101	95	255	21	10	69
1970	100	97	254	21	10	69
1971	102	99	250	22	10	68
1972	101	98	245	22	10	68
1973	112	106	226	25	10	65
1974	122	105	216	25	11	64
1975	122	106	215	26	11	63

LES VARIETATS LINGÜÍSTIQUES EN L'ADMINISTRACIÓ (Continuació)

	<i>Municipis que usen com a llengua administrativa</i>			<i>Percentatge de població</i>		
<i>Any</i>	Bokmål	Nynorsk	<i>Neutral</i>	Bokmål	Nynorsk	<i>Neutral</i>
1976	124	106	215	26	11	63
1977	126	106	222	26	11	63
1978	122	110	222	26	11	63
1979	—	—	—	—	—	—
1980	141	108	205	26	11	64
1981	161	115	178	33	12	56
1982	169	113	172	37	12	52
1983	169	114	171	37	12	52
1984	170	114	170	38	12	51
1985	182	114	158	41	12	47
1986	182	114	158	41	12	47
1987	186	114	154	42	12	47
1988	178	113	157	40	12	48
1989	180	113	155	42	12	47
1990	180	113	155	42	12	47
1991	180	113	155	42	12	47

FONT: Ministeri d'Afers Culturals de Noruega.

LLENGUA PRINCIPAL A L'ESCOLA PRIMÀRIA

	<i>Nombre d'escoles que usen més</i>		<i>Nombre d'alumnes que usen</i>		<i>Percentatge d'alumnes que estudien en nynorsk</i>
<i>Any</i>	Bokmål	Nynorsk	Bokmål	Nynorsk	
1936	—	—	—	—	—
1937	—	—	—	—	—
1938	3.374	2.250	268.595	75.923	22,0
1939	2.666	2.881	238.527	99.738	29,5
1940	2.598	2.974	223.620	102.705	31,5
1941	2.591	2.984	215.861	100.975	31,9
1946	2.672	2.962	200.510	94.030	31,9
1947	2.670	2.912	204.062	92.141	31,1
1948	2.701	2.949	207.692	92.397	30,8
1949	2.684	2.930	214.864	94.081	30,5
1950	2.696	2.871	225.360	95.278	29,7
1951	2.698	2.807	239.488	97.932	29,0
1952	2.695	2.771	255.433	100.221	28,2

LLENGUA PRINCIPAL A L'ESCOLA PRIMÀRIA (*Continuació*)

	<i>Nombre d'escoles que usen més</i>		<i>Nombre d'alumnes que usen</i>		<i>Percentatge d'alumnes que estudien en nynorsk</i>
<i>Any</i>	Bokmål	Nynorsk	Bokmål	Nynorsk	
1953	2.694	2.702	275.672	103.662	27,3
1954	2.676	2.655	294.099	106.446	26,6
1955	2.681	2.542	314.404	106.374	25,3
1956	2.688	2.404	327.196	104.881	24,3
1957	2.663	2.317	333.730	104.539	23,9
1958	2.623	2.210	335.449	103.074	23,5
1959	2.577	2.102	335.304	101.986	23,3
1960	2.519	1.938	331.937	97.738	22,7
1961	—	—	—	—	—
1962	2.383	1.675	329.644	90.510	21,5
1963	2.302	1.569	329.708	88.076	21,1
1964	2.214	1.469	328.347	84.694	20,5
1965	2.101	1.377	328.212	82.268	20,0
1966	2.063	1.301	326.632	78.689	19,4
1967	2.012	1.247	325.041	77.136	19,2
1968	1.984	1.186	311.997	73.488	19,1
1969	1.958	1.133	316.876	71.426	18,4
1970	1.932	1.101	315.028	68.911	17,9
1971	1.928	1.071	317.624	67.336	17,5
1972	2.282	1.113	467.277	97.272	17,2
1973	2.312	1.097	476.644	98.207	17,1
1974	2.365	1.082	481.165	96.947	16,8
1975	2.355	1.067	484.308	96.995	16,7
1976	2.381	1.060	490.271	96.814	16,5
1977	2.401	1.048	492.728	96.600	16,4
1978	2.435	1.043	495.061	96.866	16,4
1979	2.461	1.038	496.378	97.232	16,4
1980	2.477	1.040	493.941	97.210	16,4
1981	2.497	1.028	489.357	96.626	16,5
1982	2.512	1.026	481.058	95.700	16,6
1983	2.530	1.012	471.234	94.116	16,6
1984	2.534	1.003	458.701	91.145	16,7
1985	2.534	1.003	458.701	91.145	16,7
1986	2.527	982	432.557	87.310	16,8
1987	2.518	982	420.749	85.193	16,8
1988	2.505	970	409.533	83.236	16,9
1989	2.482	960	401.170	81.794	16,9
1990	2.454	952	392.860	80.218	17,0
1991	2.443	946	388.055	79.446	17,0

FONT: Ministeri d'Afers Culturals de Noruega.

2.7.2. *Apèndix 2. Les dues versions noruegues del pàrenostre*

Versió en *bokmål*

Fader vår, du som er i himmelen!
La ditt navn holdes hellig.
La ditt rike komme.
La din vilje skje på jorden
som i himmelen.
Gi oss i dag vårt daglige brød.
Forlat oss vår skyld,
som vi òg forlater våre skyldnere.
Led oss ikke inn i fristelse,
men frels oss fra det onde.
[For riket er ditt, og makten og æren i evighet. Amen.]

Det nye testamente. Ny oversettelse av 1975, Oslo, Det Norske Bibelselskaps Forlag, 1975.
FONT: <<http://www.sprakrad.no/faderv.htm>>

Versió en *nynorsk*

Fader vår, du som er i himmelen!
Lat namnet ditt helgast.
Lat riket ditt koma.
Lat viljen din råda på jorda
som i himmelen.
Gjev oss i dag vårt daglege brød.
Forlat oss vår skuld,
som vi òg forlet våre skuldmenn.
Før oss ikkje ut i freisting,
men frels oss frå det vonde.
[For riket er ditt, og makta og æra i all æve. Amen.]

Det nye testamente. Ny omsetjing 1975, Oslo, Det Norske Bibelselskaps Forlag, 1975.
FONT: <<http://www.sprakrad.no/faderv.htm>>

2.7.3. Apèndix 3. Àrea central del nynorsk

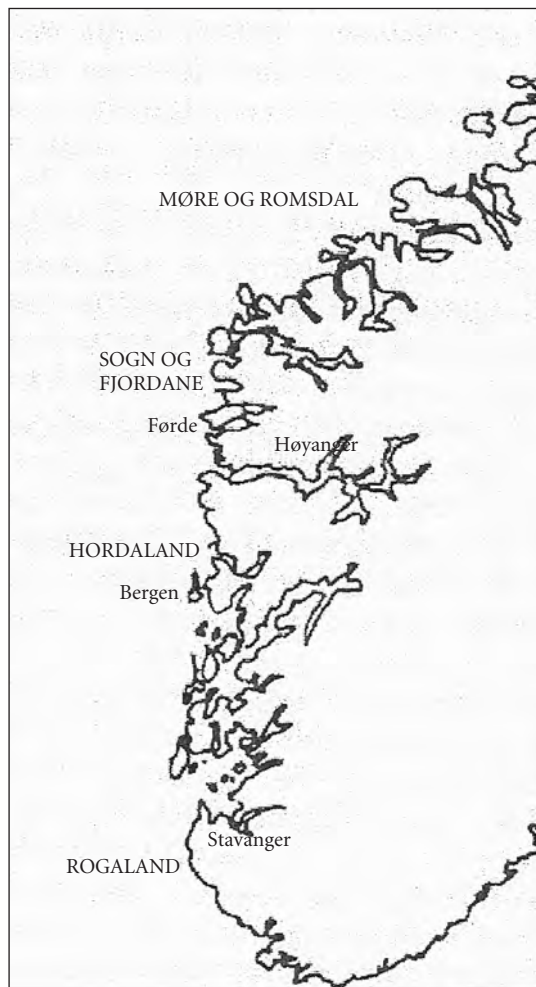

FIGURA 3

FONT: LARS S. VIKØR, *The Nordic languages: Their Status and Interrelations*, Oslo, Novus Press, 1993.

2.7.4. Apèndix 4. Tipus familiars i regions lingüístiques

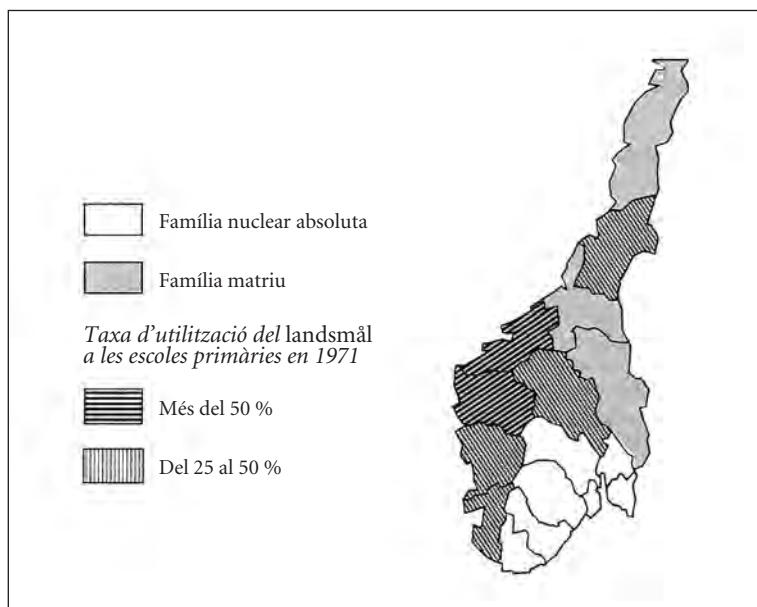

FIGURA 4

FONT: Emmanuel TODD, *La invención de Europa*, Barcelona, Tusquets, 1995.

3. Sentit comú i comunitat de sentit: cap a un tractament llibertari de la complexitat sociolingüística

En una sociedad democrática en sentido fuerte habría auto-determinación individual y colectiva. Un individuo no puede ser libre si está incluido en colectividades no libres. Una colectividad no puede ser libre si incluye individuos no libres.

JESÚS IBÁÑEZ

Sens dubte, una de les mostres més definitives de talent del filòsof nord-americà Alfred N. Withehead té a veure amb el fet d'haver estat capaç d'assenyalar la *fallacy of simple location* —expressió que podríem provar de traduir com a *fallàcia de la localització simple*—, d'acord amb la qual cada lloc hauria d'estar ocupat *només* per una cosa i viceversa (Aracil, 1998, p. 81). La conseqüència més devastadora d'aquesta manera de pensar —característica, per exemple, de bona part de l'especulació utòpica— consisteix a negar la *imbricació*. Però, la imbricació és, precisament, la qualitat constitutiva de la complexa trama de la vida, la naturalesa i la societat —del *món*, en definitiva. Podríem dir, doncs, que, més que no un defecte de percepció, la fallàcia de la localització simple constitueix l'error epistemològic *primer*, susceptible d'esterilitzar qualsevol ostensió ulterior de pensament. Potser aquesta és la raó per la qual, que jo sàpiga, ningú no ha estat capaç fins ara de la proesa de descobrir cap mena de pensament que *no* sigui *connectiu*. No debades, el propi funcionament fisiològic del cervell es deixa descriure com un ordit d'enllaços neurals. Recolzant-nos en aquesta premissa, podríem fins i tot establir una distinció entre una *epistemologia trivial* i una *epistemologia complexa*. L'una es caracteritzarà per la creença —en aquest cas, un mer prejudici— que el món respon a una recepta, susceptible de ser aplicada a tort i a dret a tota mena de problemes. Es tracta, com veiem, d'un enfocament centrat de forma exclusiva en la formulació de preguntes «il·legítimes» —això és, de preguntes la resposta de les quals és coneguda a la bestreta. L'altra, per contra, es configura com una eina capaç de suggerir-nos un bon grapat de preguntes «legítimes», sense resposta coneguda. No cal dir que només aquesta darrera opció pot resultar fructífera en el

terreny de la recerca, amb el saldo de descobertes o invencions que eventualment hi van aparellades (Foerster, 1972, p. 198).

Les reflexions anteriors vénen a tomb del tema que abordarem en les pàgines següents, tan necessitat de reflexió lúcida i serena com sobrat de plantejaments sectaris: em refereixo a la qüestió de la *complexitat sociolingüística*. Tant és així que, abans de continuar, faríem bé d'evocar ací el passatge de la cèlebre carta de Ferdinand de Saussure a Antoine Meillet, del 4 de gener de 1894, en què el lingüista ginebrí es planyia de «la dificultat que existeix en general per tal d'escriure només deu línies amb sentit comú en matèria de fets de llenguatge». Al llarg dels darrers anys, l'experiència professional m'ha persuadit de l'encert d'aquesta asseveració, especialment cada cop que he hagut d'enfrontar-me a la tasca d'iniciar els meus alumnes en la trama sociolingüística del nostre món, una matèria en la qual la superxeria compareix tot sovint disfressada de veritat científica. Les reflexions següents, doncs, tenen a veure amb la meua temptativa personal, prosseguida en solitari al llarg dels darrers anys, d'injectar una mica de racionalitat en aquest camp, deturpat per la més abjecta propaganda. El propòsit que les anima no ha estat altre que contribuir a forjar un instrumental teòric capaç de contribuir a l'anàlisi i l'organització de la conjuntura en què es troben actualment implicades les llengües i les societats humanes. Ni que fos només per això, la pertinença d'aquestes pàgines es trobaria ja plenament justificada.

En qualsevol cas, entenc que l'interès pel tema no ha fet més que començar.³⁴ En paral·lel a la profunda transformació experimentada per l'ecosistema biològic terrestre, amb els seus efectes perversos, com ara l'extinció d'un gran nombre d'espècies animals (Gleich *et al.*, 2000), s'està produint també una transformació —no menys profunda— de l'ecosistema comunicatiu global, com a conseqüència del fet que per primera vegada en la història assistim a l'*emergència* d'una societat de dimensions planetàries.³⁵ Aquest procés, popularment conegut amb el rètol de *globalització*, promou una sèrie de transformacions radicals de les condicions d'existència de les comunitats lingüístiques, que hauran de repercutir tard o d'hora en una reconsideració dels plantejaments sociolingüístics vigents, de clara filiació nacionalista, destinada a acarar amb rigor una problemàtica que es resisteix a dei-

34. Un clar indicatiu, ni que sigui indirecte, de l'interès cada cop més gran que suscita, podem trobar-lo en la proliferació bibliogràfica existent des de fa uns anys. Sense cap afany de ser exhaustiu, recomano al lector encuriós la lectura de les obres sobre les llengües del món, diverses però en bona part complementàries, de Junyent (1989) i Moreno Cabrera (1990 i 2002), així com les reflexions, específicament dedicades a examinar l'estat de l'ecosistema lingüístic global, de Fuster (1972), Junyent (1992), Hagège (2000), Nettle i Romaine (2000), Crystal (2001 i 2004) i Mollà (2002).

35. Amb el concepte d'*emergència* designem el fenomen que es produeix quan un sistema d'elements relativament simples s'organitza espontàniament i sense lleis explícites fins a donar lloc a un comportament intel·ligent. Per a una reflexió, del tot pertinent, sobre el concepte, cf. Johnson (2001).

xar-se encabir dins les estretes concepcions actuals. Com ja he comentat, tal designi passa, primer que res, per l'elaboració d'un *instrumental* teòric capaç de situar-se a l'altura de les circumstàncies. Les pàgines següents, centrades en algunes de les qüestions sociolingüístiques de caràcter més espinós, no hi constitueixen més que una modesta contribució.

3.1. LLENGUA I ESTAT: LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA EN EL LLIT DE PROCUST

La postulació de l'Estat com a àmbit suprem, si no únic, de lleialtat per part de la ciutadania constitueix la mostra més evident del procés de *desimbricació* característic del món contemporani (Mira, 1990, p. 194-212).³⁶ Un món, val a dir, on es parlen milers de llengües —entre quatre mil i nou mil, segons diferents estimacions—, però que s'organitza políticament en poc més de dos-cents estats, de manera que les comunitats lingüístiques no acostumen pas a coincidir amb el traçat de les fronteres estatals. La temptació d'equiparar els dos àmbits, en conseqüència, ha estat i és molt forta, tant si és duta a terme mitjançant l'acció uniformitzadora dels aparells ideològics d'Estat, sempre eficaços a l'hora de propagar la llengua nacional, com si el que hom pretén és dotar una comunitat lingüística de la legitimitat estatal corresponent. No debades, com ja assenyalava Joseph Bram (1955, p. 94) en una obra pionera, «[l]'Estat-nació i les societats ètniques solen mirar-se entre si amb enveja. Dependents, i a voltes sense territori propi, les minories ètniques poden ser atretes pel prestigi, l'autoritat i l'estructura de poder de les nacions sobiranes. Els estats-nació tenen, d'altra banda, l'anhel d'aconseguir els profunds i autèntics sentiments nacionals que animen l'existència dels grups ètnics». Sigui com sigui, ens trobem, tant en un cas com en l'altre, al davant de dues ideologies sociolingüístiques configurades com a meres variants de la fallàcia *pars pro toto*.

D'acord amb això, considerarem en primer lloc l'existència d'uns nacionalismes, sovint anomenats «clàssics», el punt de partida dels quals es troba en l'existència prèvia d'una comunitat cultural o *nació cultural*, que adquireix consciència de la pròpia especificitat i esdevé el que Joan F. Mira (1984, p. 109-110) anomena una *nació política*, amb aspiracions a dotar-se d'un Estat o, si més no, d'alguna mena de superestructura política de rang inferior que en garanteixi la supervivència. Indefectiblement, aquesta variant del nacionalisme recolza en una valoració *hipertrofiada* de certs trets grupals, exhibits com a senyes d'identitat diferenciadores.³⁷ Òbviament, com més importants siguin tals senyes —reals o ima-

36. El testimoni més brutal d'aquest procés el trobem en el fet que, com assenyalava Frank Macfarlane Burnet (1970, p. 86), fins ara «la nació-estat, és [...] el límit d'un grup de persones dins el qual el fet de matar és un assassinat».

37. Deixeu-me apuntar, ni que sigui de passada, que, sense que hom sàpiga ben bé com s'ha desembocat en aquesta situació, hem arribat a concebre com a senyes d'identitat només les diferències.

ginàries, i ben sovint tot això alhora (Anderson, 1983; Hobsbawn i Ranger, 1983)—, major esdevindrà el seu valor probatori i, de retop, la convicció dels nacionalistes en la legitimitat del fet diferencial que aspiren a traduir políticament en la creació d'un Estat propi. Sens dubte, la diversitat lingüística hi té un paper cabdal, en la mesura en què la llengua constitueix (com la raça, la religió, etc.) un factor de primeríssima importància per a la cohesió i/o la separació grupal. A l'interior dels grups, la llengua engendra un espai d'intelligibilitat, un sentiment de comunitat, que la converteix en un dels ressorts bàsics per a la creació de lligams culturals i sociataris. Correlativament, no pot sorprendre'ns que les diferències de llengua hagin servit també des de la més remota antiguitat per il·lustrar els dictàmens de la xenofòbia més elemental (Weinrich, 1986). L'explicació és molt senzilla: aquestes diferències revesteixen una abundància extraordinària, cosa que no ocorre, per exemple, amb la diversitat religiosa o racial —la invocació de les quals, a més a més, d'ençà de les guerres de religió i de la *Shoa*, ha esdevingut políticament incorrecta. Un altre motiu poderós que impedeix, així mateix, la manipulació generalitzada de la diversitat racial o religiosa com a motor de la reivindicació nacionalista deriva del seu abast global —en el cas de les grans religions, aquest coincideix *mutatis mutandis* amb l'àmbit d'una civilització—, que sol desbordar àmpliament els límits de les comunitats estrictament «nacionals». El seu rendiment, doncs, apareix circumscrit només a aquells contextos en què poden facilitar un contrast efectiu entre grups les diferències lingüístiques dels quals o bé no existeixen o bé s'han afeblit, com a resultat de processos d'assimilació endegats ja fa temps. És el cas de l'oposició entre catòlics i protestants a Irlanda del Nord (Cruise O'Brien, 1994), o la diferència racial entre bascos i «maketos», obsessivament invocada pel fundador del nacionalisme basc, Sabino Arana (1995). El filòsof canadenc Will Kymlicka, influent teòric liberal sobre els drets de les minories, introdueix una sèrie de remarques interessants pel que fa a les diferències existents entre els nacionalismes basats en la llengua i els que invoquen diferències religioses o racials:

Aquestes diferències racials i religioses són rellevants en la majoria dels casos coneguts de moviments nacionalistes que no estan basats en la llengua. Però cal assenyalar que tals moviments, des d'un punt de vista liberal, són alhora la causa i el resultat d'una injustícia. Excloure la gent de participar en una cultura i unes institucions públiques per raons de raça o religió és injust. Si bé el grup exclòs pot començar a desenvolupar la seva pròpia cultura omnia-braçadora com a resposta, tal cultura separada no s'hauria desenvolupat si no hagués estat per la injustícia original. Per tant, els moviments nacionalistes ba-

Caldrà insinuar que les veritables senyes identitàries uneixen més que no separen? Sembla que això certa gent no ho pot ni concebre.

sats en la religió o la raça evidencien una injustícia, la de no haver aconseguit una convivència d'acord amb els principis liberals. Però els moviments nacionalistes basats en la llengua no necessàriament responen a una injustícia, per la qual cosa persistirien fins i tot en un món idealment just. Des d'una perspectiva liberal, el nacionalisme basat en la llengua és màximament consistent amb la llibertat i la igualtat, atès que, a diferència del nacionalisme basat en la religió, no pressuposa cap concepte compartit del bé. D'altra banda, a diferència del nacionalisme basat en la raça, no és intrínsecament exclouent o discriminatori (Kymlicka, 1995, p. 143-144).

Certament la llengua que parlaven ha estat, des dels temps bíblics, si més no, una de les maneres usals de classificar les gents —però mai no ha estat exclusiva. Potser els antics eren massa conscients de la complexitat del món com per caure en aquesta mena de parany. Per contra, entre els fenòmens més inquietants de la nostra època caldria incloure la proliferació de concepcions simplificadores al voltant d'aquest i altres assumptes. Una mostra inequívoca n'és l'enorme difusió assolida a la segona meitat del segle xx pel terme *ètnia* —procedent del francès *ethnie*—, encunyat pel racista gal Vacher de Lapouge a *Les sélections sociales* (1896). Fins a l'extrem que, no ja l'antropologia, sinó la filosofia mateixa corre el risc d'acabar esdevenint mera «etnologia», tal com han vingut denunciant amb insistència des de perspectives molt diferents autors com Gustavo Bueno (1971) o Alain Finkielkraut (1987, 1996).³⁸ Segons Roland Breton (1983), el terme admet una doble definició:

1) Segons l'accepció més estricta, una ètnia es troba constituïda per un grup d'individus que comparteixen una mateixa llengua materna, identificant-se així amb el que els lingüistes anomenen *grup de llengua materna*. Uriel Weinreich (1953, p. 201), creador d'aquest concepte, el va definir com «la classe de totes les persones implicades en una situació de contacte lingüístic que van aprendre una de les llengües en primer lloc», però evidentment resulta també aplicable a situacions en què no es produeixen fenòmens de contacte lingüístic.

2) En un sentit més ampli, en canvi, l'ètnia designa «un grup d'individus unit per un complex de caràcters comuns —antropològics, lingüístics, polítics, històrics, etc.— l'associació dels quals constitueix un sistema propi, una estructura essencialment cultural: una cultura» (Breton, 1983, p. 12).

Però, les dues definicions resulten força problemàtiques. La primera presenta l'inconvenient de prendre en compte només un sol aspecte de la realitat social,

38. De totes maneres, a diferència del punt de vista explícitament marxista adoptat per Bueno, criticable però coherent en si mateix, la crítica «humanista» de Finkielkraut hauria de ser presa amb moltes reserves, en la mesura en què, en ocasions, sembla ser només una coartada «respectable» destinada a emascarar la pervivència del més ranci xovinisme francès (Finkielkraut, 2001).

sempre molt més embolicada. La seva utilitat, doncs, és més aparent que no real. Així sembla reconèixer-ho el mateix Breton (1983, p. 12) quan es demana, posem per cas, si «constitueixen tots els francòfons o hispanòfons de naixement o tots els anglòfons, qualsevol que en sigui la distància —geogràfica (entre Europa i Amèrica, etc.), històrica (pertanyents a diversos estats), racial (origen europeu, africà, americà, etc.), fins i tot lingüística (ús de la llengua estandarditzada, d'un dialecte o d'un crioll)—, una ètnia única?; o bé diverses ètnies emparentades lingüísticament?; o potser una ètnia dividida en diverses subètnies?» D'altra banda, això no significa tampoc que la segona definició sigui més operativa, atesa la multiplicitat de factors —sovint contradictoris entre si— que posa en joc, els quals contribueixen més aviat a enterbolir el problema. Amb tot, al meu entendre, existeix una diferència essencial entre les dues: l'escassa utilitat de la segona deriva d'un excés de zel, cosa que no ocorre amb la primera, que pot desembocar amb molta facilitat en un punt de vista *reduccionista* —això és, definit per la pretensió de sotmetre la realitat a les exigències emanades d'una sola de les seves dimensions. És per aquest costat que el pensament etnista pot esdevenir perillós, no tant pel fet de postular un *etnisme normatiu* de caire herderià (Fishman, 1982), basat en el respecte a la individualitat dels grups, el seu dret a la lliure disposició i el federalisme, com el propugnat per Guy Héraud (1963) o Ulises Moulines (2001), sinó en la mesura en què es degradi en la demanda forassenyada d'un *univers per a cada dialecte*, per dir-ho amb una expressiva fórmula de Lluís V. Aracil, el qual s'ha referit en alguna ocasió a aquesta síndrome com a *vernaculisme* o *nativisme*, tot destacant-ne dues característiques principals: 1) el *délire de toucher*, que transforma la incomunicació i la separació en ingredients positius de la identitat ètnica, consagrada a l'exaltació frenètica del solipsisme, l'autisme i l'autarquia, i 2) el *naturalisme*, concretat en una concepció de la llengua ètnica —entre nosaltres anomenada sovint *llengua pròpia*— com a tret «natural» dels grups humans, a les fronteres del qual hauria d'ajustar-se tot Estat que no vulgui ser considerat «artificial». L'eslògan irlandès *Gan tanga, gan tira* (Sense llengua no hi ha pàtria) o la consigna pancatalanista —i, anteriorment, pangermanista— «Una llengua, una nació», per citar només dues mostres d'un llarguíssim repertori, constitueixen excel·lents il·lustracions del que vinc dient. Al capdavant, una cosa és segura: el nativisme es resol sempre en *glotolatria*, entenent per tal la ideologia basada en la valoració exclusivista de la llengua com a signe d'identitat grupal. És en aquest sentit que, com he avançat més amunt, la glotolatria pot ser tipificada com un punt de vista —els seus partidaris voldrien sovint elevar-lo a la categoria de *Weltanschauung*— de caràcter reduccionista, simplificador i tendencios. Noteu que l'aplicació d'aquests principis fins a les darreres conseqüències suposaria una catàstrofe d'efectes incalculables, que podria desembocar, en última instància, en la dissolució de la humanitat, definitivament reemplaçada per una multiplicitat d'ètnies sacrosantes,

involucrades en un inacabable conflicte per la supremacia. Afortunadament, en la major part d'ocasions, les circumstàncies s'encarreguen de mostrar la inviabilitat de semblants pretensions. I és que la realitat acostuma a ser encara més tossuda que els fanatismes, i es resisteix a deixar-se manipular a gran escala.

Caldria demanar-se, per contra, *quines* haurien de ser les dimensions mínimes que hauria d'assolir una ètnia per poder disposar d'un Estat propi. No crec que existeixi cap resposta definitiva a la qüestió; més aviat em decanto a pensar que aquesta varia en funció del tipus de societat i de l'època. Encara així, resulta òbvia la impossibilitat de portar a la pràctica el principi de les nacionalitats en una àmplia gamma de casos sense incórrer en el mer despropòsit. O és que algú amb tot el seny és capaç d'imaginar, per exemple, el pedrapiquer Udina Burbur —últim parlant de dàlmata, mort d'accident laboral en 1898— reivindicant un Estat per a ell tot solet? Per cert, a casa nostra Pere Calders va esbossar una caricatura magistral d'aquesta mena de deliris a la narració «La revolta del terrat», aplegada al seu llibre *Cròniques de la veritat oculta* (1955). En qualsevol cas, la facilitat amb què aquest principi desemboca en situacions absurdes ens hauria de fer sospitar que el vernaculisme per si sol no sembla un argument de prou pes com per sustentar-hi un nacionalisme amb cara i ulls. «Per a assolir la nacionalitat —escriu Robert Lafont (1968, p. 24 i 25), fent-se eco d'una opinió amb un ampli consens entre els estudiosos—, cal, a més a més, afegir a l'ètnia lingüística una forma original de civilització que permeti a la massa humana, no solament de sentir, sinó de viure socialment un destí de comunitat», així com «l'existència d'una elit d'hommes que pensa l'agrupament humà, no pas en termes instintius i sords, com la massa del poble, sinó en definicions clares». En d'altres mots: la condició exigida, a més de la llengua ètnica, és l'existència d'una *cultura diferenciada* i d'una *intelligentsia* (Mira, 1990, p. 135-155). Si hi concorren aquests tres factors ens trobarem al davant del que Lafont anomena una *nació primària*, tant si ha assolit ja la independència com si encara lluita per obtenir-la —curiosament, l'assagista occità no sembla pas que tingui en compte la possibilitat que una nació primària renunciï a la consecució d'aquest objectiu. Comptat i debatut, el procés que hem provat de descriure pot ser representat, d'acord amb Breton (1983, p. 105), amb l'esquema següent:

Ètnia —————> Nació —————> Estat

En nombroses ocasions, però, el procés no s'atura pas aquí. Sovint, un cop aconseguit l'Estat propi, els mateixos principis que havien estat invocats per reivindicar-lo acaben justificant acte seguit la imposició implacable de la recent estrenada llengua nacional a les minories que hagin tingut la dissort de romandre incloses dins les seves fronteres. En aquest sentit, la pressió d'una *Nació estat* o *Es-*

tat ètnic sobre la identitat dels seus ciutadans pot arribar a esdevenir molt més aclaparadora que la d'altres modalitats d'organització política. D'altra banda, les pulsions irredemptistes i/o pannacionalistes, presents en moltes de les situacions que estem examinant, generalment no es veuen satisfetes amb la mera consecució de la independència, sinó que aspiren a arrodonir-la, bé incorporant al nou estat tots els territoris habitats per connacionals —recordeu, posem per cas, l'irredemptisme alemany respecte a Alsàcia i Lorena—, bé unificant en un de sol els diversos estats en què es troba dividida una mateixa nació, tal com s'ha esdevingut històricament en els casos del paneslavisme o el pangermanisme (Smith, 1971, p. 308-310).

Tot i això, pel que fa a la relació entre llengua i Estat, només ens hem referit fins ara a una sola cara de la moneda. L'altra cara la veiem encarnada en la ideologia que, a falta d'una denominació millor, podem designar provisionalment com a *estatisme*. Anthony Smith apunta que «els estatistes defineixen la nació com una unitat politicoterritorial» (Smith, 1971, p. 247), sobre la qual s'exerceix l'acció ideològica uniformitzadora dels aparells ideològics d'Estat, autèntics encarregats de forjar *a posteriori* la unitat nacional d'un territori amb la independència política prèviament assolida. D'acord amb la classificació de Robert Lafont (1968, p. 28-32), en tal cas ens trobaríem al davant d'una *nació secundària*, rigorosament no ètnica, fonamentada en l'esdeveniment històric fundacional, de caràcter polític, i en la comunitat d'interessos de les poblacions que hi conviuen —això és, en el plebiscit quotidià de la vida en comú, per dir-ho amb la coneguda formulació de Renan (1882). Ara bé: la neutralitat de l'Estat amb respecte a la pròpia societat no sol mantenir-se per molt de temps, si és que ho fa algun cop. El més habitual sol ser l'aspiració a constituir un *Staatsvolk*, a través de la prescripció d'una ciutadania de tipus *normatiu*, basada en els trets nacionals idiosincràtics del grup que controla l'aparell estatal. En general, a l'hora d'il·lustrar aquesta mena de construcció política, hom acostuma a referir-se als estats africans, sorgits de la descolonització, els quals —atesa l'heterogeneïtat lingüística, cultural, religiosa, racial, etc. heretada dels antics dominis colonials— s'han hagut d'enfrontar amb freqüència al dilema consistent, bé a promoure des dels (febles) aparells estatals de què disposen alguna mena d'identitat comuna, bé a renunciar d'antuvi a la pròpia viabilitat, a causa dels entrebancs aparentment insalvables de l'empresa. La notorietat assolida a la nostra època per tota la problemàtica relacionada amb la descolonització i les dificultats dels anomenats (de manera eufemística) països en vies de desenvolupament no hauria d'ocultar-nos, però, el fet que l'autèntic origen de l'estatisme cal anar a cercar-lo a la mateixa Europa —i en una data prou més remota. En realitat, les primeres mostres d'aquesta pràctica les trobem ja en les polítiques de la Roma imperial o en les d'algunes monarquies renaixentistes, que reunien sota la mateixa autoritat reial tota una sèrie de territoris

caracteritzats per una forta heterogeneïtat lingüística o religiosa. En l'àmbit de la filosofia política, el concepte de *sobirania* —teoritzat per Jean Bodin (*Les six livres de la République*, 1576)— tractava de respondre precisament a aquest repte, postulant una monarquia absoluta en què el monarca detentava el poder suprem sobre els seus súbdits, amb l'única limitació de les lleis de Déu i de la natura. L'axioma *cuius regio, eius religio*, imperant arreu d'Europa a partir de la Pau de Westfàlia (1648), s'avenia perfectament amb tal concepció de l'autoritat reial, el correlat lingüístic de la qual s'expressava mitjançant l'axioma paral·lel *cuius regio, eius lingua*. Aquesta concepció té un dels seus manifestos més cèlebres en la dedicatòria de la *Gramática de la lengua castellana* (1492) d'Antonio de Nebrija, en què la relació entre llengua i poder polític va trobar un dels seus llocs comuns més recordats, dins aquell cèlebre passatge on s'afirma que «siempre la lengua fue compañera del imperio; y de tal manera lo siguió, que junta mente comenzaron, crecieron y florecieron, y después junta fue la caída de entrambos» (Nebrija, 1492, p. 97 i Asensio, 1960). És el que Aracil va batejar com a *doctrina andalusà* —en record de la procedència de dos dels seus representants més egregis (Nebrija i Aldrete)—, definida per «la consideració de l'idioma com a afer d'Estat, el qual pot i deu imposar el seu oficial» (Aracil, 1979, p. 99). A la pràctica, tal doctrina només pot desembocar en l'existència d'*una sola* llengua nacional per Estat, amb la consegüent eliminació de totes aquelles altres que no hagin gaudit d'aquest privilegi (Aracil, 1984b). L'esquema corresponent, segons Breton (1983, p. 105), és el següent:

Territori —————> Estat —————> Nació

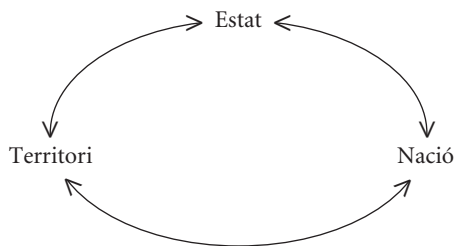
Si en el primer dels processos examinats la consecució de l'Estat respon a l'aspiració a sancionar *de iure* l'existència d'una comunitat nacional considerada *de facto* anterior, en aquest darrer és l'Estat qui *fa* la nació. Així ho reconeixia implícitament Massimo d'Azeglio, successor de Cavour al front del Govern de la Itàlia unificada, quan afirmava allò tan conegut de «Ja hem fet Itàlia, ara cal que fem italians».³⁹ No es tracta pas, però, de dos processos forçosament antagònics. La història més aviat ens ensenya que en molts casos han esdevingut *consecutius*. Tomás Pérez Vejo, autor d'un dels escassos llibres valuosos sobre el nacionalisme apareguts en castellà, ha descrit de manera molt eloqüent aquest embull, tan sovint dissimulat pels mateixos estudiosos:

39. Menys coneguda, en canvi, és una afirmació anterior, molt semblant, de l'eminent polític liberal espanyol Antonio Alcalà Galiano, que en la sessió de l'estament de procuradors del 12 de març de 1835 afirmava: «Uno de los objetos principales que nos debemos proponer nosotros es hacer a la nación española una nación, que no lo es ni lo ha sido hasta ahora» (*apud* Fontana, 2006, p. 13).

Resulta extraño el que la mayoría de los politólogos, empeñados en mantener la existencia de dos conceptos de nación antagónicos durante el siglo XIX —cultural el uno, político el otro; el uno volcado hacia el pasado, el otro hacia el futuro; uno excluyente, otro integrador...—, no hayan reparado en las profundas similitudes entre ambos; en que el objetivo central, y único se podría decir, de todo nacionalismo cultural haya sido la construcción de una nación política; y en que las naciones políticas hayan empleado una gran parte de sus recursos, y sin mostrar demasiados escrúpulos por lo que se refiere a los métodos, en construir una nación cultural. Y no hayan reparado, sobre todo, en lo que de arma política «nacionalista» [...] tenía esta distinción que, en el fondo, lo que venía a hacer era discriminar entre un nacionalismo bueno, el francés u occidental —obviamente esta distinción ha gozado de gran predicamento en el mundo académico francés— y otro malo, el alemán u oriental.

En última instancia estaríamos ante dos modelos ideales que en la práctica se convierten en una especie de *continuum* donde la presencia del componente emotivo, de concepción de la nación como un grupo étnico cerrado, semejante a un grupo de parentesco, que se mueve dentro de un mundo hostil de naciones enemigas, puede estar más o menos presente, pero nunca por completo ausente (Pérez Vejo, 1999, p. 185-186).

Uns quants anys abans, Roland Breton (1983, p. 106) havia arribat a unes conclusions si fa no fa semblants, circumstància que el portava a sintetitzar els dos esquemes que hem presentat més amunt en un de sol, en forma de cercle viciós: *el cercle viciós del nacionalisme*.

Sigui com sigui, hi ha un fet incontrovertible: ens enfrontem, com ja hem remarcat, amb meres variants de la fallàcia *pars pro toto* que, com a tals, contribueixen només a desenfocar la relació entre llengües i estats. En el fons, es tracta d'operacions molt semblants a les que van forjar la fama immortal de Procast, aquell mític bandoler de la regió de l'Àtica que torturava els seus presoners, estirant-los o escurçant-los segons les conveniències, fins fer-los coincidir amb les dimensions del seu llit. En aquesta ocasió el llit és doble, per bé que no coincideix tampoc en cap cas amb les dimensions de la víctima. És per això que, com asse-

nyala Josep Fontana (2006, p. 13-14): «Hay en el mundo actual unos 200 Estados y más de 2.000 etnias. Empeñarse en esta malsana identificación entre el Estado y la nación podría conducir o a 2.000 guerras de independencia, con muchos millones de muertos, o a 2.000 actos de asimilación forzada y de genocidio cultural, no menos condenables. La única salida racional de una situación semejante és la del Estado plurinacional que garantice la convivencia en paz y tolerancia de etnias y naciones». Sens dubte, el millor antídoto contra aquestes il·lusions devastadores passa, com veurem més endavant, per redefinir les relacions identitàries, no en termes més simples, com proposen les dues modalitats del nacionalisme suara examinades, sinó en termes cada cop més *complexos* —tal com ha suggerit, per exemple, Xavier Rubert de Ventós (1994, p. 111-135) en una obra escassament divulgada—, susceptibles de respectar, enfortir i dinamitzar la ja de per si atapeïda trama de lligams culturals, sociataris i polítics en què se sustenta el *sentit* del món humà.

3.2. LA QUANTITOFRÈNIA, UN SENTIT COMÚ?

«Hay las cuatro lenguas mayores, que dicen los demolingüistas, el chino, el inglés, el hindi y el español, cuyos GLM (grupos de lengua materna) exceden los trescientos millones de hablantes; las ocho grandes; ruso, árabe, bengalí, portugués, malayo, japonés, alemán y francés, que superan los cien millones; otras doce, al menos que están entre los cincuenta y los cien, una treintena entre los diez y los cincuenta y casi un centenar que sobrepasan el millón» —heus ací la descripció de «la realitat lingüística de este planeta» que ens ofereix, amb la tranquil·la seguretat d'aquell que es troba en possessió d'una veritat incontrovertible, el lingüista espanyol Gregorio Salvador (1992, p. 96). Potser estem tan acostumats a (sentir) raonar amb semblants termes que aquesta mena d'afirmacions ja no suscita en nosaltres cap estranyesa. De fet, la dicotomia llengües majoritàries / llengües minoritàries sembla haver passat a formar part de l'escàs repertori de nocions lingüístiques que informen el sentit comú més pedestre —al qual, com veiem, els especialistes no són pas aliens. Per quina raó, doncs, n'hauríem de fer qüestió? Els motius són molt diversos, com veurem acte seguit.

D'entrada, perquè les dades nues és molt discutible que tinguin algun interès per al sociolingüista, ja que —com assenyala Peter Berger (1963, p. 25)— «en si mateixes no formen la sociologia. Esdevenen sociologia únicament quan són interpretades sociològicament i col·locades dins un marc de referència teòric que sigui sociològic. El simple còmput, o fins i tot la correlació de les diferents clàusules que numerem, no és sociologia». No s'hi val, per tant, a no fingir hipòtesis, perquè aquesta opció ja és deutora d'una hipòtesi *implícita* —i, certament, no pas la més intel·ligent. Amb tot, això no contitueix obstacle perquè, des de la perspectiva de l'observador ingenu, resulti difícil adduir una altra classificació de les llen-

gües millor fundada que aquesta, en la mesura en què sembla recolzar en criteris *demogràfics* —és a dir, estrictament *quantitatius*. Si fos així, no hi hauria d'haver cap problema a l'hora de classificar qualsevol llengua com a majoritària o minoritària, tan sols caldria consultar les dades dels respectius censos lingüístics. Ara bé: abans de procedir a efectuar semblant classificació hauríem d'aclarir, si més no, què entenem per *llengua majoritària* i *llengua minoritària*. Mentre no ultrapassem l'àmbit del més elemental sentit comú existeix, si no m'erro, un alt grau de consens a l'hora de definir com a llengües majoritàries les que són parlades per un gran nombre de persones, en tant que les minoritàries es caracteritzarien per posseir un grup de llengua materna de dimensions reduïdes. Però, les dificultats comencen a sorgir quan els lingüistes deixen de recitar com a bons minyons la lliçó apresada i comencen a fer(-se) preguntes inoportunes —per cert, farem bé de desconfiar de la qualificació d'aquells professionals que mai no qüestionen el sentit comú de la seva disciplina. Sense anar més lluny, deixant de banda les dificultats empíriques —derivades de la inexistència arreu del món de censos lingüístics rigorosos, així com de la impossibilitat de distingir de forma inequívoca (= científica) entre llengües i dialectes—, topem amb un problema d'enorme transcendència, com ara el dels criteris quantitatius emprats per instituir la distinció majoritari/minoritari en què es fonamenta aquesta taxonomia. La pregunta és, sens dubte, indiscreta —i, per això mateix, del tot pertinent—, perquè complica enormement les coses. I és que, mentre no estiguem en condicions de respondre-la de manera clara i explícita, tothom serà lliure d'emplaçar la frontera entre les dues categories allà on li vingui de gust, amb la consegüent *reductio ad absurdum* de tota temptativa classificatòria, ja que posa al descobert l'arbitrarietat, quan no la inexistència mateixa, de criteris solvents de classificació.

Un cop ens endinsem una mica més en l'anàlisi del sentit comú que predomina habitualment entre els no-lingüistes —és a dir, entre la major part de la gent— al voltant d'aquesta taxonomia, arribem molt aviat al nivell dels *sobreentesos*. En general, el personal posseeix unes nocions molt vagues sobre la situació sociolingüística del planeta. Desconec l'existència de sondeigs d'opinió sobre el particular, però estic convençut que una recerca seriosa ens aportaria algunes dades pintoresques, si més no. Les enquestes informals que vinc realitzant des de fa anys pel meu compte (amb estudiants de COU i segon de batxillerat) demostren que hom acostuma a saber, posem per cas, que la llengua amb més parlants és el xinès, però a partir d'aquí —tret de les escasses excepcions d'aquells que recorden l'existència de l'hindi o de l'àrab— el repertori de llengües majoritàries present en l'imaginari estudiantil es configura exclusivament a base d'idiomes occidentals, generalment en aquest ordre: anglès, castellà, francès, alemany i italià. Per contra, hom oblida amb molta freqüència l'existència del rus i el portuguès —detall ben simp-tomàtic aquest darrer, tractant-se d'espanyols. Tot plegat revela, al meu entendre,

una mentalitat prou «coherent». Si presteu atenció a l'enumeració anterior, segurament concloureu amb mi que, al costat de llengües destacables per la seva importància demogràfica, com l'anglès o el castellà, n'apareixen d'altres, com el francès, l'alemany o l'italià que, malgrat la seva importància innegable, hi haurien de figurar en un lloc menys destacat. Això ja constitueix, *per se*, tot un indicatiu, susceptible de posar-nos sobre la pista que el rètol «llengües majoritàries», tal com és emprat habitualment, no sols resulta poc operatiu, sinó que acostuma a camuflar almenys una triple fallàcia:

1) Primer que res, hi trobem una *fallàcia etnocentrista*. No paga la pena de perdre gaire temps a comentar-la, ja que hom pot atribuir-la, en el millor dels casos, a un dèficit de perspectiva —causat molt sovint per simple ignorància, quan no pel fet que els arbres no deixen veure el bosc—⁴⁰ o, en el pitjor, a la influència ideològica del *racionalisme oligàrquic*. D'acord amb la tipificació que en va fer Lluís V. Aracil (1983c, p. 52), aquest discurs es caracteritza per un

joc d'oposicions correlatives, com ara civilitzat/salvatge, modern/primitiu, raó/desraó. La *bête noire* constant és la ignorància, la superstició i el fanatisme, als quals s'oposa la filosofia, identificada amb la intel·ligència i el saber. És clar que l'esquema s'aplica en diverses escales i direccions. A més de l'oposició europeu/exòtic, lligada a l'imperialisme colonial i a l'expansió ultramarina d'Europa, hi ha a casa l'oposició entre les classes il·lustrades i el vulgus, i entre el món urbà i el rural. La suposició dogmàtica, presentada com a conclusió pràctica, és que els racionals tenen el dret i el deure de domesticar els irracionals, per llur propi bé. Si redimir-los es revela impossible, cal almenys reprimir-los —i, en definitiva, edificar un ordre, necessàriament jeràrquic.

2) No menys interessant resulta, en aquest àmbit, la presència d'una *fallàcia culturalista*, molt lligada a l'anterior, però amb prou especificitat com perquè puguem considerar-la de forma separada. Podem definir-la com la tendència a confondre les llengües majoritàries amb les anomenades *llengües de cultura*. Evidentment, es tracta de dos conjunts d'idiomes distints, els quals, si bé mostren un grau considerable d'intersecció, *no* coincideixen plenament. A més a més, el terme resulta escandalosament inapropiat. L'advocat del diable hi assenyalaria de seguida —i amb tota la raó, per cert— que qualsevol llengua humana, pel simple fet de ser-ho, ha de ser considerada com a llengua de cultura, ja que no existeix cap grup humà desproveït de tal atribut —si així fos, de forma automàtica deixaria de ser considerat «humà» (Nisbet, 1970, p. 219). En aquest cas, doncs, els malentesos

40. És el que Pierre Achard anomenava *etnocentrisme indexical*, definible com la tendència «de tout locuteur à juger les situations lointaines par l'écart qu'elles manifestent à sa propre situation, qui pour lui va de soi» (Achard, 1997, p. 25).

deriven de l'ambigüïtat inherent al concepte mateix de *cultura* (Mira, 1990, p. 11-47). Simplificant al màxim, veiem que pot designar, almenys, dos aspectes prou diferenciats d'un únic fenomen: des d'una perspectiva etnològica, podem definir-lo com la forma de viure total d'un poble; això no exclou, però, la possibilitat d'adoptar un punt de vista més restrictiu, d'acord amb el qual entenem per cultura (també anomenada *alta cultura* o *cultura superior*) el producte de l'activitat d'uns grups considerablement especialitzats, destinat al consum de sectors més o menys amplis —integrants d'allò que, *stricto sensu*, anomenem *el públic*— amb una preparació especial prèvia, adquirida a través d'una educació formal, regulada i sistemàtica. A grans trets, podem considerar la diferència entre aquests dos conceptes com una més de les múltiples versions de la dicotomia natura/artifici, analitzada magistralment pel filòsof francès Clément Rosset al llibre *L'anti-nature* (1973). Així, doncs, la noció etnogràfica de cultura respondria a un punt de vista ingènuament *naturalista*, en la mesura en què no sembla concebible cap grup humà sense una determinada manera de viure; per contra, la segona definició pot ser titllada d'*artificialista*, perquè l'enfoca sota el prisma del *fer*, com a producte d'un procés d'elaboració conscient. Si agafem el terme en el primer sentit, és obvi que tota llengua pot ser considerada com a llengua de cultura. Més encara: des d'aquest punt de vista, la llengua esdevé, com ja hem tingut ocasió de veure, un dels factors que contribueixen de manera més singular a la diversitat cultural. Amb tot, hauria de resultar obvi que, quan parlem de llengües de cultura, no ens referim a aquesta accepció (trivial) del terme, sinó a aquella que l'especifica com a *alta cultura*. La distinció no és pas ociosa, perquè, en aquest sentit, el terme *ja no* es pot predicar de totes les llengües. Aparentment, tal conclusió atempta contra l'igualitarisme proclamat per la lingüística moderna, per bé que sobre aquest respecte fóra bo de recordar que «l'igualitarisme lingüístic (com l'igualitarisme en general) no postula pas la igualtat actual —desmentida per la dolorosa evidència de les desigualtats socials—, sinó la igualtat potencial. En el cas dels idiomes i varietats lingüístiques, llurs aptituds consisteixen en llur adaptabilitat, la qual depèn, en definitiva, de l'ús i no és pas inherent a l'estructura» (Aracil, 1974a, p. 155). Fetes aquestes precisions, podem passar a definir una llengua de cultura com aquella que, tal com apunta Hugo Steger, és «en el seu conjunt, a través de les seves diferents formes funcionals d'aparició i per damunt de la vida quotidiana, capaç de funcionament i de rendiment en els àmbits culturals de la tècnica i de les institucions fundades jurídicament. Presta elevats rendiments en les ciències, la literatura i la religió. Vista des de les possibilitats culturals actuals de l'ésser humà és un llenguatge totalment estructurat, un llenguatge "complet"» (*apud* Baum, 1987, p. 151). Resulta obvi que els requisits plantejats per aquest dispositiu lingüístic només són plenament satisfets per llengües al servei de comunitats amb un nivell molt sofisticat de desenvolupament tècnic, social i intel·lectual, en bona part

coincidents, encara que no de manera exclusiva, amb les comunitats lingüístiques de certes llengües nacionals europees.

3) En tercer lloc, caldria parlar d'una *fallàcia categorial*, derivada dels malentesos suscitats per les nocions de *llengua majoritària* i *interlingua*. Tornem a trobar altre cop una confusió entre criteris de classificació quantitativs i qualitativs. Més endavant tindrem ocasió d'ocupar-nos de la problemàtica generada al voltant de la noció d'interlingua; de moment, però, podem anticipar ja que, com assenyalava Sánchez Carrión (1981, p. 37), «[l]a vitalidad de la lengua no depende [...] de la cantidad de sujetos que la hablen. Sino de la calidad: puesto que el espacio simbólico es independiente para su existencia de la masa de hablantes. Esta sin embargo, sí depende de él».⁴¹ En d'altres mots: la condició d'una llengua depèn exclusivament de les *funcions* a què la destinen els seus usuaris. En aquest sentit, l'expressió «llengua més parlada» encobreix molt sovint l'equívoc de creure que el fet de posseir un nombre major de parlants significa que en una llengua es diuen *més coses*. Es confon d'aquesta manera entre el *parlar* i el *dir*, amb totes les distorsions i els malentesos a què això pot donar lloc —el principal dels quals consisteix a creure que la qualitat de l'experiència humana depèn de la quantitat de saliva esmerçada.

Un cop descrits de manera sumària els principals *idola* que impedeixen un plantejament correcte de la qüestió de les majories i les minories lingüístiques, presentaré la meua modesta proposta sobre el particular. Amb això no pretenc pas, com és obvi, minimitzar la importància quantitativa de certes comunitats lingüístiques. Al contrari: el sociolingüista farà mal fet d'ignorar l'existència d'un *llindar demogràfic*, variable segons els llocs i les èpoques, per sota del qual la cristallització de certs àmbits d'ús, sobretot de caràcter institucional, resulta extremament improbable, si no impossible. Amb tot, si persistim a emprar la distinció llengües majoritàries *versus* llengües minoritàries, caldrà assentar-la prèviament en uns criteris empírics tan verificables com sigui possible, defugint punts de vista parcials, prepotents i tendenciosos. El recurs a certes nocions elementals de la teoria de conjunts pot ajudar-nos a clarificar considerablement l'embull. D'entrada, podem descriure un conjunt com una llista, collecció o classe d'objectes ben

41. Potser convé recordar que, per a aquest autor (Sánchez Carrión, 1981, p. 35-37), «[e]n el sistema de la lengua el espacio simbólico será el que hace a la lengua ser más ella misma: el que la individualiza entre otros sistemas al punto de hacerla, dentro de ese espacio propio, irremplazable. Es el espacio de la creatividad intelectual en todas sus vertientes lógico-intuitivas: poesía, filosofía, arte y ciencia. Cuanto más denso es este espacio, más viva está la lengua. Cuantas más personas canalizan desde esta lengua su creatividad, y cuanto más genuina sea dicha creatividad (es decir, no se limite a la reproducción de creativities pensadas desde el espacio simbólico de otra lengua), tanto más insustituible es para los sujetos que han pensado en ella, o que han accedido mediante ella al pensamiento lingüístico recreador de los otros, incorporándolo para sí».

definit, que anomenarem *elements* o *membres* del conjunt. Considerarem una comunitat lingüística com un conjunt, els elements o membres del qual són, des d'una perspectiva demogràfica, els seus parlants (el *personal*). Tot conjunt es pot definir de dues maneres: 1) de *forma tabular*, és a dir, mitjançant l'enumeració efectiva dels seus components, i 2) de *forma constructiva* o per comprensió, consistent a definir-lo a través de l'enunciació de les seves propietats. Un exemple: la forma tabular de definir el conjunt integrat per la comunitat lingüística dels catalanoparlants consistiria a enumerar-los, anomenant-los pel seu nom, separats per comes i enclosos entre claus {}. Com veiem, es tracta d'un procediment quantitatiu pur, útil només en els casos en què un conjunt presenta un petit nombre de membres, ja que si el nombre fos molt alt seria més pràctic expressar-lo amb una xifra exacta. (Sempre en el supòsit que considerem les comunitats lingüístiques com a conjunts *finit*s —cosa que em sembla evident— i *no borrosos* —qüestió potser més discutible.) En canvi, la definició constructiva, basada en l'enunciació de les propietats o regles que decideixen si un objecte particular és o no element del conjunt, sembla especialment apta per donar compte de conjunts amb una gran quantitat d'elements. Segons aquest procediment, un element integrant de la comunitat lingüística dels catalanoparlants es podria definir així: $C \{x | x \text{ és catalanoparlant}\}$, que es llegeix «C és el conjunt dels parlants x tals que x és catalanoparlant».

Un cop establertes les premisses anteriors, quan passem a centrar-nos en la problemàtica de les llengües majoritàries i minoritàries, hi trobem a faltar de seguida un ús responsable d'aquestes nocions per part dels lingüistes, que hauria de començar, en primer lloc, per emprar de manera correcta el concepte de *majoria*. Com és sabut, les majories es poden classificar en dos tipus: absolutes i relatives. Una *majoria absoluta* és aquella que excedeix la meitat del total dels elements del conjunt de referència. En aquest sentit, cal afirmar rotundament que *no* existeix al món cap llengua majoritària, perquè la llengua més parlada —és a dir, el xinès mandarí o pequinès, amb una xifra estimada en uns vuit-cents setanta milions de parlants, segons les dades de l'*Atles de la diversitat* (2004, p. 220)—, amb un grup de llengua materna inferior a la sisena part de la humanitat, no s'hi acosta en absolut, al requisit establert per a l'obtenció de la majoria absoluta. D'ací se segueix, doncs, que les úniques majories lingüístiques realment existents al món són majories relatives, això és, les que s'obtenen quan un subconjunt excedeix en nombre de membres qualsevol altre subconjunt del conjunt de referència, raó per la qual podem anomenar-la també *majoria del subconjunt major*. La tipificació precedent de les majories no abandona en cap moment l'àmbit de la humanitat —al capdavant, la comunitat lingüística per excel·lència. La humanitat haurà de ser identificada, en conseqüència, com a *conjunt universal* o *univers del discurs*, entenent per tal aquell conjunt els elements del qual —les diverses comunitats lingüístiques— són, al seu torn, conjunts. És a dir, es tractarà d'una *família* o *classe* de conjunts. Això no ex-

clou, òbviament, la possibilitat de parlar de llengües majoritàries i minoritàries per referència a d'altres àmbits d'abast més reduït, sempre i quan explicitem de manera prou clara les *dimensions* i els *límits* de tals subuniversos del discurs.

Però, aquestes precisions no solucionen encara la problemàtica suscitada per la temptativa de diferenciar de forma clara entre la classe de les llengües majoritàries i la de les llengües minoritàries. En realitat, es tracta d'una qüestió ociosa, atesa la *continuitat* de les xifres referides al nombre de parlants, que no ens autoritzen a traçar una frontera abrupta entre una categoria i l'altra. El seu traçat, doncs, restarà sempre confiat a l'àrbitri d'aquell que se n'ocupi. Per la meua banda, a les classes acostumo a propugnar l'adopció d'un criteri formal, per evitar sempre que sigui possible interpretacions tendencioses de les dades demogràfiques. D'acord amb aquest punt de vista, hi proposo la consideració de llengües majoritàries exclusivament per a aquelles la suma dels parlants materns de les quals excedeixi la meitat del conjunt universal. Prenent com a base les xifres aportades per l'*Atles de la diversitat*, l'aplicació d'aquesta proposta ens portaria a considerar com a llengües majoritàries les que figuren a la taula següent:

<i>Llengua</i>	<i>Parlants materns</i>
xinès	850.000.000
hindi	366.000.000
anglès	341.000.000
castellà	322.000.000
bengalí	207.000.000
àrab	202.000.000
portuguès	176.000.000
rus	167.000.000
japonès	125.000.000
alemany	100.000.000
francès	77.000.000

Finalment, la teoria de conjunts ens permet també abordar, a través del concepte de *conjunt buit* o *nul* (denotat pel símbol $\emptyset$), el cas de les anomenades *llengües mortes*, caracteritzades per la inexistència de parlants materns. Noteu, ni que sigui de passada, que tampoc aquesta categoria, tan simple en aparença, es troba exempta de problemes. Si acceptem la denominació per referir-nos als idiomes l'ús dels quals no recolza en l'existència de cap grup de llengua materna, topem de seguida amb tot un seguit de qüestions espinoses. Un exemple: cal considerar que el llatí va esdevenir llengua morta cap als segles VII-IX, o bé caldrà retardar aquesta data fins a la segona meitat del segle XVIII, època en què va deixar de ser em-

prada progressivament com a llengua de l'escola arreu d'Europa? Probablement, el terme més escaient per referir-se a llengües com el llatí seria l'alemany *Kunstsprache*, en la mesura en què, més enllà del seu significat de «terminologia professional», pot emprar-se també per designar una llengua viva que no pertany «a una comunitat ètnica determinada, llengua de comunicació d'una elit, fonamentada en una tradició religiosa i cultural, llengua, al capdavant, que ocupa un primer lloc en l'escriptura i un altre de subsidiari en el parlar» (Wolff, 1970, p. 133-134). Però, en qualsevol cas, això no soluciona la qüestió dels pidgins o els sabirs, en què l'ordre de prioritats acostuma a ser el contrari. Com veiem, doncs, la definició usual de llengua morta sembla ser massa àmplia i massa estreta alhora, perquè inclou situacions caracteritzades per la supervivència o l'aparició d'una llengua en qualitat de *llengua segona*, cosa que podria portar-nos a classificar els pidgins o sabirs, així com alguna llengua artificial (verbigràcia, l'esperanto), dins la categoria de les llengües mortes.⁴²

Tot plegat, ens indica que potser caldria establir una neta distinció entre els conceptes de *comunitat lingüística* i *grup de llengua materna*, sovint tractats com a sinònims pels sociolingüistes. El fet que en un gran nombre de casos els dos conjunts acostumin a ser equivalents no significa que ho hagin de ser sempre, ja que el primer té un abast més ampli que el segon i, al final, pot molt bé ocórrer, com en els exemples suara alludits, que una llengua disposi d'una comunitat lingüística pròpia sense ser la llengua materna de ningú. Aquesta precisió conceptual seria de gran utilitat de cara a l'establiment de censos lingüístics fiables, susceptibles de tenir en compte el multilingüisme imperant en àmplies zones del planeta. En conseqüència, crec que hauríem d'abandonar el terme llengua morta o, si més no, restringir-lo a les situacions en què una llengua ha deixat de ser *efectivament* usada i només en sobreviuen textos, gramàtiques, etc. Amb major motiu encara, s'inclourien també dins el conjunt de les llengües mortes tots aquells idiomes amb una existència històrica perfectament documentada, per bé que a penes ens n'hagi pervingut cap corpus digne de tal nom (Cleator, 1986).

3.3. LA QÜESTIÓ DE LA INTERLINGUA

Com ja he apuntat més amunt, la confusió categorial entre llengua majoritària (quantitativa) i interlingua (qualitativa) —en paral·lel a la suscitada per les categories de llengua minoritària (quantitativa) i llengua minoritzada (qualitativa)— esdevé font interminable de malentesos. La terminologia mateixa resulta, una vegada més, problemàtica i confusa, no sols per les connotacions ideològi-

42. Per a la definició de l'estatut lingüístic dels pidgins i els criolls, cf. les interessantíssimes precisions aportades per Calvet (1999, p. 206-236).

ques que hi traspuen a cada pas, sinó perquè els diversos termes en litigi no designen ben bé la mateixa cosa. En aquest sentit, trobo del tot pertinents les reflexions d'Aracil quan assenyalava:

Uso sistemàticament el terme «interlingua», que és el més breu i exacte. El prefereixo, doncs, a tots els equivalents (aproximat) que conec. A l'Amèrica del Sud, per exemple, castellans i portuguesos han parlat de *lengua general* / *lingua geral*. La gent de llengua anglesa han usat *lingua franca* (en sentit genèric) i, més recentment, *link language* i *language of wider communication*. El mot alemany *Verkehrsprache* vol dir especialment interlingua comercial. En francès, hom persisteix encara a abusar del rètol *langue véhiculaire* —òbviament inepte, perquè tot idioma és vehicular per definició. És clar que *langue de civilisation* i *langue de communication*, també usats, són indignes de crítica. Per alguna raó, sembla incurable la propensió francesa a (re)produir fraseologies capcioses —el rètol *patois* n'és la mostra més notòria—, en comptes d'elaborar una terminologia neta i estricta. Això és coherent amb un gènere predominant de discurs, que és el de la retòrica, i no pas el de la recerca. El garbuix ideològic de la *Francophonie* ha tingut un efecte devastador i incapacitant, que potser explica la inexistència d'una sociolingüística francesa *recevable*. El fet és que (quasi) tota la *sociolinguistique* francesa actual s'assembla molt més a un malson que no pas a una disciplina científica (Aracil, 1983*h*, p. 198).

Lluny de disminuir, la tendència entròpica a la difusió de rètols inapropiats s'ha vist multiplicada al llarg dels darrers anys en l'àmbit de la llengua espanyola, gràcies a certs paladins de la *Hispanidad*, que contribueixen a la confusió general amb la seva preferència per termes com *koiné* (López García, 1985), *multirraza verbal* (López García, 1991), *lenguas mayores* (Salvador, 1987 i 1992), *lengua de comunicació* (Miguel, 1993) o *internacionalismo lingüístico* (Lodares, 2004 i 2005), per esmentar només les aportacions d'alguns dels més conspicus representants d'aquesta ideologia. Deixant de banda la seva (nulla) repercussió en l'àmbit disciplinari de la sociolingüística, tals «perles» constitueixen un testimoni de primera mà sobre la congenialitat existent entre el discurs de la *Hispanidad* i el de la *Francophonie* que, prescindint de la seva mútua hostilitat, han acabat per esdevenir còmplices en la més absoluta degradació.

Malsons a part, resulta interessant remarcar la duplicitat tipològica —paralela, per cert, a la del concepte de llengua morta— que encobreix el terme interlingua. D'una banda, la interlingua ha estat identificada amb certes llengües «sagrades» o «clericals», com ara el llatí, emprades gairebé sempre al servei de religions de contingut universalista (Étiemble, 1974, p. 27-42). De l'altra, ha servit alhora per designar aquells idiomes apareguts en zones de contacte entre comunitats lingüístiques diferenciades com a vehicle de comunicació mútua, fonamentalment en les relacions comercials. L'exemple més conegut ha estat la *lingua franca* —terme

que, per extensió, ha acabat per significar el mateix que interlingua—, idioma compost d'elements del castellà, el català, l'italià, el francès, el grec, l'àrab i el turc, que s'emprava amb finalitats comercials al ports del mediterrani fins a la darrerria del segle XIX, i en alguna època va ser també la llengua diplomàtica dels reis d'Alger i la regència de Tunis (Calvet, 1999, p. 125-130). Com veiem, es tracta de dues realitats ben distintes, susceptibles d'una atenció major de la que han rebut fins ara. Al capdavant, no és per casualitat que els casos de diglòssia més notoris acostumen a originar-se, precisament, a partir de situacions del primer tipus, en què la distribució funcional *complementària* de dues varietats lingüístiques esdevé la manera més eficaç de compatibilitzar el manteniment de la connexió lingüística amb un àmbit supralocal —assegurada per l'ús als àmbits institucionals d'una varietat escrita de procedència «clerical»— amb la preservació de les varietats orals locals.⁴³ La diglòssia se'ns apareix, així, com un *vòrtex estable* en certes condicions, susceptible d'il·lustrar de manera impecable el que en la teoria del caos s'anomena *auto-organització del caos o ordre per lliure*, entenent per tal la modalitat d'organització que emergeix en aquells sistemes en què «els bucles de retroalimentació positiva i negativa s'acoblen, creant un nou equilibri dinàmic; un punt de bifurcació on l'activitat caòtica sobtadament es diversifica dintre d'un ordre» (Briggs i Peat, 1999, p. 18-23). Per contra, un saber com la *lingua franca* no pot donar lloc a semblants figuracions, perquè els seus àmbits d'ús es limiten a l'esfera de les relacions *face to face* i només en casos molt excepcionals —verbigràcia, quan la diversitat lingüística intrasocial ateny tal magnitud que el desenvolupament d'una *lingua franca* estable en forma de pidgin acaba resultant imprescindible— aconsegueix penetrar als àmbits institucionalitzats com la família, on esdevé varietat materna (un crioll), susceptible de generalitzar-se *a posteriori* en tota mena de funcions.

Tenint en compte les consideracions precedents, no hauríem pas d'estranyar-nos pel fet de retrobar la mateixa duplicitat tipològica, ni que sigui de manera molt esquemàtica, quan examinem la història de les utopies lingüístiques (Janton, 1976, p. 11-32; Eco, 1994). Al llarg de tota una època, que va del segle XVII a la fi del segle XIX, hom registra una proliferació de les escriptures filosòfiques (*pasi-grafies*), les possibilitats de les quals van fascinar pensadors de la magnitud de Descartes o Leibniz. El representant més conspicu d'aquesta tendència va ser molt probablement el bisbe anglès John Wilkins, autor de *A real Character and a Philosophical Language* (1668) (Borges, 1952). En canvi, des de finals del XIX es produeix un predomini de les *pasil·lies* —això és, de llengües destinades alhora a un ús oral i escrit—, la més cèlebre de les quals és l'esperanto, creat l'any 1887 pel metge jueu d'origen lituà Lazarus L. Zamenhof (Boulton, 1962). Ben lluny de ser casual, la trajectòria que acabem d'esbossar ha vingut determinada per les distin-

43. Sobre aquesta qüestió, cf. també les pertinents reflexions de Bastardas (1996, p. 112-115).

tes finalitats assignades al llarg dels segles als projectes d'interlingua artificial. Així, en una primera etapa, es pot observar un predomini de l'interès científic, derivat de la pretensió quimèrica d'elaborar una taxonomia del món (*characteristica universalis*). Com ha assenyalat sagaçment George Steiner:

només podria existir un «caràcter universal» i «real» si hi hagués adequació i correspondència perfectes, desproveïdes d'ambigüitat, entre les paraules i el món. Per tal d'establir una sintaxi formal universal, ens caldria «un catàleg de l'univers» reconegut, un inventari de tots els elements fonamentals; a més a més, caldria definir la relació essencial i exclusiva que existeix entre símbol i objecte simbolitzat. En d'altres paraules, una *characteristica universalis* no solament exigeix una classificació adequada de «tots els components elementals del món», sinó que demana, a més, les proves que aquestes unitats han estat efectivament identificades i catalogades. Un cop més, es presenta la imatge d'Adam donant nom a tot el que troba en el jardí tancat de la sinonímia absoluta. Com van entendre Leibniz i Wittgenstein (després del *Tractatus*), el projecte és irrealitzable, atès que si hom posseís aquest catàleg i aquesta classificació, el «caràcter universal» ja existiria i no caldria fabricar aquesta nova llengua dotada d'una lògica concloent i impecable (Steiner, 1975, p. 235).

Abandonada definitivament aquesta il·lusió, els esforços dels inventors de llengües artificials s'han adreçat sobretot a la construcció de llengües *a posteriori*, inspirades en l'estructura de les llengües naturals. En realitat, al darrere d'aquesta manera de procedir s'amaga la propensió inequívoca a dissenyar les llengües artificials prenent com a model els sabirs o els pidgins. Vet aquí, doncs, el dilema de la interlingua, plantejat amb tota la seva cruesa: es tracta de l'existència d'una alternativa excloent entre una opció *elitista* —i tant se val, a efectes de la qüestió que plantegem, si es decanta del costat religiós o filosòfic— i una altra de *populista*. Pel que fa a l'evolució històrica, totes dues han crescut per senderes prou diferents. L'opció elitista ha mantingut la seva raó de ser, malgrat els successius avatars que van portar a la substitució com a llengua dels savis prop de 1750 del llatí pel francès (Aracil, 1988, p. 63-76; Conill, 2004a, p. 174-176; Teodoro Peris, 2004), el qual va ser substituït al seu torn per l'anglès a partir de finals del segle XIX, fins al punt que a hores d'ara aquest últim gaudeix en l'àmbit de la ciència d'un predomini mundial que els seus antecessors no haurien pogut ni somniar. En contrast amb aquest procés de creixença, ferm però gradual, l'empenta rebuda per l'opció populista al llarg dels darrers dos-cents anys caldria qualificar-la sense embuts d'espectacular. La democratització progressiva de l'educació, unida al desenvolupament dels *mass media*, la mundialització de l'economia i l'auge del turisme i les migracions —fenòmens tots que han conegut un increment exponencial a partir de mitjan segle XX— han repercutit en la generalització de l'aprenentatge de l'anglès com a segona llengua, destinada a facilitar tota mena d'intercanvis. En si

mateix, això no tindria perquè constituir cap dada negativa, però ha donat lloc a una situació peculiar, derivada del fet que, per primera vegada en la història, una sola llengua acapara a nivell autènticament planetari les dues funcions característiques de la interllengua, la de *llengua sàvia* i la de *sabir*. Potser el gran repte futur de l'anglès passarà precisament per aquí, això és, pels esforços destinats a evitar que la funció de llengua sàvia, indispensable per a la comunicació de les llums, no resulti soscavada per les tendències sabiritzants nascudes de la seva expansió continuada com a llengua segona de la humanitat, susceptible de transformar-lo en una pàl·lida caricatura de si mateix, una mica a la manera del *Panoptic English* (1929) de C. K. Ogden.⁴⁴ Òbviament, les vies per a la resolució de tota aquesta problemàtica no passen en cap cas per un increment de les tendències puristes dins el món de llengua anglesa. Al contrari, un dels factors que més han contribuït fins ara a la difusió de l'anglès ha estat, precisament, la inexistència de tals tendències —tan típiques, en canvi, de la *Francophonie* i, en menor mesura, de la *Hispanidad*.⁴⁵

En un altre ordre de coses, m'interessaria aclarir un equívoc, que l'actual preponderància de l'anglès no ha fet més que consolidar. Em refereixo al que es produeix quan hom vincula la condició d'interllengua amb la possessió d'un grup de llengua materna caracteritzat per una xifra molt elevada de parlants. Poques vegades es pot apreciar tan clarament la confusió entre taxonomies quantitatives i qualitatives. La importància de la interllengua no radica en el fet de ser parlada per més o menys gent, sinó en la seva posició *mitjancera* entre diverses comunitats lingüístiques. Al final, sempre i quan satisfaci aquesta condició, pot prescindir fins i tot de l'existència d'un grup de llengua materna propi, tal com va ocórrer amb el llatí des de l'edat mitjana fins a la segona meitat del segle XVIII (Curtius, 1948; Aracil, 1988 i 1992; Burke, 1991; Baggioni, 1997, p. 73-94). De retop, aquesta circumstància implicava una garantia de *neutralitat* —en el cas del llatí, derivada de la seva identificació amb la civilització cristiana, però *no* amb cap de les nacions que en formaven part—, que posteriorment molts creadors de llengües artificials, particularment Zamenhof, han volgut reclamar per als seus respectius idiomes. Per tant, la neutralitat respecte als grups de llengua materna realment

44. Idioma de cinc-cents mots situat a l'origen del *Basic English* (1935), preconitzat durant una època pel Govern anglès i posteriorment satiritzat per George Orwell a la seva novel·la *1984* sota la denominació de *Newspeak*.

45. Per cert, em permetré d'assenyalar que hi ha motius per creure que el purisme constitueix un índex de l'existència del que en la teoria del caos s'anomena *sistema restrictiu de cicle límit*, caracteritzat per una conducta mecànicament repetitiva, amb escassa llibertat. Aquesta mena de sistemes mantenen el seu funcionament amb independència del que s'esdevé a l'exterior, cosa que els torna cada cop més fràgils, en la mesura en què la manca de flexibilitat els incapacita per adaptar-se als canvis. Per contra, els sistemes flexibles responen als reptes exteriors amb la seva capacitat adaptativa, apta per impulsar-los cap a noves direccions que en facilitin la supervivència de les funcions essencials (Briggs i Peat, 1999, p. 83-85).

existents, més que no un obstacle, pot esdevenir irònicament un avantatge teòric per a la interlingua. En tot cas, com he assenyalat, resulta incontrovertible que la característica més definitiva d'una interlingua és, com el seu nom indica, la ubicació *entre* parlants de diferents grups de llengua materna. Tenint en compte això, l'*índex de difusió* d'una llengua, que mesura la proporció entre el nombre de parlants secundaris i materns, constituirà un dels indicis més segurs a l'hora de procedir a classificar-la com a interlingua (Breton, 1979, p. 80-82).

Tanmateix la qüestió resulta prou més embolicada, ja que resulta aconsellable, si més no, introduir-hi una doble distinció, referida al conjunt d'ocasions en què la interlingua és emprada —és a dir, als seus *àmbits d'ús*. En aquest terreny, la distinció entre àmbits *intraestats* i àmbits *interestats* —altrament dits *internacionals*— s'imposa de bell antuvi. Lluís V. Aracil (1965, 1980*b*, 1983*h*, 1984*b*, 1988 i 1992) ha explorat aquesta problemàtica —que, de fet, constitueix un dels temes majors de la seva obra— amb una perspicàcia magistral, circumstància que m'estalviarà d'insistir ací en els seus arguments. M'accontentaré d'assenyalar tan sols que, com ja hem comentat, d'ençà de la fallida del llatí com a llengua comuna dels europeus cap a mitjan segle XVIII, es va desencadenar un *bellum omnis contra omnes* entre les principals llengües nacionals, resolt de moment amb el predomini de l'anglès sobre els seus contrincants més directes (el francès i el castellà). Correlativament, en l'àmbit intraestatal, aquesta època s'ha caracteritzat per una dinàmica sociolingüística presidida per la substitució, prèvia degradació a la categoria de *patois*, de les llengües anteriorment descartades en la tria de llengua nacional duta a terme per les oligarquies locals. Recorrent a la formalització de la teoria de conjunts, podríem pensar les transformacions esdevingudes al llarg d'aquest període com la transició d'un ordre *inclusiu* i *comunitari* a un altre d'*exclusiu* i *violent*. En d'altres mots: es tractaria del pas d'una estructura *semireticular* o *rizomàtica* (Deleuze i Guattari, 1980, p. 9-32) a una altra en forma d'*arbre* (Alexander, 1965). Emprant una terminologia lleugerament distinta, podríem parlar també de la transició d'una *heterarquia*⁴⁶ a una *jerarquia*. Sens dubte, la clau de volta de tot aquest embull es troba en el concepte de *llengua nacional*, ara com ara l'única que funciona de debò com a mitjancera entre els diversos nivells jeràrquics, en la mesura en què actua, d'una banda, com a interlingua dels respectius imperis parroquials (Aracil, 1965, p. 34-38) i, de l'altra, com a *barrera* o *filtre* de cara a l'accés a l'idioma que desenvolupa de debò la funció d'interlingua (Aracil, 1983*h*; Garcia-Ripoll, 1987). La situació descrita és susceptible de ser representada en forma de graf (figura 5) i de diagrama d'Euler-Venn (figura 6):

46. Noció creada pel neuròleg Warren McCulloch (1965) i importada després a l'àmbit de la cibernètica per Heinz von Foerster (1984, p. 146-147), que fa referència a una relació estructural basada en el *principi del comandament potencial*, segons el qual la informació constitueix l'autoritat.

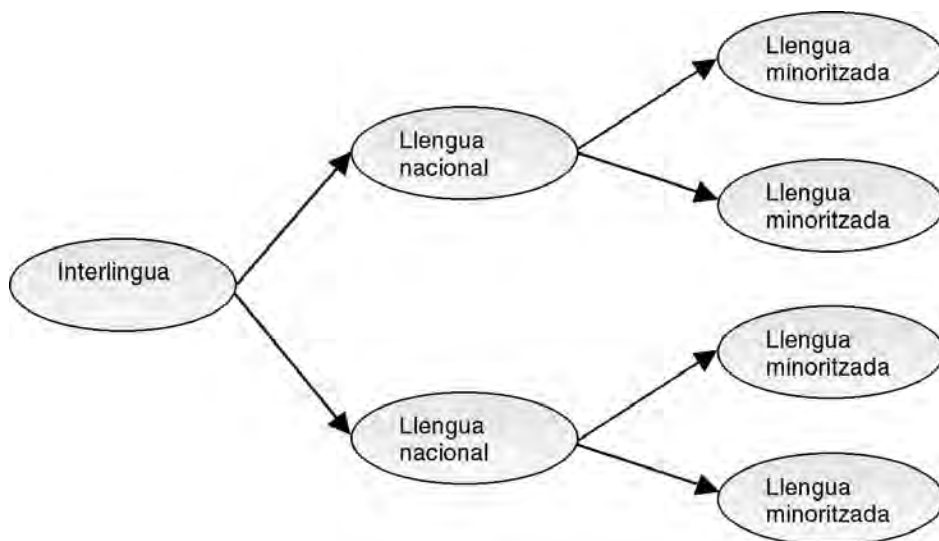

FIGURA 5

Interlingua

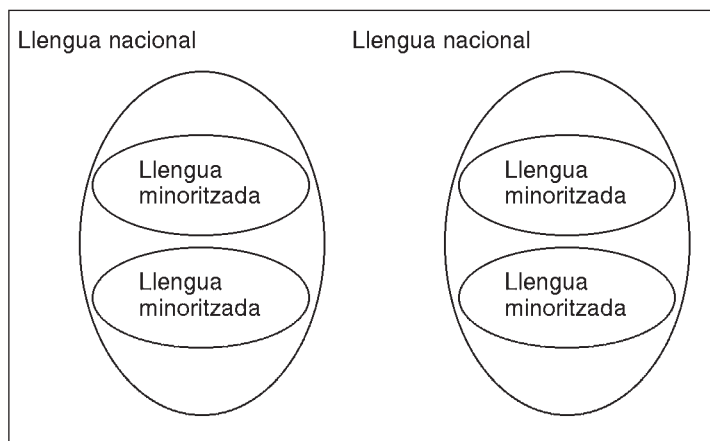

FIGURA 6

Com podem apreciar, ens trobem al davant d'una mostra perfecta de *jerarquia de galliner* (Burnet, 1970, p. 49-68).⁴⁷ Paga la pena que ens aturem a comentar-ne alguns detalls. D'entrada, hom hi constata el paper incontestable de l'anglès com a *interlingua universal* —l'única que a hores d'ara ha assolit una implantació més o menys àmplia arreu del planeta. Potser entre el nivell de la interlingua i el de les llengües nacionals caldria haver-ne representat un altre, corresponent a una sèrie, no gaire nombrosa, de llengües susceptibles també en certa mesura de merèixer aquell títol. Es tracta, en la seva major part, d'antigues llengües colonials —com ara el castellà, el francès o el portuguès—, però també de llengües d'una altra mena —com, per exemple, el suahili—, que han assolit la condició de veritables interlingües regionals i són emprades en extenses àrees del planeta com a vehicle de comunicació per part de nombrosos col·lectius de parlants de llengües minoritàries i/o minoritzades. Remarqueu, però, una diferència fonamental: només l'anglès sembla actuar com a interlingua al nivell superior, això és, com a eina de comunicació entre parlants de *diferents* llengües nacionals (x, y, z).

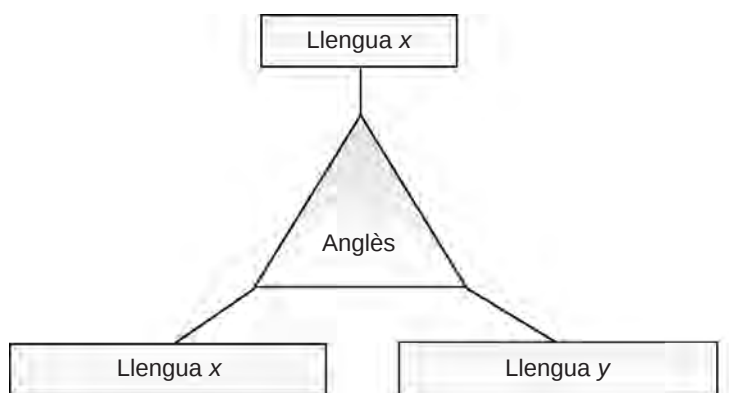
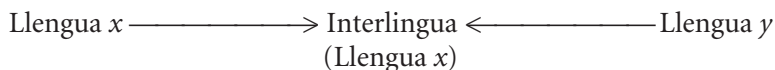

FIGURA 7

En canvi, una *interlingua regional* es caracteritza més aviat per facilitar la comunicació entre gent de llengua distinta a l'interior d'una antiga àrea colonial. És el cas, per exemple, del castellà a l'Amèrica Llatina, on no sols és emprat com a

47. Aquesta caracterització de l'ordre lingüístic imperant en el món actual resulta perfectament compatible, d'altra banda, amb el model ecològic gravitacional proposat per Louis-Jean Calvet (1999, p. 76-77), que considera les llengües com a «pràctiques que s'inscriuen en un sistema mundial *gravitacional*, organitzat al seu torn en constel·lacions al si de les quals cada llengua té el seu *nínxol*, definit per les relacions que estableix amb altres llengües i per les seves funcions en el *medi*».

llengua materna per un altíssim percentatge dels habitants de la zona, sinó que exerceix, a més a més, la funció d'interlingua entre els membres de les comunitats indígenes locals encara no assimilades. Un altre detall interessant: només en molt comptades ocasions es dona la circumstància que aquestes interlingües regionals facin el paper de *tercera llengua*, destinada a resoldre els problemes d'intercomprensió entre parlants de diferents llengües maternes. Per contra, el que sol ocórrer és que un dels parlants la posseeix com a llengua materna i l'altre com a llengua segona, d'acord amb el següent esquema:

Hi detectem, per tant, una diferència fonamental respecte a l'ús de l'anglès —amb el qual en aquest nivell només pot competir molt tímidament el francès, en la mesura en què encara reté, tot i que en fase terminal, alguns dels seus usos com a interlingua universal que fou entre la segona meitat del segle XVIII i les primeres dècades del segle XX. Comptat i debatut, diríem que l'anglès sembla ser, de moment, l'única llengua predominant arreu del món en aquells conjunts d'ocasions caracteritzats per la presència d'un *bilingüisme bilateral* (o *paritari*), mentre que les interlingües regionals fan acte de presència fonamentalment en situacions de *bilingüisme unilateral* (o *jeràrquic*). Tal cosa no significa, però, que l'anglès no pugui aparèixer *també* en situacions de *bilingüisme jeràrquic*, atesa la seva condició de llengua nacional. Sens dubte, els majors desavantatges del predomini d'una interlingua que és alhora una llengua nacional, emprada per un grup de llengua materna molt nombrós, van per aquí. L'existència de parlants nadius de la interlingua situa automàticament tota la resta de la humanitat en *inferioritat* de condicions. (Basta pensar en la quantitat de diners que genera cada any arreu del món el negoci, cada vegada més lucratiu, dels cursos d'anglès, o en la munió de joves que es contracten *au pair*, realitzant en ocasions les tasques més desagradables, tot a canvi d'aconseguir la immersió en la llengua global.) Des d'un altre punt de vista, aquesta situació ens pot portar a distingir també entre usuaris *nacionals* (legítims) i *no nacionals* (adventicis) de la interlingua, tenint en compte que, ara com ara, només els primers es troben plenament autoritzats a prendre decisions sobre una multitud d'aspectes, entre els quals els referits a la codificació idiomàtica, no són pas els menys rellevants. Els segons, per contra, han de limitar-se tan sols a acatar-ne les decisions —per bé que cal reconèixer l'extraordinària tolerància i permissibilitat mostrada en aquest punt pel grup que posseeix l'anglès com a llengua materna. Malgrat això, situacions com la que acabo de descriure evidencien els principis insatisfactoris en què es fonamenta l'ordre lingüístic internacional. No representen, en aquest sentit, cap excepció respecte a les relacions

internacionals en conjunt, massa mancades encara, en general, d'instruments normatius eficaços, susceptibles de garantir-ne un funcionament basat en algun dret distint del de la força (militar, econòmica, etc.). Ni que sigui per comparació, doncs, aquest estat de coses ens permet d'avaluar la magnitud de la pèrdua experimentada per la nostra civilització —i, per extensió, per la resta de la humanitat— com a conseqüència de la substitució del llatí en les funcions d'interlingua, completament desvinculada de les lluites per la supremacia nacional.

3.4. CAP A UN MODEL D'(AUTO)GESTIÓ DEMOCRÀTICA DELS CONTENCIOSOS LINGÜÍSTICS

La reinstauració del llatí se'ns apareix a hores d'ara com una batalla definitivament perduda, malgrat les fantasies d'alguns escriptors (Borges, 1975; Pardo, 1989, p. 23-24) o els esforços meritoris i benintencionats duts a terme al llarg del segle xx per gent de tant de talent com el matemàtic italià Giuseppe Peano (*Latino sine flexione*, 1904). Ateses les circumstàncies, la tendència a l'exclusió progressiva d'aquesta llengua dels plans d'estudis cal veure-la només com una anècdota pòstuma, que havia de produir-se tard o d'hora (Alonso Montero, 2003). Amb això no vull dir que en sigui personalment partidari, tot i que tampoc no comparteixo el punt de vista apocalíptic d'aquells que jutgen la desaparició dels estudis clàssics com el signe de l'adveniment d'una nova «barbàrie». Si alguna cosa ens ensenya la lliçó de la història és que els esdeveniments mai no resulten tan simples ni unívocs. Sense anar més lluny, només hem de fer una ullada a la nostra pròpia civilització en la qual, fins ara, tots els períodes de suposada barbàrie han desembocat en una *renovatio* que l'ha dotada de nova empenta. El cristianisme mateix, que al llarg de gairebé dos mil·lennis n'ha constituït la columna vertebral, va irrompre en la cultura romana com un element estrany i disgregador, «bàrbar» en suma. I sense la ruptura introduïda pel cristianisme, com podríem concebre el que ha estat la cultura europea? Les preferències personals no ens haurien d'impedir, doncs, la percepció lúcida de les transformacions en marxa. El futur sembla ser una dimensió escassament disciplinada —en la qual, a més a més, s'hi entra d'esquena, com li agradava recordar a Paul Valéry—, que s'entesta a desbordar les previsions dels profetes més agosarats. En aquest sentit, no es pot dir pas que l'actual conjuntura tingui res d'excepcional.

Atesa la inutilitat dels pronòstics, doncs, a continuació procediré a examinar amb un cert detall algunes de les tendències més notables del present. En primer lloc, tots els indicis demostren que el predomini de l'anglès no ha fet més que començar (Buruma, 2001). D'una banda, la condició de primera potència mundial dels Estats Units garanteix la persistència d'aquesta situació; de l'altra, la fortuna de l'anglès va unida a l'expansió creixent de la ciència i la tecnologia, convertides ja fa temps en l'autèntica pedra de toc de la nostra època. Tant és

així que hom pot afirmar sense embuts que si el llatí va ser la interlingua d'una civilització *europea* marcada per una concepció del món de tipus *teològic* , l'anglès, en canvi, ha esdevingut la interlingua d'una civilització *mundial* , amb uns valors predominants de filiació eminentment *científica* i *tecnològica* —o, si més no, *cientista* . En l'àmbit popular, això es tradueix en la voga de les noves tecnologies de la comunicació, com Internet, en què el predomini de l'anglès resulta a hores d'ara indiscutible, que no discutit. Certament, es tracta més aviat del predomini d'un anglès sabiritzant, la qual cosa no exclou la possibilitat d'una intensificació dels coneixements d'aquesta llengua en un futur no gaire llunyà. En contra d'aquesta perspectiva, milita el perfeccionament dels programes de traducció automàtica, que simplificaran cada cop més el tràmit de la comunicació interlingüística, si més no a nivell escrit.⁴⁸ Sigui com sigui, una cosa és certa: els mateixos factors que a hores d'ara amenacen la supervivència de les llengües minoritzades i/o minoritàries podrien esdevenir també a mitjà termini els aliats més eficaços per a la seva preservació com a eines útils de comunicació (Royo, 1991, p. 181-185).

Malgrat tot, sense renunciar a hipòtesis futuristes, hi ha motius per creure que el poliglòtisme serà útil encara durant molt de temps. La instauració d'un Estat mundial, correlatiu d'una humanitat abocada a l'exploració de l'espai, com el que postulen Ernst Jünger (1960) o W. Warren Wagar (1989), no faria sinó incrementar-ne la necessitat. D'ací ve que l'elecció d'un model de relacions interlingüístiques a escala planetària sigui a hores d'ara més urgent que mai. De moment, ni que sigui a una escala molt més modesta, les successives ampliacions de la Unió Europea contribueixen a posar el tema damunt la taula dia sí dia també (Siguan, 1995; Pinto, 2002). Enfrontat amb aquesta perspectiva, el sentit comú predominant entre els utopistes lingüístics i gran part dels sociòlegs del llenguatge ha insistit en la conveniència de l'adopció d'un model sociolingüístic global basat en un esquema simplificat, de tipus arbori. Un autor tan crític com Lluís V. Aracil (1965, p. 37), posem per cas, sostenia en un treball cèlebre que «la xarxa radial és, de lluny, la més simple —i doncs la més econòmica— de totes les xarxes de comunicació possibles entre els parlants de *n* idiomes diferents. Perquè tothom pugui comunicar-se amb tothom, n'hi ha prou que cadascú sàpiga només *dos* idiomes: el seu propi i una *interlingua* comuna a tots». A primer cop d'ull, aquest

48. Per qüestions d'espai, no podem ocupar-nos ací de la complexa problemàtica generada en el món contemporani pel fenomen de la traducció. En qualsevol cas, sempre pot resultar profitosa la lectura de les reflexions de George Steiner (1975 i 1996, p. 189-211), o els treballs sobre l'assumpte duts a terme des del punt de vista de la teoria del polisistema (cf. la tercera part de l'antologia d'Iglesias Santos, 1999). Pel que fa a alguns dels nous plantejaments suscitats al voltant de la traducció, cf. també Moya (2004), així com el número 75, monogràfic de la revista valenciana *Debats* dedicat a l'assumpte, corresponent a l'hivern de 2001-2002.

model sembla facilitar de manera immillorable la interacció entre diferents grups de llengua materna, fent possible a més a més la condició de neutralitat de la interlingua. Ara bé: convindria apuntar ací també l'existència de certes dades susceptibles de posar en entredit les manifestacions d'optimisme. Els resultats dels experiments sobre la dinàmica de grups petits, realitzats per Alex Bavelas al MIT a principis de la dècada de 1950 —oportunament recordats més tard per Heinz von Foerster (1984, p. 164-168)—, demostraren que els esquemes jerarquitzats com la xarxa radial presenten més inconvenients que no avantatges, perquè si, d'una banda, es caracteritzen per la rapidesa amb què hi circula la informació, de l'altra, ocasionen entre els participants en la interacció un cúmul de sentiments frustrants, reflectits en una imatge de si mateixos caracteritzada per la lentitud i la ineficàcia. L'estructura de la interacció és directament responsable de tals apreciacions, en la mesura en què atorga primacia a la *connectivitat vertical*, per damunt de l'*horitzontal*. A més a més, un altre factor digne de ser tingut en compte, a l'hora de propugnar l'adopció de models interlingüístics basats en la xarxa radial, deriva de l'escassa tolerància d'aquests a l'aparició de *soroll*, detall que no pot deixar de repercutir tard o d'hora en la desintegració de tot el sistema. Parlem, doncs, d'estructures relacionals la *centralització* de les quals sembla ser directament proporcional a la seva *vulnerabilitat*, tal com va mostrar Herbert W. Franke a la novel·la *Ypsilon Minus* (1976), on un grup de resistents desarticula un Estat totalitari de caire orwellià mitjançant un atac informàtic als punts vitals del seu complex sistema cibernètic central de control social.⁴⁹ Al capdavant, els inconvenients de la xarxa radial com a model interlingüístic semblen respondre a les previsions de l'anomenada *conjectura de von Foerster*, enunciada pel sociòleg Jean Pierre Dupuy en els termes següents:

Com més «trivialment» connectats estan els elements d'una xarxa —en el sentit de rígidament o unívocament determinats pels seus veïns— més previsible és per a un observador *exterior* el comportament global, però més apareix com a «contraintuïtiu» i no dominable per als observadors *interiors* que són els elements de la xarxa. L'*exteriorització* de l'ésser col·lectiu amb relació als seus membres creix, en conseqüència, de manera que ja no hi reconeixen el producte de les seves accions. Inversament, la riquesa, la complexitat i l'ambigüïtat del vincle social produeixen una societat que resulta relativament opaca a ulls d'un observador exterior, però on els societaris s'hi reconeixen. El *sentit* la recorre encara que es disposin artificialment en situació d'exterioritat respecte a ella, i el seu comportament els sembla dotat de vida pròpia (*apud* Eschotado, 1999, p. 202).

49. Cf. també les reflexions cibernètiques de Stafford Beer (1974, p. 26-31) sobre aquesta mena d'estructures organitzatives.

Des d'una altra perspectiva, el projecte de bastir un ordre lingüístic internacional en forma de xarxa radial caldria considerar-lo com una més de les múltiples encarnacions modernes del *sistema disciplinari*, basat en el binomi informació-control, que troba la seva màxima concreció teòrica en el dispositiu del *panòptic*, concebut per l'utilitarista anglès Jeremy Bentham i analitzat posteriorment de forma magistral per Michel Foucault (1975). Un panòptic es configura com una estructura amb un centre invisible, des del qual es poden inspeccionar en tot moment les activitats perifèriques, prèviament sotmeses a condicions d'absoluta visibilitat. Les repercussions d'aquest dispositiu sobre els sistemes disciplinaris de l'època contemporània han estat immenses, en la mesura en què respon a un principi senzill, susceptible de ser aplicat a tota mena d'àmbits. Dut a la seva màxima expressió, podria ser perfectament capaç d'engendrar un malson totalitari com el descrit per George Orwell a 1984.

Tots aquests inconvenients s'esvaeixen tan bon punt prestem atenció a d'altres possibilitats estructurals d'interacció, amb un grau d'imbricació major, les quals, si bé requereixen aproximadament el doble de temps per establir la comunicació, proporcionen als participants, en canvi, una major sensació de solidaritat i d'iniciativa personal. Si a tot això afegim la resistència òptima que les estructures d'aquest tipus ofereixen a l'aparició de soroll, aleshores caldrà admetre, si més no, l'existència d'arguments de pes a favor d'una reflexió més detinguda sobre l'assumpte. En el supòsit més simple, doncs, una estructura relacional de caràcter interlingüístic hauria de presentar un grau d'imbricació com el que apareix representat a la figura 8, en què la connexió en forma de xarxa radial, postulada habitualment pels especialistes, resulta perfectament compatible amb la connexió a diversos subnivells de cada llengua amb les seves veïnes, configurant una mena d'estructura tridimensional amb una multiplicitat de lligams comunicatius no tinguts en compte pel model radial.

En les pàgines següents, aprofundirem la reflexió sobre tota aquesta problemàtica a partir de les eines teòriques que apareixen al capítol tercer de *Was ist Soziologie?* de Norbert Elias (1970, p. 85-122), obra en la qual el conegut sociòleg jueu d'origen alemany aborda l'estudi de la complexitat social a partir d'una sèrie de models de joc, destinats a fornir exemples del que ell anomena *figuracions* (o *composicions*). Una figuració pot ser definida com l'entramat de relacions d'interdependència —en un sentit ampli, això és, incloent-hi tant les relacions de *cooperació* com les de *confrontació*— que existeixen en un moment determinat entre els actors socials i, com a tal, no es deixa entendre plenament sinó com a part d'un *procés de figuració*, caracteritzat per l'existència d'«un equilibri fluctuant en la tensió, l'oscil·lació d'un balanç de poder, que es decanta unes voltes més cap a un costat i unes altres més cap a un altre» (Elias, 1970, p. 158). Com es pot veure, Elias concep el poder com una peculiaritat *estructural* de les relacions

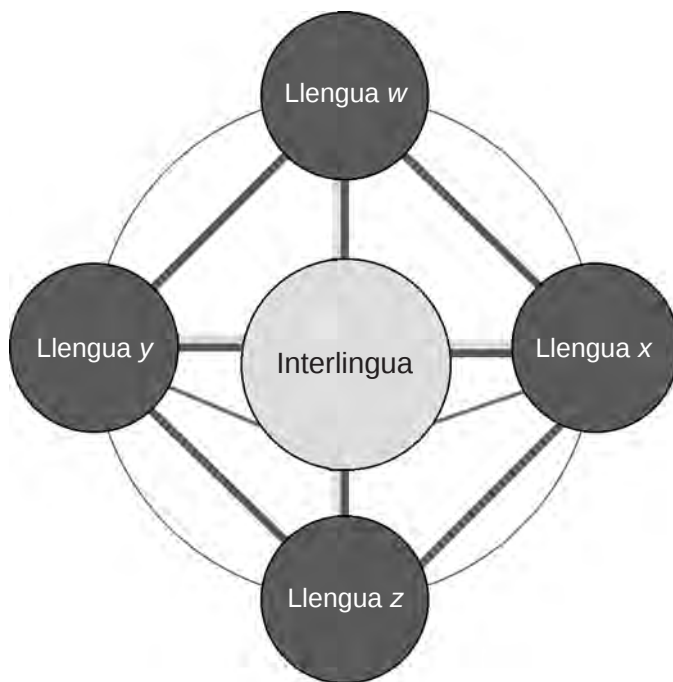

FIGURA 8

humanes —és a dir, d'aquelles situacions en què existeix una *interdependència funcional* entre les persones— i no com un atribut inherent als actors socials. La seva és una manera d'entendre la sociologia en què l'atenció envers els aspectes *relacionals* predomina sobre la concepció atomística, incapaç d'abordar els fets socials si no és com una suma de conductes individuals, analitzables des d'un punt de vista merament psicosocial. Precisament per això, les perspectives obertes pel concepte de figuració, així com la seva traducció en un repertori elemental de models de joc, poden esdevenir molt fructíferes de cara a l'estudi de les relacions interlingüístiques. Parlarem, doncs, de *figuracions de llengües* per tal de referir-nos a l'entramat de relacions d'interdependència existents entre elles —sense oblidar mai que només de manera translatícia podem al·ludir a les llengües com a subjectes, atès que la seva posició relativa té a veure amb les funcions a què les destinen els grups socials que en fan ús. Finalment, caldrà tenir també en compte que els diferencials de poder entre les llengües, a causa del seu caràcter eminentment instrumental, acostumen a respondre, en condicions ideals, al *principi del comandament potencial*, segons el qual la informació constitueix l'au-

toritat.⁵⁰ Al capdavant, l'adopció d'aquest punt de vista no desentona pas del bo i millor de la tradició europea. El vell Comenius no postulava altra cosa quan, a les pàgines de la seva *Didactica Magna* (1657, p. 122), efectuava les següents consideracions sobre l'estudi de les llengües:

Les llengües s'aprenen, no com a part de l'erudició o saviesa, sinó com a instrument per tal d'augmentar l'erudició i comunicar-la a d'altri. Per tant, cal aprendre'n: 1. No totes, perquè és impossible; tampoc moltes, perquè és inútil, atès que hom hi esmerça el temps menester per a d'altres coses, sinó tan sols les necessàries. *Són necessàries: la pròpia*, respecte a la vida domèstica; *les llengües veïnes*, pel que fa a la comunicació amb els països limítrofs, com als polonesos, per una banda l'alemanya i per d'altres l'hongaresa, la valaca i la turca; i amb la finalitat de llegir els llibres sàviament escrits: *la llatina*, per a l'erudició general; *la grega i aràbiga*, respecte als filòsofs i metges, i *la grega i l'hebrea*, pel que fa a la Teologia.

Quan traslladem els conceptes anteriors a l'anàlisi del model d'ordre lingüístic internacional construït segons l'esquema de la xarxa radial, aquest se'n apareix estructurat com un *joc de llengües en un mateix pla*, on la interlingua (*I*) sosté simultàniament relacions bilaterals amb cadascun dels idiomes involucrats (*x*, *y*, *z*, *w*). Es tracta, doncs, d'una figuració reductible a una sèrie de *jocs duals* entre *I* i els altres idiomes (*I-x*, *I-y*, *I-z*, *I-w*). Tal com acostumen a observar els seus partidaris, ens trobem al davant d'un model molt simple —*simplista* i tot, m'afanyaria a afegir—, amb el greu defecte que prescindeix totalment de l'enorme imbricació idiomàtica existent en el món real, on les *relacions multilaterals* entre llengües i cultures diferents, sense passar per *I*, constitueixen una viva realitat quotidiana. En un altre ordre de coses, cal posar també en relleu el dèficit democràtic d'un model com aquest que, en cas de ser dut a la pràctica fins a les seves darreres conseqüències, acabaria col·locant les comunitats lingüístiques implicades en una situació d'extrema dependència, completament a mercè del monopoli comunicatiu exercit per la interlingua. Aquest estat de dependència es pot veure perillosament accentuat si la interlingua predominant no és estrictament neutral, sinó una llengua nacional, com ara l'anglès. D'altra banda, el fet que les distàncies idiomàtiques no siguin homologables suposa també un handicap important a tenir en compte. En relació amb això, des d'un punt de vista

50. No ignoro que històricament els processos de minorització lingüística han obeït a uns principis molt distints. Amb tot, ni tan sols en aquestes situacions resulta convenient prescindir per complet del principi del comandament potencial, el qual, amb major o menor intensitat, continua actuant-hi sempre, tal com es dedueix del fet que les llengües més resistents a la pressió minoritzadora siguin gairebé sempre les que han assolit un grau major de cultivació prèvia. Sens dubte, el millor testimoni d'això el trobaríem en la resistència del món grec a la romanització.

econòmic, cal incidir tant en els decalatges educatius existents entre els diversos grups humans com en els *costos afegits* que aquesta configuració podria eventualment suposar per a la comunicació entre llengües molt pròximes i alhora distants de *I*. En tals casos, resulta molt més pràctica, ràpida i còmoda la comunicació *directa*, prescindint de la intercessió de cap interlingua. Honestament, doncs, crec que la subjecció de les relacions interlingüístiques a una estructura organitzada segons un model radial pur *no* resulta en absolut factible. De totes maneres, els problemes que acabem d'assenyalar no expliquen pas la preponderància del model basat en la xarxa radial en l'imaginari de molts utopistes i sociolingüistes. Al meu entendre, per tal d'explicar correctament aquest fenomen, hem de recórrer a un conjunt de motivacions de caràcter històric i ideològic, que provaré de resumir a continuació.

A partir del Renaixement, la cultivació desigual de les llengües europees, unida a l'aparició de la impremta, l'esclat sense precedents de la *gramatització*,⁵¹ els descobriments geogràfics, la colonització i l'assentament de l'Estat com a estructura política moderna, amb la promoció correlativa d'una curta sèrie d'idiomes a la categoria de llengües nacionals, va repercutir en un increment considerable de la complexitat del procés de figuració lingüística (Aracil, 1988 i 1992; Baggio-ni, 1997). Segons comenta Elias, els increments de complexitat dels jocs resultants d'un *augment de la concurrència* poden desembocar amb molta facilitat en un desgavell que fa pressió en favor d'alguna mena de reorganització. Les solucions més típiques enfront d'aquesta cruïlla són les següents:

1) La *desintegració del grup de joc*, que s'esmicola en grups més reduïts, abocats a l'*aïllament* o la *competència* de tots contra tots per la supremacia. Més amunt hem tingut ja ocasió de referir-nos complidament a l'opció per l'aïllament, encarnada per les temptacions vernaculistes. De totes maneres, en el marc d'una civilització com l'europea, involucrada en un procés d'expansió planetària, aquesta opció mai no ha suposat una alternativa viable al repte plantejat per l'increment de la complexitat. Més encara: em decanto a creure que ha estat més aviat característica d'altres civilitzacions i d'altres èpoques, l'exemple paradigmàtic de les quals el constitueix potser la Xina de la dinastia Qin, on el primer emperador, Qin Shihuang (221-206 aC), va manar alhora edificar la Gran Muralla, cremar els

51. Empro el terme en el sentit que li dona Sylvain Auroux (1994, p. 9) quan es refereix al fet que «la Renaissance européenne est le point d'inflexion d'un processus qui conduit à produire des dictionnaires et des grammaires de toutes les langues du monde (et pas seulement des vernaculaires européens) sur la base de la tradition gréco-latine. Ce processus de "grammatisation" a profondément changé l'écologie de la communication humaine et a donné à l'Occident des moyens de connaissance et de domination sur les autres cultures du planète. Il s'agit proprement d'une révolution technologique dont je n'hésite pas à considérer qu'elle est aussi importante pour l'histoire de l'humanité que la révolution agricole du néolithique ou la révolution industrielle du XIXe siècle».

llibres i matar els lletrats confucians.⁵² Per contra, la reestructuració del grup mitjançant la competència entre tots els seus integrants sembla haver estat l'opció europea amb major consistència a partir del Renaixement. Noteu que parlo de *re-estructuració* i no de desintegració. Un dels aspectes més originals de la nostra història ha estat la cristallització d'una modalitat de relacions intergrupals caracteritzada per una intensa *competència*, correlativa d'una intensa *comunicació*. De fet, hi ha motius de pes per creure que el tret més essencial de la civilització europea ha consistit en una extrema *tolerància a l'ambigüitat*, adquirida a força d'heure-se-les secularment amb el desordre. Un desordre creador, val a dir, en la mesura en què ha tingut un paper enormement rellevant de cara a l'emergència d'una societat en constant dinamisme i expansió.⁵³ L'esclat d'aquesta civilització al llarg dels darrers segles caldria atribuir-lo, doncs, al seu peculiar procés de figuració, que la singularitza entre totes les altres del planeta.

Tot plegat es va traduir, en el terreny lingüístic, en una lluita per la supremacia —que continua encara— entre les llengües nacionals millor situades, la primera víctima de la qual va ser la interlingua secular (el llatí europeu). Típicament, la resposta a aquest estat de coses va consistir a postular una solució de fesomia

52. Remeto el lector català interessat per aquests esdeveniments a la traducció de l'obra del cronista SIMA Qian, *La fundació de l'imperi xinès*, Barcelona, Empúries, 1991.

53. Fins al punt que hi ha hagut qui, com Robert Ardrey, ha sostingut, des d'una perspectiva evolucionista radical, la necessitat de la *creació social de la incomunicació*, com a instrument del canvi social. Vet ací un resum essencial de les seves tesis: «Els senyals animals poden ser limitats i inflexibles, però resulten precisos i són incapaços d'induir a error. Les enormes potencialitats de la llengua humana, considerada per molts com el fonament de l'èxit humà, no impliquen tal mandat d'integració.

»És una veritat manifesta que la diversitat de les llengües humanes i els seus dialectes presenten més barreres a la comprensió comuna que tota la diversitat de cabals gènics humans proporcionats per l'herència. Podem elogiar la comunicació, però la incomunicació en l'espècie humana podria semblar a l'antropòleg babuí el més sorprenent tret del nostre medi. No hi ha un mitjà més instantani per identificar un estrany que per la seva llengua, dialecte o accent diferents dels nostres. Dins d'una societat humana, el fet de parlar una sola llengua serveix, com en qualsevol societat animal, per integrar-hi els subgrups. Però tan subtil és una sola llengua humana, que les diferències d'inflexió, de connotació, de construcció o fins i tot de vocabulari, serveixen tant per integrar els subgrups com per separar-los.

»El fonament principal per al futur de la violència civil ha de ser la invenció dels estranys, i el primordial ingredient per aconseguir aquesta invenció ha de ser la incomunicació entre aquells que parlen la mateixa llengua» (Ardrey, 1970, p. 348).

Més endavant hi afegeix encara: «Em decanto a estar d'acord amb aquells que adscriuen a la nostra capacitat de comunicació un significatiu fonament per al triomf humà i la més clara distinció entre l'espècie humana i d'altres espècies. Però crec que hom pot demostrar que la nostra capacitat per a la no-comunicació és tan notable com essencial, i a través de la violència hem d'acostar-nos al guany definitiu, com és la destrucció social» (Ardrey, 1970, p. 350-351). Sigui quina sigui l'opinió que ens mereixin les consideracions anteriors, hi ha un fet incontrovertible: la presència del desordre resulta indispensable per evitar l'esclerosi social, i la diversitat lingüística constitueix un element de primer ordre per a la consecució de tal objectiu. Aquesta circumstància hauria de fer reflexionar molt seriosament tots aquells autors, com ara Jürgen Habermas, que sostenen com a finalitat última de tota comunicació la consecució del consens entre els participants.

autoritària. De fet, examinades amb una certa atenció, les propostes d'un ordre lingüístic internacional estructurat en forma de xarxa radial, lluny de representar cap novetat, constitueixen una adaptació poc original de les idees polítiques de Thomas Hobbes (1588-1679) a l'àmbit de les relacions interlingüístiques. A la seva obra culminant, *Leviathan* (1651), aquest filòsof anglès sustentava la legitimitat de la monarquia absoluta en la lliure decisió dels homes enfrontats (*homo homini lupus*) de posar fi a les seves diferències mitjançant un contracte social, que preveia la renúncia de cadascun als propis drets, així com la seva cessió al monarca, que a partir d'aquell moment passaria a exercir un poder absolut no revocable pels súbdits, tot i que subjecte a l'assegurament de les finalitats per a les quals havia estat instituit. Al darrere de les propostes en favor de la xarxa radial, doncs, alena la temptativa (conscient o inconscient) de promoure una interlingua dotada dels poders del Leviatan, a manera de taula de salvació per a les comunitats lingüístiques més dèbils, enfront de la inseguretat derivada de la competència acarissada entre les principals llengües nacionals per la supremacia planetària.

2) En el pla real, però, la situació anterior va desembocar en el model de joc que millor explica, al meu entendre, el procés de figuració lingüística característic de la nostra època. En certes condicions, una solució alternativa a l'increment de la concurrència consisteix a mantenir integrats els participants en el grup de joc per mitjà de la seva transformació en una figuració més complexa, que adopta el format d'un *grup amb dos nivells*. La més senzilla d'aquestes figuracions és, sens dubte, el *joc oligàrquic*. Elias el defineix així:

Tots els jugadors segueixen sent interdependents, però ja no juguen directament els uns amb els altres. Aquesta funció és assumida per funcionaris especials de la coordinació del joc —representants, diputats, cabdills, governs, corts principesques, elits monopolistes, etc.— que formen un segon grup més reduït que, per dir-ho així, se situa en el segon pis. Aquests són els individus que juguen directament entre si els uns amb els altres, però segueixen d'una forma o altra vinculats a la massa de jugadors que formen ara el primer pis. Tampoc en els grups de jugadors pot haver-hi un segon pis si no n'hi ha un de primer: no hi ha funció dels individus del segon pis sense relació amb la dels del primer pis. Els dos pisos depenen l'un de l'altre i —en funció del grau de la seva mútua dependència— compten amb una mesura variable d'oportunitats de poder. Però la distribució dels nivells de poder entre els homes del primer pis i els del segon pot ser molt variable. Els diferencials de poder entre els jugadors del primer pis i els del segon poden ser extraordinàriament favorables als d'aquest darrer, però poden anar reduint-se més i més (Elias, 1970, p. 101).

No cal ser gaire espavilat per adonar-se de les analogies existents entre la mena de joc descrita al passatge anterior i la situació lingüística del món actual. L'estat de coses imperant d'ençà de la Il·lustració, si més no, podríem caracteritzar-lo com

un joc en dos nivells de tipus oligàrquic amb un accentuat diferencial de poder a favor dels ocupants del segon nivell.⁵⁴ Tal judici resulta avalat no sols pel fet que les llengües nacionals hagin estat les úniques a competir a nivell internacional —simptomàticament, la gestió dels afers exteriors és potestat exclusiva dels Estats— per la jerarquia corresponent a la interlingua, sinó també perquè l'èxit en aquesta lluita per la supremacia ha estat correlatiu de la submissió, ben sovint com a pas previ a l'anihilació, de la diversitat lingüística existent a l'interior de les fronteres estatals. És en aquest sentit, per exemple, que a l'Estat espanyol la propaganda estatal insisteix a apellar a la necessitat d'aglutinar els esforços de tota la ciutadania, amb independència de la seva llengua materna, a l'entorn de la promoció del castellà com a llengua comuna, per tal d'enfortir les aspiracions d'aquest idioma a una (il·lusòria) hegemonia lingüística mundial.⁵⁵ Com veiem, doncs, les dues cares de l'ordre sociolingüístic imperant resulten perfectament coherents i solidàries i, en aquest sentit, propostes com l'adopció d'una figuració estructurada en forma de xarxa radial contribuirien només a reforçar-lo, projectant més enllà de les fronteres dels estats les condicions imperants al seu interior.

No voldria tancar aquest apartat sense esbossar, ni que fos en breus línies, una alternativa a la situació actual. Adés he remarcat l'analogia existent entre la xarxa radial i la filosofia política de Hobbes; ara potser fóra bo de recordar les correccions essencials que va introduir en aquesta línia de pensament un altre autor anglès, una mica posterior. Em refereixo, és clar, a John Locke (1632-1704), que als seus *Treatises of Government* (1690) va argumentar en favor de la bondat natural de l'home que, segons ell, desembocava en la creació de la societat, no com a instrument per protegir-se de l'agressió mútua, sinó a fi de preservar encara mi-

54. Com va escriure Aracil (1984b, p. 17): «la legitimitat fundacional de l'Estat-nació va ser *explícitament oligàrquica*. El consens i el sentit comú que van guanyar van ser els dels notables que es van apropiat de la "sobirania nacional", precisament perquè ells monopolitzaven de fet l'opinió pública i la cultura general moderna. La "llengua nacional" era, naturalment, la que ells, que encarnaven la "Nació", tenien en comú. Evidentment també encarnaven les *lumières*, cosa que els capacitava i legitimava com a administradors dels interessos públics i com a conductors del "poble". Ells tenien, de fet, la *raison publique* que il·luminava el camí de la història. Aquella oligarquia (no sempre burgesa) era en tot cas l'elit il·lustrada que destacava de la base ignorant. Els notables bilingües (o poliglotes) decidiren pel seu compte quina era la seva "llengua nacional" —i la resta no va tenir ni vot ni veu en aquella qüestió ni en *cap altra* de gran envergadura». Per a una caracterització d'aquest tipus de pensament, cf. també el seu assaig sobre «El racionalisme oligàrquic» (Aracil, 1983j).

55. Deixeu-me afegir que resulta una notable mostra de cinisme sostenir la necessitat del castellà com a llengua comuna dels espanyols, al mateix temps que, des d'instàncies estatals, s'impedeix a totes passades la inclusió en el sistema educatiu de l'aprenentatge generalitzat de qualsevol altra llengua parlada per una part de la ciutadania, precisament amb l'excusa que no és comuna. Ens trobem, doncs, al davant d'un cercle viciós en forma de profecia que s'autocompleix. Per a una anàlisi de l'actual política lingüística de l'Estat espanyol, sobretot de cara a l'Amèrica Llatina, cf. Valle i Gabriel-Stheeman (2001), també Resina (2005).

llor els drets de tots els seus integrants. D'acord amb el seu model contractual, aquests no fan cessió dels seus drets al monarca —al contrari, els conserven en tot moment. El poder de les institucions, doncs, haurà de ser necessàriament delegat i revocable. En una paraula: *democràtic*. La preservació de la democràcia s'aconsegueix, a més a més, evitant la concentració de totes les facultats en les mateixes mans, mitjançant el conegut principi de la *divisió de poders*, que *es limiten* els uns als altres. En essència, aquestes idees suposen l'antecedent més directe de la doctrina que, mig segle després, va desenvolupar Montesquieu a *De l'esprit des lois* (1748). *Mutatis mutandis*, es tracta d'un plantejament que es correspon prou bé amb el que Norbert Elias designa com un *joc de dos nivells de tipus democràtic*. En la seva versió simplificada, aquest model de joc s'origina quan s'incrementa la força dels jugadors del pis inferior, reduint-se així el diferencial de poder entre els grups de joc dels dos nivells. Quan això ocorre, les relacions de dependència que vinculen els jugadors del nivell superior amb els de l'inferior esdevenen cada cop més intenses i visibles, de manera que, a partir d'un moment donat, acaben per modificar la funció dels jugadors del nivell superior. Mentre els diferencials de poder es troben desequilibrats al seu favor, els integrants d'aquest nivell tendeixen a comportar-se com si els jugadors del nivell inferior —i, al capdavant, el joc sencer— estiguessin exclusivament destinats a servir-los; ara, en canvi, la situació tendeix a capgirar-se: sembla com si els jugadors del nivell superior es trobessin al servei dels del nivell inferior i n'esdevinguessin intermediaris. Aquestes transformacions alteren tota la dinàmica del joc, que es torna molt complicat per als jugadors del nivell superior, l'estratègia dels quals en relació amb els seus representats del nivell inferior resulta, si més no, tan important per al futur del joc com la relació amb els altres jugadors del seu mateix nivell. Tot plegat, dóna pas a una figuració global molt diferent de la situació de partida. En comptes de concebre la marxa del joc en base a iniciatives aïllades, com es feia tradicionalment, creix a poc a poc entre tots els participants la tendència a bastir un entramat conceptual de caràcter abstracte, destinat a explicar el grau d'*autonomia relativa* del procés de joc respecte a les iniciatives individuals. Per aquest camí, la reflexió sobre el joc desemboca indefectiblement en la creació de constructes teòrics que pretenen descriure'l, explicar-lo i preveure'n l'evolució futura, tasca encomanada en el present cas a la sociolingüística, en tant que branca de la sociologia que s'ocupa, entre d'altres coses, d'examinar la problemàtica suscitada per un món involucrat en un marc de figuracions lingüístiques caracteritzades per una complexitat creixent.

Com veiem, el model que acabem de descriure planteja la necessitat de retornar la iniciativa de les glotopolítiques a les diverses comunitats lingüístiques, per tal que siguin elles les que decideixin quins són els objectius i les metes assignats a les seves respectives llengües. És el que, en un capítol anterior, quan analitzàvem la situació sociolingüística noruega, hem anomenat (*auto*)*gestió democràtica dels*

contenciosos lingüístics. Entenem per tal una opció que no postula patrons de ciutadania lingüística preconcebuts, que hagin de ser indefectiblement inculcats en la ciutadania pels aparells ideològics de l'Estat. En aquest marc, la relació entre varietats lingüístiques s'entén com el producte de les estratègies deliberadament adoptades per les comunitats lingüístiques en presència, en el context d'una societat que en garanteix el lliure disseny, a condició que no restringeixin els drets d'altres comunitats. El paper de l'Estat, doncs, es limitaria a una funció *arbitral*, consistent a ratificar les pràctiques lingüístiques de la ciutadania i a salvaguardar el context legítim que les fa possibles. Lògicament, aquesta opció implica una renúncia definitiva a la illusió nacionalista d'una societat monolingüe, sigui quin sigui el camí escollit per assolir-la. Com ja advertíem, la principal incògnita que se suscitaria no tindria tant a veure amb l'eventual «suïcidi» de certes comunitats lingüístiques com amb el grau de variació lingüística admissible a l'interior d'una societat moderna. Òbviament, no es tracta pas d'una problemàtica exclusiva de l'esfera sociolingüística, sinó que reapareix a hores d'ara a tots els nivells de la vida social (Berger, 1997). De fet, les tesis que defensaré en les pàgines següents mantenen nombroses coincidències amb les posicions polítiques liberals en matèria de multiculturalisme, propugnades des de fa anys per autors tan diversos com Will Kymlicka (1995) i Michael Walzer (1997), però també amb les idees d'altres autors de filiació no estrictament liberal com Amin Maalouf (1998) o Ulises Moulines (2001).⁵⁶ Amb la particularitat que el meu plantejament insisteix sobre tot a preservar la iniciativa dels diversos col·lectius de parlants, en la mesura en què són ells i *només ells* a qui correspon, en darrera instància, la presa de les decisions pertinents, adreçades a la cultivació o a l'abandonament de la seva llengua. Noteu que m'he referit a col·lectius i no a individus aïllats; això no significa que sigui un decidit partidari de l'existència, sempre problemàtica, dels drets col·lectius —tot i que tampoc no se m'oculta la presència emergent que en les darreres dècades ha anat adquirint la socialitat en la teoria del dret (López Calera, 2000)—,⁵⁷ ni tampoc que subscrigui les tesis nacionalistes, tan en voga a casa nostra, sobre la llengua com a atribut del territori —és a dir, sobre la «llengua pròpia».⁵⁸ Dissen-

56. A poc a poc, aquestes doctrines han començat a obtenir un cert ressò en l'àmbit català, gràcies als bons oficis de sociolingüistes com Guillem Calaforra i Pol Ferrando (2000). En canvi, el llibre anterior d'Albert Branchadell (1997) sobre el tema, malgrat tractar-se d'un assaig pioner, ple d'interès, em fa més aviat l'efecte d'una temptativa de canviar-ho tot per tal que res no canviï, en la mesura en què proposa una mudança del discurs legitimador, però la conformitat essencial amb l'*statu quo* roman inalterada.

57. Al capdavant, tal com l'entenc, tota la problemàtica derivada de l'admissió dels drets col·lectius podria concretar-se en el que m'agrada designar com a *dilema de Shylock*, que autoritza el legislador a tallar la lliura de carn que es reclama en nom dels drets col·lectius sempre que sigui capaç de fer-ho —heu-ne ací la dificultat— sense vessar ni una gota de sang dels drets individuals.

58. Per a una crítica, al meu entendre del tot encertada, d'aquest concepte, cf. Branchadell (1997, p. 139-185).

teixo, igualment, de certes posicions sociolingüístiques neoliberals, favorables a la construcció d'un món (inconcebible) en què «los ciudadanos se estableceran donde deseen, y aprenderán y hablarán la lengua que prefieran» (Mosterín, 1992). He de confessar que, ara com ara, no se m'acut de quina manera aquest món podria esdevenir viable, ni que fos a mitjà termini. Les persones no són mònades sense finestres i, pel fet de nàixer en una societat i en una època determinades, contrauen lligams de tota mena, sense que això signifiqui una disminució de la llibertat. Afortunadament, no cal que hom ho triï tot, ja que això equivaldria a *no* disposar de l'opció de triar. Com assenyala Kymlicka, hi ha motius per creure, a més a més, que:

un sistema de fronteres obertes, on la gent pogués creuar les fronteres lliurement i establir-se, treballar i votar en qualsevol país que desitges, probablement no comptaria amb gaires partidaris, encara que augmentés espectacularment l'àmbit dins el qual les persones serien tractades com a ciutadans lliures i iguals. Però, les fronteres obertes augmentarien la probabilitat que la pròpia comunitat nacional fos envaïda per colons d'altres cultures, i que ja no pogués assegurar la seva supervivència com a cultura nacional específica. Per tant, tenim dues eleccions possibles: o l'augment de la mobilitat i l'expansió de l'àmbit dins el qual les persones són lliures i iguals, o la disminució de la mobilitat i una major seguretat que les persones puguin continuar sent membres lliures i iguals de la seva pròpia cultura nacional. En les societats liberals la majoria de la gent està clarament a favor de l'última opció (Kymlicka, 1995, p. 133).

Parlar una llengua suposa sempre parlar-la *amb* algú, i d'aquí es deriva un sentiment de pertinença recíproca, fundat en la intercomprensió mútua. Si no és, doncs, que pronostiquen com a únic futur desitjable una completa desintegració de la societat en l'anomia, haurem de convenir en la necessitat d'alguna mena de reconeixement de les realitats idiomàtiques en tant que realitats socials, concreta- des en l'adscripció de la ciutadania a diverses comunitats lingüístiques.

3.5. LIBERALISME LLIBERTARI I CIUTADANIA MULTICULTURAL

Inscrita en la més pura tradició kantiana, la concepció liberal dels drets es basa en els valors d'igualtat, autonomia i llibertat individual, i no preveu (almenys originàriament) la possibilitat de l'existència de drets col·lectius (Kymlicka, 1995, p. 57-76). Això no significa, però, que els individus no puguin *associar-se*. La llibertat d'associació constitueix, de fet, una de les llibertats més explícitament sancionades per les constitucions dels estats democràtics. No deixa de ser revelador, sobre aquest respecte, que una de les característiques definitòries de les societats amb major tradició liberal hagi estat l'existència d'una atapeïda xarxa d'associacionisme que contribueix força a la cohesió social i pallia en alguna mesura la tendència a

l'anomia característica de la vida moderna. Al contrari del que ocorre en les societats estamentals, aquest associacionisme es caracteritza per la seva *voluntarietat*, i resulta incompatible amb la demanda de *restriccions intragrups*, destinades a impedir la dissidència interna. Tals restriccions, en la mesura en què coarten els drets individuals, no tenen cabuda en un sistema liberal. En canvi, segons sostenen alguns teòrics, com ara Will Kymlicka, els objectius del liberalisme resultarien perfectament compatibles amb l'existència d'una *ciutadania diferenciada*, entesa com la *protecció externa* de certs grups nacionals o ètnics davant l'impacte disgregador que poden tenir sobre la seva existència algunes de les decisions majoritàries adoptades per l'Estat en què es troben integrats. En casos com aquests,

descriure la ciutadania diferenciada en funció del grup amb la terminologia dels drets col·lectius resulta doblement erroni. De fet, alguns drets diferenciats en funció del grup són exercits pels individus i, en qualsevol cas, la qüestió de si els drets els exerceixen els individus o els col·lectius no és el problema fonamental. L'important és per què determinats drets són drets diferenciats en funció del grup; això és, per què els membres de determinats grups haurien de tenir drets referents al territori, a la llengua, a la representació, etcètera i els membres d'altres grups no (Kymlicka, 1995, p. 74).

Aparentment, a partir d'aquí, se segueix la possibilitat de procedir a l'establiment d'una legislació liberal, compatible amb l'acomodació diferenciada de les demandes de protecció legal emanades de les minories nacionals i els grups ètnics originaris de la immigració. En el primer cas, aquesta legislació tindrà com a finalitat la preservació de la gamma d'opcions culturals —en forma de pràctiques socials, significats culturals i llengua diferenciada— característiques de les diverses *cultures societàries* existents en un determinat Estat.⁵⁹ Pel que fa a l'acomodació de la identitat dels immigrants, Kymlicka opina, en canvi, que les demandes d'aquests grups no poden rebre el mateix tracte que les procedents de les minories nacionals, atès que, tret de comptades excepcions, accedeixen a la societat d'acollida de forma individual i, en abandonar el seu país d'origen, renuncien de manera implícita al dret a la preservació dels seus trets identitaris més enllà de l'esfera de les relacions privades.

Com es pot observar, les teories liberals sobre la ciutadania multicultural —i molt especialment les de l'autor de *Multicultural citizenship*— suposen un dels esforços més seriosos i enraonats que s'han fet en els darrers temps per reparar l'o-

59. Empro ací el terme *cultura societària* en el sentit que li atorga Kymlicka (1995, p. 112), és a dir, per referir-me a «una cultura que proporciona als seus membres unes formes de vida significatives a través de tot el ventall d'activitats humanes, que inclou la vida social, educativa, religiosa, recreativa i econòmica, abraçant les esferes pública i privada. Aquestes cultures tendeixen a concentrar-se territorialment, i es basen en una llengua compartida».

blit en què una filosofia política acostuada a reflexionar només sobre situacions ideals havia tingut tradicionalment la qüestió dels drets de les minories. Però, en el seu estat actual, aquestes teories es troben encara molt lluny del grau de desenvolupament òptim per poder satisfer els requisits implícits en una àmplia gamma de situacions empíriques. Un lector catalanoparlant, posem per cas, no hi pot deixar de detectar una excessiva tendència a la simplificació. Així, si bé resulta cert, d'entrada, que les minories nacionals tendeixen a concentrar-se en determinats territoris, ja no ho és tant que la solució als problemes plantejats per aquestes minories passi per l'adopció de mesures jurídiques de protecció externa basades en models de tipus *territorial*, ja que —com el mateix Kymlicka (1995, p. 159) reconeix— històricament els estats han acostumat a fer mans i mànigues per tal d'afaiçonar les fronteres de les seves subunitats internes de manera que les minories nacionals no hi esdevinguin (àmpliament) majoritàries.⁶⁰ El problema s'agreuja encara més en aquelles situacions en què aquestes minories han mostrat modernament un dinamisme econòmic molt superior al de la resta de l'Estat, que s'ha traduït en l'arribada d'un considerable flux immigratori de població originària del grup estatal majoritari. Si, a més a més, com en els casos d'Espanya i l'antiga Unió Soviètica (Montaner, 1987), el procés ha anat aparellat amb l'existència de règims polítics autoritaris, que mantenen les minories en una situació de subordinació política i cultural i els impeden l'assimilació dels nouvinguts, el panorama assoleix un nivell *crític* de complexitat, susceptible de bloquejar qualsevol temptativa de resolució —la qual cosa equivaldria a condemnar aquests grups minoritaris a l'extinció.

Per raons òbvies de proximitat i d'interès, formularé a continuació una sèrie de propostes glotopolítiques adreçades a la resolució des d'una òptica liberal d'aquesta mena de contenciosos lingüístics, sense que això vulgui dir que no puguin ser aplicades a d'altres situacions més senzilles —atès que, al capdavant, sempre resulta més fàcil aplicar una teoria complexa a una situació simple que viceversa. He d'advertir, primer que res, que una opció com la que exposo té poc a veure amb la tradició liberal, fonamentada en l'omissió benintencionada als textos legals de tota referència a la preservació de la igualtat de drets entre els membres de la cultura majoritària i els de les cultures minoritàries, la qual, en situacions d'aquesta mena, més que no una ingenuïtat, acostuma a constituir una mostra innegable de mala fe. Pitjor encara: tal ommissió, en el context de la transició d'un règim totalitari a un altre de caire democràtic, pot acabar esdevenint un instrument legal d'innegable eficàcia a l'hora de cohonestar el genocidi cultural de les minories na-

60. Per a un catàleg complet de les maniobres practicades pels estats per tal d'eliminar la seva diversitat interna, cf. aquesta mena de *llibre negre* del nacionalisme d'Estat que vol ser l'obra d'Huguet i Serra (1994).

cionals d'un Estat, en la mesura en què una legislació liberal, basada en el tractament indiferenciat dels drets individuals, consagraria definitivament i dotaria d'una legitimitat inqüestionable l'estat de coses resultant de les coaccions infligides als ciutadans de les minories nacionals en el transcurs d'etapes autoritàries precedents. En semblants conjuntures, les polítiques liberals de preservació de les llibertats individuals es configuren, en la pràctica, com uns instruments destinats a protegir els membres de la cultura majoritària residents en territori de les minories nacionals de les demandes d'integració procedents d'aquestes. Amb l'adopció d'aquesta línia política, l'Estat impelleix els membres de la cultura majoritària desplaçats al territori de les minories, no a comportar-se com a immigrants, sinó com a *colons*, assegurant-los en qualsevol circumstància el dret «a la recreació sistemàtica d'una societat sencera en una nova terra» (Kymlicka, 1995, p. 135). Comptat i debatut, situacions així semblen ser les que millor s'ajusten al model del *colonialisme interior*, denunciat per autors com Louis-Jean Calvet (1974) i practicat *encara* per alguns estats europeus, entre els quals cal comptar en certa mesura l'espanyol. Ateses aquestes premisses, si el contingent d'immigrants procedent de la nació majoritària assoleix unes determinades dimensions, el conflicte podria arribar a adquirir tal magnitud que ni tan sols la independència del territori on es concentra la minoria constituïria tampoc cap garantia per a la supervivència de la llengua i la cultura amenaçades. Si no fos, és clar, que hom pretengués renunciar, des de l'instant mateix de la independència del nou Estat, a l'establiment d'una constitució liberal i hi arbitrés alguna modalitat (del tot indesitjable!) de neteja ètnica o, si més no, certes mesures de privació dels drets lingüístics i culturals d'una part important de la població. No cal dir que, en procedir així, hom corre el risc de topar amb la resistència d'una forta «minoria» irredemptista, amb el suport de l'antic Estat comú, que podria arribar a esgrimir el tracte discriminatori atorgat als seus connacionals com a *casus belli*.⁶¹

61. Per a una interessant proposta de remodelació de l'actual Estat espanyol en un sentit federal-confederal, cf. Vilhar Trilho (2001). Pel que fa al cas català, la qüestió de la independència ha estat discutida per Albert Branchadell (2001), les posicions del qual han suscitat, entre d'altres, les rèpliques irades d'independentistes com Bernat Joan i Marí (2002, p. 287-296) i Albert Berrio (2004). No puc entretenir-me ací en l'anàlisi d'aquesta —frondosa, per bé que reiterativa— problemàtica. M'accontentaré tan sols d'assenyalar que fariem bé de no oblidar mai l'«embull insidiós» que Aracil va apuntar ja fa anys: «Els qui diuen o donen a entendre que la independència resoldrà tots els problemes i «*salvarà*» el català *no* esperen veure-la mai. Quasi tots els nacionalistes la descarten com a impossible. Al mateix temps, descarten la «*salvació*» del català que, segons ells, depèn d'un impossible» (Aracil, 1986b, p. 13). I és que la independència ha estat molt sovint concebuda com una mena de *deus ex machina*, en el sentit que encarnaria l'única solució capaç d'aportar un desenllaç satisfactori a una situació de conflicte, conceptuada en termes profundament dramàtics i angoixants. Tenint en compte això, no té res d'estrany, doncs, que en l'imaginari d'amplis sectors nacionalistes acostumi a jugar el mateix paper que l'altra vida en l'escatologia religiosa, és a dir, el d'una compensació (sempre *diferida*) per les misèries del present.

La pregunta que cal fer-se, aleshores, és si en tals situacions resta algun camí obert que permeti a les minories lingüístiques protegir-se de les pressions externes. Com he dit, la resposta *no* és pas fàcil. Una primera alternativa consistiria en l'adopció d'una política lingüística *mixta*, que faci compatible la sanció de la *prioritat territorial* de les llengües minoritàries amb un cert grau de reconeixement dels *drets lingüístics personals* dels membres de la comunitat lingüística majoritària residents al territori en qüestió. Es tracta d'una opció com la que ve propugnant infructuosament des de fa gairebé tres dècades Rafael L. Ninyoles (1975, 1976, 1977 i 1994) en molts dels seus escrits. Segons aquest autor:

El principio personal parece reclamar [...] dos circunstancias: una gran dispersión de los grupos lingüísticos y la equiparación real entre los grupos. La política territorial se hace aconsejable en el caso contrario, es decir, cuando existe una concentración territorial de los grupos lingüísticos y cuando hay un desequilibrio a favor de uno de estos grupos. La opción territorial apunta a reforzar la cohesión cultural de cada una de las comunidades lingüísticas sobre la base de la prioridad pública del propio idioma. Se entiende que la adopción de esta alternativa exige en todo caso compromisos con el principio de la personalidad, con el fin de proteger la situación de los sectores de lengua distinta, y habría que incluir el uso de una lengua de difusión más amplia. El castellano en el Estado español podría tener el estatuto de lengua de relación, prescribiéndose su aprendizaje como segunda lengua en las áreas lingüísticas no castellanas. En correspondencia, el sistema escolar de las regiones de habla castellana tendría que poner énfasis en el aprendizaje de otra de las lenguas peninsulares (Ninyoles, 1994, p. 150).

En condicions de total independència, una política lingüística com aquesta desembocaria fatalment en l'assimilació forçada del grup ètnic procedent de la immigració, però mentre tal hipòtesi no es realitzi, caldria considerar-la només com una protecció externa destinada a possibilitar el *manteniment* de les llengües minoritàries per part de les seves respectives comunitats lingüístiques. Albert Branchadell (1997, p. 130-133) argumenta que una política d'aquest tipus pot ser acusada fàcilment d'illiberal, atès que ultrapassa els límits raonables del que caldria qualificar com a mesures temporals de discriminació compensatòria, destinades a rescabalar els parlants minoritaris de les discriminacions sofertes en etapes històriques anteriors, i esdevé un mecanisme perdurable per *contrarestar* la constant pressió minoritzadora procedent de la comunitat majoritària. En tals circumstàncies, al meu entendre, constitueix un greu error denunciar com a illiberal una política lingüística d'aquesta mena. I no perquè no ho sigui, sinó perquè el seu objectiu consisteix exclusivament a combatre pels mateixos procediments la pressió illiberal exercida per l'Estat sobre els membres de les comunitats lingüístiques minoritàries. En d'altres mots: només des de la ingenuïtat o el cinisme

—tal com fan sovint els seus adversaris— es pot pretendre que els grups minoritaris ajustin les seves polítiques culturals a una filosofia irreprotxablement liberal, mentre dins el marc estatal que les engloba persisteixen sense cap mena de rubor les pràctiques *uniformitzadores* de caràcter il·liberal. Lògicament, la situació que acabem de descriure es caracteritzarà per l'existència d'un *statu quo* definit per un precari equilibri, derivat del fet que no permet de cap manera la desaparició de la conflictivitat entre les comunitats lingüístiques en contacte, ni a nivell estatal ni a l'interior dels territoris on són emprades les llengües minoritàries.

Recentment, Albert Bastardas ha fet un plantejament global del contacte de llengües a escala planetària fonamentat en la introducció d'un *tercer principi*, diferent dels de personalitat i territorialitat, que ell anomena de *funcionalitat*, que es basa «en la possibilitat d'una distribució no jeràrquica de funcions en el si d'una població bi o multilingüitzada, a l'estil luxemburguès» (Bastardas, 2000, p. 160), mitjançant un criteri de *subsidiarietat* d'acord amb el qual tot allò que pugui fer una llengua «local» no ho ha de fer una llengua més «global» (Bastardas, 2002). El nou ordre lingüístic nascut d'aquest principi funcionaria a partir d'una *nova ètica de la solidaritat cultural i lingüística*, inspirada

en una visió ecològica de les situacions sociolingüístiques en el sentit de no fixar-se només en el pla oficial i normatiu, sinó en el conjunt dels determinants de la situació i de la seva evolució, cercant així una actuació de caràcter compensatori i equilibrador favorable als grups lingüístics proporcionalment més febles. Més que la cerca de la *igualtat*, doncs, haurà de ser la de l'*equitat*, per tal que es pugui assegurar un ecosistema sociocultural que afavoreixi l'estabilitat de la diversitat lingüística. Al costat, doncs, de la tradicional conceptualització en termes de «drets», caldrà introduir la de les *funcions compensatòries*, molt més àmplia i apta per intentar la solució de les problemàtiques derivades del contacte lingüístic (Bastardas, 2000, p. 161).

Sens dubte, aquest plantejament conté idees molt dignes de ser tingudes en compte, però en general no va més enllà de l'articulació de mesures compensatòries per tal d'afavorir la superació de les desigualtats lingüístiques. Com argumentem més endavant, tal política no pot durar sempre, atès que això seria símptoma d'un mal disseny. A més a més, el model de Bastardas no preveu en cap moment la conveniència de sostreure el control de la política lingüística als «experts» —en aquesta ocasió, presentats com a filantrops que s'interessen per la preservació de la diversitat de l'ecosistema lingüístic— per tal de deixar-lo en mans de la ciutadania, que la dissenyaria democràticament en funció de les seves pràctiques sociolingüístiques, tal com proposem aquí.

La consecució empírica d'algun tipus de *modus vivendi* més o menys (in)satisfactori, no ens hauria d'impedir, en tot cas, la recerca d'alternatives de gestió

dels contenciosos lingüístics més respectuoses amb el dret a la igualtat, l'autonomia i la llibertat individual —això és, més respectuoses amb els principis del liberalisme. Crec que tals alternatives són possibles, sempre i quan abandonem la *sacralització* de l'Estat en què incorren molts teòrics liberals i ens decanem per una versió més *llibertària* d'aquesta doctrina política. En primer lloc, l'adopció d'aquest punt de vista exigiria la *desactivació* de l'Estat, en tant que estructura política assentada sobre la pretensió d'uniformitzar la ciutadania mitjançant la inoculació sistemàtica del virus del *patriotisme*. És el que Michael Walzer anomena la *religió civil* de l'Estat.

Podem considerar que el que hom ensenya a les escoles estatals en relació amb els valors i virtuts de l'Estat ve a ser com la revelació secular d'una «religió civil» (el terme és de Rousseau). Aquesta revelació es pot considerar religiosa només per analogia, però, tret del cas de l'emperador deïficat, es tracta d'una analogia a la qual paga la pena de seguir-li la pista. Ací, com queda clar amb l'exemple de l'escola, ens trobem al davant d'una «religió» que no pot separar-se de l'Estat: és el mateix credo de l'Estat, crucial per a la seva reproducció i la seva estabilitat futura. La religió civil consisteix en tot el conjunt de doctrines polítiques, narracions històriques, figures exemplars, celebracions i rituals commemoratius mitjançant els quals l'Estat s'inculca en les ments dels seus membres, en particular en les dels més joves o de més recent incorporació. Com és possible que per a cada Estat hi hagi més d'un d'aquests conjunts o plans? Amb tota seguretat, les religions civils solament poden tolerar-se entre si en la comunitat internacional, però no dintre d'un únic règim.

De fet la religió civil contribueix amb freqüència a la intolerància en la comunitat internacional, atès que estimula un orgull de poca volada en relació amb la vida que hom viu en aquesta banda de la frontera, i alimenta l'ansietat i la sospita sobre la vida que hom porta a l'altra banda. Per contra, els efectes locals en poden ser benignes degut al fet que ofereix a cada un (dels d'aquesta banda) una identitat comuna i així aconsegueix que les posteriors diferenciacions siguin menys preocupants (Walzer, 1997, p. 88-89).

La caracterització walzeriana d'aquesta religió civil em sembla essencialment correcta, tot i que no comparteixo en absolut la seva apreciació sobre les qualitats benignes de semblant ideologia. Afirmar, com ell fa, que la religió civil de l'Estat pot suposar un entrebanc de cara a les relacions internacionals (exterior) i alhora un avantatge per a la convivència nacional (interior) constitueix una mostra de *double moral* difícilment acceptable. Tal *ambivalència*, però, sembla ser característica de la major part dels autors que s'ocupen de l'assumpte. Realment, fa tota la impressió que ens movem en un terreny on hom sacrifica tot sovint l'ètica de les convencions a una pretesa ètica de la responsabilitat —per dir-ho en termes de Max Weber. No cal dir que, de retop, aquells que en surten perjudicats són sempre els mateixos —això és, els drets dels membres de les comunitats minoritàries. Per con-

tra, sostinc que un Estat *no* pot predicar de si mateix la condició de liberal mentre no es desnacionalitzi (Ruiz Soroa, 2006), és a dir, mentre no renunciï explícitament a la producció de ciutadans iguals, autònoms i lliures d'acord amb els paràmetres culturals exclusius de la nació dominant. Entretant, l'Estat és, en realitat, tan sols un aparell polític posat exclusivament *al servei* de la societat de cultura majoritària i suposa un obstacle important per a la igualtat, l'autonomia i la llibertat dels ciutadans adscrits a d'altres cultures societàries. Òbviament, la renúncia a la religió civil de l'Estat, pel fet mateix de produir-se, no desembocarà de manera automàtica en la igualació de les cultures societàries que hi conviuen. En aquest sentit, una política de *laissez faire, laissez passer*, que no tingués en compte les desigualtats de la situació de partida, podria resultar catastròfica per a la supervivència de les cultures minoritàries. El fet de deixar la resolució del problema en mans de la *lliure competència*, tal com s'ha postulat en algunes ocasions, només agreujaria les situacions de desigualtat —lingüística, social o econòmica, tant se val—, ja que la lliure competència constitueix, per definició, un instrument imperfecte, que *incentiva* les posicions *inicials*. La voga, molt corrent entre alguns autors, de comparar la competència sociolingüística amb la lliure competència de les empreses en el mercat es basa, al meu entendre, en un coneixement molt precari de la manera com funciona aquest darrer. En realitat, el principi de la «lliure» competència cal veure'l més aviat com una idea platònica, que en el món sublunar mai no es realitza, si no és per aproximació. D'altra banda, es tracta d'una idea subjecta a greus inconseqüències, com la que deriva del que l'economista Luis de Sebastián (1999) anomena *paradoxa de la competitivitat*, segons la qual la competitivitat d'una empresa particular resulta inversament proporcional a la competència existent dins el mercat en què opera. Fóra bo, doncs, de recordar una cosa que tots els economistes saben, però que molts sociolingüistes s'entesten encara a ignorar: la lliure competència és un joc *regulat*, sotmès a una llarga sèrie de normes —com les lleis antitrust, per exemple— destinades a preservar la *continuitat indefinida* del joc. En absència de tals lleis, la lliure competència deixa pas al campí qui pugui —és a dir, a una situació molt semblant al conegut joc del *Monopoly*, que, com tothom sap, només pot tenir com a final el predomini abassegador d'un dels participants.

Traslladades al terreny que ens ocupa, les remarques anteriors suposen que els membres de les minories nacionals sotmeses a situacions de desavantatge haurien de tenir dret a gaudir, durant tant de temps com calgui, de mesures de discriminació positiva *proporcionals* als danys infligits a les seves formes de vida per les polítiques estatals basades en patrons exclusivistes de ciutadania. Ara bé: tard o d'hora, una vegada aconseguit l'objectiu d'igualar les oportunitats dels ciutadans per viure d'acord amb les pròpies pautes culturals, l'Estat hauria de declarar-se *neutral* en matèria cultural i lingüística i, a partir d'aleshores, la seva funció en aquests terrenys consistiria en el *control* del *marc de joc* que les comunitats lin-

güístiques s'hagin lliurement atorgat, evitant els abusos i les situacions de monopoli que puguin conduir a l'opressió d'una comunitat lingüística a conseqüència de l'extralimitació per part dels membres d'una altra en l'exercici dels seus drets. En aplicació dels principis liberals, un marc com el que venim postulant en aquestes pàgines no preveu el manteniment de les proteccions externes de caràcter territorial per als membres de les comunitats lingüístiques minoritàries més enllà del temps estrictament necessari. Aconseguida l'equiparació entre les diferents cultures societàries, aquestes proteccions hauran de desaparèixer i deixar pas a una igualtat de tracte per a tots els ciutadans, independentment de la seva adscripció cultural i lingüística. Arribat el moment, doncs, els membres de les diferents comunitats lingüístiques constitutives de l'Estat hauran d'abandonar el somni del *monolingüisme territorial*. I és preferible que ho facin aviat, en la mesura en què això voldrà dir que han après a canalitzar les seves demandes a través dels mecanismes previstos per les democràcies de cara a l'establiment de *marcs de concertació* similars als que vénen funcionant des de fa temps en d'altres àmbits, com ara el polític, el laboral o el religiós. En paral·lel a l'existència d'aquests àmbits, caldria implementar-hi la creació d'un àmbit específic de *concertació lingüística*, en el qual els delegats de les comunitats lingüístiques —no necessàriament representades de manera proporcional— poguessin establir i revisar periòdicament les fórmules polítiques més adients, no sols per a la protecció de les pràctiques comunicatives dels seus membres, sinó també per a la preservació del marc global de convivència idiomàtica a nivell estatal. Una de les funcions d'aquest òrgan de representació sociolingüística consistiria, per exemple, en l'avaluació dels costos de les polítiques projectades i la seva distribució en funció de criteris consensuats i de les prioritats de cada sector.

El marc de convivència que estic tractant d'esbossar de manera sumària es troba a cavall entre els principis, sovint contradictoris, del *liberalisme del benestar* i del *llibertarisme* (Thompson, 1998).⁶² Del primer, n'accepta la tesi que la justícia requereix igualtat, però sosté que aquesta no pot ser producte d'una (re)distribució dels béns sustentada en principis d'equitat exclusivament abstractes, sinó que ha de construir-se amb el concurs, tan *directe* com sigui possible, dels sectors implicats en l'operació, per tal que aquests hi defineixin el bé comú mitjançant la conjunció de les seves necessitats i els seus interessos. S'acompleix així un dels principis bàsics de la veritable democràcia, això és, la necessitat d'actualitzar de forma permanent el contracte social, atès que la noció mateixa de *bé comú* s'hi origina a partir no de cap *dirigisme*, sinó de l'impuls de la pròpia base de la societat. La proposta, com potser ja haureu intuït, s'inspira en les idees llibertàries de

62. Per a l'obtenció d'una major perspectiva sobre l'assumpte, cf. també les aportacions d'Emmanuel (1991), Sandel (1998) i Walzer (1999b).

Proudhon (*Du principe fédératif*, 1862) i el federalisme de Francesc Pi i Margall (*Las nacionalidades*, 1877) —que tanta importància va assolir a Espanya durant la Primera República—, fundats en la lliure associació dels productors amb finalitats d'assistència mútua i solidaritat, que engendraria el principi federatiu. En el cas que ens ocupa, lògicament, el paper dels productors capdavaners del procés haurà de ser assumit pels *parlants responsables*,⁶³ pioners en el camí cap a una assistència idiomàtica mútua que permeti la promoció sociolingüística de la seva comunitat, sense minva dels llaços que poden eventualment unir-la amb qualssevol altres. Com és lògic, aquesta proposta no tindria gaire sentit si no anés acompanyada de la transformació interna de les comunitats lingüístiques mateixes, que haurien d'esdevenir progressivament *grups d'adscripció* conscient i voluntària, d'acord amb el model dels partits, els sindicats o els grups de pressió. En aquest sentit, la manca d'estructuració d'una comunitat lingüística, lluny de constituir un avantatge, pot suposar a la llarga un increment del seu risc d'extinció, ja que la indiferència de la població cap a la pròpia llengua difícilment pot ser palliada per la lleialtat entusiasta de col·les d'escriptors, filòlegs o acadèmics sense un suport real al darrere, sempre proclius a l'adopció de polítiques lingüístiques favorables als seus interessos particulars, més que no als generals del segment de la ciutadania que diuen representar. Per contra, una comunitat lingüística sòlidament estructurada seria aquella que comptés amb una alta participació dels seus membres en les activitats d'(*auto*)promoció idiomàtica, a través de l'associacionisme voluntari. Òbviament, aquest no té perquè restringir-se als grups nacionals que integren l'Estat, sinó que caldria fomentar-lo també entre els col·lectius procedents de la immigració. D'aquesta manera s'aconseguiria un doble objectiu: 1) facilitar-los mecanismes de participació (= integració) en la societat d'acollida i 2) donar-los l'oportunitat de configurar les estratègies lingüístiques adreçades a decidir si volen (i en quina mesura) mantenir el propi idioma, i en quina(es) llengua(es) prefereixen integrar-se idiomàticament al país d'acollida.

63. Amb aquesta expressió no sols dissenyem els usuaris lleials d'una llengua, sinó la categoria, més restringida encara, representada per aquells que, amb les seves pràctiques i discursos, contribueixen al *perfeccionament* de la llengua com a instrument de comunicació social d'una comunitat. Potser sigui pertinent recordar sobre aquest assumpte l'analogia establerta per Comte al capítol quart del segon volum del *Système de politique positive* (1852), dedicat a la «Théorie positive du langage humain», entre el llenguatge i la propietat, en tant que principals sistemes d'acumulació de béns espirituals i materials, respectivament. Ara bé: mentre la propietat acostuma a restar en mans individuals, el llenguatge institueix una modalitat de possessió simultània, d'acord amb la qual tots els usuaris concorren en certa mesura a la seva conservació. Això no impedeix, però, que s'hi pugui establir una neta distinció entre aquells que amb el propi treball contribueixen a la seva transformació i a l'acreixement del capital lingüístic (cf. Rossi-Landi, 1968) —és a dir, els parlants responsables— i aquells altres que en fan un ús merament «paràsit», consistent a «jouir sans produire» i sobretot «à dissimuler l'absence de conceptions propres» (Comte, 1852, p. 254-255).

Amb l'adopció d'aquests plantejaments, doncs, abandonem l'esfera dels conflictes de caire nacionalista i ens situem en una altra de ben distinta: la de *la lluita per la igualtat dels drets civils en el terreny idiomàtic*. Al seu torn, aquesta transformació implicarà també un canvi important en la manera de concebre les glotopolítiques, que deixaran de tenir com a meta la creació de llengües nacionals, emparades sota el criteri de la fallàcia de la localització simple, i seran reemplaçades per tota una sèrie d'activitats de *dinamització interna*, democràticament decidides per les pròpies comunitats lingüístiques. *Mutatis mutandis*, els meus punt de vista sobre aquest respecte vindrien a coincidir amb els formulats per Calaforra i Ferrando (2000):

En principi, podem afirmar que una política lingüística liberal és, per definició no essencialista. Fins i tot es podria dir que no té com a objectiu la creació d'una llengua nacional —almenys no en el sentit clàssic del sintagma. Una política lingüística d'aquest tipus, al nostre parer, es dedicaria a garantir la possibilitat de viure en una llengua determinada, a través d'una estructura jurídica que comença en la despenalització i s'atura en la igualtat funcional dels grups lingüístics [...]. D'una banda, doncs, hi hauria la preservació, revitalització i renovació de la comunitat lingüística minoritzada: aquest seria l'aspecte de *language planning*. Pel que fa a la comunitat de llengua dominant, la política lingüística liberal no podria ser coactiva —o hauria de ser-ho de manera compartida: l'obligació de conèixer l'espanyol, per al nostre cas, només pot justificar-se *des d'una obligació correlativa de conèixer el català*. L'extensió de l'ús de la llengua minoritzada només hauria de fer-se, segons aquests pressupòsits, de manera no regulativa, a partir del màrketing sociolingüístic i de la persuasió. Seria, doncs, objecte de la *dinamització o promoció lingüística*.

La qüestió, però, no acaba aquí.⁶⁴ Com és de lògica, la reubicació de les opcions lingüístiques de la ciutadania en un marc *micropolític* situarà en un primer pla la problemàtica suscitada per l'*accés* als mitjans de comunicació —en tant que vertebradors de l'opinió pública a través de la difusió de continguts informatius, publicitaris i lúdics vehiculats en determinades llengües— i, al capdavant, exigirà també una profunda *correcció* de les desigualtats politicosocials subjacents a la major part de les situacions de contacte lingüístic. Tal com ho veig, el gran repte que tenen plantejat els estats democràtics en matèria de política lingüística consisteix a cercar la manera de canalitzar les ofertes i les demandes procedents de la ciutadania diferenciada, en paral·lel al tipus de gestió que ja funciona en d'altres àmbits (polítics, laborals, confessionals, de gènere, etc.) de la vida social que disposen d'uns mecanismes de representació prou consolidats. En bona mesura,

64. Per a les dimensions essencials que ha de tenir en compte una política lingüística, cf. McRae (1994).

aquest *desideratum* exigeix una transformació prèvia de la cultura sociolingüística imperant. Fa algunes dècades, en un estudi que ha esdevingut clàssic, els politòlegs Gabriel A. Almond i Sidney Verba (1963, p. 34-36) distingien tres *tipus* purs de cultura política:

1) *Parroquial*: caracteritzada per l'absència de rols polítics especialitzats i per la *manca de confiança* en la capacitat del sistema per donar resposta a les demandes de la ciutadania. Aquest tipus cultural ha estat observat, per exemple, en l'antic Imperi Otomà o en les societats tribals africanes.

2) *De súbdit*: definida per l'alta freqüència de les orientacions dels ciutadans envers el sistema polític globalment considerat, així com pel seu gran interès envers les prestacions que aquest els pugui aportar, orientacions que contrasten amb una *nulla tendència a la participació activa*. Ens trobem, doncs, al davant d'una pura *orientació subjectiva* —de caràcter afectiu i normatiu abans que cognitiu—, pròpia sobretot de societats on no existeix una estructura política ben diferenciada. Les societats llatines n'han constituït tradicionalment un bon exemple.

3) *Participativa*: es diu d'aquella en què els membres de la societat es troben *explícitament orientats* envers el sistema polític com un tot, i molt particularment envers les seves estructures i processos. Es tracta d'una orientació política completa, en el sentit que els ciutadans són *conscients* tant de les prestacions que el sistema polític és capaç d'aportar-los com de la necessitat de participar-hi, per tal que pugui funcionar sense problemes. El millor exponent d'aquest tipus de cultura política serien, sens dubte, les societats anglosaxones (Gran Bretanya, Estats Units, Canadà, Austràlia, etc.).

Com veiem, l'(auto)gestió democràtica dels contenciosos lingüístics propagada en aquestes pàgines pressuposa —i no és poc demanar!— la consecució per part de la ciutadania d'una *cultura sociolingüística participativa*, en absència de la qual qualsevol temptativa de resoldre'ls resultarà viciada per principi, a causa de la inexistència dels procediments adequats de representació i de decisió. De retop, la constatació anterior ens obliga també a reconèixer la inexistència actual de les condicions mínimes susceptibles de permetre una resolució per procediments liberals de gran part dels contenciosos lingüístics existents arreu del món. La nostra proposta, en conseqüència, hauria d'entendre's com una aposta contra rellotge en favor de la vertebració sociolingüística de les comunitats lingüístiques, adreçada a l'adquisició d'un major grau d'(auto)consciència. L'aposta té molt a veure amb l'increment de la *lleialtat lingüística* en un marc democràtic, sempre i quan aquest concepte deixi de ser entès en el sentit massa exclusivament defensiu i vinculat a l'ideari nacionalista amb què el va formular Uriel Weinreich (1953, p. 221-227) i admeti també una dimensió *prospectiva i cosmopolita*. No es tracta pas de predicar, com vénen fent des de fa temps els nacionalistes de tota mena, la legitimitat exclusiva de la comunitat de llengua per damunt de qualsevol altre tipus

de comunitat, sinó d'articular els mecanismes més escaients per a la consecució d'un *cosmopolitisme sostenible* (Innerarity, 2005),⁶⁵ és a dir, per tal que els individus puguin esdevenir ciutadans *sense* haver d'abandonar *definitivament* la pròpia llengua i que l'obertura al món de les comunitats lingüístiques minoritàries no n'impliqui automàticament la dissolució. Tal com argumenta l'escriptor antillà Édouard Glissant, aquesta opció recolza en la reivindicació del multilingüisme, però no entès merament com la coexistència i l'aprenentatge de diverses llengües, sinó com «la presència de les llengües del món en la pràctica de la llengua pròpia» (Glissant, 1996, p. 43). I això passa per actuar sobre la llengua d'acord amb una estratègia peculiar, que el mateix Glissant caracteritza en els termes següents:

desviant-la i derrocant-la no mitjançant síntesis, sinó mitjançant obertures lingüístiques que em permetin nuar relacions entre les diverses llengües que avui es parlen sobre la faç de la terra —relacions de dominació, de connivència, d'absorció, d'opressió, d'erosió, de tangència, etc.—, com a element d'un drama grandios, d'una tragèdia gegantina de la qual la meua pròpia llengua no es troba sana ni estàlvia. Conseqüentment, no puc escriure [llegiu-hi també *parlar*] la meua llengua de manera monolingüe, l'escriu com a espectador d'aquesta tragèdia, d'aquest drama. No hi ha salvació per a cap llengua de les que es parlen al món, si hom deixa que en morin la resta. En la relació d'accents dramàtics que es dona avui entre les llengües, així com no puc escriure com si fos monolingüe, tampoc no puc defensar la meua llengua de forma monolingüe. He de defensar-la tenint present que no és l'única amenaçada (Glissant, 1996, p. 42).

Com ja he avançat, en l'esfera cívica aquesta defensa s'hauria de traduir en una recerca dels *punts d'inserció* de la ciutadania lingüísticament diferenciada amb les múltiples tendències (polítiques, religioses, econòmiques, etc.) que travessen les societats, a fi de transformar-la en un més dels *cleavages* que ha de gestionar qualsevol règim democràtic. Tradicionalment, aquesta mena de propostes han comparegut associades amb concepcions de la política que perseguien l'assoliment del *consens* com a condició essencial per a la supervivència de les societats plurals. L'experiència ha demostrat, però, que la cristallització d'un consens no resulta indispensable en tots els casos, atès que una societat dividida pot salvarguardar el seu equilibri democràtic sempre i quan les diverses línies divisòries no siguin acumulatives i els principals partits estiguin implantats en la totalitat dels sectors socials rellevants. Més encara: en absència d'aquest *equilibri*, l'establiment de sistemes democràtics estables resultaria també possible en societats amb línies

65. La necessitat cada vegada més urgent de caminar cap a un model ecolingüístic sostenible va ser posada en relleu ja fa anys per Celso Álvarez Cáccamo (1994) en un interessant article. Entre nosaltres, s'hi ha referit també Albert Bastardas (2005), en una obra que, a causa de la seva recent aparició, no he pogut tenir en compte per a la redacció d'aquest llibre.

divisòries acumulatives, a condició que les respectives elits polítiques vulguin preservar la *unitat del sistema*, puguin garantir l'acceptació d'una *cultura del pacte* per part dels seus seguidors i siguin capaces de crear *mecanismes de coexistència* entre els diferents grups en litigi. Si es donen tals condicions, ens trobarem enfront del que Arend Lijphart (1977) anomena *democràcies consociatives*, definides pel fet de produir-se en societats segmentades a nivell global, la capa dirigent de les quals, en canvi, es caracteritza per defugir el recurs al mer principi majoritari, reemplaçant-lo per l'aspiració a la unanimitat o a la consecució d'àmplies majories, capaces d'avaluar l'estabilitat del sistema per damunt dels enfrontaments partidistes (Botella i Colomé, 1987, p. 486-489; Bañeres, 1992, p. 29). Ara bé: en contrast amb la insistència en el paper estabilitzador de les elits, pròpia de les teories anteriors, el model sociolingüístic consociatiu que tracto d'esbossar postula la necessitat de confiar a la ciutadania el dret a la intervenció directa en la presa de decisions públiques. Hauríem de desterrar, doncs, els vestigis de racionalisme oligàrquic que encara impregnen l'àmbit de la filosofia política (Aracil, 1983e), que en massa ocasions invoca la incapacitat d'una ciutadania sotmesa a constant manipulació pels *mass media* —controlats, paradoxalment, per les mateixes capes dirigents— com a excusa per tal d'impedir-ne el dret quotidià a la participació. Com molt encertadament assenyala Antonio Escobedo (1999, p. 306-307), en una obra tan interessant com polèmica,

Por una parte, son más necesarios que nunca verdaderos políticos o estadistas, personas capaces de conciliar lo general con lo particular, y convertir lo meramente posible en realidad. Por otra parte, la política profesional funciona como un filtro que expulsa a cualquier disconforme con su inmovilismo. Quien mejor conoce la compleja trama operante es el profesional de la política, pero su profesión le impide resolver con ecuanimidad en ese preciso horizonte. Es imprescindible que haya ideas cambiantes, iniciativas de toda índole, si bien su producción *ad curriculum* o subvencionada lleva a formas agravadas de inmovilismo. Finalmente, el sistema sostenible se basa en una interacción supervisora —rendir cuentas el gobierno al ciudadano, y rendir cuentas el ciudadano al gobierno—, cosa ilusoria mientras el electorado no constituya una ciudadanía más activa.

Se diría que estamos otra vez como a principios de siglo [del xx], en democracias desmoralizadas o en países que rumían remedios totalitarios para su catástrofe. Pero el cuadro es distinto. Tras consolidarse la práctica del sufragio universal, el fundamento para mantener sistemas de participación exclusivamente indirecta —vastas extensiones territoriales y altos niveles demográficos— es recortado por algo tan prosaico como la digitalización, que hace converger procesos informáticos y comunicaciones, sembrando el futuro de una consola telemática (que integra televisor con ordenador y teléfono) cada vez más manejable y potente. A la misantropía esto le sugiere que las máquinas se han rebelado contra nosotros, que empobrecen un «tiempo *necro*» donde cier-

to Gran Hermano de nueva factura convertirá la interactividad en «interpasividad», pues «nuestro quehacer se reduce a pulsar botones de un teclado». Pero este criterio tampoco es una primicia histórica, pues en otro tiempo algunos astrónomos se negaron a mirar siquiera por un artefacto como el telescopio, que ponía en aprietos al criterio geocéntrico.

Deixant de banda els problemes —cap d'irresoluble, però— que encara presenten les noves tecnologies a l'hora d'articular de manera fiable la intervenció dels ciutadans en el dia a dia dels assumptes públics, no se m'oculta tampoc que la cristallització d'un Estat neutral, amb un alt nivell de participació directa, com el que postulo en el present assaig, pot incloure nombrosos inconvenients relacionats amb els (precaris) fonaments sobre els quals recolzaria la cohesió i l'estabilitat social. La qüestió és, sens dubte, enormement incerta, i ni tan sols aquells autors que treballen amb una hipòtesi de ciutadania multicultural més simple que la nostra, com ara Will Kymlicka (1995, p. 239-263), semblen haver-la resolt en absolut. Ens trobem, doncs, al davant d'una problemàtica que ha de restar oberta. La cohabitació de diversos grups ètnics i culturals en el marc d'un Estat inspirat en els principis d'un liberalisme llibertari, amb la consegüent simultaneïtat d'imatges enfrontades de la vida i la societat, unida a la promiscuïtat lingüística i cultural, podria constituir una invitació permanent a la disgregació i el secessionisme —si no fos perquè aquest darrer no suposaria tampoc cap alternativa. En el pitjor dels casos, tot plegat podria desembocar en una batalla campal de tots contra tots com la que suscitava els temors de Thomas Hobbes cap al segle XVII i que, en anys recents, ha tornat a cobrar actualitat gràcies a les reflexions de Hans Magnus Enzensberger (1993) i a les revoltes als barris marginals de les ciutats franceses durant la tardor de 2005. El risc existeix, i no tenim per què ocultar-lo... Però tampoc podem perdre de vista la possibilitat contrària, és a dir, que la democràcia multicultural acabi desembocant en un *marc de tolerància* envers les diferències, derivat de l'adquisició d'hàbits de negociació i cooperació sorgits de la defensa d'interessos particulars, per bé que susceptibles de donar pas, tard o d'hora, a una preocupació pel benestar general de la societat. Com assenyala Michael Walzer,

això ja ha ocorregut en d'altres moments, quan s'han produït conflictes ètnics i de classe. Quan els grups es consoliden, el centre sosté la perifèria i la transforma en un cos polític. Els militants sindicals, per exemple, comencen participant en els piquets i els comitès de vaga i acaben participant en la direcció de les escoles i en l'Ajuntament. El mateix passa amb els activistes religiosos o ètnics, que comencen per defensar els interessos de la seva pròpia comunitat i acaben formant coalicions polítiques que lluiten per unes candidatures «equilibrades» i que parlen (almenys) del bé comú. La cohesió del grup enforteix els seus membres; l'ambició i la mobilitat dels seus components més decidits obre el grup i el liberalitza (Walzer, 1997, p. 120).

Evidentment, aquestes propostes no resulten de fàcil realització, però parlant amb tota honestat he de dir que, ara com ara, no veig cap camí millor ni, sobretot, més just per contribuir a la construcció d'uns marcs polítics en què el sentiment de lleialtat lingüística i de pertinença cultural esdevingui compatible amb el respecte a d'altres opcions diferents i hi pugui coexistir amb un sentiment superior de *patriotisme constitucional* (Habermas, 1989),⁶⁶ adreçat al marc polític global que garanteix l'existència d'una forma de vida basada en la combinació de la democràcia representativa i la democràcia directa amb la ciutadania diferenciada.

3.6. COLOFÓ

Cal remarcar que les figuracions idiomàtiques esbossades en aquest paper, al contrari del que acostuma a ser usual en el terreny del *language planning*, no consisteixen tant en un grapat de receptes, susceptibles de ser aplicades a tort i a dret, com en la definició d'uns models de joc complex, amb una multiplicitat de resultats possibles, obtinguts a partir de les estratègies adoptades pels grups lingüístics en presència. Si a tot això hi afegim l'existència d'una correlació indefugible entre la necessitat d'una gestió democràtica de les relacions lingüístiques intraestatals i la consecució d'un ordre lingüístic internacional obert i participatiu, aleshores ens trobarem en condicions de copsar tota la coherència del projecte. Un projecte, val a dir, incompatible amb el «despotisme il·lustrat» encarnat pels planificadors i els filantrops, però susceptible d'esdevenir real en la mesura en què les comunitats lingüístiques deixin de ser merament grups amorfs de parlants i es transformin en grups de ciutadans conscients de la seva existència i el seu dret a *participar* en condicions d'igualtat i justícia en la vida social.

Al meu entendre, la principal lliçó que podem extreure de les reflexions anteriors té a veure, precisament, amb l'enorme distància que separa la complexitat, característica de les situacions democràtiques, de la desimbricació i l'empobriment generats per l'autoritarisme. Una distància, val a dir, que ens hauríem de negar a recórrer sota cap excusa, ni que sigui la d'una noció mal entesa d'utopia. L'edificació d'un ordre lingüístic mundial més equitatiu i solidari no passa en cap cas, doncs, pel sacrifici de la diversitat lingüística al Leviatan d'una interlingua planetària, sinó per la preservació de la compatibilitat entre la comunicació generalitzada i la riquesa de l'ecosistema lingüístic global. Un model possible a pren-

66. Tal com ho entenc, aquesta fórmula hauria de constituir només un primer pas en el camí cap a la cristallització d'alguna mena de *ciutadania supraestatal* europea, o fins i tot de dimensions més abastadores (Walzer, 1999a). En tot cas, el lector farà bé de no confondre en cap moment l'autèntic sentit del terme *patriotisme constitucional* amb les distorsions de què ha estat objecte a mans dels ideòlegs de la dreta espanyola del PP, que el manipulen per dotar de legitimitat democràtica les seves propostes neofeixistes (cf. Monedero, 2002).

dre en compte, en aquest sentit, podria ser el del *patró or*, tal com funcionava en el sistema monetari del segle XIX. E. V. Morgan el descriu en els termes següents:

L'or era el patró de valor comú tant en els sistemes monetaris nacionals com internacionals. Com a mitjà de pagament interior, l'or circulava al costat de monedes d'altres metalls, bitllets i dipòsits bancaris, variant enormement d'un país a un altre la seva importància relativa. Pel que fa als pagaments internacionals, l'or era el mitjà últim de liquidació d'aquells saldos que no podien ajustar-se d'altra manera (Morgan, 1969, p. 247).

Sigui com sigui, caldrà moltíssima intel·ligència i més sensibilitat, imaginació i voluntat de concòrdia per construir un món on la consolidació de la interlingua no exclogui la rica trama de relacions sociolingüístiques ja existents. Parafrasejant el que deia Ivan Illich al seu llibre *Tools for conviviality* (1973), es tractaria de bastir una *societat lingüísticament convivencial*, ideada amb la finalitat de permetre a tots els seus membres *la més àmplia* autonomia, mitjançant l'ús d'instruments verbals *no controlats* per altri ni pel seu valor d'ús. Els *instruments de convivència* poden ser definits com aquells que «em deixen la major amplària i el major poder per modificar el món en la mesura de les meves intencions. La ferramenta industrial em nega aquest poder; més encara, a través seu és un altre qui determina la meva demanda, redueix el meu marge de control i regeix el meu propi sentit» (Illich, 1973, p. 41-42). Traduït al terreny de la sociolingüística, això equival a considerar les llengües com a instruments del *dir*, el poder dels quals deriva fonamentalment de la seva condició de vehicles d'informació —circumstància que no implica, d'altra banda, refusar-ne el valor identitari, ja que la identitat constitueix un tipus específic d'informació. Desemboquem d'aquesta manera en el nivell, poc elaborat encara, dels *jocs infinits*, és a dir, d'aquells en què almenys una de les parts posseeix un conjunt infinit d'estratègies (Ventzel, 1994, p. 84). I és que, a diferència dels jocs finits, en aquesta mena de joc, els jugadors hi participen de forma voluntària i són ells mateixos els que s'encarreguen de crear els seus propis ritmes, sense trobar-se subjectes a cap limitació externa, atès que es tracta de jocs de definició *interna*, una de les característiques definitòries dels quals consisteix, precisament, a jugar *amb* els límits mateixos. La seva finalitat, com assenyalava el teòleg James P. Carse (1986, p. 9-41), *no* és guanyar, sinó *continuar jugant*, perquè qualsevol altre propòsit equivaldria a jugar a perdre.

A tall de cloenda, no crec que sigui ociós recordar ací unes paraules del mateix autor que citàvem al començament del llibre: l'austriac d'origen jueu Stefan Zweig que, cap a 1930, en una època en què les ferides de la Gran Guerra no havien cicatritzat del tot i Europa ja es precipitava un altre cop en braços d'una nova barbàrie, encara més terrible que l'anterior, escrivia:

Progressivament els pobles esdevenien amics. Cadascun aprenia de l'altre. Intercanviaven la seva ciència, els seus valors, els seus metalls, i a poc a poc van descobrir que la diversitat de llengües no havia de ser motiu d'estranyament i que les fronteres no eren abismes entre els pobles. Els seus savis van reconèixer que la ciència d'un poble sol, per gran que fos no podria abastar la infinitud. Aviat els il·lustrats es van adonar també que l'intercanvi de coneixements fomentava més ràpidament el progrés comú. Els poetes van traduir les paraules dels germans a les paraules pròpies, i la música, l'única que es trobava lliure de l'angosta cotilla del llenguatge, va penetrar per igual tots els sentiments. Els homes es van estimar més la vida perquè van comprendre que era possible una unitat més enllà del llenguatge, i fins i tot van donar les gràcies a Déu pel que Ell els havia enviat com a càstig (Zweig, 1930, p. 236).

4. Coda 1a. Reflexions preliminars per a una política lingüística alternativa al País Valencià

No hi ha res tan difícil com dir què és una altra cosa.

LLUÍS V. ARACIL

4.1. LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA A L'ESTAT ESPANYOL ACTUAL: UN ESCÀNDOL DEMOCRÀTIC?

Entenc que la raó d'haver estat convidat a realitzar aquesta dissertació no obeeix tant al fet que se'm pugui considerar un expert en política lingüística, cosa que no sóc —diré més, desconfio per principi de tota mena d'experts—, com al detall purament anecdòtic que entre els organitzadors de la present jornada hi ha algunes persones coneixedores de les meves reflexions, en gran part inèdites, al voltant de la problemàtica generada per les temptatives de normalització del català al País Valencià, i han considerat que potser podria ser interessant donar-les a conèixer avui ací, en la mesura en què s'aparten del sentit comú imperant.

D'entrada, tenint en compte que la problemàtica del País Valencià resulta indissociable del context més ampli de l'Estat, m'agradaria analitzar les característiques del model lingüístic actualment imperant al context espanyol, a la llum de les grans opcions clàssiques que presideixen les polítiques idiomàtiques de les nacions democràtiques multilingües. Segons el professor Rafael L. Ninyoles (1975, 1976, 1977 i 1994) —màxima autoritat en el nostre àmbit sobre aquests temes—, hi trobem, bàsicament, dos principis, un de personal i un altre de territorial. El *principi personal* resulta especialment adequat en aquelles situacions caracteritzades per una forta dispersió de les comunitats lingüístiques i per la seva igualtat real. Aleshores, l'Estat ofereix als ciutadans tots els serveis en les seves respectives llengües arreu del territori. El *principi territorial*, per contra, acostuma a predominar en aquelles situacions en què es produeixen desequilibris entre els grups lingüístics i aquests es troben concentrats en determinades zones. Lògicament, semblant distribució facilita l'adopció de polítiques de protecció de les llengües desfavorides dins el seu propi espai social, garantint-ne l'ús públic exclusiu. Quant al model de l'actual Estat de les autonomies, sancionat per la Constitució

espanyola de 1978, representa una opció enormement *desequilibrada* en favor del castellà, que al seu domini es regeix per un principi de tipus territorial, mentre que les comunitats autònomes on es parlen altres llengües es veuen forçades a adoptar el principi personal, per tal de garantir la plenitud de drets de la població resident castellanoparlant, així com la seva no-assimilació forçosa. El resultat previsible de tot plegat ha estat la consagració de desigualtats escandaloses entre els ciutadans segons la seva filiació lingüística, atorgant als uns una plenitud de drets que contrasta amb la deslleialtat i la mesquinesa amb què els altres idiomes són tractats pels poders polítics d'un Estat que no els reconeix com a propis, sinó, a tot estirar, com una molèstia que hom tolera a contracor. Si a tot això s'afegeix la circumstància que aquest marc legal fou aprovat durant un període de democràcia vigilada, just després d'una llarguíssima dictadura caracteritzada per la brutal persecució de totes les llengües minoritàries d'Espanya, copsarem de manera cabal la magnitud de les desigualtats lingüístiques perpetuades dins un text constitucional que ni tan sols es pren la molèstia de reconèixer explícitament cap altre idioma a més del castellà. L'actual *statu quo*, doncs, lluny de constituir —com tan sovint es pretén— cap exemple de gestió democràtica del multilingüisme, representa només un subterfugi destinat a encobrir la peculiar versió espanyola de la llei de l'embut en matèria de política lingüística. En d'altres mots: ens trobem simplement davant la prossecució per d'altres mitjans de les polítiques minoritzadores practicades, amb pitjor o millor fortuna, des de fa tres segles (Ferrer i Gironès, 1985).

Encara que no sigui l'objecte primordial de la meua intervenció, assenyalaré que la transformació de l'actual estat de coses resulta imprescindible per tal de passar d'una política marcada pel binomi repressió/alliberament a una gestió responsable i igualitària del multilingüisme. Al meu entendre, aquesta transformació hauria de produir-se en diverses direccions. Per començar, la decència democràtica més elemental exigeix l'abandó del model monolíticament unilingüe imperant als òrgans representatius dels tres poders de l'Estat, començant per les dues cambres legislatives. Al mateix temps, s'hauria de tenir en compte també la possibilitat d'estendre el model personal a la capital, de manera que Madrid esdevingui una ciutat lingüísticament oberta on les minories no castellanoparlants que hi resideixen per motius d'activitat política (o d'un altre tipus) puguin disposar d'una sèrie de serveis —educatius i administratius, fonamentalment— en la pròpia llengua, mantinguts pel Govern de la nació i no per la Generalitat de Catalunya, tal com ve ocorrent en part des de l'any 1993 amb la minoria catalanoparlant (Bona-da, 1993). En un altre ordre de coses, caldria corregir també les desigualtats en la càrrega horària que sofreixen els alumnes de les comunitats bilingües a causa de les hores lectives dedicades a l'aprenentatge del català, el galleg o l'euscar, pel procediment d'introduir al sistema escolar de la resta d'Espanya l'ensenyament d'al-

guna d'aquestes llengües (Ninyoles, 1994, p. 150).⁶⁷ L'opció sobre quina llengua hauria de ser aquesta podria correspondre, en el seu cas, a les autoritats autonòmiques o municipals, que decidirien en funció de les prioritats socioeconòmiques de cada zona.

No ignoro que, en un primer moment, l'anterior proposta pot semblar desgavellada o utòpica. Encara així, crec que si hom l'examina sense prejudicis no tardarà a coincidir amb mi en el seu caràcter perfectament raonable i realista. En principi, contribuiria a equiparar els drets i els deures dels ciutadans dels territoris monolingües castellanoparlants amb els dels territoris bilingües, en el sentit que tots aprendrien alguna altra llengua estatal a més del castellà. Convé insistir, però, en el fet que, més enllà dels motius intrínsecament igualitaris, el principal argument legitimador d'aquesta reforma obeiria a la necessitat de millorar les possibilitats laborals i d'integració social de la població castellanoparlant, atès el sentit dels fluxos migratoris que es produeixen des de fa segles a l'interior de l'Estat. I és que convindria no oblidar que els territoris bilingües, tret de Galícia, han estat i són receptors d'importants contingents d'immigrants castellanoparlants —i, més modernament, també de turistes—, als quals l'aprenentatge escolar de la llengua del lloc de destí no els faria cap mal, sinó tot al contrari, ja que es podrien incorporar amb molta més facilitat a la vida quotidiana o als llocs de treball on s'exigeix el requisit lingüístic. A la llarga, la persistència del model actual podria acabar suposant fins i tot un greu perjudici per als monolingües castellans que han d'emigrar. Així ho va entendre fa uns anys, per exemple, l'Ajuntament de la població d'Almansa, el qual, tenint en compte la circumstància que una part important de la seva població juvenil es desplaça a terres valencianes cercant millors eixides laborals, va sol·licitar la dotació de places de l'assignatura de valencià a l'institut de la localitat, petició del tot desatesa per l'Administració —per cert, quina Administració l'hauria d'atendre?⁶⁸ De totes maneres, deixant de

67. Molt poc temps després de la realització d'aquesta conferència, la proposta que als centres d'ensenyament dels territoris castellanoparlants s'introdueixi l'ensenyament d'alguna altra llengua espanyola va ser reiterada, des de les pàgines del diari valencià *Levante*, per Aureli Ferrando (2003), el qual comentava: «No va de broma, per què l'AVL, amb l'IEC, l'Euskaltzaindia i la Real Academia Gallega no es posen d'acord a demanar que a l'Espanya monolingüe castellana s'hi estudiï també una altra de les llengües peninsulars? No diuen que és bo saber llengües? No som tots espanyols?: doncs primer les espanyoles. Segur que els valencians ens sentiríem molt millor. Seria tot un detall de tracte igualitari i didàctic». El fet que aquesta proposta sigui, ara com ara, de difícil realització no ens autoritza en cap cas a prescindir-ne, ja que això equivaldria a renunciar per principi a la implantació d'una política lingüística igualitària a nivell de tot l'Estat espanyol.

68. Dit sigui de passada, resulta vergonyós que cap instància representativa de la nostra comunitat lingüística demostrï la més mínima sensibilitat a l'hora de donar resposta a aquesta mena de demandes. Us imagineu el galdós paper que hauria fet l'Administració autonòmica de Castella - la Manxa davant els seus administrats, si la Generalitat de Catalunya —ara com ara, resulta impensable una actuació de la Generalitat Valenciana en aquest sentit— o alguna entitat privada, del tipus d'Acció Cul-

banda referències molt concretes, resulta difícil predir les repercussions que una mesura d'aquesta índole podria tenir de cara a l'expansió de l'aprenentatge de les llengües minoritàries de l'Estat. Tal com ho veig, les possibilitats de cada llengua oscil·larien en funció, sobretot, de factors com la capacitat d'atracció econòmica del territori on es parlen, la seva potència demogràfica o la dificultat relativa de cadascuna —detall no gens menyspreable en el cas de l'èuscar. Aparentment, el gallec hauria de ser la més beneficiada, atesa la seva coincidència amb el portuguès, que obriria als estudiants les portes de l'apassionant món que s'expressa en aquesta llengua, però la política lingüística de la Xunta, que ha marginat les posicions lusistes, promovent el secessionisme idiomàtic, unida al fet que Galícia no és terra d'immigració, hi jugarien poderosament en contra. Millor ho tindria, en aquest sentit, l'èuscar, ja que Euzkadi proporciona treball a molta gent vinguda de fora, per bé que, com ja he avançat més amunt, la distància interlingüística respecte al castellà i l'exigu del seu potencial demogràfic poden retraure un percentatge dels interessats a aprendre'l. Finalment, pel que fa al català, les perspectives d'expansió del seu aprenentatge haurien de ser per força optimistes, atesa la provada capacitat d'atracció d'immigrants exhibida pel seu domini, l'escassa distància interlingüística que el separa del castellà i el seu potencial demogràfic de tipus mitjà, que vehicula una cultura prou atractiva i moderna, de caire fonamentalment urbà.

Comptat i debatut: se'ns ha estat predicant durant anys i panys sobre la insuficiència de les nostres llengües i la necessitat de conèixer bé el castellà, de cara a l'eventualitat de desplaçaments per motivacions laborals fora del nostre domini lingüístic. Potser ja va sent hora que els unilingües castellans facin el mateix i estiguin a l'altura de les doctrines que amb tant d'entusiasme s'han afanyat a propagar. No obrar d'aquesta manera significaria avalar la perpetuació de desigualtats idiomàtiques, insostenibles en el marc de qualsevol règim que es vulgui presentar com a democràtic. I que ningú no em vingui ara amb l'excusa del caràcter comú del castellà, això no situa els seus parlants per damunt de l'exigència d'igualtat dels ciutadans davant la llei. Pitjor encara: constitueix una notable mostra de cinisme invocar aquest caràcter comú alhora que, des d'instàncies estatals, s'impedeix a totes passades la inclusió al sistema educatiu de la possibilitat d'aprendre les altres llengües parlades pels espanyols, precisament amb el pretext circular que no són comunes. Crec que el sofisma és prou evident com perquè no pagui la pena de fer-hi més comentaris.

tural o Òmnium Cultural, hagués subvencionat la presència de professors de català en aquest municipi? El compromís de l'Administració podria haver anat en augment si a partir d'ací s'hagués generalitzat la demanda d'ensenyament del català.

4.2. LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA AL PAÍS VALENCIÀ: DOGMES I INCONSEQUÈNCIES

L'anterior al·legat a favor del reconeixement de la diversitat lingüística dins l'àmbit espanyol no tindria sentit si no es fes també extensiu als àmbits autonòmics. Tal com assenyalava fa anys en una columna d'*El País* el sociòleg Emilio Lamo de Espinosa (1996), el reconeixement del català, l'euscar o el gallec com a llengües, no d'altres nacionalitats enfrontades, sinó d'Espanya *tout court*, amb tots els drets i tots els deures, demanaria el reconeixement correlatiu per part de les comunitats bilingües de la seva diversitat idiomàtica interna, no sols a nivell legislatiu, sinó també pel que fa al disseny de les polítiques lingüístiques respectives. Evidentment, això suposa renunciar d'antuvi al principal axioma del nacionalisme lingüístic, és a dir, a la identificació entre llengua i pàtria, substituint-la per una concepció *liberal* del contacte de llengües, totalment incompatible amb allò que anomeno el *mite de la territorialitat lingüística* i el *mite del monolingüisme*. Amb la primera d'aquestes expressions faig referència a la creença —sempre refutada per l'evidència històrica, però sempre persistent— en l'existència de *llengües pròpies* d'un territori. Pel que fa al mite del monolingüisme, té a veure amb la creença, també força estesa, que les societats normals serien les societats monolingües. Probablement, la primera societat humana va tenir aquest caràcter, però en qualsevol cas, d'aleshores ençà ha plogut molt i l'observació més elemental ens mostra l'actual predomini a escala planetària del fenomen del multilingüisme.

Sigui com sigui, aquests orígens monolingües de la humanitat, molt probablement mítics, resulten bastant difícils de reconstruir i mentrestant faríem bé de no incórrer en fallàcies de tipus naturalista, com les que van analitzar magistralment els pensadors francesos Vladimir Jankélévitch (1960) i Clément Rosset (1973). En paraules d'aquest darrer, podríem parlar de la voga d'un *naturalisme conservador* o *mística de la falsificació*, caracteritzat per la idea que en algun moment del passat hom va assolir la màxima perfecció, llençada a perdre després per culpa d'una ingerència exterior, que hauria de ser neutralitzada per tal de fer possible el retorn de la perfecció original. Caldrà que us recordi que les idees anteriors constitueixen les beceroles de la major part de les ideologies reaccionàries? Evidentment, la coincidència no és gens casual: el recurs al naturalisme conservador, a desgrat de la seva provada capacitat de galvanització social, constitueix una estratègia perversa, perquè invoca uns arguments de tipus essencialista, transformant-los en imperatius categòrics que es prescriuen incondicionalment a la societat com si foren un bé en si mateix, més enllà de qualsevol consideració democràtica sobre el que aquesta societat pugui lliurement decidir pel que fa al seu futur. En d'altres paraules: faríem mal fet d'hipotecar el futur al passat. Amb això no vull dir que el passat no tingui cap importància, és clar que en té, però només en la mesura en què dóna raó del present. I és en aquest present on ens cal *construir* el(s) futur(s) —que no hauríem

de concebre mai com una dimensió presidida pel fatalisme, sinó com el regne de la pura *possibilitat* (Bas, 1999; Conill, 2004c).

Les premisses que acabe d'exposar breument ens obliguen a replantejar de cap a peus tot l'esquema ideològic en què es basen les nostres reivindicacions lingüístiques. D'entrada, hauríem de començar per prendre com a punt de partida indefugible la situació present, la qual cosa passa per la renúncia a un objectiu com la implantació del monolingüisme territorial, atès que aquesta opció implica conculcar drets fonamentals dels ciutadans valencians *realment* existents. Voldrà dir això que no ens queda altre remei més que resignar-nos a acatar servilment un *statu quo* que pot desembocar en la nostra desaparició com a comunitat lingüística? En absolut, significa només que caldria que començàrem a entendre la diferència existent entre la (legítima) defensa dels nostres drets civils en matèria lingüística i la pretensió (il·legítima) d'imposar a la resta de la societat les nostres concepcions del bé comú. Què en pensàrieu, si un grup de conciutadans pretengués imposar-nos la religió catòlica a la totalitat dels valencians, amb l'argument que va ser durant molts segles el credo exclusiu dels nostres avantpassats? No tinc cap dubte que ens hi resistiríem en nom de la llibertat de consciència, i no dubtaríem a qualificar tals pretensions com a pròpies de mentalitats integristes i totalitàries. En canvi, estic segur que opinaríem de molt diferent manera si els catòlics, després d'haver patit un període de persecució, s'organitzaren per demanar, no sols el reconeixement legal de la llibertat de culte, sinó també compensacions pel danys soferts, en forma d'ajudes econòmiques a la reconstrucció dels temples i facilitats educatives per formar els seus fills en la fe sense imposicions de l'Estat. Creieu que algú s'atreveria a qualificar aquestes demandes d'injustes o forassenyades? Al meu entendre, l'exemple anterior té, si més no, la virtut de permetre'ns descobrir que en democràcia la *legitimitat* d'una reivindicació —que no hauríem de confondre mai amb l'èxit o el fracàs— es relaciona amb la seva capacitat de no atemptar contra el marc de llibertats que, entre altres coses, fa possible l'existència de reivindicacions de tota mena.

Traslladades al camp de la política lingüística, aquestes premisses ens mostren la impossibilitat de plantejar una normalització legítima del català basada en el principi de territorialitat en un marc com el País Valencià actual, on no sols hi ha una part important de la societat que parla una altra llengua (el castellà), sinó que, a més a més, aquesta ha esdevingut ja majoritària. No resulta estrany, en aquest sentit, que un bon coneixedor de la realitat social valenciana com Rafael L. Ninyoles hagi advocat reiteradament per l'adopció d'un model de política lingüística mixta, en el qual l'aplicació del principi de territorialitat al català, en tant que llengua «pròpia» del país, exigiria compromisos amb el principi de personalitat, destinats a protegir els drets dels usuaris de l'altra llengua. En qualsevol cas, convé remarcar que tant aquesta opció, favorable a l'adopció d'un model mixt, com l'opció

més radical, que s'arreglera decididament amb el principi de territorialitat en favor del català (Mollà i Pitarch, 1992), coincideixen en l'aspiració final a una societat monolingüe, tot i que puguin discrepar sobre quin és el millor camí per assolir l'objectiu comú. Com veiem, es tracta de dues concepcions deutores en el fons de la mateixa teleologia, expressada pel mite de la territorialitat i el mite del monolingüisme.

4.3. ALGUNES PROPOSTES PER A UNA POLÍTICA LINGÜÍSTICA AUTOGESTIONÀRIA

Mentrestant, l'únic monolingüisme que ara i ací té possibilitats de triomfar entre nosaltres és el monolingüisme castellà. En un article (Conill, 2003), aparegut al número de primavera de 2003 de *Noves SL*, la revista en Internet de l'Institut de Sociolingüística Catalana, he efectuat un repàs a alguns dels principals estudis sobre la situació del valencià duts a terme per la sociolingüística no institucional al llarg del lustre 1998-2002. El panorama que se'n desprèn no pot resultar més alarmant: el català sobreviu molt precàriament a les principals ciutats, on la transmissió intergeneracional bé s'ha interromput ja fa temps, com és el cas d'Alacant, bé podria estar interrompent-se ara mateix, tal com ocorre a València.⁶⁹ D'altra banda, a la resta del país els indicis de què disposem no ens permeten ser gaire optimistes: el català retrocedeix en tots els fronts i només sembla conservar prou puixança en certes comarques centrals com la Safor o l'Alcoià, tot i que aquest estat de coses podria veure's considerablement modificat en el transcurs d'un parell de generacions, amb l'increment dels matrimonis mixtos entre valencianoparlants i castellanoparlants —això sense tenir en compte els previsibles efectes negatius de l'actual onada immigratòria. En aquestes circumstàncies, la demanda d'una política lingüística destinada a instaurar un País Valencià monolingüe, basat en un ús social exclusiu del català, podria semblar un sarcasme si no fos una mostra patètica de desconexió amb la realitat. Un famós eslògan, encunyat durant la revolta estudiantil de maig del 1968, deia «Siguem realistes, demanem l'impossible», però és molt poc realista demanar l'impossible renunciant a l'indispensable, que en les actuals circumstàncies passa per procurar que el català disposi d'alguna mena de futur. I és que s'ha produït la paradoxa —per dir-ho en terminologia militar— que mentre l'avantguarda intel·lectual del país es concentrava en la reivindicació del monolingüisme social, a la rereguarda s'estava produint una deserció massiva dels catalanoparlants. S'imposa, doncs, una rectificació profunda de l'estratègia seguida fins ara, ja que en les actuals circumstàncies no podem continuar combatent en un front tan ampli i hauríem de replegar les nostres línies, aproximant-nos a les bases de partida. Breument: hem

69. Pel que fa a la situació de la llengua a la ciutat de Castelló, cf. Conill i Querol (2006).

de bolcar els nostres esforços, no tant sobre la consecució d'un país utòpic on el català esdevingui l'única llengua, sinó sobre la vertebració del que encara resta en peus de la nostra comunitat lingüística.

Les conseqüències que se'n deriven, d'aquesta rectificació, són d'ordre molt divers. En primer lloc, com acabe de suggerir, fariem bé d'acostumar-nos a pensar en termes sociolingüístics més que no pas en termes polítics. L'extensió de la lleialtat lingüística hauria de tenir, per tant, prioritat sobre l'atenció concedida a la promoció del nacionalisme. Tal com apuntava el mateix Uriel Weinreich a l'obra *Llengües en contacte* (1953), la lleialtat lingüística constitueix una actitud més primària —*prepolítica*, en diríem— que el nacionalisme i, si volem salvar la llengua, no podem esperar que la nostra gent es convertisca abans a la causa nacional.⁷⁰ Al contrari: caldrà que esmercem tots els esforços en la tasca d'incrementar el nombre d'usuaris lleials, reconeixent que els nacionalistes en seran sempre un subconjunt. De fet, si algun dia el català es redueix a ser només la llengua dels nacionalistes, això voldrà dir que hem fracassat en tota la línia i l'idioma dels valencians s'ha degradat en l'argot d'una facció política minoritària. Més encara: no hauríem d'oblidar mai que un nacionalisme lingüístic com el valencià no tindrà cap possibilitat de persistir si la substitució lingüística es consuma. Tornant a la problemàtica plantejada pel reforçament de la lleialtat lingüística del col·lectiu catalanoparlant, a hores d'ara els objectius immediats en matèria de glotopolítica passarien pel disseny i l'aplicació de mesures específiques de dinamització, adaptades a la situació concreta de cada zona del País Valencià. En aquest ordre de coses, les qüestions potser més urgents de l'hora actual són la preservació —i si resulta factible l'increment— de les minories catalanoparlants encara existents als àmbits urbans, així com el manteniment i l'ampliació de la plenitud dels usos de la llengua en aquelles comarques on encara no ha experimentat un retrocés destacable, tot això sempre en paral·lel a la millora de la competència passiva que, segons els sondeigs de què disposem, s'està produint des de fa temps entre la joventut castellanoparlant.

En la meua modesta opinió, aquests objectius reclamen, entre moltes altres coses, una transformació del sistema educatiu imperant. A l'època de la Transició, imbuïts del convenciment que calia catalanitzar el país, els impulsors de la normalització van evitar escrupolosament la creació de «reserves» lingüístiques, insistint sempre en la necessitat de convivència entre els alumnes que estudiaven en català i la resta de la comunitat escolar. Sens dubte, hom esperava que el seu exemple podia desencadenar un canvi d'actitud per part dels sectors castellanoparlants de la població, en el sentit d'accelerar l'adopció de l'idioma. El resultat,

70. Curiosament, la tesi contrària sembla ser àmpliament majoritària entre els sectors preocupats per la llengua (Espar i Ticó *et al.*, 1996).

però, ha estat l'invers: les línies en valencià de les escoles i els instituts ja ni tan sols satisfan les finalitats mínimes que en motivaren la creació, en la mesura en què molts dels professors que hi fan classe no posseeixen la preparació adequada —sovint les classes es fan en castellà— i, en nombroses ocasions, els alumnes no han escollit tampoc veritablement aquesta possibilitat, sinó que han estat assignats en funció de criteris de distribució del personal que no tenen res a veure amb una opció lingüística conscient i responsable. Davant d'aquest panorama, les solucions no es poden ajornar. La més immediata hauria de consistir en la creació d'una xarxa de centres públics d'ensenyament *en* llengua catalana. Alerta: no em refereixo tan sols a centres de primària, sinó a instituts de secundària i de batxillerat —als quals es podria sumar, eventualment, la creació d'una futura Universitat Valenciana, la millor ubicació per a la qual crec que seria la ciutat d'Alcoi. Els resultats positius d'aquesta proposta, de cara al manteniment i expansió de la lleialtat lingüística, anirien des del reagrupament dels sectors fidels a la llengua de les zones urbanes —els quals, gràcies al servei d'autobús escolar, podrien educar els seus fills en unes condicions de relativa normalitat—, fins a la creació d'una subcultura juvenil d'expressió catalana, així com una xarxa de relacions entre catalanoparlants del mateix grup d'edat, que facilitaria la creació en el futur de famílies fidels a la nostra llengua, capaces de transmetre-la a les generacions futures.⁷¹ Entenguem-ho bé, si és possible ràpidament i per sempre: si no accentuem les diferències que ens separen dels castellanoparlants, tenim totes les de perdre. Si no ho fem així, el català serà una llengua cada vegada més *redundant* —i, per tant, *prescindible*. De fet, un dels principals perills per a la seva supervivència té a veure amb el fet que entre els castellanoparlants i els catalanoparlants no existeix cap separació religiosa, racial o política estimable i, a més a més, la diversitat idiomàtica resulta també irrellevant i enganyosa, perquè ja fa temps que el castellà ha esdevingut per a la major part de nosaltres una llengua tan familiar com la nostra, si més no. Hem esdevingut, doncs, una població bilingüe, però *monocultural*.

Un incís: el paper de la Federació Escola Valenciana en la transformació d'aquest estat de coses podria arribar a ser crucial, sempre i quan superi definitivament l'estadi del que Fishman (1991, p. 137) anomena *reunions d'últims mohicans* —i a mi m'agrada anomenar *cultura de l'aplec*— i sigui capaç de reivindicar de manera eficaç i coherent el dret dels catalanoparlants a disposar d'un sistema educatiu públic en la pròpia llengua, que faciliti la seva perpetuació com a col·lectiu

71. Tal com hem assenyalat en capítols anteriors, la nostra proposta pretén respectar la praxi lingüística de la ciutadania. En el present cas, això voldrà dir que la creació d'una xarxa de centres en català no significaria la desaparició de les línies en català dels centres d'expressió majoritària castellana, en la mesura en què aquest model educatiu respongui a la demanda d'una part de la ciutadania. Es tractaria, doncs, d'ampliar l'oferta existent, per tal d'ajustar-la a la realitat, més que no de reduir-la.

lingüístic diferenciat.⁷² No em cansaré d'insistir en aquesta qüestió: la inexistència d'un sistema semblant constitueix la mancança més greu amb què topa a hores d'ara la nostra vertebració comunitària, en la mesura en què, gràcies a la seva *centralitat*, l'àmbit educatiu no sols facilitaria la *connexió* entre els usuaris conscients de la llengua, sinó que, a més a més, podria tenir un paper rellevant de cara a l'articulació d'un sentiment prepolític, com és la lleialtat lingüística de molts pares, amb un ampli ventall d'iniciatives adreçades a la reivindicació dels drets civils en matèria glotopolítica. Per aquest costat, potser tampoc no seria negligible la contribució que les nostres comunitats escolars podrien realitzar en el terreny de la cultura política, facilitant la substitució de l'actual predomini d'allò que els politòlegs Almond i Verba (1963) caracteritzen com una *cultura de súbdit*, obsedida per l'estimació subjectiva dels serveis que el poder pot prestar a la seva causa, per una *cultura participativa*, en què la consciència de les prestacions del poder alternaria amb el foment dels hàbits d'intervenció i la capacitat d'iniciativa indispensables per al correcte funcionament del sistema representatiu.

El temps de què dispose en aquesta intervenció no em permet detallar fil per randa cadascuna de les mesures que caldria arbitrar a tots els nivells per tal de dissenyar una política lingüística d'aquest tenor. En qualsevol cas, no crec tampoc que això sigui necessari, ja que una de les principals virtuts del model que proposo consisteix a *no* prejutjar a la bestreta les metes que tal política hauria d'assolir. Efectivament, no es tracta de donar receptes, sinó de deixar la iniciativa en mans dels que —segons una feliç denominació de Vicent Franch (1995)— podem definir com els *usuaris lleials* de la llengua, és a dir, aquelles persones que, a més de conèixer-la i usar-la en tots els àmbits de les seves relacions, treballen per la superació de les discriminacions injustes que impedeixen la cristallització d'una comunitat lingüística moderna i viable. Tal com ho veig, la conseqüència més transcendental d'aquest canvi d'estratègia tindria a veure amb la *redistribució* del poder lingüístic que, de les instàncies polítiques i filològiques en què ara resideix, passaria a mans dels parlants conscients. No em malentengueu, amb això no pretenc que les opinions dels lingüistes o dels polítics estiguin totalment mancades de rellevància en assumptes d'aquesta mena, afirmo tan sols que han de subordinar-se a les necessitats reals, derivades de la praxi lingüística dels usuaris. Dit d'una altra manera: es tractaria d'impulsar una política normalitzadora que, defugint les directrius tecnocràtiques dels «experts» de tota mena, respongués a principis de *convivencialitat lingüística* —la fórmula és d'Ivan Illich (1973)—, capaços d'oferir

72. Lamentablement, el «Compromís pel Valencià» promogut des de fa algun temps per aquesta federació continua centrat de manera gairebé exclusiva en les demandes de caràcter institucional, i deixa totalment de banda aquesta qüestió, que els redactors del document ni tan sols semblen haver-se plantejat.

als usuaris de la llengua les màximes oportunitats per conformar l'entorn socio-lingüístic d'acord amb les seves necessitats comunicatives canviants. Comptat i debatut: el subjecte de la normalització no pot ser altre que la comunitat lingüística, encapçalada pels usuaris lleials. Qualsevol altra opció podria resultar a la llarga suïcida, tal com ens ensenya la nostra història recent, en què el discurs sobre el català com a llengua pròpia ha esdevingut en darrer terme una excusa perfecta per a la seva elevació a la categoria de símbol identitari (com l'himne o la bandera, per exemple), que les instàncies del poder es complauen a manipular d'acord amb la conveniència del moment, tal com demostra la creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (Guia Conca, 2001). Crec, per contra, que hauríem de resistir-nos amb totes les nostres forces a semblants maniobres, que ens expropien la llengua per tal de confiar-la en mans d'una corporació filologicopolítica l'única responsabilitat de la qual no es refereix als usuaris, sinó als estaments polítics que n'han determinat l'elecció —uns estaments, val a dir, que no s'han caracteritzat precisament per les mesures en favor del català. El poder és un ídol que es nodreix de les nostres febleses i les nostres renúncies, i si no hi oposem el nostre refús més decidit instrumentalitzarà la llengua en contra dels nostres propis interessos —tal com ve fent des de fa dècades.

Després de reflexionar llargament, fa uns anys vaig arribar a la conclusió que aquesta contingència resultarà difícil d'evitar, si no és que lluitem per la implantació d'un model de política lingüística basat en criteris *autogestionaris*, en el marc del qual les relacions entre les llengües resultin de les estratègies adoptades per les seves respectives comunitats lingüístiques. Com és lògic, aquesta possibilitat exigeix la renúncia per part de l'Estat a la postulació de patrons lingüísticament preestablerts de ciutadania, això és, pressuposa la neutralitat lingüística dels poders estatals —a imatge i semblança, posem per cas, de l'aconfessionalitat en matèria religiosa. El seu paper en aquest terreny es limitaria, doncs, a sancionar les pràctiques lingüístiques dels ciutadans i a preservar l'ordenament legal que les torna possibles. El plantejament anterior no exclouria, tanmateix, la possibilitat a dur a terme accions *redistributives* dels recursos lingüístics, per tal de reparar injustícies històriques, ni la implementació temporal de mesures de discriminació positiva destinades a afavorir la igualtat real entre les comunitats lingüístiques en presència —similars a les que ja existeixen per tal de promoure la igualtat sexual o racial, o per compensar els desequilibris econòmics. En aquest sentit, no tinc cap dubte que els catalanoparlants del País Valencià tenim tot el dret a reclamar compensacions en forma d'ajudes efectives en els més diversos àmbits, destinades a facilitar-nos la (re)construcció de la nostra comunitat lingüística, dramàticament desestructurada a causa de l'acció de les polítiques uniformitzadores que l'Estat ha vingut practicant des de fa tres segles i, molt especialment, al llarg de la dictadura franquista. Ara bé: les injustícies històriques no ens autoritzaran a estar reclamant

sempre un tracte de favor i, al capdavant, la supervivència de la nostra comunitat lingüística, com la de qualsevol altra comunitat, haurà de restar en mans d'ella mateixa, ja que el liberalisme que vinc postulant no preveu la possibilitat d'establir *restriccions internes* per tal d'impedir la deserció dels parlants, i en una societat multilingüe aquests tenen sempre oberta la possibilitat de prescindir de la seva lleialtat per tal d'integrar-se en el col·lectiu de parlants d'un altre idioma.

4.4. CONCLUSIÓ

Sóc conscient que caldria precisar molt més totes aquestes consideracions, però per acabar afegiré només que el model plantejat al llarg de la present intervenció es basa en un conjunt de principis que acostumo a sintetitzar sota la denominació de *liberalisme llibertari*. Es tracta d'una aproximació als contenciosos lingüístics que, a partir d'una concepció liberal de la política, compatible amb el reconeixement de les diferències, en la línia que va d'Isaiah Berlin a Will Kymlicka, no adjudica a cap instància teocràtica de poder la capacitat per decidir de manera legítima sobre el destí de les llengües, ni en reconeix d'altres amos que els seus usuaris conscients. Com hem tingut ocasió de veure, l'adopció d'aquests principis podria contribuir, si més no, a despertar-nos del somni dogmàtic en què acostuma a sumir-nos el sentit comú imperant a l'entorn d'aquestes qüestions, però té també l'inconvenient d'abocar-nos en un món ple de riscos on l'únic camí possible consisteix a esdevenir *actors responsables* del nostre propi destí. En qualsevol cas, al meu entendre, paga la pena de córrer aquests riscos, en la mesura en què constitueixen la contrapartida indefugible de la llibertat. I és que, tal com diuen els versos d'una cançó del cantant castellà Javier Krahe, «prefiero caminar con una duda / a con un mal axioma».

5. Coda 2a. Sociolingüística de la sociolingüística: a propòsit del cas gallec

É [...] suspeito que um poder não galego nem galeguizador pretenda normativizar a língua que lhe é alheia (e muito).
Suspeitosíssimo: que pretenderá o poder?

ANTÓNIO GIL HERNÁNDEZ

As diretas pretendem normalizar o galego «a la bilingüe».

ANTÓNIO GIL HERNÁNDEZ

Fuera de mi estrecha celda, no hallo holgura.

ANTONIO PORCHIA

5.1. LA SOCIOLOGIA DEL LLENGUATGE COM A OBSERVACIÓ DE SEGON ORDRE

Al llarg de les últimes setmanes, cada cop que em plantejava el sentit d'aquest seminari, m'ha vingut indefectiblement a la memòria la connexió entre sociolingüistes gallecs, catalans i bascos, que va quallar en la *Declaració d'Iruñea* (1983) i el posterior Congrés de Getxo (1984).⁷³ Alguns dels ací presents vàreu intervenir de manera destacadíssima en la gestació d'aquell projecte —el fracàs del qual, per alguna raó, no ha estat mai prou explicat— i, per tant, no seré jo qui us hagi de recordar la transcendència que podria haver assolit de cara a la cristallització d'un discurs *diferent*, destinat a promoure un ordre lingüístic democràtic i igualitari a l'Estat espanyol. Em consta que Lluís V. Aracil, el principal inspirador d'aquells encontres, en va interpretar el desenllaç com una prova més de la puixança assolida a escala estatal pel discurs de la impotència i la mentalitat antisociolingüística, que ell mateix venia combatent des de feia prop d'una dècada en el context català (Aracil, 1975). Més encara: en alguna ocasió, li he sentit també comentar que s'hi va frustrar una ocasió única per encetar la producció *en castellà*

73. Cf. Aracil *et al.* (1983a). Les reflexions més destacades sobre la significació de la *Declaració d'Iruñea* són, sens dubte, les de Lluís V. Aracil (1983m) i António Gil Hernández (1993). Pel que fa a les actes del Congrés, cf. Ruiz Olabuenaga i Ozamiz (1986).

d'un discurs alternatiu sobre la situació sociolingüística peninsular, capaç d'illuminar el procés històric global que ha desembocat en la instauració d'aquest idioma com a llengua nacional i en la centrifugació correlativa de la resta de llengües d'Espanya. I és que, per poca atenció que hom hagi dedicat a la qüestió, no pot deixar de sobtar l'escandalós contrast perceptible entre la curiositat atenta i sostinguda, no exempta certament de polèmica, suscitada entre els lingüistes i els historiadors pels processos d'institucionalització com a llengües nacionals d'altres idiomes europeus com l'anglès, el francès, l'italià, etc. en comparació amb la supervivència rutinària dels llocs comuns més rebregats de la filologia èpica menendezpidaliana, que pullula per aquest racó del món. Tant és així que, des de finals dels anys vuitanta del segle passat estem assistint no sols a una reactivació d'aquest discurs, sinó —cosa pitjor encara— a l'aparició d'un autèntic *revisio-nisme* historiogràfic, que, a partir de l'arribada al poder del PP, va passar a formar part d'una temptativa, perfectament orquestrada, de reescriure la història d'Espanya en clau reaccionària.⁷⁴ La disparitat és tan notòria que, en comptes de dissimular-la, fariem bé de prestar-li alguna consideració, constatant de passada, ni que sigui amb una certa angúnia, el que té d'indici inequívoc de la incapacitat de l'actual règim democràtic per arbitrar solucions radicals a pràcticament cap dels problemes seculars dels països. En aquest context, la inexistència d'una historiografia sociolingüística solvent, més que no pas una excepció, caldria considerar-la una peça coherent, inserida en una *continuïtat* històrica d'abast molt més ampli.

A la vista de les presents circumstàncies, considero que la determinació més lúcida que podem prendre en relació amb la nostra tasca com a sociòlegs del llenguatge consisteix a concebre-la dins l'àmbit del que Michel Foucault (1992, p. 21) anomenava la *insurrecció dels sabers sotmesos*, concebuts com les disciplines relacionades amb aquelles parcel·les de la realitat històricament absorbides o desqualificades per discursos que s'arroguen la prerrogativa de definir unilateralment els criteris de validesa i/o científicitat. Tal prerrogativa es correspon, típicament, amb les relacions de poder, en el sentit que atorga al terme el psiquiatra Marcelo Pakman quan es pregunta si «[n]o será lo que llamamos “poder” el nombre de un contexto que permite que algunos de los miembros de un sistema definan qué va a ser validado como “realidad” por todos los miembros del sistema» (Pakman,

74. Segurament, la fita més destacable dins aquest increment del *negacionisme* la trobem en l'afirmació feta pel rei d'Espanya Joan Carles I en el discurs que va pronunciar el dia 23 d'abril de 2001, amb motiu del lliurament del Premio Cervantes al conegut escriptor carpetovetònic Francisco Umbral, en què afirmava que «a nadie se le obligó nunca a hablar el castellano». No deixa de sorprendre que una afirmació d'aquesta gravetat, tan gratuïta i allunyada de la veritat com ofensiva per als parlants de les altres llengües d'Espanya i els indígenes llatinoamericans, hagi pogut passar sense una retractació per part de la Casa del Rei, que mai no s'ha produït.

1991, p. 86). L'objectiu primordial del projecte que tracto de presentar-vos hauria de concretar-se, doncs, en la construcció d'una *contrahistòria*, alternativa a la historiografia lingüística tradicional centrada en la immemorialització de la llengua nacional, és a dir, en el relat dels avatars lingüístics d'un idioma vinculat a la sobirania i en possessió del monopoli dels usos legítims. Insisteixo: es tracta de *produir* un saber capaç d'impugnar les *narracions mestres* produïdes des del poder, que invoquen la inevitabilitat de la minorització lingüística, presentant-la com un epifenomen de la modernització. I tanmateix, paradoxalment, aquest saber no podrà ser construït si no som prèviament capaços de reunir el coratge necessari per renunciar al punt de vista —millor seria dir-ne *punt de ceguesa*— característic de la minorització. La incomunicació, la impotència i el solipsisme —per moltes justificacions històriques que puguin adduir— no constitueixen premisses vàlides per a la construcció de cap coneixement viable. D'aquí ve que, en la major part dels discursos emanats de la situació minoritària, l'*efusió* suplantit l'*explicació* —raó per la qual resulten molts més *simptomàtics* que no pas *diagnòstics*. Aquest detall revela, en definitiva, la seva complementaritat *patològica* amb l'univers argumentatiu teixit al voltant de la llengua nacional, amb el qual integren una mena de parella sadomasoquista, condemnada a repetir indefinidament el mateix joc de dominació/submissió.

Al meu entendre, una eina excel·lent per tal abordar aquesta qüestió ens ve donada per la *teoria de l'observador*, procedent de la *cibernètica de segon ordre*, postulada entre d'altres per Heinz von Foerster.⁷⁵ No puc estendre'm ací en les conseqüències d'aquesta renovació epistemològica, l'exploració de la qual en el camp de la sociologia ha estat duta a terme, des de diferents perspectives, per sociòlegs com l'espanyol Jesús Ibáñez (1990 i 1994) i l'alemany Niklas Luhmann (1996, p. 115-132). De moment, em limitaré a assenyalar tan sols que, segons aquesta teoria, en tot sistema es poden distingir dos ordres diferents d'anàlisi: aquell en el qual l'observador aborda el sistema, tot estipulant-ne el propòsit (*observació de primer ordre*); i un altre, en què l'observador l'aborda estipulant *el seu propi* propòsit (*observació de segon ordre*) (Foerster, 1991, p. 89-93). Malgrat que les correspondències entre les dues parelles conceptuals no són del tot exactes, caldria recordar els paral·lelismes existents entre aquests rangs observacionals i la distinció *èmic/ètic*, establerta per l'antropòleg i lingüista nord-americà Kenneth L. Pike (1966), amb l'objectiu de diferenciar, respectivament, les descripcions culturalment específiques del comportament social d'aquelles altres que són producte de l'aplicació de categories analítiques de procedència externa. Òbviament, la forma d'observació característica de la sociologia no pot ser altra que l'observació de segon ordre, o ètica, en la mesura en què constitueix el subsistema de la societat que

75. Per a una introducció al pensament d'aquest autor, cf. Segal (1986).

es dedica a analitzar, d'acord amb les estipulacions del mètode científic, les observacions realitzades pel sistema social. Traslladats a l'àmbit que motiva la nostra reflexió, aquests postulats tenen si més no la virtut de permetre'ns constatar —tenint en compte el seu caràcter èmic comú, per damunt de les discrepàncies detectables entre si, derivades de la diferent perspectiva amb què observen els fets— la profunda sintonia existent entre la bona voluntat o la impotència característiques del discurs dels minoritzats i la necessitat invocada pels discursos minoritzadors.⁷⁶ Així, a l'exaltació, d'un costat, de l'ímpetu expansionista i «civilitzador» de la llengua nacional, li correspon, de l'altre, la percepció conflictiva de la retracció dels idiomes minoritzats. Es tractaria, doncs, en els dos casos, de descripcions de primer ordre, recolzades —com ja hem vist— en una observació del sistema centrada en l'estipulació dels seus propòsits. L'existència d'una discrepància fonamental al voltant d'aquests darrers reforça encara més la coherència del conjunt, en la mesura en què es configura com l'estira-i-arronsa de dos litigants pels mateixos recursos, propi d'un joc de suma zero com el que en ecologia descriu el *principi de Gause* o la teoria de Lotka-Volterra sobre la dinàmica de les poblacions (Acot, 1988, p. 96-99).

La presència del nivell d'observació anterior no hauria de barrar-nos el pas, però, a la possibilitat d'accedir a una perspectiva observacional basada en estipulacions de segon ordre, plantejades des d'un punt de vista ètic, susceptible no sols d'autoritzar l'anàlisi dels discursos produïts en el marc de la minorització, sinó també la d'aquells que sustenten la *legitimitat* de la llengua nacional. Lògicament, això requereix l'elecció d'un marc d'observació molt més inclusiu, que Aracil (1988 i 1992), als seus seminaris sobre la història social de les llengües d'Europa, va situar al nivell de la civilització europea. D'acord amb aquests paràmetres, descriu de forma coordinada la institucionalització de les llengües nacionals i la minorització com les dues cares d'un *mateix* procés. Tot amb tot, l'adopció d'aquesta perspectiva no ens autoritza pas a pensar que ens trobem al davant d'un punt de vista absolut, des del qual es podria observar qualsevol cosa. La cibernètica de segon ordre reconeix l'existència d'un *punt cec* en tota observació, atès que l'observador forma part d'allò que observa, de manera que no pot continuar realitzant observacions i alhora observar-se a si mateix. Potser algú m'objectarà que la perspectiva araciliana, que és també la que jo adoptaré en aquest paper, resulta excessivament *etnocèntrica*, en la mesura en què les observacions que se'n deriven podrien ser criticades des del punt de vista —pretesament més ampli— del *relativisme cultural*, teoritzat entre d'altres per Lévi-Strauss (1952). Això no obstant, resulta difícil dissipar la sospita que l'anivellament cultural implícit en tal doctrina només resulta factible al preu de desentendre's d'allò que de més específic i

76. Per a una anàlisi d'aquestes qüestions, cf. Aracil (1984b).

irreductible existeix en cada cultura. S'arriba així a un plantejament igualitari, és cert, però incapaç d'aportar res d'interessant, perquè el seu objecte mai no ultrapassa el residu de «barbàrie» comú a totes. Lluny de representar, doncs, una superació de les limitacions observacionals de la cultura europea, el relativisme cultural correria el risc de menysprear la seva pròpia genealogia, en desembocar en la pretensió *utòpica* —en el sentit etimològic del mot— d'autoconceptuar-se com un saber *no* ancorat culturalment. Al meu entendre, aquesta crítica, formulada per autors com Gustavo Bueno (1971) o Alain Finkielkraut (1987 i 1996), és digna de ser tinguda molt en compte —sempre i quan no perdem alhora de vista que, com va assenyalar Walter Benjamin (*Tesis de filosofía de la historia*), tot document de cultura és també un document de barbàrie. Més encara si atenem al fet que l'expansió planetària experimentada per la cultura europea d'ençà del Renaixement —a hores d'ara anomenada *globalització*— corre paral·lela a l'èxit d'un producte cultural l'essència «etnocèntrica» del qual consisteix a deixar de ser-ho, com ara *la ciència*, circumstància que restringeix força les possibilitats crítiques de les altres tradicions culturals. Comptat i debatut, caldria ara com ara una perspectiva divina, o si més no extraterrestre, més enllà de l'abast de les possibilitats humanes, per tal de poder accedir a un nivell d'observació superior.

5.2. CAP A UN MODEL HISTORIOGRÀFIC I EPISTEMOLÒGIC DE RANG SUPERIOR

Tal com ho veig, del plantejament anterior se segueixen algunes conseqüències immediates en el camp de la historiografia i de l'epistemologia. Pel que fa a la historiografia, l'observació de segon grau ens hauria de portar a plantejar-nos, amb la major serietat, la urgència de revisar els relats històrics en vigor sobre els avatars de les nostres llengües minoritzades. Sense anar més lluny, en el cas de l'Estat espanyol, que és el que més ens afecta, això significarà la necessitat d'elaborar una història de les llengües d'Espanya, capaç de mostrar les causes eficients, els ritmes i les formacions discursives que han contribuït a configurar l'actual estat de coses.⁷⁷ Si se'm permet l'analogia amb el món dels escacs, diria que, obsedits com acostumem a estar pel futur de les nostres comunitats lingüístiques, tenim massa tendència a perdre de vista el sentit global del procés en què ens trobem embarcats. No podem continuar concebant la minorització com una partida d'escacs entre un gran mestre (la llengua nacional) i un jugador *amateur* (la llengua minoritzada), ple d'entusiasme però pobre de recursos. Tal concepció simplifica excessivament la realitat, perquè oblida un fet fonamental: el gran mestre no juga contra un sol jugador, sinó que està embarcat en una partida simultània. És la

77. Moreno Fernández (2005) ha efectuat un primer pas en aquesta direcció, interessant però encara insuficient i massa sovint deutor d'uns punts de vista inadequats.

mena de situació que Georg Simmel (1908, p. 114) va tipificar com la *relació comuna d'elements isolats amb una potència situada fora d'ells*. Es tracta d'una relació forjada per aquesta potència superior, en què el desequilibri de poder assoleix tal magnitud «que no existeixen accions recíproques sociològiques pròpiament dites que abracin unitàriament els tres elements, sinó més aviat configuracions duals». Típicament, aquesta és la posició *central* ocupada per la interlingua —i què és la llengua nacional, si no una *interlingua parroquial*?— en un esquema de *xarxa radial*, com el que Aracil ha propugnat i estudiat en diversos llocs de la seva obra (Aracil, 1965, p. 37, i 1983h, p. 196-200). Tornant a l'analogia amb els escacs, caldrà insinuar que les possibilitats de victòria dels jugadors *amateurs* es multiplicarien sempre i quan fossin capaços de comunicar-se directament les respectives estratègies? En aquest sentit, l'acció de la llengua nacional no pot ser qualificada sinó de *paradoxal*, atès que centrifuga les llengües minoritzades, però alhora contribueix poderosament —en la mesura en què esdevé com més va més comuna— a facilitar la comunicació entre els seus parlants. Assenyalar aquest fet en el marc de la present avinentesa, que em situa, com a sociolingüista de llengua catalana, davant d'un públic gallec al qual m'adreço en castellà, constitueix tota una ironia.

A títol personal, afegiré que el tema de la història de les llengües d'Espanya m'ha preocupat des d'abans del meu ingrés en desembre de 1993 al Seminari de Sociologia de València, dirigit per Lluís V. Aracil. En donen fe les comunicacions (inèdites) sobre «Llengua i dominació en l'obra del pare Feijoo» i «*Del origen y reglas de la música* d'Antonio Eximenso», que hi vaig presentar, respectivament, en la primavera dels anys 1994 i 1995. O, més recentment, un article dedicat als discursos sobre el valencià a l'època de Maïans, on vaig tractar de posar a prova la idea que «si els discursos sobre la llengua nacional resulten indispensables per copsar el que va succeir amb els idiomes exclosos de tal condició, caldrà pensar que l'anàlisi dels discursos a què aquests darrers donaven peu podrà resultar-nos també d'utilitat de cara a obtenir un panorama més complet de tot el procés» (Conill, 2002, p. 47). Podria recordar, igualment, la meua proposta a l'esmentat seminari, realitzada en la sessió de juny de 1998, sobre la conveniència de prolongar els sis cursos anteriors al voltant de la història de les llengües d'Europa amb dos cursos monogràfics, si més no, sobre el cas espanyol, consagrats a enfocar la traducció local dels processos globals estudiats fins aquell instant. Lamentablement, la intenció proclamada per Aracil d'abordar-hi el tema de les categories va propiciar que els membres del seminari es desentenguessin de la proposta sense ni tan sols discutir-la, amb la qual cosa es va malbaratar la que, al meu entendre, podia haver suposat una ocasió única per encetar un discurs nou sobre les llengües peninsulars (portuguès inclòs). En tot cas, si la reitero avui ací no és, com espero haver demostrat, per una mera dèria personal. Sóc de l'opinió que l'empresa només es deixa entendre com una tasca col·lectiva, necessitada de la participació

multilateral d'una pila de gent interessada en la (re)construcció del nostre passat, a fi d'arribar a forjar(-nos) un present mereixedor d'algun futur digne. No hauríem d'ignorar tampoc, en darrer terme, les possibles repercussions positives que la reflexió i el debat públics sobre la peripècia real del castellà —unida al seu ús com a llengua vehicular, entre d'altres, d'aquesta contrahistòria— podria tenir, a llarg termini, de cara a la constitució d'un discurs sobre la convivència de les llengües peninsulars alternatiu a l'existent.

Pel que fa a les conseqüències epistemològiques deduïbles del plantejament metaobservacional adoptat, aquestes es relacionen sobretot amb els conceptes emprats per la sociolingüística de la minorització com a eines descriptives i explicatives. Durant molt de temps, les situacions de bilingüisme social de tipus *substractiu*, com la que existeix a Galícia entre el gallec i el castellà, en què els àmbits d'ús d'una llengua es contrauen en favor de l'altra, en possessió d'un *estatus* econòmic i social superior, van ser conceptuades per molts sociolingüistes com a mostres de *diglòssia* o *bilingüisme diglòssic*, i analitzades en termes d'estabilitat i distribució complementària de funcions socials altes i baixes entre les varietats en contacte.⁷⁸ Sens dubte, un dels majors mèrits de l'aportació araciliana a la sociologia del llenguatge radica, precisament, en el fet d'haver sabut demostrar la inadequació d'aquest model explicatiu (Aracil, 1978), substituïnt-lo per un altre basat en la noció de *conflicte lingüístic* (Aracil, 1965), molt més ajustada al caràcter dinàmic de tals situacions i susceptible de donar lloc a dos desenllaços diferents: la substitució o la normalització lingüístiques, d'acord amb les nocions cibernètiques elementals de *feedback* positiu i *feedback* negatiu. Es tracta, com veiem, d'un constructe sociològic en funció del qual les relacions interlingüístiques de tipus conflictiu apareixen tractades com un *joc de suma zero o nul·la*, en què cadascun dels jugadors guanya el que l'altre perd, i viceversa (Ventzel, 1994, p. 7-8). Lamentablement, aquest model no va córrer millor sort que els seus predecessors, atesa la recepció acrítica de què fou objecte, fins al punt d'esdevenir un autèntic talismà verbal, un concepte escolàstic (re)citat mecànicament i aplicat a tort i a dret, que Aracil va abandonar molt prompte sense donar gaires explicacions.⁷⁹

Deixant de banda d'altres consideracions dignes de ser tingudes en compte, avançades per alguns autors al llarg dels darrers anys,⁸⁰ sóc de l'opinió que l'apro-

78. L'ús prevaricador del terme en la sociolingüística catalana ha merescut la revisió crítica de Miquel Pueyo (1989). Pel que fa a l'àmbit de la lusofonia, cf. les precisions de Gil Hernández i Rabunhal Corgo (1989), que acompanyen la seva traducció del cèlebre article de Ferguson.

79. Louis-Jean Calvet (1996, p. 22) ha caracteritzat el procés de degradació de la noció original com un «glissement progressif du théorique vers le militant».

80. Cf. sobre aquest respecte la revisió de Bañeres (1992 i 1993), els comentaris de Boix i Vila (1998, p. 96-97) i Conill (2001), així com les crítiques, més malintencionades que altra cosa, de Ninyoles (2001).

ximació més fructífera per tal de copsar les mancances del model aracilià passa per aclarir-ne la genealogia intel·lectual, inserint-lo en el context del saber d'una època determinada. Sens dubte, el marc científic en què va sorgir el conflicte lingüístic es troba presidit per les temptatives d'aplicar a les ciències socials els postulats teòrics procedents de les ciències del control i la comunicació (teoria matemàtica de la comunicació, cibernètica, teoria de jocs, teoria general de sistemes, ecologia, etc.), aparegudes després de la Segona Guerra Mundial. De fet, ens trobem al davant d'un model obertament inspirat en la cibernètica de Norbert Wiener, tot i que és probable que quan el va formular Aracil tingués també notícia de l'aplicació que Karl W. Deutsch n'havia realitzat pocs anys abans a la ciència política (*The Nerves of Government: Models of political communication and control*, 1963).⁸¹ Es tractava, doncs, en el moment de la seva aparició, d'una aportació teòrica caracteritzada per l'originalitat i la novetat del plantejament. El que resulta escandalós a hores d'ara és que, quaranta anys després, la noció continuï en plena vigència, sense que en aquest camp s'hagin produït avanços destacables. L'escletxa teòrica esdevé encara més evident quan parem atenció al fet que durant tot aquest temps els postulats científics en què es basava el conflicte lingüístic han experimentat alteracions profundes, que qüestionen la validesa actual del model.

El jurista argentí Remo F. Entelman, un dels més destacats estudiosos dels conflictes socials —els punts de vista del qual trobareu dins l'obra *Teoría de conflictos: Hacia un nuevo paradigma* (2002), que seguiré molt de prop en les pàgines següents—, ha elaborat una descripció dels plantejaments dominants en l'anàlisi del conflicte d'ençà de la Segona Guerra Mundial (Entelman, 2002, p. 107-116), susceptible d'ajudar-nos a entendre millor quins són els defectes de concepció que llasten per aquest costat la proposta araciliana. De fet, el concepte de conflicte lingüístic, tal com el coneixem, resultaria inconcebible sense la distinció entre *conflictos purs*, o d'objectiu únic, i *conflictos impurs*, o d'objectius múltiples, introduïda pels analistes teòrics de les relacions internacionals a finals de la dècada de 1940. Segons aquesta classificació, els conflictes purs es definien per la propietat de donar com a únic resultat possible un guanyador i un perdedor, que es distribuïen els guanys i les pèrdues de manera complementària. Els conflictes impurs, en canvi, permetien una distribució dels guanys entre tots els actors, sense l'aparició de perdedors. Posteriorment, amb la introducció en aquest terreny de la teoria de jocs, els conflictes purs van ser identificats amb els jocs de suma zero o constants, mentre que els impurs eren considerats com a jocs de suma variable. Però, com fa notar Entelman, la concepció teòrica anterior resulta massa esquemàtica per poder proporcionar descripcions vàlides de molts conflictes, atesa

81. Traducció castellana: Karl W. DEUTSCH, *Los nervios del gobierno*, Mèxic, Paidós, 1985. Per a ulteriors comentaris sobre aquestes qüestions, cf. Conill (2004a, p. 155-157).

la identificació que s'hi estableix entre els conflictes d'*objectiu únic* i els conflictes purs. Tal identificació es revela, si més no, arriscada, en la mesura en què l'existència de conflictes al voltant d'un sol objectiu no ens autoritza a pensar-los com a relacions *exclusivament* conflictives. És més, el concepte mateix de conflicte pur resulta qüestionable, perquè és molt difícil, en la pràctica, descobrir relacions socials de mer conflicte, a causa del fet que aquest sol presentar-se com una modalitat d'interacció emmarcada dins d'una relació social de major abast. Fins i tot si es donés el cas que la relació sencera entre les parts es reduís al conflicte, abans de catalogar-la com un conflicte pur d'objectiu únic, caldria esbrinar amb molta cura si totes dues parts esperaven satisfer idèntics objectius amb la consecució de la victòria.

En realitat, com l'autor de *Teoría de conflictos* percep amb notable lucidesa, encara que no ho formuli així, la definició d'un conflicte com a conflicte de suma zero pertany al terreny de les observacions de primer ordre, per mitjà de les quals, com ja hem apuntat, l'observador aborda el sistema per tal de reconèixer-ne el propòsit. Lògicament, per arribar a fer aquesta asseveració hem de recórrer a l'adopció d'un ordre analític superior, propi de les observacions de segon ordre, situat per damunt del sistema i capaç d'observar-lo des de fora i d'observar-se a si mateix. En comptes de parlar de conflicte de suma zero, doncs, seria més just parlar d'una *mentalitat de suma zero*, que delata el fet que un dels actors no comparteix amb l'adversari la creença en l'existència de solucions cooperatives que puguin redundar en un benefici mutu. Típicament, tal creença es correspon amb la d'aquella sociolingüística que descriu la minorització *des de dins*, sense aconseguir mai el grau de perspectiva suficient per tal de poder reflexionar sobre les seves pròpies observacions. El plantejament del conflicte lingüístic formulat per Aracil comparteix aquesta orientació interna o èmica, atès que l'esquema cibernètic elemental en què es basa identifica el conflicte amb el *desajust* experimentat per la llengua —erròniament confosa amb un sistema— enfront dels reptes procedents del seu entorn social. Si aquests reptes són satisfets (*feedback* negatiu) parlarem de normalització lingüística, però en la mesura en què el sistema no sigui capaç de compensar els seus dèficits (*feedback* positiu) es produirà una substitució lingüística, caracteritzada per la irrupció d'una altra llengua. Es tracta, per tant, d'una opció epistemològica centrada en els avatars experimentats per la llengua recessiva, a partir de la qual no resulta possible accedir al coneixement de les operacions efectuades des del costat de la llengua nacional, que és, per definició, aquella que monopolitza la *iniciativa* al llarg de tot el procés.

En canvi, des d'aquest costat, la minorització lingüística *mai no* ha estat vista com un conflicte pur. De fet, no ocorria així ni tan sols en el cèlebre *Rapport sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois et d'universaliser l'usage de la langue française*, presentat per Henri Grégoire a la convenció en juny de 1794, en què la

substitució lingüística era posada al servei de la propagació de la llibertat i la il·lustració, encarnades en la causa revolucionària.⁸² Més aviat al contrari: diríem que el triomf de les llengües nacionals ha estat directament proporcional a la seva capacitat per «indemnitzar» les comunitats lingüístiques minoritzades amb la difusió d'uns estàndards de vida moderns, susceptibles de compensar i fer oblidar les «molèsties» associades al procés d'aculturació desencadenat. Òbviament, aquells que ens dediquem a l'estudi del llenguatge sabem des de fa molt de temps que, en potència, no existeix cap obstacle que impedeixi a qualsevol llengua canalitzar les formes de vida més diverses, d'acord amb l'ús que se'n faci per part dels parlants. Però el sentit comú es troba molt lluny d'aquesta percepció i sovint *no* encerta a distingir entre allò que es diu i la llengua que ho vehicula. Al capdavant, aquesta confusió no té tampoc res de particular i pot ser explicada com una senzilla mostra de *catacresi sociolingüística*, producte del desplaçament de límits entre les esferes contigües del parlar i el dir.

En termes formals, l'estratègia descrita es deixa conceptualitzar com la *reformulació* del que podria haver esdevingut fàcilment un conflicte pur en un conflicte impur o de suma variable, bé a través de la *diversificació* dels objectius, de manera que l'acreixement dels lligams cooperatius entre les parts temperi la virulència de la substitució lingüística, bé a través de la *divisió* de tals objectius, facilitant a l'altra part la conservació parcial de les funcions de la llengua minoritzada, sempre i quan siguin prou residuals com per no interferir en el normal funcionament de l'idioma nacional. La millor prova de l'èxit assolit per aquesta estratègia la tenim en el fracàs quotidià de tants moviments en pro de la lleialtat lingüística a l'hora de persuadir els membres de la seva comunitat lingüística de la conveniència de romandre fidels a l'ús de la pròpia llengua, per tal d'evitar-ne la recessió. Fa anys, Joshua Fishman (1969), en un estudi sobre les actituds dels usuaris de llengües nacionals enfront de les grans llengües de comunicació internacional, va proposar la distinció entre actituds *nacionistes* i *nacionalistes*, entenent per tals, respectivament, aquelles que porten a percebre les llengües en funció de l'eficàcia, utilitat i perspectives de promoció social, enfront d'aquelles altres que en primeren, per damunt de tot, la importància com a símbol ètnic i identitari. Res no ens impedeix estendre les actituds anteriors a les situacions que estem examinant i reconèixer que el discurs dels promotors de la llengua nacional exhibeix uns trets clarament nacionistes, en oposició al marcat caràcter nacionalista del discurs dels minoritzats. Per a tot sociolingüista digne de tal nom, hauria de ser evident que es tracta d'actituds *incommensurables*, circumstància que explica les dificultats del discurs racional a l'hora d'argumentar en favor d'alguna. En tot cas, a la vista de

82. Sobre aquesta qüestió, cf. els treballs fonamentals de Balibar i Laporte (1974), Certeau, Julià i Revel (1975) i Aracil (1983j).

l'èxit obtingut pel plantejament dels processos de substitució lingüística com a conflictes impurs o de suma variable, hauríem de preguntar-nos si no convindria d'una vegada per totes renunciar al discurs actual, substituint la mentalitat de suma zero per concepcions de la normalització lingüística basades en la diversificació i compatibilitat dels objectius. Potser així se'ns obriria, a més a més, alguna oportunitat de fer entenedor el discurs sobre la inversió de la substitució lingüística als amplíssims sectors de la societat l'experiència dels quals els porta a refusar plantejaments conflictius de tipus excloent o dilemàtic, no confirmats per les seves pràctiques socials. En tot cas, una cosa hauria de quedar definitivament clara, l'adopció de qualsevol dels dos punt de vista que acabem d'examinar depèn fonamentalment del lloc *on* se situï l'observador. En d'altres mots: es tracta essencialment d'un assumpte relacionat amb el que l'Escola de Palo Alto designa com la *puntuació* d'una seqüència de fets, això és, la manera en què els implicats en una relació *interpreten* la seqüència comunicativa (Watzlawick, Beavin i Jackson, 1967, p. 56-60). Més que no sobre el contingut factual del contacte lingüístic, doncs, el conflicte gira al voltant del seu aspecte *relacional* i constitueix, per damunt de tot, una col·lisió entre puntuacions oposades.

5.3. EL MODEL TRIÀDIC

Com assenyala Entelman (2002, p. 85-87), el conflicte és fonamentalment un fenomen *bipolar*, tant si es produeix entre dos com entre una multiplicitat d'actors. Julien Freund (1983, p. 287) l'ha definit com una relació social presidida pel principi del tercer exclòs. En realitat, el que ocorre és que quan hi ha diversos actors amb incompatibilitats creuades, tard o d'hora acaben apareixent dos bàndols que agrupen *tots* els membres de la relació. És el que Entelman (2002, p. 136) anomena *magnetisme conflictual*. Però, si ens ajustem a la definició que hem donat més amunt del conflicte, com una interacció emmarcada dins una relació social de major abast, convindrem en el fet que el nivell epistemològic propi de la cibernètica de segon ordre no pot acontentar-se amb la mera ressenya de l'oposició absoluta entre els contrincants, mancada del marc social pertinent, sinó que ha de remuntar el vol per tal d'accedir a una perspectiva analítica superior, des d'on poder observar la totalitat de la relació social, de la qual el conflicte representa només una part. I això, en la major part dels casos, s'obté mitjançant l'adopció d'una *concepció triangular* o *triàdica*.

Una *triada* és un sistema social format per tres membres relacionats entre si de manera perdurable. Tal com va mostrar Simmel, existeixen raons de pes per diferenciar les relacions triàdiques de les diàdiques. Una relació dual no existeix independentment dels seus integrants —la mort d'un la cancel·la de forma definitiva. Les relacions triàdiques, per contra, ignoren aquesta limitació: en cas de de-

saparició d'un dels membres, la relació continua vigent, bé amb l'admissió d'un altre membre, bé reformulada com una relació de nivell inferior. S'hi produeix, doncs, l'emergència d'una distinció entre els *membres* i l'*organització* (Johnson, 2001). D'altra banda, les relacions duals es troben condemnades a oscil·lar entre el consentiment i el dissentiment, cosa que no ocorre amb la interacció triangular, en què sempre resulta possible formar aliances de cara a l'obtenció de majories. En l'ordre relacional, aquesta propietat es manifesta en el fet que la transformació d'un grup diàdic en un de triàdic suposa un increment *qualitatiu* dels lligams interactius, en nombre de dos a vuit. Més enllà de tres, l'augment de la quantitat de participants en una interacció —per bé que complica considerablement les possibilitats de coalició— *no* suposa modificacions substancials respecte al model triàdic, ja que molts dels conflictes de major envergadura poden ser reduïts a interaccions de tipus triangular, compostes per una parella de contrincants i un testimoni. Comptat i debatut: la tríada constitueix una de les mostres més elementals del que Norbert Elias anomena *figuracions socials*, definides com l'entramat de relacions d'interdependència —en un sentit ampli, capaç d'incloure tant les relacions de cooperació com les de confrontació— existents en un moment donat entre els seus integrants. Com a tal, una figuració no es deixa entendre plenament sinó com a part d'un *procés de figuració*, caracteritzat per l'existència d'«un equilibri fluctuant en la tensió, l'oscil·lació d'un balanç de poder, que es decanta unes voltes més cap a un costat i unes altres més cap a un altre» (Elias, 1970, p. 158). En conseqüència, el poder hi apareix com una peculiaritat estructural de les relacions humanes —és a dir, d'aquelles relacions en què existeix una *interdependència funcional* entre els actors socials— i no com un atribut inherent a aquestes. Tal enfocament resulta del tot congruent, a més a més, amb les concepcions teòriques d'Entelman (2002, p. 125), el qual ha emfasitzat també aquest caràcter *relacional* i *relatiu* del poder, que defineix com el «conjunt de recursos de qualsevol índole de què disposa cada actor, o creu disposar, per tal de procurar el seu objectiu».

El mèrit principal d'haver sabut copsar la importància de les tríades per a l'estudi de la interacció social correspon, indiscutiblement, al sociòleg alemany Georg Simmel, que a principis del segle xx va abordar el tema al segon capítol del seu llibre *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung* (1908). La genealogia d'aquesta concepció es podria remuntar a la lògica numèrica dels pitagòrics, segons la qual el tres, o la tríada, representava la *relació*, síntesi alhora de la *unitat* i la *diferència* (Escotado, 1988, p. 60-61). L'altra gran fita de la concepció triàdica en el món antic, com ha recordat sovint Lluís V. Aracil, caldria situar-la al *De Trinitate* (ca. 400-416) de sant Agustí, en què la concepció d'una divinitat personal apareix en estreta connexió amb la pluralitat de les persones, dissipant així qualsevol temptació de concebre un Déu solipsista. Modernament, l'eminent estudiós de les religions i antropòleg francès Georges Dumezil (1952)

ha posat també en relleu l'estructura tripartida del panteó dels indoeuropeus, que es trobaria en estreta correspondència amb l'estructura tripartida de la seva societat (sacerdots, guerrers i pastors) i de la seva idea de l'univers (cel, atmosfera, terra). De totes maneres, a diferència de les concepcions precedents, la temptativa de Simmel no responia a cap inclinació esotèrica o teològica, sinó a un disseny molt concret i meditat d'abordar la societat «en *status nascens*, naturalment no pas en el seu començament absolutament primer, incapaç de ser fonamentat històricament, ans en aquell començament que es produeix cada dia i a tota hora; constantment es lliga, es deslliga i torna a lligar-se la socialització entre els homes [...]». Es tracta aquí, en certa manera, dels processos microscòpicomoleculars esdevinguts a l'interior del material humà» (Simmel, 1908, p. 40). Tal com va ocórrer amb tantes altres suggestions d'aquest pensador —segurament un dels més brillants però més poc sistemàtics entre els pares fundadors de la sociologia—, la concepció triàdica del vincle social va tardar molt de temps a revelar la seva fecunditat. Hom va haver d'esperar a la dècada de 1950, en què la psicologia social americana va començar a estudiar empíricament al laboratori la formació de coalicions en les interaccions de tres participants (Caplow, 1968, p. 36-59).

En el terreny de la sociolingüística, la penetració de les idees simmelianes ha brillat, en general, per la seva absència. La gran excepció en aquest sentit, com en tantes altres coses, la trobem en l'obra de Lluís V. Aracil, sens dubte el més simmelià dels grans sociòlegs del llenguatge, no sols per l'enorme partit que ha sabut treure de la lectura de l'autor de *Philosophische Kultur*, sinó pel fet que hi comparteix un mateix tarannà, sempre atent a copsar l'entrellat subjacent a les estructures socials, per tal d'abstreure'n els esquemes fonamentals (Simmel, 1908, p. 25-46; Aracil, 1980a). Deixant de banda d'altres aportacions —alguna tan notable com la teoria sobre els ritmes del bilingüisme femení (Aracil, 1983i)— el resultat més destacable de la inspiració simmeliana d'Aracil té a veure amb el seu model sobre la minorització lingüística (Aracil, 1983h), plantejada com una relació triàdica en què la llengua nacional actua com a agent d'*interposició*, de manera que la pràctica totalitat de les relacions entre la comunitat lingüística minoritzada i el món exterior s'estableixen a través de l'idioma *mitjancer*. Les conseqüències internes d'aquest estat de coses, com és lògic, repercuteixen en la *intrusió* de la llengua nacional dins la xarxa social de la comunitat minoritzada, amb la seva conseqüent desintegració.

Es tracta, com molt bé ha apuntat Ernest Querol (1993), d'un model de tipus *ternari*, que explica la minorització lingüística a partir de l'establiment d'una *aliança conservadora* —posat que reforça l'*statu quo*— entre la llengua nacional i les llengües estrangeres (les *altres* llengües nacionals), emblemàticament representades per la modalitat d'inserció de la interlingua dins el sistema d'ensenyament (Garcia-Ripoll, 1987b). En aquest sentit, implica un autèntic salt qualitatiu

epistemològic respecte d'altres models, centrats de forma exclusiva en les relacions entre dues llengües. Una altra línia de treball destacable, que es caracteritza així mateix per uns plantejaments de tipus ternari, completament independents dels aracilians, és la representada per les recerques de la historiadora i lingüista francesa Renée Balibar (1985 i 1993), dedicades a explorar la suma de factors històrics, lingüístics, legals i literaris que incideixen en la *institució lingüística* construïda al voltant de determinades llengües. El tret més definitori d'aquesta institucionalització és el *colingüisme*, terme que designa l'associació de certes llengües escrites —verbigràcia, les llengües clàssiques, estrangeres i regionals— en un marc presidit per la *centralitat* de la llengua nacional.⁸³ En el marc de la sociolingüística catalana, la necessitat d'aquest enfocament ha estat emfasitzada per Albert Bastardas (1996, p. 22-23), que insisteix en la necessitat que el contacte dels grups lingüístics sigui considerat «no com un fenomen binari sinó ternari, d'acord amb la perspectiva ecològica que concep la relació entre, per exemple, dues espècies, tenint sempre en compte el *medi* on es desenvolupa la relació». De totes maneres, després d'Aracil, l'autor que ha explorat de manera més lúcida i sistemàtica les possibilitats de l'enfocament ternari en sociolingüística és, sens dubte, el valencià Ernest Querol (1999, 2000, 2001, 2002a i 2002b). Al llarg dels darrers anys, ha bastit un ambiciós model teoricoestadístic d'estudi dels processos substitutoris, en què combina l'enfocament ternari de les relacions interlingüístiques, propi del model aracilià de la interposició, amb les explicacions trifactorials de l'ús lingüístic i el paradigma sociològic de la definició social. Això el porta a concebre la substitució lingüística com a *tria* (*exclusiva* o *jeràrquica*), els mecanismes de la qual il·lustra a través de l'analogia amb els processos migratoris i amb una llista d'antinòmies fonamentals. D'acord amb la seva hipòtesi principal, en un procés de substitució lingüística —definit com «l'aïllament progressiu i reductiu de l'ús d'un idioma en la seua expansió demogràfica, en la seua extensió geogràfica i en els seus àmbits d'ús i, per tant, també en la representació de les seues possibilitats d'ús» (Querol, 2002b, p. 73)— els diversos tipus de comportament lingüístic possibles són el resultat de la interacció de les representacions socials que es fan els parlants de les llengües en presència, de la xarxa interpersonal de comunicació i del grup social de referència.

Tot amb tot, la utilitat de l'enfocament triàdic de cara a l'anàlisi de la situació minoritària desborda àmpliament els plantejaments anteriors i constitueix una eina susceptible de permetre'ns descriure una infinitat de situacions no tingudes en compte fins ara. En les pàgines següents provaré a demostrar-ho aplicant-lo a l'anàlisi del cas gallec.

83. Pel que fa a l'obra d'aquesta autora, cf. també el llibre de Branca-Rosoff (2001).

5.4. UNA ANÀLISI TRIÀDICA DEL CAS GALLEC

Simplificant l'excel·lent descripció realitzada per Mário J. Herrero-Valeiro (1994 i 2003), podem caracteritzar la situació sociolingüística de Galícia d'ençà de finals del franquisme a través de l'existència de dos processos simultanis: 1) la *minorització avançada* del gallec per part del castellà, llengua nacional de l'Estat espanyol, dins el qual es troba integrada la comunitat autònoma gallega, i 2) el *conflicte glotopolític* originat entre els partidaris de la normalització lingüística del gallec al voltant de la varietat susceptible d'esdevenir protagonista de tal procés. A grans trets, aquest conflicte enfronta els *diferencialistes*, partidaris de crear per *elaboració* un estàndard autòcton a partir del vernacle popular (Monteagudo, 1995), amb els *reintegracionistes*, que propugnen l'adopció del portuguès estàndard —per bé que hi ha tota una sèrie de posicions entremig, potser més fàcilment assimilables dintre el diferencialisme.

Des de la seva creació, l'Administració autonòmica va intervenir activament en el conflicte, fent seves de forma descarada les tesis favorables a l'elaboració del vernacle, la qual cosa va conduir en l'any 1982 —amb la promulgació del Decret 173/1982, mitjançant el qual s'aprovaren les normes ortogràfiques i morfològiques dictades per una comissió formada per representants de l'Instituto da Lingua Galega i de la Real Academia Galega— a un tancament en fals (*manu militari*, en diríem) del debat en curs dins la societat gallega tocant a la seva definició lingüística i, de retop, a la pràctica proscripció del reintegracionisme, que tot i això continua combatent fins al dia d'avui en defensa de les seves posicions. D'al·lores ençà, doncs, hi ha predominat una política lingüística que constitueix, *de facto*, el que en teoria de coalicions s'anomena una *aliança conservadora*, entenent per tal aquella que *no* altera l'ordre de rangs prescrit a les varietats lingüístiques. Al meu entendre, el consens assolit entre els defensors del castellà i els partidaris d'elaborar un estàndard diferencialista a partir del gallec popular no pot ser vist d'altra manera, perquè se sustenta en l'objectiu comú de deixar fora de joc l'única opció lingüística que pot tenir efectes revulsius —em refereixo, és clar, al reintegracionisme. El problema és que aquesta opció transgredeix —de manera més flagrant encara que la temptativa de bastir una comunitat lingüística catalana o basca, per damunt dels límits autonòmics— un veto no formulat enlloc, però fonamental per copsar la configuració lingüística de l'Espanya de les autonomies: el castellà es postula com *l'única* llengua comuna a tots els territoris, «*las demás lenguas españolas*» (la Constitució de 1978 *dixit*) hi són tolerades només en la mesura en què ajustin els seus àmbits d'ús a l'estricta compartimentació autonòmica. Per contra, el supòsit central del reintegracionisme no sols qüestiona aquest sentit comú, sinó que es proposa la construcció d'una comunitat lingüística lusòfona, aixecant un pont per damunt de l'abisme lingüístic i cultural en què s'han

convertit les fronteres nacionals. Tenint en compte la magnitud del repte, pot estranyar a algú la rapidesa i la contundència amb què ha estat reprimat? De totes maneres, com va mostrar Foucault (1975), la repressió constitueix només una de les cares (precisament, la més lletja) del poder. L'altra cara es troba representada pel *saber*, a través del qual capillaritza la societat d'una manera molt més efectiva que no pas per mitjà de la mera força bruta. En aquest cas, això voldrà dir que la repressió de l'opció reintegracionista *no* hi bastava. Una maniobra d'aquestes característiques no pot quedar-se en la pura negativitat, cal acompanyar-la d'alguna alternativa *innòcua* —és a dir, d'un *sucedani* o un *placebo*—, destinada a suplanter i esterilitzar qualsevol temptativa coherent de promoció de la llengua minoritzada. Aquest i no un altre ha estat el paper que ha tingut al País Valencià durant prop de tres dècades el secessionisme idiomàtic dels *blaveros* (Bello, 1988; Viadel, 2006), i estic segur que aquest és també l'assignat al diferencialisme en el contenciós lingüístic gallec (Gil Hernández, 1986, p. 157; Garcia-Ripoll, 1987a).⁸⁴

Fa uns anys, António Gil Hernández (1996, p. 45-49) va explicar brillantment aquesta maniobra a partir del concepte de *double bind* —creat en 1956 per Gregory Bateson (1972), desenvolupat ulteriorment per Watzlawick, Beavin i Jackson (1967) i aplicat per Aracil (1983g) a la sociologia del discurs. Resumint molt, la

84. El més trist i sorprenent del cas és que al País Valencià la maniobra, després d'anys i panys de resistència, potser acabarà a la fi per reeixir gràcies a la creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, que ha comptat no sols amb els beneplàcits del PSOE, sinó, paradoxalment, també amb els dels autoanomenats nacionalistes (Bloc Nacionalista Valencià) i una part dels estaments universitaris (Guia Conca, 2001), que no semblen haver entès que la creació d'una institució amb capacitat normativa sobre el català parlat al País Valencià suposa, *de iure* i *de facto*, el reconeixement de l'existència d'una llengua *distinta* (Conill, 2006). Si no fos així, les reformes ortogràfiques i gramaticals del català —que en calen i de profundes, no ho nego pas— haurien de pactar-se consensuadament, mitjançant la creació d'algun organisme en què es trobessin representats conjuntament tots els territoris que integren la comunitat lingüística. Però, és clar, això hauria suposat un pas més cap a l'articulació d'aquella comunitat sociolingüística que les elits polítiques valencianes —amb el suport d'una part del professorat universitari valencià de filologia catalana, d'orientació eminentment dialectològica, que prefereix ser cap de ratolí que cua de lleó— tracten d'impedir a totes passades.

Al capdavant, la lliçó que cal aprendre d'episodis com el de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua és que no podem confondre sota cap pretext les declaracions filològiques (*retrospectives*) en favor de la unitat de la llengua, basades en el mer reconeixement de la pertinença de diverses varietats lingüístiques a un mateix diasistema, amb la postura sociolingüística (*prospectiva*) que propugna la construcció d'una *comunitat sociolingüística* o de *discurs*. Correlativament, els objectius assignats en cada cas a la recuperació de la llengua no són tampoc els mateixos. La postura filològica presta atenció sobretot a les qüestions puristes, a la genuïtat idiomàtica, prescindint en gran mesura dels objectius assignats a aquest codi, emblemàticament castís. En canvi, el plantejament sociolingüístic, sense deixar de banda la qüestió de la qualitat de la llengua, reconeix que aquesta no s'engendra *in vacuum*, sinó que va lligada a un eixamplament de funcions socials. Al País Valencià, segons sembla, aquesta confusió no s'ha dissipat encara, i, pel que sé, en el cas gallec la situació potser és molt semblant. En aquest sentit, segurament Galícia constitueix un espill en el qual els valencians hauríem d'aprendre a mirar-nos, si no és que volem que ens encolomin un futur tan advers.

tesi de Gil Hernández afirma que els notables gallecs van rebre alhora la *doble instrucció contradictòria* de normalitzar la llengua de Galícia sense qüestionar l'*statu quo* idiomàtic imperant. Com en el vell adagi romà, *parturient montes, nascetur ridiculus mus*. I és que, de tals pretensions, només podia seguir-se'n una ximpleria: la creació d'una varietat lingüística de caràcter merament *testimonial*, expressament destinada, no a la promoció de la comunitat lingüística que la parla, sinó a esdevenir part consubstancial de la *litúrgia* d'un poder que s'autolegitima emprant-la i obligant la ciutadania a reconèixer-la com a pròpia. L'aspecte més grotesc de tot plegat és l'espectacle d'una autoritat que exigeix als ciutadans l'assumpció entusiasta d'una causa que ella mateixa no està disposada a abraçar seriosament. Això em recorda la terrible ironia que tan bé va saber expressar Bertoldt Brecht a «La solució», un dels poemes de les *Buckower Elegien* (1953), suscitat per la repressió duta a terme pel Govern estalinista de la RDA després de la revolta obrera del 17 de juny de 1953. El reproduïxo a continuació en traducció catalana de Feliu Formosa:

LA SOLUCIÓ

Després de la revolta del 17 de juny
el secretari de la Unió d'Escriptors va fer
repartir fulls de propaganda a la Stalinallee.
Hom hi podia llegir que el poble
havia perdut la confiança del govern
i que només treballant doble
podria reconquerir-la. No seria
molt més senzill que el govern
dissolgués el poble i
n'elegís un de nou?⁸⁵

Fins ací l'*esprit de finesse*. Si hi afegim l'*esprit de géometrie* que ens aporta la teoria de coalicions, comprovarem que la situació descrita es correspon plenament amb la mena de casos que cauen sota la seva jurisdicció. Tal com ho veig, el millor camí per encetar aquesta via d'aproximació al doble contenciós lingüístic en què es debat la societat gallega passa per l'examen consecutiu de dues tríades, mostrant les interaccions implicades en cadascuna, així com el tipus de relació que mantenen entre si. Les designaré, respectivament, amb els rètols de *tríada fàctica* i *tríada contrafàctica*, per tal d'assenyalar el seu *status* real. Com tindreu ocasió de comprovar tot seguit, la meua pretensió no és descobrir res que *no* sigui sabut, sinó contribuir en alguna mesura a aclarir *encara més* les coses ja sabudes.

85. Citat a partir de la traducció de Feliu FORMOSA, *Si tot és dintre (Originals i traduccions)*, Barcelona, Crítica, 1980, p. 252.

En primer lloc, centraré la meua atenció en la tríada fàctica, representativa de la situació idiomàtica actual. Es tracta d'una configuració familiar a qualsevol coneixedor de la teoria de les coalicions entre tríades, caracteritzada per la relació entre tres elements de poder desigual —els quals seran denominats, com és usual, amb les lletres A (= llengua castellana), B (= gallec popular) i C (= portuguès estàndard)—, tals que $A > B > C$, tenint en compte a més a més que $A > (B + C)$.⁸⁶

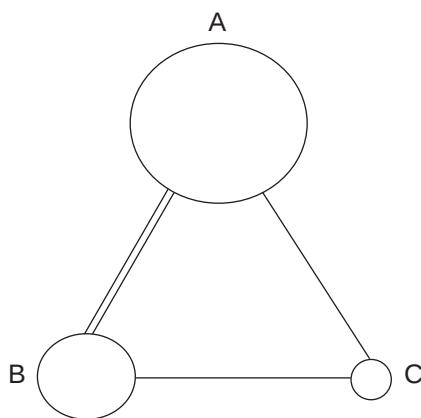

FIGURA 9

Al meu entendre, la tríada anterior ens proporciona una representació prou ajustada del desequilibri de poder existent entre les tres varietats lingüístiques amb divers grau de presència a Galícia durant els darrers anys del franquisme i el principi de la Transició, en què el monopoli dels usos formals per part del castellà, unit a la seva progressiva difusió, gràcies a l'acció dels *mass media*, com a llengua col·loquial entre sectors cada cop més nombrosos de la població urbana en fase d'expansió, venia a culminar i agreujar un procés de minorització lingüística engegat segles enrere (Freixeiro Mato, 1997; Monteagudo, 1999). La figura 9 ens permet visualitzar aquest desequilibri entre les tres varietats, la magnitud del qual assegura el predomini de A en totes les coalicions. Ens trobem, doncs, al davant d'una modalitat de tríada que no autoritza la formació de cap mena de *coalició revolucionària*, és a dir, de cap coalició susceptible de pertorbar el domini de A sobre B i C, atès que la unió d'aquests dos darrers elements no

86. Com és lògic, els diferencials de poder atribuïts a les varietats lingüístiques constitueixen tan sols formes abreviades d'al·ludir a la distribució desigual dels recursos comunicatius entre els gups socials, i no pressuposen en cap cas l'existència de diferències d'estatus independents de l'ús que hom en faci.

arriba a igualar en absolut el poder de l'element predominant. Si a tot això sumem l'establiment —clarament institucionalitzat de 1982 ençà— d'una *aliança conservadora* (assenyalada amb ratlla doble en la representació gràfica) entre el galleg popular (B), promocionat a la categoria de subjecte de la «normalització», i la llengua nacional minoritzadora (A), copsarem tot d'una la gravetat de la situació actual. Òbviament, la finalitat declarada d'aquesta coalició, totalment controlada per A, serà sempre la (pseudo)promoció del vernacle, per més que hom tingui la certesa que al darrere s'hi oculta la pretensió d'impedir que el *tercer exclòs* —és a dir, el portuguès estàndard (C)— adquireixi carta de ciutadania entre els parlants de Galícia.

Al capdavant, diríem, es tractava d'una maniobra perfectament *esperable*. Tots els estudiosos de les organitzacions han posat en relleu les possibilitats de persuasió de què disposen els elements més poderosos per tal d'atreure cap a les opcions conservadores els elements emplaçats en un nivell intermedi. Es tracta de la típica mentalitat del capatàs que, malgrat la seva proximitat social al món dels obrers, acostuma a identificar-se amb els punts de vista dels patrons. En aquest cas, a més a més, l'element intermedi es trobava molt a prop de l'element dominant, no sols pel grau de castellanització assolit per la població, sinó per les característiques mateixes de l'opció diferencialista, en què la desconfiança sobre la viabilitat de poder dur a bon port una promoció del galleg recolzada en la puixança del portuguès estàndard sembla pesar més que la pròpia convicció de la utilitat de normalitzar el galleg popular. Afegiu-hi les sinecures amb què el poder acostuma a recompensar aquells que saben plegar-se als seus designis i obtindreu una descripció prou acabada de les autèntiques motivacions d'aquesta coalició *contra natura* establerta entre A i B. Sigui com sigui, el resultat ha estat l'esperat, i la coalició AB ha servit (i serveix), sobretot, com un instrument eficaç per conjurar els perills derivats d'una hipotètica aliança BC,⁸⁷ la qual, malgrat que en teoria de les organitzacions pugui ser titllada de conservadora —pel fet de tractar-se d'una coalició d'elements de nivell inferior, que no qüestionen la primacia de A (Caplow, 1968, p. 75)—, només en té l'aparença, atès que, com exposarem a continuació, conté l'*únic* germen de canvi revolucionari a llarg termini present en aquesta situació.

L'anàlisi de la segona tríada, de caràcter contrafàctic, ens obliga prèviament a revisar amb un cert detall els pressupòsits sociolingüístics fonamentals del bèn-

87. La coalició restant, AC, no prevista per ningú (que jo sàpiga), és el que s'anomena una coalició *impròpia*, és a dir, aquella que no és revolucionària ni conservadora. De fet, en una situació com la que exposem, no hauria tingut cap sentit promoure una normalització del portuguès estàndard en detriment del galleg popular, perquè la població no ho hauria entès i, sobretot, perquè això hauria suposat afavorir la penetració d'aquesta varietat exògena —que és el contrari del que hom pretenia impedir a totes passades.

dol reintegracionista. D'entrada, podem assenyalar que la seva estratègia normalitzadora postula un afaïonament del marc sociolingüístic inspirat directament en la noció *original* de diglòssia (Gil Hernández i Rabunhal Corgo, 1989; Gil Hernández, 2006, p. 37-49), la qual cosa, a més a més, suposa una crítica explícita als usos *prevaricadors* del terme a mans de la sociolingüística diferencialista, que s'inspira en les versions fishmaniana i ninyoliana del concepte.⁸⁸ Disputes terminològiques a banda, hi ha un fet inqüestionable i és que, tal com va mostrar Ferguson, els casos més notoris de diglòssia acostumen a originar-se, precisament, en aquelles situacions en què una comunitat lingüística aspira a beneficiar-se dels avantatges derivats de l'estandardització assolida per una altra varietat lingüística del seu diasistema, allunyada temporalment o geogràfica, sense que això porti aparellada la renúncia a la pròpia varietat oral. Es tracta, doncs, de fer compatible la *connexió* amb el món amb la *preservació* del paisatge lingüístic autòcton, al qual la comunitat lingüística es troba vinculada per forts lligams identitaris. En d'altres mots: la diglòssia constitueix la millor solució a l'abast d'aquelles comunitats lingüístiques que, enfrontades amb semblant tessitura, pretenen *conciliar* les actituds que Fishman definia, respectivament, com a nacionista i nacionalista. Així entesa, la diglòssia se'ns apareix com una cristallització sociolingüística del que en la teoria del caos s'anomena —ho hem vist més amunt— *autoorganització del caos* o *ordre per lliure*, és a dir, la modalitat d'organització emergent en aquells sistemes en què «els bucles de retroalimentació positiva i negativa s'acoblen, creant un nou equilibri dinàmic; un punt de diversificació en què l'activitat caòtica sobtadament es diversifica dintre d'un ordre» (Briggs i Peat, 1999, p. 18-23). Potser la mostra més perfecta de tal mena de figuració lingüística la trobem a la Suïssa alemanya, on l'adopció de l'alemany estàndard com a varietat alta no ha suposat cap obstacle per a la persistència de l'alemany suís en els usos informals.

Això no obstant, entenc que en el cas galleg l'adopció d'un model de comunitat lingüística basat en la diglòssia hauria de suposar més aviat un punt de partida que no d'arribada. Les situacions de diglòssia s'han revelat com a altament estables en societats *estratificades*, basades en una neta distribució de funcions, en què la igualtat esdevé la norma reguladora de la comunicació a l'interior de cada àmbit social, mentre que la comunicació entre àmbits s'estableix en termes de desigualtat. Però resulten inadequades —per *massa* simples— en el marc de societats *funcionalment diferenciades*, com les europees contemporànies, sotmeses per obra i gràcia dels *mass media* a una transformació radical dels rendiments comunicatius tradicionals, basats en el predomini de l'escriptura i la impremta. En aquest

88. Per a una interessant recapitulació sobre el debat suscitat en la sociolingüística gallega al voltant de la noció de *diglòssia*, cf. Herrero-Valeiro (1997).

sentit, l'aparició de les noves tecnologies de la comunicació dona pas a una *relaxació* del control lingüístic exercit pels mitjans basats en la paraula escrita (Enzensberger, 1971). La *jerarquització* lingüística promoguda per aquests és reemplaçada per l'hegemonia d'una varietat com l'estàndard, la qual —en paral·lel a la capacitat de *crear* realitat demostrada pels *media*— es caracteritza fonamentalment per la capacitat de crear *realitat lingüística*, mitjançant un procés d'*homogeneïtzació virtual* del llenguatge oral, investit de l'autoritat que emana de la seva condició de vehicle primordial d'informació. No ens hauria d'estranyar, doncs, la seva portentosa capacitat per capil·laritzar altres àmbits de comunicació —en especial els basats en la interacció *presencial*, gràcies al tret de l'*oralitat* comuna—, que cap *koiné* literària del passat no hauria pogut imaginar.⁸⁹

Com és obvi, l'anàlisi de les repercussions immediates de les transformacions de l'ecosistema comunicatiu sobre els projectes de difusió de l'estàndard portuguès a Galícia resten fora de l'abast d'un paper com aquest. No em sé estar d'assenyalar, però, l'error que suposaria l'adopció d'una estratègia normalitzadora recolzada en els pressupòsits lingüístics idealistes propis d'una certa *pedagogia compensatòria*, d'acord amb la qual la solució als dèficits lingüístics d'una determinada comunitat passa per l'ensenyament de l'estàndard als parlants procedents dels grups socials idiomàticament «indigents». Obrar així fóra com acabar devorats per Escilla, mentre procuràvem no ser engolits pel Caribdis de les posicions *vernaculistes*, actualment predominants en la societat gallega i partidàries, en teoria, de desequilibrar les diferències socioeconòmiques pel costat verbal, afavorint les varietats lingüístiques subordinades —actitud, val a dir, tan romàntica com inútil, si és que no encobreix alguna mena de mala fe.⁹⁰ Crec, sincerament, que l'única via factible per defugir el *dobte parany* implícit en les opcions anteriors passa per l'articulació d'un programa renovat d'ensenyament de la llengua, estretament relacionat amb les iniciatives per a l'extensió del seu ús social emanades dels sectors capdavaners en la promoció de la lleialtat lingüística. Una iniciativa com la que estic propugnant tindria, si més no, la virtut de dotar d'un nou sentit la difusió de l'estàndard portuguès, mitjançant la seva inserció en una proposta més àmplia d'(*auto*)promoció social, no sols dels sectors gallegoparlants de la població, sinó també de les capes desfavorides de castellanoparlants que integren la ciutadania de Galícia. Més encara: en una situació com la que examinem, marcada pel contacte entre dues comunitats lingüístiques, l'extensió del nou estàndard passa necessàriament per transfor-

89. Per raons d'espai no puc aturar-me ací a tractar en detall els fonaments teòrics subjacents a aquestes reflexions, que m'he encarregat de desenvolupar en un altre lloc (cf. Conill i Salomé, 2006, p. 185-187).

90. Per a una caracterització sumària d'aquestes alternatives, cf. Villena Ponsoda (1992, p. 73-76).

mar les pautes socials que condemnem amplíssims sectors socials a la més completa indigència cultural. Sé que la tasca no és pas fàcil (qui ha dit que havia de ser-ho?), però em sembla que només si fem passes decidides en aquesta direcció podrem arribar a articular una comunitat lingüística susceptible d'exercir un ús *no reificat* de l'estàndard. Es tracta, això és, no tant de reconèixer l'existència d'una *comunitat de llengua*, tema del qual s'ocupen els filòlegs, com de construir una *comunitat de discurs*, susceptible de permetre als gallecs enllaçar amb un univers de referències diferent de l'espanyol, més autònom i menys envilit que aquest, en què la seva presència esdevingui efectiva i no subordinada, i des del qual puguin participar en condicions d'*igualtat* en la creació d'una societat més plural i democràtica.

Tal com acabem de veure, el cas gallec afegeix a la tipificació de la diglòssia unes característiques molt especials, absents del model fergusonianà i derivades de l'omnipresència del castellà com a agent minoritzador. És per això que Gil Hernández i Rabunhal Corgo (1989, p. 367) batejaren la seva proposta com a *diglòssia dislocada o transferida*, atès que per a ells la diglòssia gallega no constitueix només un arranjament destinat a solucionar una mera duplicitat funcional de varietats d'una mateixa llengua, sinó que s'inscriu en una estratègia adreçada a modificar profundament l'ordre lingüístic de Galícia. En termes de teoria de coalicions, aquest objectiu podria ser conceptuat com una temptativa de passar de la figura 9 —les implicacions negatives de la qual hem tingut ocasió d'examinar més amunt— a la figura 10. La diferència substancial entre totes dues radica en el fet que, mentre que a la primera tríada la coalició BC no era capaç de contrapesar eficaçment el poder de A —la qual cosa afavoria l'opció (equivocada) de B envers la coalició AB—, a la segona tríada es dibuixa un plantejament del tot diferent, en què se'ns mostra com la superació de l'hegemonia de A només pot esdevenir possible, precisament, mitjançant la formació d'una coalició BC, desestimada en la situació anterior. Ens trobem, per tant, com ja anunciàvem, enfront d'una tríada d'intenció contrafàctica, exemple eminent del que Remo F. Entelman (2002, p. 159) anomena *pensament triàdic*, rètol amb el qual es refereix a la capacitat de l'observador per tal de concebre tres individus com a membres d'un mateix grup, encara que tal concepció no sigui compartida per algun dels membres del grup o per tots ells. D'aquesta manera, hom pot avaluar les possibilitats virtuals d'interacció dels membres de la tríada, estudiant-ne l'evolució probable, per tal de procedir després a dissenyar les coalicions més adequades als objectius perseguits —típicament, facilitar a un dels membres d'una díada l'increment del seu poder relatiu enfront de l'altre element.

En el present cas, la tríada proposada es defineix pel fet que $A > B > C$, on $A < (B + C)$, tal com es pot apreciar a la figura següent:

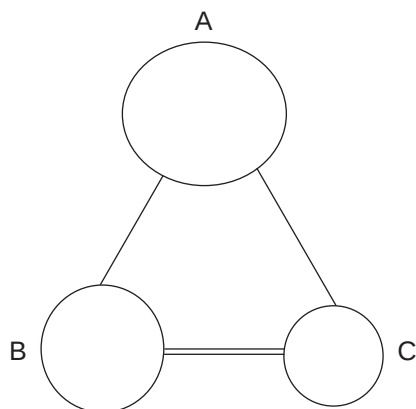

FIGURA 10

D'acord amb la descripció que n'efectua Caplow (1968, p. 20-22 i 75-77), aquesta triada permet la formació d'una coalició revolucionària BC —en virtut de la qual B ocuparia el paper dominant reservat fins aquell moment a A—, una coalició conservadora AB i una coalició impròpia AC —la possibilitat de la qual, com hem vist més amunt, resta descartada perquè desemboca en un contrasentit. A més a més, la teoria assenyalava que, en absència d'imposicions externes, les triades d'aquesta mena exhibeixen una marcada preferència per la *coalició dominant mínima*, és a dir, per aquella que domina al seu contrincant per un marge menor que qualsevol altra coalició dominant. Els motius de tal preferència són obvis: el domini exercit per aquesta modalitat de coalició resulta possible només mentre els seus membres actuïn en consonància. En cas de fractura, tornaran a experimentar el poder de A de manera immediata —circumstància que tampoc no els és donat alterar mitjançant l'aliança amb aquest, atès que A és un soci prou poderós com per prescindir quan li convingui dels seus aliats.

Quan les traslладem a l'àmbit que ens ocupa, les consideracions anteriors ens permeten extreure'n una lliçó fonamental: l'única via factible per *invertir* el predomini del castellà en la societat gallega actual ens la forneix la coalició BC, entre el gallec popular i el portuguès estàndard, la conciliació dels quals podria donar pas, a mitjà o llarg termini, a l'establiment de la coalició dominant mínima d'aquesta triada sociolingüística. Per contra, la coalició AB, vigent des de fa anys, reforça clarament l'*statu quo* dominant, en la mesura en què no sols no permet impugnar el predomini secular del castellà, sinó que col·loca el gallec en una situació d'extrema dependència respecte a aquest, enfrontant-lo estèrilment amb el portuguès. No cal dir que el principal beneficiari d'aquesta disputa és el castellà, que s'hi comporta com un tercer que *divide et impera* —per dir-ho amb la fórmula

emprada per Simmel (1908, p. 128-134). La situació resultant es podria il·lustrar molt bé amb aquella cèlebre faula de Tomás de Iriarte, titulada *Los dos conejos*, on se'ns narra la ridícula disputa d'aquests animals sobre la raça dels gossos que els encalçen, els quals acabaran finalment devorant-los.

Al capdavant, podríem dir que la gran tragèdia del cas gallec és que es tracta d'una conjuntura en què l'*indispensable* ha esdevingut (definitivament?) *impossible*. Una de les majors virtuts de la teoria de coalicions radica, al meu entendre, en el fet de mostrar-nos molt a les clares la causa de tal atzucac, explicable en funció de l'existència d'un *cisma d'estatus*, producte de l'adscripció nacional diversa de les dues modalitats que haurien de coaligar-se, el qual limita dràsticament la quantitat, la forma i el contingut de la interacció existent entre gallecs i portuguesos, barrant el pas a l'inici d'un procés efectiu de normalització lingüística.

5.5. COLOFÓ

Espero que aquestes reflexions no us hagin decebut del tot. He cregut que pagava la pena aprofitar la disparitat d'experiències i tradició intel·lectual existents entre nosaltres per tal de presentar-vos la perspectiva que he designat com a *sociolingüística de segon ordre* o *sociolingüística d'enfocament ètic*. Al meu entendre, aquesta alternativa era preferible a la complicitat victimista d'aquell que coneix de ben a prop una situació semblant, com la que pateix el País Valencià, i aprofita l'avinentesa per tal de suscitar la commiseració dels assistents amb el relat de les pròpies misèries.

Això no significa, tanmateix, que no em senti personalment molt pròxim als avatars sociolingüístics experimentats per Galícia. El cas gallec il·lustra el que hagués ocorregut (i encara podria ocórrer, ai las!) si al País Valencià triomfaven les tesis secessionistes promogudes per la dreta —i no prou combatudes pels socialistes. Aquest triomf suposaria la implantació d'un discurs *paralitzant* sobre la llengua, l'objectiu darrer del qual, no ens enganyem, no és altre que l'acceleració de la castellanització (ja de per si galopant), sota la cobertura del *vernaculisme* —l'*esprit de clocher* dels francesos. Que jo sàpiga, ningú no ho ha fet encara, però es podria abordar de manera clarificadora aquest discurs recurrent, *latu sensu*, a la diferenciació establerta per Basil Bernstein (1971) entre *codi restringit* —o *restringent*, que en diria Aracil— i *codi elaborat*. Els notables gallecs i valencians opten per unes versions locals de la llengua que exemplifiquen paradigmàticament la característica fonamental del codi restringit (varietat *heterònoma*), és a dir, la seva *impossibilitat de transcendir* el context situacional, perquè ja disposen d'un codi elaborat o autònom (el castellà) al qual no pensen renunciar de cap de les maneres. Els usos lingüístics promoguts per aquesta concepció del codi restringit —propi del que Roland Breton (1979, p. 55-58; també Artigues, 1989, p. 68-69)

anomena una *ètnia descentrada*— no van mai, per definició, més enllà de l'àmbit del *dialecte*,⁹¹ que té el seu correlat literari en la producció d'una *literatura folklòrica* (altrament dita *costumista*, *regional* o *autonòmica*) subsidiària de la literatura nacional (en castellà). El *felibritge* occità ens mostra de manera dramàtica el cul de sac en què desemboca aquesta opció (Lafont, 1954). La diferència entre els dos codis queda perfectament il·lustrada quan ens adonem, posem per cas, que mai ningú no demana als escriptors castellans fidelitat a les seves varietats lingüístiques locals, però, en canvi, es registra una demanda persistent i obsessiva —també per part de molts autoanomenats sociolingüistes— que l'escriptor català o gallec s'atingui amb fidelitat als modismes locals, ja que si no ho fa així hom parlarà, si més no, de *complex d'inferioritat* (Ferrando, 1986, p. 36). Això mateix constitueix ja un símptoma perfecte dels efectes de la minorització, que cristallitzen en un discurs submis als vetos imposats pel discurs dominant, estructurat en forma del que Aracil (1983g, p. 121) va anomenar *dobles confinament* —o *síndrome d'Orsenna* com a mi m'agrada, més poèticament, anomenar-lo en homenatge al talent amb què l'escriptor francès Julien Gracq va saber descriure a la novel·la *Le rivage des Syrtes* una situació semblant.⁹² Amb aquest rètol hom descriu la tendència, obser-

91. Empro el terme en el sentit que li atorgava el lingüista italià Benvenuto Terracini, quan deia que «[e]l dialecto es el idioma de una comunidad lingüística que reconoce el prestigio de una forma superior de cultura y la toma como su norma ideal, tendiendo a compenetrarse con ella. Cualquiera que sea el origen histórico de un dialecto, anterior o posterior a la formación de la lengua nacional, la condición —si puedo decirlo así— de minoría de edad del dialecto con respecto a la lengua es un elemento constante que basta, a mi parecer, para definirlo adecuadamente. Esta condición explica el carácter receptivo o defensivo del punto dialectal con respecto al poder de irradiación del punto que toma el mando director de la lengua» (Terracini, 1951, p. 152; cf. també Conill, 2001).

92. Edició original francesa: Julien GRACQ, *Le rivage des Syrtes*, París, Librairie José Corti, 1951. Traducció catalana: Julien GRACQ, *La ribera de les Sirtes*, Barcelona, Proa, 1985. Cf. del mateix autor *Un balcon en forêt*, París, Librairie José Corti, 1958. Traducció castellana: *Los ojos del bosque*, Barcelona, Random House Mondadori, 2006. Recomano igualment la lectura d'una altra gran novel·la, *Il deserto dei Tartari* (1940; traducció castellana: *El desierto de los tártaros*, Barcelona, Orbis, 1987), de l'italià Dino BUZZATI, on el doble confinament o síndrome d'Orsenna apareix també magistralment exemplificat. Amb posterioritat, el fenomen ha estat reconegut també pel pensador alemany Peter Sloterdijk, a propòsit de la societat alemanya posterior al nazisme, dels integrants de la qual afirmava fa uns anys que «no sols no s'havien endinsat en espais lliures, sinó que havien preferit *emportar-se el calabós amb ells*» (Sloterdijk i Heinrichs, 2001, p. 50-51). En qualsevol cas, aquesta peculiar configuració psicològica i social constitueix un dels grans temes soterrats de la literatura fantàstica i de terror, almenys des d'Edgar Allan Poe fins a *The Lord of the Rings* (1954-1955) de J. R. Tolkien, passant per Lovecraft *e tutti quanti*. Pel que fa al cinema, als darrers anys el director M. Night Shyamalan n'ha proporcionat una bona il·lustració a la seva pel·lícula *The Village* (2004). Encara que segurament més remot, no vull deixar d'esmentar ací el parentiu que em sembla percebre entre el doble confinament i el concepte teològic de *zimzum* (contracció), formulat pel cabalista Isaac Luria (1534-1572), segons el qual «per tal que pugui existir el món, un món que ja des del principi no és Déu mateix, Déu cal que s'hagi contret; Déu ha hagut d'emprendre una limitació de la seva pròpia essència, gràcies a la qual va sorgir alhora, en el sentit espiritual i real, la possibilitat que existeixi algun ésser que no sigui Déu» (Scholem, 1970, p. 17-18; cf., així mateix, Scholem, 1988, p. 97-104). Resulta difícil resistir-se a la temptació d'inter-

vable en certs individus o grups sotmesos a una experiència de reclusió, a encongir-se voluntàriament, permetent així l'aparició d'un cert *marge* (espacial, mental, etc.), d'una *terra de ningú*, entre la posició que ocupen i el límit que en determina l'enclaustrament. D'aquesta manera, es forgen una illusió de llibertat que els permet d'adaptar-se al seu destí, tot ignorant l'existència de traves. En d'altres mots: el doble confinament consisteix en una experiència *positiva* de la reclusió —això és, en la temptativa de *bastir-se una casa a l'interior d'una presó*.⁹³ Personalment, no conec cap manera més gràfica d'il·lustrar tota la misèria aparellada a l'exaltació populista d'una varietat lingüística que es complau a comptar les desfetes per apoteosis.

pretar aquesta idea com una metàfora dels avatars històrics experimentats per una minoria exclosa i perpètuament amenaçada com la que ha encarnat secularment el poble d'Israel.

93. Per cert, sense cap ànim d'ofendre, m'agradaria assenyalar que un poema gallec tan notori i celebrat com «Deitado frente ao mar...» (*Longa noite de pedra*, 1962) de Celso Emilio Ferreiro, en el qual s'ha volgut veure una expressió de rabiosa lleialtat lingüística, constitueix alhora, sobretot en la seva primera estrofa, una exaltació de l'experiència descrita pel doble confinament.

Bibliografia

Totes les referències esmentades en el text al·ludeixen a l'any d'edició original de les obres i els articles, però les pàgines que s'hi citen corresponen sempre a les traduccions especificades, si no és que es fa constar expressament a la bibliografia. Pel que fa a les citacions de l'obra araciliana, tenint en compte l'existència de material inèdit i el període de temps transcorregut, en moltes ocasions, entre la redacció i la publicació dels textos, he optat per ordenar-los d'acord amb la data de redacció més que no de publicació, tal com ja vaig fer a la bibliografia general araciliana que acompanya el volum *Do latim às línguas nacionais: Introdução à História das Línguas Europeias* (cf. Aracil, 1988, p. 191-215).

- ACADÉMIE DE BERLIN (1995). *De l'universalité européenne de la langue française*. París: Arthème Fayard.
- ACHARD, Pierre [et al.] (1977). *Discours biologique et ordre social*. París: Seuil. Trad. castellana: *Discurso biológico y orden social*. Mèxic: Nueva Imagen, 1980.
- (1997). «L'engagement de l'analyste à l'épreuve d'un événement». *Langage & Société* [París], núm. 79 (març), p. 5-38.
- ACOT, Pascal (1988). *Histoire de l'écologie*. París: Presses Universitaires de France. Trad. castellana: *Historia de la ecología*. Madrid: Taurus, 1990.
- ALEXANDER, Christopher (1965). «A city is not a tree». *The Architectural Forum* (maig-abril). Trad. castellana: «La ciudad no es un árbol». A: ALEXANDER, Christopher. *La estructura del medio ambiente*. Barcelona: Tusquets, 1971, p. 17-55.
- ALMOND, Gabriel A.; VERBA, Sidney (1963). *The Civic Culture*. Londres: Princeton University Press. Trad. castellana: *La cultura cívica*. Madrid: Euramérica, 1970.
- ALONSO MONTERO, Xesús (2003). *Pro lingua latina (et non solum...)* (1984-2003). La Corunya: Edicions do Castro.
- ALTHUSSER, Louis (1970). «Idéologie et appareils idéologiques d'État». Trad. castellana: «Ideología y aparatos ideológicos de Estado». A: ALTHUSSER, Louis. *Escritos 1968-1970*. Barcelona: Laia, 1974, p. 107-172.
- ÁLVAREZ CÁCCAMO, Celso (1994). «Da biolinguística à ecolinguística: um câmbio de paradigma necessário». *A Trabe de Ouro*, núm. 18, p. 205-212. Consultable en format d'hipertext a l'adreça: <<http://www.udc.es/dep/lx/cac/artigos/ecoling.html>>.

- ANDERSON, Benedict (1983). *Imagined Communities*. Londres. Trad. catalana: *Comunitats imaginades*. Catarroja: Afers: Universitat de València, 2005.
- ARACIL, Javier (1979). *Introducción a la dinámica de sistemas*. Madrid: Alianza.
- (1997). «Análisis sistémico». A: NOVO, María; LARA, Ramón [coord.]. *La interpretación de la problemática ambiental: enfoques básicos*. Vol. I. Madrid: Fundación Universidad-Empresa, p. 99-148.
- ARACIL, Lluís V. (1965). «Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l'Europe Nouvelle». Memòria presentada al Centre Européen Universitaire de Nancy. Trad. catalana a: ARACIL, Lluís V. *Papers de sociolingüística*. Barcelona: La Magrana, 1982, p. 23-38.
- (1966). «A Valencian Dilemma / Un dilema valencià». *Identity Magazine* [València; Cambridge (Mass.)], núm. 24, p. 17-29.
- (1967). «Einar Haugen: *Language conflict and language planning: the case of modern Norwegian*». *Revista de Estudios Políticos* [Madrid], núm. 156 (novembre-desembre), p. 323-325.
- (1968). «Introducció». A: ESCALANTE, Eduard. *Les xiques de l'entresuelo. Tres forasters de Madrid*. València: Lavínia, p. 9-88.
- (1971). «Un país: un camí». Comunicació presentada al Primer Congreso de Historia del País Valenciano, 14-18 d'abril. A: ARDIT, Manuel [et al.] [ed.]. *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*. Vol. II. València: Universitat de València, 1980, p. 13-19.
- (1973). «Bilingualism as a myth». *Revista Interamericana Review* [San Juan de Puerto Rico], vol. II, núm. 4, p. 521-533. Trad. catalana a: ARACIL, Lluís V. *Papers de sociolingüística*, p. 39-57.
- (1974a). «Educació i sociolingüística». València, multicopiat, 78 p. *Treballs de Sociolingüística Catalana* [València], núm. 2 (1979), p. 33-86. Reed. a: ARACIL, Lluís V. *Papers de sociolingüística*, p. 129-217.
- (1974b). «Sociolinguistics: Revolution and Paradigm». Comunicació presentada al 8th. World Congress of Sociology, Universitat de Toronto, agost. *Sociolinguistics Newsletter* [Denver], vol. IX, núm. 2 (1978), p. 3-8. Trad. catalana a: ARACIL, Lluís V. *Papers de sociolingüística*, p. 79-94.
- (1975). «La revolució sociolingüística». *Presència* [Girona], núm. 400, p. 20-21. Reed. amb el títol: «La revolució sociolingüística catalana». A: ARACIL, Lluís V. *Papers de sociolingüística*, p. 69-78.
- (1978). «A sociolingüística da experiência e da acção. O modelo galego». Comunicació presentada a les Jornadas do Ensino da Asociación Sócio-Pedagógica Galega. A: ARACIL, Lluís V. [et al.]. *Problemática das linguas sen normalizar: Situación do galego e alternativas*. Ourense: Galiza, 1980, p. 17-33.
- (1979). «Sociolingüística». A: ARACIL, Lluís V. [et al.]. *Ictineu: Diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans (segles XVIII-XX)*. Barcelona: Edicions 62, p. 440-447. Citat per la reed. a: ARACIL, Lluís V. *Papers de sociolingüística*, p. 95-113.
- (1980a). «Les etapes epistemològiques de la recerca sociolingüística». A: ARACIL, Lluís V. *Papers de sociolingüística*, p. 121-128.
- (1980b). «The sociolinguistic history of Europe: The subject and the challenge». Text del *position paper* llegit a la sessió inaugural del Congress on Linguistic Problems and European Unity, Meran, octubre. A: BRAGA, Giorgio; MONTI CIVELLI, Ester [ed.]. *Linguistic Problems and European Unity*. Milà: Franco Angeli, 1982, p. 41-48. Trad.

- catalana a: ARACIL, Lluís V. *Dir la realitat*. Barcelona: Edicions Països Catalans, 1983, p. 31-46.
- ARACIL, Lluís V. (1982). «Et tout le reste est littérature». *L'Espill* [València], núm. 16, p. 57-70. Citat per la reed. a: ARACIL, Lluís V. *Dir la realitat*, p. 135-153.
- [et al.] (1983a). «La declaració d'Iruñea». *Llengües en Contacte* [Barcelona], núm. 2 (desembre), p. 3-4. Versió portuguesa: «Declaração de Pamplona». A: ARACIL, Lluís V.; GIL HERNÁNDEZ, António. *Para uma história de «Iruinean Sortua»*. La Corunya: Cadernos do Instituto de Estudos Luso-Galaicos Ricardo Carvalho Calero - Manuel Rodrigues Lapa, 1993, p. 16-18.
- (1983b). «Història i histèria del català». Taula rodona amb la participació de Lluís V. Aracil, Joan A. Argenter, Xavier Lamuela i Josep Murgades, corresponent a la sessió del Seminari de Sociolingüística de Barcelona, 17 de març. 33 p. [Inèdit]
- (1983c). «Història inèdita de la llengua catalana (segles XIX-XX)». *Canigó* [Barcelona], núm. 806-807 (19-26 març), p. 28-31.
- (1983d). «És clar —si ja ho sabeu». A: ARACIL, Lluís V. *Dir la realitat*, p. 5-29. Consultable en format d'hipertext a l'adreça: <<http://www.uv.es/~calaforr/index2.html>>.
- (1983e). «El racionalisme oligàrquic». A: ARACIL, Lluís V. *Dir la realitat*, p. 47-65.
- (1983f). «Quina sociolingüística?». A: ARACIL, Lluís V. *Dir la realitat*, p. 67-74.
- (1983g). «L'estandardització del català modern en justícia a Josep Calveras». A: ARACIL, Lluís V. *Dir la realitat*, p. 75-126.
- (1983h). «Sobre la situació minoritària». A: ARACIL, Lluís V. *Dir la realitat*, p. 171-206.
- (1983i). «L'esprint de les dones». A: ARACIL, Lluís V. *Dir la realitat*, p. 207-217.
- (1983j). «Tres vides perpendiculars: Rivaroli, Cloots, Grégoire». A: ARACIL, Lluís V. *Dir la realitat*, p. 221-263.
- (1983k). «Sobre el tràfec dels models». A: ARACIL, Lluís V. *Dir la realitat*, p. 265-273.
- (1983l). «Fronteres i frontisses: sobre processos històrics. Desfasaments». Sessió del Seminari de Sociolingüística de Barcelona, 26 de novembre. 32 p. Transcripció de Josep Ramon Roig. [Inèdit]
- (1983m). «La prehistòria d'Iruñean Sortua». Text llegit el 21 de novembre de 1983 a la presentació d'Iruñean Sortua a la Universitat de Barcelona. [Inèdit en català]. Trad. portuguesa: «A pre-história de "Iruinean Sortua"». A: ARACIL, Lluís V.; GIL HERNÁNDEZ, António. *Para uma história de «Iruinean Sortua»*. La Corunya: Cadernos do Instituto de Estudos Luso-Galaicos Ricardo Carvalho Calero - Manuel Rodrigues Lapa, 1993, p. 5-16.
- (1984a). «Minorización y extinción: Tendencias, etapas y mecanismos del proceso de sustitución lingüística». Text de la conferència inicial, pronunciada amb ocasió de l'Hizkuntza Minorizatuén Soziologia, Getxo, 1-5 d'octubre. Transcripció d'Eugeni Gregori Climent. 22 p. [Inèdit]
- (1984b). «"Lengua nacional": ¿una crisis sin crítica?». Comunicació presentada a la «Mesa redonda sobre las lenguas del Estado español», dins el Simposio sobre Innovación en la Enseñanza de la Lengua y la Literatura Española, Madrid. Citat per la trad. catalana: «"Llengua nacional": una crisi sense crítica». *Límits* [Barcelona], núm. 1 (novembre 1986), p. 9-23.
- (1986a). «Irlanda: La lliçó negativa». *Viure en català* [Barcelona], núm. 10, p. 17-21.
- (1986b). «Lluís V. Aracil: una veu per a la sociolingüística catalana». *L'Erol* [Berga], núm. 15, p. 9-13. [Entrevista concedida a Quirze Grifell]

- ARACIL, Lluís V. (1988). *História das línguas europeias*. Seminari de Sociolingüística, Ourense, 7-9 de desembre. Editat com a: ARACIL, Lluís V. *Do latim às línguas nacionais: Introdução à História das Línguas Europeias*. Santiago de Compostella: Associação de Amizade Galiza-Portugal, 2004.
- (1992). *Història de les llengües europees*. Seminari impartit a l'Institut Francès de Barcelona, novembre-desembre. [Inèdit multicopiat]
- (1998). *La mort humana*. Barcelona: Empúries.
- ARANA, Sabino (1995). *La patria de los vascos: Antología de escritos políticos*. Sant Sebastià: Haranburu Editor.
- ARDREY, Robert (1970). *The Social Contract: A personal Enquiry into the Evolutionary Sources of Order and Disorder*. Nova York: Atheneum. Trad. castellana: *El contrato social*. Barcelona: Plaza & Janés, 1979.
- ARGENTER, Joan A. (1977). «Lingüística i sociolingüística: reflexions metodològiques». *Els Marges* [Barcelona], núm. 13, p. 77-88. Reed. a: ARGENTER, Joan A. *De poètica i lingüística*. Vic: Eumo: Edipoies, 1984, p. 213-233.
- ARTIGUES, Antoni (1989). *Mecanismes de poder: Escrits de sociolingüística*. 2a ed. augmentada. Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears.
- ASENSIO, Eugenio (1960). «La lengua compañera del imperio». *Revista de Filología Española* [Madrid], vol. XLIII, núm. 3-4, p. 399-413.
- Atles de la diversitat*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2004.
- AUROY, Sylvain (1994). *La révolution technologique de la grammatisation*. Lieja: Mardaga.
- AUROY, Sylvain [et. al.] (1985). *La linguistique fantastique*. París: Joseph Clims: Denoël.
- AYRES, Frank (1967). *Cálculo diferencial e integral*. Madrid: McGraw-Hill.
- BAGGIONI, Daniel (1986). «Préhistoire de la glottopolitique dans la linguistique européenne de J. G. Herder au Cercle Linguistique de Prague». *Langages* [París], núm. 83 (septembre), p. 35-51.
- (1997). *Langues et nations en Europe*. París: Payot.
- BALIBAR, Renée (1985). *L'institution du français: Essai sur le colinguisme des Carolingies a la République*. París: Presses Universitaires de France.
- (1993). *Le colinguisme*. París: Presses Universitaires de France.
- BALIBAR, Renée; LAPORTE, Dominique (1974). *Le français national*. París: Hachette. Trad. castellana: *Burguesía y lengua nacional*. Barcelona: Avance, 1976.
- BAÑERES, Jordi (1990). «La política lingüística del Consell Nòrdic». *Revista de Catalunya* [Barcelona], núm. 43 (juliol-agost), p. 65-76.
- (1992). «La tensió i el conflicte lingüístics. Els elements socials condicionants» (1a part). *Noves SL: Revista de Sociolingüística* [Barcelona], núm. 17, p. 17-30.
- (1993). «La tensió i el conflicte lingüístics. Els elements socials condicionants» (2a part). *Noves SL: Revista de Sociolingüística* [Barcelona], núm. 18, p. 18-30.
- BAS, Enric (1999). *Prospectiva*. Barcelona: Ariel.
- BASTARDAS, Albert (1996). *Ecologia de les llengües: Medi, contactes i dinàmica sociolingüística*. Barcelona: Proa.
- (2000). «De la “normalització” a la “diversitat” lingüística: cap a un enfocament global del contacte de llengües». *Revista de Llengua i Dret* [Barcelona], núm. 34 (desembre), p. 151-168.
- (2002). «Política lingüística mundial a l'era de la Globalització: diversitat i intercomunicació des de la perspectiva de la “complexitat”». Comunicació presentada al Congrés

- Mundial sobre Politiques Lingüístiques, Barcelona, 16-20 d'abril. Consultable en format d'hipertext a l'adreça: <<http://www.linguapax.org/congres/plenaries/bastardas.html>>.
- BASTARDAS, Albert (2005). *Cap a una sostenibilitat lingüística*. Barcelona: Centre d'Estudis de Temes Contemporanis (CETC): Angle.
- BASTARDAS, Albert [ed.] (2004). *Diversitats: Llengües, espècies i ecologies*. Barcelona: Empúries.
- BASTARDAS, Albert; BOIX, Emili [dir.] (1994). *¿Un Estado, una lengua?: La organización política de la diversidad lingüística*. Barcelona: Octaedro.
- BATESON, Gregory (1972). *Steps to an Ecology of Mind*. Nova York: Chandler. Trad. castellana: *Pasos hacia una ecología de la mente*. Buenos Aires: Carlos Lohlé: Planeta Argentina, 1991.
- BAUM, Richard (1987). *Hochsprache Literatursprache Schriftsprache - Materialien zur Charakteristik von Kultursprachen*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. Trad. castellana: *Lengua culta, lengua literaria, lengua escrita: Materiales para una caracterización de las lenguas de cultura*. Barcelona: Alfa, 1989.
- BEER, Stafford (1974). *Designing Freedom*. Nova York: Wiley. Trad. castellana: *Diseñando la libertad*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1977.
- BELLO, Vicent (1988). *La pesta blava*. València: Tres i Quatre.
- BENTHAM, Jeremy (1791). *Panopticon*. Trad. catalana: *El panòptic*. Barcelona: Edicions 62: Diputació de Barcelona, 1985.
- (1824). *The Book of Fallacies*. Londres: J. & H. L. Hunt. Trad. castellana: *Falacias políticas*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1990.
- BERGER, Peter (1963). *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective*. Nova York: Doubleday. Trad. castellana: *Introducción a la sociología*. Mèxic: Limusa, 1967. [4a ed., 1976]
- BERGER, Peter [ed.] (1997). *Die Grenzen der Gemeinschaft: Konflikt und Vermittlung in pluralistischen Gesellschaften*. Bertelsmann Foundation. Trad. castellana: *Los límites de la cohesión social: Conflicto y mediación en las sociedades pluralistas*. Barcelona: Galaxia Gutenberg: Círculo de Lectores, 1999.
- BERNSTEIN, Basil (1971). *Class, Codes and Control*. Vol. I. Londres: Routledge & Kegan Paul. Trad. francesa: *Langage et classes sociales*. París: Minuit, 1975.
- BERRIO, Albert (2004). *Contra el liberalisme i el cofoisme lingüístics (Els discursos públics sobre la llengua a Catalunya en el període 1996-2002)*. València: Tres i Quatre.
- BEYER, Harald (1931). *Literatura noruega*. Barcelona: Labor.
- BLOM, Jan-Petter; GUMPERZ, John G. (1972). «Social Meaning in Linguistic Structure: Code Switching in Norway». A: GUMPERZ, John G.; HYMES, Dell [ed.]. *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. Nova York: Holt, Rinehart & Winston, 1972, p. 407-434. Trad. castellana: «El significado social en la estructura lingüística: la alternancia de códigos en Noruega». A: LASTRA, Yolanda [comp.]. *Estudios de sociolingüística*. Mèxic: Universidad Nacional Autónoma de México: Instituto de Investigaciones Antropológicas, 2000, p. 131-166.
- BOBBIO, Norberto (1984). *Il futuro della democrazia*. Torí: Einaudi. Trad. castellana: *El futuro de la democracia*. Barcelona: Planeta - De Agostini, 1994.
- BODIN, Jean (1576). *Les six livres de la République*. París: Jacques du Puys. Trad. castellana: BODINO. *Los seis libros de la república*. Madrid: Aguilar, 1973. Reed. a: Barcelona: Orbis, 1985.

- BOIX, Emili; VILA, F. Xavier (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel.
- BONADA, Lluís (1993). «Els cursos de llengua de la Generalitat de Catalunya a Madrid». *Avui* [Barcelona] (21 novembre), p. 20-21.
- BORGES, Jorge Luis (1952). «El idioma analítico de John Wilkins». A: BORGES, Jorge Luis. *Otras inquisiciones*. Buenos Aires: Sur. Reed. a: BORGES, Jorge Luis. *Obras completas*. Vol. II. Barcelona: Emecé, 1989, p. 84-87.
- (1975). «Utopía de un hombre que está cansado». A: BORGES, Jorge Luis. *El libro de arena*. Buenos Aires: Emecé. Reed. a: BORGES, Jorge Luis. *Obras completas*. Vol. III. Barcelona: Emecé, 1989, p. 52-56.
- BORGES, Jorge Luis; INGENIEROS, Delia; VÁZQUEZ, María Esther (1951). *Antiguas literaturas germánicas*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica. Reed. sota el títol: *Literaturas germánicas medievales*. A: BORGES, Jorge Luis. *Obras completas en colaboración*. 4a ed. Barcelona: Emecé, 1997, p. 859-975.
- BOTELLA, Joan; COLOMÉ, Gabriel (1987). «La política en el mundo contemporáneo». A: GARCÍA COTARELO, Ramón; PANIAGUA SOTO, Juan Luis [comp.]. *Introducción a la ciencia política*. 6a ed. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia, 1991, p. 481-514.
- BOULTON, Marjorie (1962). *Zamenhof (Atoro de esperanto)*. La Laguna: J. Régulo. Trad. catalana: *Zamenhof (autor de l'esperanto)*. Barcelona: El Llamp, 1987.
- BOURDIEU, Pierre (1982). *Ce que parler veut dire*. Poitiers: Arthème Fayard.
- BOURDIEU, Pierre; WACQUANT, Loïc J. D. (1992). *Réponses: Pour une anthropologie réflexive*. París: Seuil. Trad. catalana: *Per a una sociologia reflexiva*. Barcelona: Herder, 1994.
- BOURGUIGNON, André (1997). «De la pluridisciplinarité à la transdisciplinarité». A: *Bulletin Interactif du Centre International de Recherches et Études Transdisciplinaires*. Consultable en format d'hipertext a l'adreça: <<http://perso.club-internet.fr/nicol/ciret>>.
- BOYER, Régis (1997). «Pour présenter les langues scandinaves». *Arob@se*, vol. 1, núm. 2. Consultable en format d'hipertext a l'adreça: <<http://www.liane.net/arobase>>.
- BRAM, Joseph (1955). *Language and Society*. Nova York: Random. Trad. castellana: *Lenguaje y sociedad*. Buenos Aires: Paidós, 1961.
- BRANCA-ROSOFF (2001). *L'institution des langue: Autour de Renée Balibar*. París: Maison des Sciences de l'Homme.
- BRANCHADELL, Albert (1997). *Liberalisme i normalització lingüística*. Barcelona: Empúries.
- (2001). *La hipòtesi de la independència*. Barcelona: Empúries.
- BRETON, Roland (1979). *Géographie des langues*. París: Presses Universitaires de France. Trad. castellana: *Geografía de las lenguas*. Barcelona: Oikos-Tau, 1979.
- (1983). *Les ethnies*. París: Presses Universitaires de France. Trad. castellana: *Las etnias*. Barcelona: Oikos-Tau, 1983.
- BRIGGS, John; PEAT, F. David (1999). *Seven Life Lessons of Chaos: Timeless Wisdom from the Science of Change*. Nova York: HarperCollins. Trad. castellana: *Las siete leyes del caos*. Barcelona: Grijalbo, 1999.
- BRUNOT, Ferdinand (1934). *Histoire de la langue française des origines a 1900*. Vol. VIII: *Le français hors de France au XVIIIe siècle*. París: Armand Colin.
- BUENO, Gustavo (1971). *Etnología y utopía*. València: Papeles de Son Armadans: Azanca.
- BURKE, Peter (1991). «“Heu Domine, Adsunt Turcae”: A Sketch for a Social History of Post-medieval Latin». A: BURKE, Peter; PORTER, Roy [ed.]. *Language, Self and Society: A social history of language*. Cambridge, p. 23-50. Reed. a: BURKE, Peter. *The Art of*

- Conversation*. Polity Press, 1993. Trad. castellana: «“Heu Domine, Adsunt Turcae”: esbozo de una historia social del latín posmedieval». A: BURKE, Peter. *Hablar y callar: Funciones sociales del lenguaje a través de la historia*. Barcelona: Gedisa, 1996, p. 51-86.
- BURUMA, Ian (2001). «The road to Babel». *The New York Review of Books* [Nova York], vol. 49, núm. 9 (5 març), p. 23-25. Trad. castellana: *El camino a Babel*. Madrid: Del Taller de Mario Muchnik, 2002.
- BUXÓ, Maria Jesús (1978). *Antropología de la mujer*. Barcelona: Anthropos.
- CABANES, Jem (1977). «Noruec». A: *Gran enciclopèdia catalana*. Vol. 10. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 586.
- CALAFORRA, Guillem (1993). «La construcció del pensament sociolingüístic». *L'Horabai-xa* [València], núm. 7 (novembre), p. 25-35.
- (1999). *Paraules, idees i accions (reflexions «sociològiques» per a lingüistes)*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CALAFORRA, Guillem; FERRANDO, Pol (2000). «Conflicte de llengües i conflicte de valors —aspectes teòrics del liberalisme lingüístic». Comunicació presentada al 17 Deutscher Katalanistentag - Westfälische Wilhelms-Universität Münster, 6-8 d'abril. Consultable en format d'hipertext a l'adreça: <<http://www.uv.es/~calaforr/index2.html>>.
- CALDERS, Pere (1955). «La revolta del terrat». A: *Cròniques de la veritat oculta*. Barcelona: Edicions 62: «la Caixa» (Les Millors Obres de la Literatura Catalana), 1979.
- CALVET, Louis-Jean (1974). *Linguistique et colonialisme*. París: Payot. Trad. castellana: *Lingüística y colonialismo*. Madrid: Júcar, 1981.
- (1996). *Les politiques linguistiques*. París: Presses Universitaires de France.
- (1999). *Pour une écologie des langues du monde*. París: Plon. Trad. gallega: *Por unha ecoloxía das linguas no mundo*. Noia: Laiovento, 2004.
- CAPLOW, Theodore (1968). *Two against one: Coalitions in Triads*. New Jersey: Prentice-Hall. Trad. castellana: *Dos contra uno: Teoría de coaliciones en las triadas*. Madrid: Alianza, 1974.
- CARSE, James P. (1986). *Finite and Infinite Games*. Nova York: MacMillan. Trad. castellana: *Juegos finitos y juegos infinitos*. Màlaga: Sirio, 1989.
- CERTEAU, Michel de; JULIÀ, Dominique; REVEL, Jacques (1975). *La Révolution française et les patois: L'enquête de Grégoire*. París: Gallimard.
- CHERNILO STEINER, Daniel (1999). «Integración y diferenciación: la teoría de los medios simbólicamente generalizados como programa progresivo de investigación». *Cinta de Moebio* [Santiago de Chile], núm. 6. Consultable en format d'hipertext a l'adreça: <<http://rehue.csociales.uchile.cl/publicaciones/moebio/06/frames10.htm>>.
- CLEATOR, P. E. (1986). *Lost languages*. Trad. castellana: *Los lenguajes perdidos*. Barcelona: Orbis, 1986.
- COMELLAS, Pere (2006). *Contra l'imperialisme lingüístic: A favor de la linguodiversitat*. Barcelona: La Campana.
- COMENIUS, Jan Amos (1657). *Didactica Magna*. Amsterdam: Laurentius de Geer. Trad. castellana: *Didáctica magna*. Mèxic: Porrúa, 1976.
- COMTE, Auguste (1852). «Théorie positive du langage humain». A: COMTE, Auguste. *Système de politique positive*. Vol. II, capítol IV. París, p. 216-262.
- CONNIL, Josep J. (1999). «La mort i el sociòleg». *Aul: Revista Comarcal dels Ports* [Morella], núm. 49 (hivern), p. 27-28.

- CONILL, Josep J. (2001). «La noció de “conflicte lingüístic” segons Benvenuto Terracini». A: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes/XLII: Miscel·lània Giuseppe Tavani*. Vol. I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 287-313.
- (2002). «La llengua sublimada: les idees sobre el valencià a l'època de Maïans». *Treballs de Sociolingüística Catalana* [València], núm. 16, p. 47-68.
- (2003). «La situació del valencià segons la sociolingüística no institucional (1998-2002)». *Noves SL: Revista de Sociolingüística* [Barcelona] (primavera). Consultable a l'adreça: <http://www6.gencat.net/llengcat/noves/hm03primavera/catalana/conill1_3.htm>.
- (2004a). «Dizer o sentido: uma aproximação à sociologia de Lluís V. Aracil». A: ARACIL, Lluís V. *Do Latim às Linguas Nacionais: Introdução à História Social das Linguas Europeias*. Santiago de Compostella: Associação de Amizade Galiza-Portugal, p. 143-189.
- (2004b). «O paradoxo do pioneiro, ou o contributo de Lluís V. Aracil à sociolingüística». Text de la ponència presentada el 25 de novembre de 2004 al II Seminário de Políticas Linguísticas (sobre «A influência da obra de Lluís V. Aracil nas Políticas Linguísticas»), Facultat de Ciències Polítiques, Universitat de Santiago, organitzat per l'Associação de Amizade Galiza-Portugal, en col·laboració amb el professor Xavier Vilhar Trilho. Consultable en format d'hipertext a l'adreça: <<http://www.lusografia.org>>.
- (2004c). «Escatologia i sociolingüística: el futur del català en una doble perspectiva». *Estudios Catalanes* [Santa Fe (Argentina)], any 2, núm. 2, p. 19-31.
- (2006). «Quan el parlar ofega el dir: consideracions sobre la situació lingüística del País Valencià d'ençà de la creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua». Comunicació presentada al III Seminário de Políticas Linguística, Universitat de Santiago, Santiago de Compostella, 28-29-30 de març. Consultable en format d'hipertext a l'adreça: <<http://www.lusografia.org>>.
- CONILL, Josep J.; QUEROL, Vicent (2006). «El futur del valencià: un dilema (també) castellonenc». A: CARCELLER, Josep Miquel [et al.]. *Castelló... sostenible?* Castelló de la Plana: Associació Cultura Colla Rebombori, p. 71-80.
- CONILL, Josep J.; SALOMÉ, Anna (2006). «Elements per a una sociologia sistèmica del llenguatge». *Caplletra* [València], núm. 37 (tardor 2004), p. 155-196.
- COOPER, Robert L. (1989). *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press. Trad. castellana: *La planificación lingüística y el cambio social*. Madrid: Cambridge University Press, 1997.
- CRUISE O'BRIEN, CONOR (1994). *Ancestral Voices: Religion and Nationalism in Ireland*. Chicago: University of Chicago. Trad. castellana: *Voces ancestrales: Religión y nacionalismo en Irlanda*. Madrid: Espasa Calpe, 1999.
- CRYSTAL, David (2001). *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press. Trad. castellana: *La muerte de las lenguas*. Madrid: Cambridge University Press, 2001.
- (2004). *The Language Revolution*. Cambridge: Polity Press. Trad. castellana: *La revolución del lenguaje*. Madrid: Alianza, 2005.
- CURTIUS, Ernst Robert (1948). *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. Berna: A. Francke. Trad. castellana: *Literatura europea y Edad Media Latina*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1955. 2 v.
- Debats* [València], núm. 75 (hivern 2001-2002).
- DELEUZE, Gilles; GUATTARI, Félix (1980). *Mil plateaux (capitalisme et schizophrénie)*. París: Minuit. Trad. castellana: *Mil mesetas: Capitalismo y esquizofrenia*. València: Pre-Textos, 1988.

- DÍAZ-PLAJA, Guillermo (1968). *Discursos para sordos*. Madrid: Magisterio Español.
- DIECKHOFF, Alain (2002). «L'invention de l'hébreu, langue du quotidien national». A: LACORNE, Denis; JUD, Tony [dir.]. *La politique de Babel: Du monolinguisme d'État au plurilinguisme des peuples*. París: Karthala, p. 261-276.
- DOGAN, Matei; PAHRE, Robert (1991). *L'innovation dans les sciences sociales: La marginalité creatrice*. París: Presses Universitaires de France. Trad. castellana: *Las nuevas ciencias sociales: La marginalidad creadora*. Mèxic: Grijalbo, 1993.
- DUMEZIL, Georges (1952). *Les dieux des Indo-européens*. París: Presses Universitaires de France. Trad. castellana: *Los dioses de los indoeuropeos*. Barcelona: Seix Barral, 1970.
- ECO, Umberto (1994). *La ricerca della lingua perfetta nella cultura europea*. Roma: Bari: Laterza. Trad. castellana: *La búsqueda de la lengua perfecta en la cultura europea*. Barcelona: Crítica, 1994.
- EDMONDS, Joseph [et al.] (1976). *Lingüística y sociedad*. Madrid: Siglo XXI.
- ELIAS, Norbert (1939). *Über den Prozess der Zivilisation. Sociogenetische und psychogenetische Untersuchungen*. Basilea: Haus zum Falken. 2 v. Trad. castellana: *El proceso de la civilización*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1987.
- (1970). *Was ist Soziologie?* Munic: Juventa. Trad. castellana: *Sociología fundamental*. Barcelona: Gedisa, 1995.
- ELLEGÅRD, Alvar (1987). «La llengua sueca: una espècie en perill?». *Revista de Catalunya* [Barcelona], núm. 12 (octubre), p. 91-97.
- EMANUEL, Ezekiel J. (1991). «L'ideal del comunitarisme liberal». Versió resumida del capítol «The Liberal Communitarian Vision». A: EMANUEL, Ezekiel J. *The Ends of Human Life. Medical Rthics in a Liberal Polity*. Boston: Harvard University Press. Trad. catalana a: *Idees* [Barcelona], núm. 11 (juliol-setembre), p. 109-121.
- ENTELMAN, Remo F. (2002). *Teoría de conflictos: Hacia un nuevo paradigma*. Barcelona: Gedisa.
- ENZENSBERGER, Hans Magnus (1971). *Baukasten zur Theorie der Medien*. Kursbuch. Trad. castellana: *Elementos para una teoría de los medios de comunicación*. Barcelona: Anagrama, 1972.
- (1993). *Aussichten auf den Bürgerkrieg*. Frankfurt del Main: Suhrkamp. Trad. castellana: *Presagios de guerra civil*. Barcelona: Anagrama, 1994.
- ESCOHOTADO, Antonio (1988). *Filosofía y metodología de las ciencias*. 2a ed. Madrid: UNED.
- (1999). *Caos y orden*. Madrid: Espasa Calpe.
- ESPAR I TICÓ, Josep [et al.] (1996). *El valencianisme que ve*. València: Saó.
- ÉTIEMBLE, René (1974). *Essais de littérature (vraiment) générale*. París: Gallimard. Trad. castellana: *Ensayos de literatura (verdaderamente) general*. Madrid: Taurus, 1977.
- EVEN-ZOHAR, Itamar (1986). «Language Conflict and National Identity». A: ALPHER, Joseph [ed.]. *Nationalism and Modernity*. Nova York: Praeger & Haifa: Reuben Hecht Chair, p. 126-135. Consultable en format d'hipertext a l'adreça: <<http://www.tau.ac.il/~itamarez>>.
- (1990). «The Emergence of a Native Hebrew Culture in Palestine, 1882-1948». *Polysystem Studies* (= *Poetics Today*, vol. 11, núm. 1), p. 175-191. Trad. castellana a: IGLESIAS SANTOS, Montserrat, 1999, p. 183-205.
- (1994). «La función de la literatura en la creación de las naciones de Europa». A: VILLANUEVA, Darío [ed.]. *Avances en teoría de la literatura: Estética de la recepción, pragmática, teoría empírica y teoría de los polisistemas*. Santiago de Compostella: Universi-

- dade de Santiago de Compostela, p. 357-377. Consultable en format d'hipertext a l'adreça: <<http://www.tau.ac.il/~itamarez>>.
- FELLMAN, Jack (1973). «Concerning the Revival of the Hebrew Language». *Anthropological Linguistics*, núm. 15, p. 250-257. Trad. castellana: «Sobre el renacimiento del idioma hebreo». A: LASTRA, Yolanda [comp.]. *Estudios de sociolingüística*. Mèxic: Universidad Nacional Autónoma de México: Instituto de Investigaciones Antropológicas, 2000, p. 617-626.
- FERGUSON, Charles A. (1959). «Diglossia». *Word*, vol. 15, p. 325-340. Trad. catalana: «Diglòssia». *Quaderns de Ponent* [Lleida], núm. 3-4 (hivern 1983), p. 85-102.
- FERRANDO, Antoni. (1986). «El País Valencià: una recuperació lingüística inviable?». *Ullal: Revista d'Història i Cultura* [La Safor], núm. 9 (primavera), p. 31-36.
- FERRANDO, Antoni; NICOLÁS, Miquel (1993). *Panorama d'història de la llengua*. València: Tàndem.
- FERRANDO, Aureli (2003). «Els amics d'Espanya». *Levante* [València] (20 maig).
- FERRER I GIRONÈS, Francesc (1985). *La persecució política de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- FEYERABEND, Paul K. (1970). *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota. Trad. castellana: *Contra el método: Esquema de una teoría anarquista del conocimiento*. Barcelona: Orbis, 1984.
- FICHTE, Johann Gottlieb (1808). *Reden an die deutsche Nation*. Berlín. Trad. castellana: *Discursos a la nación alemana*. Barcelona: Orbis, 1984.
- FINKIELKRAUT, Alain (1987). *La défaite de la pensée*. París: Gallimard. Trad. castellana: *La derrota del pensamiento*. Barcelona: Anagrama, 1987.
- (1996). *L'humanité perdue*. París: Seuil.
- (2001). «La uniformitat en la diversitat: a l'entorn del debat sobre les "llengües regionals" a França». *Idees* [Barcelona], núm. 10 (abril-juny), p. 122-129. [Entrevista concedida a Alain Robitaille]
- FISHMAN, Joshua (1969). «National languages and languages of wider communication in the developing nations». *Anthropological Linguistics*, núm. 11, p. 111-135. Reed. a: WHITELEY, N. H. [ed.]. *Language use and the social change*. Londres: Oxford University Press, 1971, p. 27-56.
- (1982). «Whorfianism of the Third Kind: Ethnolinguistic Diversity as a Worldwide Social Asset». *Language in Society*, núm. 11, p. 1-14. Trad. catalana: «El whorfianisme del tercer tipus: la diversitat etnolingüística com a avantatge social universal». A: FISHMAN, Joshua. *Llengua i identitat*, p. 57-81.
- (1991). *Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon, Filadèlfia: Multilingual Matters, p. 381-419. Trad. catalana parcial: «Recapitulació teòrica: què és la inversió de la substitució lingüística (ISL) i com pot tenir èxit?». A: FISHMAN, Joshua. *Llengua i identitat*, p. 107-174.
- (2001). *Llengua i identitat*. Alzira: Bromera.
- FOERSTER, Heinz von (1972). «Perception of the future and the future of perception». *Instructional Science*, vol. I, núm. 1, p. 31-43. Trad. castellana: «La percepció del futur i el futur de la percepció». A: FOERSTER, Heinz von. *Las semillas de la cibernética*, p. 187-200.
- (1982). «To Know and To Let Know». *Canadian Library Journal*, vol. xxxix, núm. 5, p. 47-55. Trad. castellana: «Conocer y dejar conocer: una teoría aplicada del conocimiento». A: FOERSTER, Heinz von. *Las semillas de la cibernética*, p. 122-137.

- FOERSTER, Heinz von (1984). «Principles of Self-Organization in a Socio-Managerial Context». A: ULRICH, H.; PROBST, G. J. B. [comp.]. *Self-Organization and Management of Social Systems*. Berlín: Springer, p. 2-24. Trad. castellana: «Principios de auto-organización en un contexto administrativo». A: FOERSTER, Heinz von. *Las semillas de la cibernética*, p. 138-169.
- (1991). *Las semillas de la cibernética: Obras escogidas*. Barcelona: Gedisa. [2a ed., 1996]
- FOL, Jean-Jacques (1978). *Les pays nordiques au XIXe et XXe siècles*. París: Presses Universitaires de France. Trad. castellana: *Los países nórdicos en los siglos XIX y XX*. Barcelona: Labor, 1984.
- FONTANA, Josep (2006). «El Partido Popular y la Constitución de Cádiz». *El País* [Madrid] (15 febrer), p. 13-14.
- FOUCAULT, Michel (1971). *L'ordre du discours*. París: Gallimard. Trad. catalana: *L'ordre del discurs i altres escrits*. Barcelona: Laia, 1982.
- (1975). *Surveiller et punir: Naissance de la prison*. París: Gallimard. Trad. castellana: *Vigilar y castigar: Nacimiento de la prisión*. Madrid: Siglo XXI, 1978.
- (1992). *Genealogía del racismo*. Madrid: La Piqueta.
- FRANCH, Vicent (1995). «Entre usuarios leales». *El País* [Comunitat Valenciana] (20 octubre), p. 2.
- FRANKE, Herbert W. (1976). *Ypsilon Minus*. Frankfurt del Main: Suhrkamp. Trad. castellana: *Ypsilon Minus*. Barcelona: Bruguera, 1978.
- FREIXEIRO MATO (1997). *Lingua galega: Normalidade e conflito*. Santiago de Compostella: Laiovento. [5a ed. corregida i augmentada, 2002]
- FREUND, Julien (1983). *Sociologie du Conflit*. París: Presses Universitaires de France.
- FUSTER, Joan (1972). *Babels i babilònies*. Ciutat de Mallorca: Moll.
- (1981). *Ara o mai*. València: Tres i Quatre.
- GANIVET, Ángel (1905). *Cartas finlandesas y hombres del norte*. Buenos Aires: Espasa-Calpe, 1940. 5a reed.: Espasa-Calpe: Madrid, 1961.
- GARCÍA CALVO, Agustín (1973). «Apuntes para una historia de la traducción». A: GARCÍA CALVO, Agustín. *Lalia: Ensayos de estudio lingüístico de la sociedad*. Madrid: Siglo XXI, p. 39-76.
- GARCIA-RIPOLL, Martí (1987a). «Três dilemas, três linguas?». *O Ensino* [Pontevedra; Braga], núm. 18-19-20-21-22, p. 211-213.
- (1987b). «De l'aranès a l'anglès (Y tiro porque me toca)». A: SEMINARI DE SOCIOLINGÜÍSTICA. *La diversitat (im)pertinent*. Barcelona: El Llamp, p. 13-33.
- GIL HERNÁNDEZ, António (1986). «Humildade e cortesia intelectual». *Agália*, núm. 6, p. 127-169.
- (1993). «Uma após-história de "Iruinean Sortua"». A: ARACIL, Lluís V.; GIL HERNÁNDEZ, António. *Para uma história de "Iruinean Sortua"*. La Corunya: Cadernos do Instituto de Estudos Luso-Galaicos Ricardo Carvalho Calero-Manuel Rodrigues Lapa, 1993, p. 19-34.
- (1996). *Silêncio Ergueito*. La Corunya: Ediciós do Castro.
- (2006). *Temas de lingüística política*. Santiago de Compostella: Associação de Amizade Galiza-Portugal.
- GIL HERNÁNDEZ, António Pedro; RABUNHAL CORGO, Henrique Manuel (1989). «O Conceito de "Diglossia" segundo Ch. A. Ferguson e a sua pertinência para a Comunidade Lusófona da Galiza». *Nós: Revista Internacional Galaicoportuguesa de Cultura* [Pontevedra], núm. 13-14-15-16-17-18 (gener-desembre), p. 361-388.

- GILES, H.; JOHNSON, P. (1987). «Ethnolinguistic identity theory: a social psychological approach to language maintenance». *International Journal of the Sociology of Language*, núm. 68, p. 69-99.
- GLEICH, Michael [et al.] (2000). *Life Counts: Eine Globale Bilanz des Lebens*. Berlín: Berlin. Trad. castellana: *Las cuentas de la vida: Un balance global de la naturaleza*. Barcelona: Círculo de Lectores, 2000.
- GLISSANT, Édouard (1996). *Introduction à une poétique du divers*. París: Gallimard. Trad. castellana: *Introducción a una poética de lo diverso*. Barcelona: Ediciones del Bronce, 2002.
- GOFFMAN, Erving (1971). *Relations in Public: Micro-studies of the Public Order*. Nova York: Basic Books. Trad. castellana: *Relaciones en público: Microestudios de orden público*. Madrid: Alianza, 1979.
- GUESPIN, Louis; MARCELLESI, Jean Baptiste (1986). «Pour la glotopolitique». *Langages* [París], núm. 83 (setembre), p. 5-34.
- GUÀ CONCA, Aitana (2001). *La llengua negociada: El manteniment del conflicte polític sobre la llengua*. València: Tres i Quatre.
- GUILBERT, Louis (1975). *La créativité lexicale*. París: Larousse.
- HABERMAS, Jürgen (1989). *Identidades nacionales y postnacionales*. Madrid: Tecnos.
- HAGÈGE, Claude (2000). *Halte à la mort des langues*. París: Odile Jacob. Trad. castellana: *No a la muerte de las lenguas*. Barcelona: Paidós, 2002.
- HALL, Edward T. (1959). *The Silent Language*. Nova York: Doubleday. Trad. castellana: *El lenguaje silencioso*. Madrid: Alianza, 1989.
- (1976). *Beyond Culture*. Nova York: Doubleday. Trad. castellana: *Más allá de la cultura*. Barcelona: Gustavo Gili, 1978.
- HAUGEN, Einar (1965). «Construction and Reconstruction in Language Planning: Ivar Aasen's Grammar». *Word*, núm. 21, p. 188-207. Reed. a: HAUGEN, Einar. *The Ecology of Language*. Califòrnia: Stanford University Press, 1972, p. 191-215.
- (1966). *Language conflict and Language Planning: the Case of Modern Norwegian*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- HAVU, Iuka (1987). *El finès, de llengua dominada a llengua normalitzada*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- HERAUD, Guy (1963). *L'Europe des Ethnies*. Niça: Presses d'Europe.
- HERRERO-VALEIRO, Mário J. (1994). *Linhas discursivas e âmbitos de análise no discurso sobre a língua na Galiza*. La Corunya: Cadernos do Instituto de Estudos Luso-Galaicos Ricardo Carvalho Calero - Manuel Rodrigues Lapa.
- (1997). «A centralização do conceito "diglossia" na intervenção discursiva sobre a língua na Galiza: Apontamentos para uma sistematização». *LynX (Documentos de Trabalho)* [València], vol. 10.
- (2003). «The discourse of language in Galiza: Normalisation, diglossia, and conflict». *Estudios de Sociolingüística* [Vigo], vol. 3 (2) i 4 (1), p. 289-320.
- HOBBS, Thomas (1651). *Leviathan or the Matter, Form and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil*. Londres: Andrew Crooke. Trad. castellana: *Leviatán o la materia, forma y poder de una república, eclesiástica y civil*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1940.
- HOBSBAWN, Eric J.; RANGER, Terence (1983). *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press. Trad. catalana: *L'invent de la tradició*. Vic: Eumo, 1988.

- HORKHEIMER, Max (1968). *Kritische Theorie*. Frankfurt: S. Fischer. 2 v. Trad. castellana: *Teoría crítica*. Buenos Aires: Amorrortu, 1974.
- HUGUET, Josep M.; SERRA, Joan M. (1994). *Els nacionalismes perillosos*. Barcelona: Columna.
- IBÁÑEZ, Jesús (1994). *El regreso del sujeto: La investigación social de segundo orden*. Madrid: Siglo XXI.
- (1997). *A contracorriente*. Madrid: Fundamentos.
- IBÁÑEZ, Jesús (1990) [ed.]. *Nuevos avances en la investigación social: La investigación social de segundo orden. Suplementos Anthropos* [Barcelona], núm. 22.
- IBSEN, Henrik (1867). *Peer Gynt*. Trad. castellana: *Peer Gynt. Hedda Gabler*. Barcelona: Orbis, 1987.
- IGLESIAS RÁBADE, Luis (1992). *El uso del inglés y francés en la Inglaterra normanda y Plantagenet (1066-1399)*. Santiago de Compostella: Universidade de Santiago de Compostela.
- IGLESIAS SANTOS, Montserrat [ed.] (1999). *Teoría de los polisistemas*. Madrid: Arco.
- ILlich, Ivan (1973). *Tools for conviviality*. Nova York: Harper & Row. Trad. castellana: *La convivencialidad*. Barcelona: Barral, 1974.
- INNERARITY, Daniel (2005). «El horizonte cosmopolita». *El País* [Madrid] (8 setembre), p. 15-16.
- JANIK, Allan; TOULMIN, Stephen (1973). *Wittgenstein's Vienna*. Nova York: Simon & Schuster. Trad. castellana: *La Viena de Wittgenstein*. Madrid: Taurus, 1974. [4a ed., 1998]
- JANKÉLÉVITCH, Vladimir (1960). *Le pur et l'impur*. París: Flammarion. Reed. a la col·lecció «Champs», 1998.
- JANTON, Pierre (1976). *L'espéranto*. París: Presses Universitaires de France. Trad. castellana: *El esperanto*. Barcelona: Oikos-Tau, 1976.
- JESPERSEN, Otto (1925). *Menneskehed, Nasjon og Individ i Sproget*. Oslo. Trad. catalana: *La llengua en la humanitat, la nació i l'individu*. Barcelona: Edicions 62, 1969.
- JOAN I MARÍ, Bernat (1996). *Les normalitzacions reeixides*. Barcelona: Oikos-Tau. Reed. ampliada amb el títol: *Normalitat lingüística i llibertat nacional: Processos de normalització lingüística a l'Europa del segle xx*. València: Tres i Quatre, 2002.
- JOHNSON, Steven (2001). *Emergence: The Connected Lives of Ants, Brains, Cities and Software*. Nova York: The Free Press. Trad. castellana: *Sistemas emergentes: O qué tienen en común hormigas, neuronas, ciudades y software*. Madrid: Turner: Fondo de Cultura Económica, 2003.
- JÜNGER, Ernst (1960). *Der Weltstaat*. Stuttgart: Ernst Klett. Trad. castellana: *La paz (seguido de El nudo gordiano, El estado mundial y Alocución en Verdún)*. Barcelona: Tusquets, 1996.
- JUNYENT, Carme (1986). *Les llengües d'Àfrica*. Barcelona: Empúries.
- (1989). *Les llengües del món*. Barcelona: Empúries.
- (1992). *Vida i mort de les llengües*. Barcelona: Empúries.
- (1997). «La llengua del dret a Tanzània». *Revista de Llengua i Dret* [Barcelona], núm. 27 (juliol), p. 91-98.
- KASNER, Edward; NEWMAN, James (1940). *Mathematics and the Imagination*. Trad. castellana: *Matemáticas e imaginación*. Barcelona: Orbis, 1987.
- KEMILÄINEN, Aira (1988). «El nacionalisme a Finlàndia al segle XIX». *Revista de Catalunya* [Barcelona], núm. 23 (octubre), p. 73-89.

- KNÖRR, Enrique (1988). «Acerca de la normativización de la lengua vasca». A: ALEMANY, Rafael [ed.]. *Els processos de normalització lingüística a l'Estat espanyol actual*. Alacant: Universitat d'Alacant, p. 37-61.
- KUHN, Thomas S. (1962). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press. Trad. castellana: *La estructura de las revoluciones científicas*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1971.
- KYMLICKA, Will (1995). *Multicultural citizenship: A liberal theory of minority rights*. Oxford: Clarendon Press. Trad. castellana: *Ciudadanía multicultural: Una teoría liberal de los derechos de las minorías*. Barcelona: Paidós, 1996.
- LAFONT, Robert (1954). *Mistral ou l'illusion*. París: Plon.
- (1968). *Sur la France*. París: Gallimard. Trad. catalana: *Per una teoria de la nació*. Barcelona: Edicions 62, 1969.
- LAMO DE ESPINOSA, Emilio (1996). «Lenguas». *El País* [Madrid] (8 juliol), p. 22.
- LAMUELA, Xavier (1994). *Estandardització i establiment de les llengües*. Barcelona: Edicions 62.
- LEM, Stanislaw (1984). *Prowokacja*. Trad. castellana: *Provocación*. Madrid: Funambulista, 2005.
- LÉVI-STRAUSS, Claude (1952). *Race et histoire*. París: UNESCO. Trad. castellana: *Raza y cultura*. Madrid: Cátedra, 1993, p. 37-104.
- LIJPHART, Arend (1977). *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven: Yale University Press.
- LOCKE, John (1690). *Treatises of Government*. Londres: Aronsham Churchill. Trad. castellana del segon tractat: *Ensayo sobre el gobierno civil*. Madrid: Alba, 1987.
- LODARES, José Ramón (2004). «El precio de las gramáticas». *El País* [Madrid] (7 desembre), p. 12.
- (2005) «El lado izquierdo de las lenguas». *Revista de Occidente* [Madrid], núm. 288 (maig), p. 140-175.
- LÓPEZ CALERA, Nicolás (2000). *¿Hay derechos colectivos?: Individualidad y socialidad en la teoría de los derechos*. Barcelona: Ariel.
- LÓPEZ GARCÍA, Ángel (1985). *El rumor de los desarraigados*. Barcelona: Anagrama.
- (1991). *El sueño hispano (ante la encrucijada del racismo contemporáneo)*. Mèrida: Editorial Regional de Extremadura.
- LORENZ, Edward N. (1993). *The Essence of Chaos*. Washington: University of Washington Press. Trad. castellana: *La esencia del caos*. Madrid: Debate, 1995.
- LUHMANN, Niklas (1996). *Introducción a la teoría de sistemas*. Mèxic: Universidad Iberoamericana: ITESO: Anthropos.
- MAALOUF, Amin (1998). *Les identités meurtrières*. París: Grasset & Fasquelle. Trad. castellana: *Identidades asesinas*. Madrid: Alianza, 1999.
- MACFARLANE BURNET, Frank (1970). *Dominant Mammal: The Biology of Human Destiny*. Trad. castellana: *El mamífero dominante*. Madrid: Alianza, 1973.
- MANNHEIM, Karl (1956). *Essays on the Sociology of Culture*. Oxford: Routledge & Kegan Paul: Oxford University Press. Trad. castellana: *Ensayos de sociología de la cultura*. Madrid: Aguilar, 1962.
- MARÍ, Isidor (1992). «Dos exemples de cooperació lingüística: el neerlandès i el nòrdic». A: MARÍ, Isidor: *Un horitzó per a la llengua: Aspectes de la planificació lingüística*. Barcelona: Empúries, p. 53-63.

- MARTÍNEZ, Silvio; REQUENA, Alberto (1986). *Dinámica de sistemas*. Madrid: Alianza. 2 v.
- MASFERRER I FONS, Mariona (2005). *El Romaní: el record d'un poble*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Consell Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica.
- MATTHEIER, Klaus J. (1987). «Sprachkonflikt. Terminologische und begriffsgeschichtliche Überlegungen». A: OSKAAR, Els [ed.]. *Soziokulturelle Perspektiven von Mehrsprachigkeit und Spracherwerb*. Tübingen: Narr, p. 289-299.
- MATURANA, Humberto; VARELA, Francisco (1990). *El árbol del conocimiento: Las bases biológicas del conocimiento humano*. Madrid: Debate, 1996.
- MCCULLOCH, Warren S. (1965). *Embodiments of Mind*. Cambridge (Mass.): MIT Press.
- MCRÆ, Kenneth D. (1994). «El establecimiento de una política lingüística en sociedades plurilingües». A: BASTARDAS, Albert; BOIX, Emili. *¿Un Estado, una lengua?: La organización política de la diversidad lingüística*. Barcelona: Octaedro, p. 75-98.
- MEILLET, Antoine (1918). *Les langues dans l'Europe nouvelle*. París: Payot.
- MICHELENA, Luis (1982). «Normalización de la forma escrita de una lengua: el caso vasco». *Revista de Occidente* [Madrid], núm. 10-11 (febrer), p. 55-75.
- MIDGAARD, John (1971). *Historia de Noruega: Una pequeña introducción*. Oslo: Johan Grundt.
- MIGUEL, Amando de (1993). «De la Babel a la Pentecostés». *ABC* [Madrid] (1 octubre).
- MIRA, Joan F. (1984). *Crítica de la nació pura*. València: Tres i Quatre.
- (1990). *Cultures, llengües, nacions*. Barcelona: La Magrana.
- MOLLÀ, Toni [ed.] (2002). *Llengües globals, llengües locals*. Alzira: Bromera.
- MOLLÀ, Toni; PALANCA, Carles (1987). *Curs de sociolingüística*. Vol. 1. Alzira: Bromera.
- MOLLÀ, Toni; PITARCH, Vicent (1992). *Bases de política lingüística per al País Valencià dels 90*. Castelló de la Plana: Fundació Gaetà Huguet.
- MONEDERO, Juan Carlos (2002). «Patriotismo constitucional: velos para democracias marchitas». *El Viejo Topo* [Barcelona], núm. 162 (febrer), p. 49-53.
- MONTANER, Enric (1987). «Igualitarisme lingüístic i Estat espanyol». A: SEMINARI DE SOCIOLINGÜÍSTICA. *La diversitat (im)pertinent*. Barcelona: El Llamp, p. 67-112.
- MONTAGUDO, Henrique (1999). *Historia social da lingua galega: Idioma, sociedade e cultura a través do tempo*. Vigo: Galaxia.
- MONTAGUDO, Henrique [ed.] (1995). *Estudios de sociolingüística galega: Sobre a norma do galego culto*. Vigo: Galaxia.
- MORENO CABRERA, Juan Carlos (1990). *Las lenguas del mundo*. Madrid: Visor.
- (2002). «La diversitat lingüística mundial a l'era de la globalització». A: MORENO CABRERA, Juan Carlos [et al.]. *Llengua i immigració: Diversitat i aprenentatge de llengües*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 1-53.
- MORENO FERNÁNDEZ, Francisco (2005). *Historia social de las lenguas de España*. Barcelona: Ariel.
- MORGAN, E. Victor (1969). *A History of Money*. Middlesex: Penguin Books. Trad. castellana: *Historia del dinero*. Madrid: Istmo, 1972.
- MORIN, Edgar (1990). *Introduction a la pensée complexe*. París: ESF. Trad. castellana: *Introducción al pensamiento complejo*. 2a ed. Barcelona: Gedisa, 1995.
- MOSTERÍN, Jesús (1992). «La normalización lingüística». *El País* [Madrid] (10 juny).
- MOULINES, Ulises (2001). «Manifiesto nacionalista (o hasta separatista, si me apuran)». *Dianoia* [Mèxic]. Trad. catalana: *Manifest nacionalista (o fins i tot separatista, si volen)*. Barcelona: La Campana, 2002.

- MOUNIN, Georges (1967). *Histoire de la linguistique dès origines au xxe siècle*. París: Presses Universitaires de France. Trad. castellana: *Historia de la lingüística desde los orígenes al siglo xx*. Madrid: Gredos, 1968.
- MOYA, Virgilio (2004). *La selva de la traducción: Teorías traductológicas contemporáneas*. Madrid: Cátedra.
- MURO, Miguel Ángel (1990). *La gramática normativa: (Fundamentos, práctica y perspectivas)*. Logronyo: Instituto de Estudios Riojanos.
- NEBRIJA, Antonio de (1492). *Gramática de la lengua castellana*. Madrid: Editora Nacional, 1980.
- NELDE, Peter H. (1993). «Le contact de langues en tant que conflit linguistique». A: PEETERS, Yvo J.-D. [comp.]. *Langue(s) et identité: Mélanges offerts à Guy Héraud*. Bruxelles; Rennes: Académie Internationale de Droit Linguistique: Institut de Formation Européenne, 1993, p. 51-62.
- NETTLE, Daniel; ROMAINE, Suzanne (2000). *Vanishing Voices: The Extinction of the World's Languages*. Oxford: Oxford University Press. Trad. catalana: *Veus que s'apaguen: La mort de les llengües del món*. Girona: Universitat de Girona: CCG Edicions, 2004.
- NINYOLES, Rafael L. (1969). *Conflicte lingüístic valencià*. València: Tres i Quatre.
- (1971). *Idioma i prejudici*. Palma de Mallorca: Moll.
- (1975). *Estructura social y política lingüística*. València: Fernando Torres. Trad. catalana: *Estructura social i política lingüística*. Alzira: Bromera, 1989.
- (1976). *Bases per a una política lingüística democràtica a l'Estat espanyol*. València: Tres i Quatre. Reed. a: NINYOLES, Rafael L. *Estructura social i política lingüística*. Alzira: Bromera, 1989, p. 157-178.
- (1977). *Cuatro idiomas para un estado*. Madrid: Cambio 16.
- (1994). «España como país plurilingüe: líneas de futuro». A: BASTARDAS, Albert; BOIX, Emili. *¿Un Estado, una lengua?: La organización política de la diversidad lingüística*. Barcelona: Octaedro, p. 141-154.
- (2001). «Conflicte lingüístic i ideologia». A: MOLLÀ, Toni [ed.]. *Ideologia i conflicte lingüístic*. Alzira: Bromera, p. 13-32.
- NISBET, Robert A. (1970). *The Social Bond*. Trad. castellana: *Introducción a la sociología: El vínculo social*. Barcelona: Vicens-Vives, 1982.
- PAKMAN, Marcelo (1991). «Comentario introductorio». A: FOERSTER, Heinz von. *Las semillas de la cibernética: Obras escogidas*. 2a ed. Barcelona: Gedisa, 1996, p. 83-88.
- PARDO, Jesús (1989). *Las últimas horas de Pincher Trumbo*. Madrid: Mondadori.
- PARÍS, Noemí (1992). «El renaixement de la llengua hebrea». A: JUNYENT, Carme. *Vida i mort de les llengües*. Barcelona: Empúries, p. 119-131.
- PÉREZ VEJO, Tomás (1999). *Nación, identidad nacional y otros mitos nacionalistas*. Oviedo: Nobel.
- PI I MARGALL, Francesc (1877). *Las nacionalidades*. Madrid: Bergua, s. a.
- PIKE, Kenneth L. (1966). «Puntos de vista éticos y émicos para la descripción de la conducta». A: SMITH, Alfred G. [ed.]. *Communication and Culture*. Nova York: Holt, Rinehart & Winston. Trad. castellana: *Comunicación y cultura*. Vol. I. Buenos Aires: Nueva Visión, 1972, p. 233-248.
- PINTO, Raffaele (2002). «Ensayo de política lingüística europea». *El Viejo Topo* [Barcelona], núm. 164 (abril), p. 58-60.

- POLANCO, Lluís B. (1984). «La normativa al País Valencià. Problemàtica i perspectives». A: CABRÉ, M. Teresa [et. al.] [ed.]. *Problemàtica de la normativa del català*. Actes de les Primeres Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 107-146.
- POPPER, Karl R. (1957). *The Poverty of Historicism*. Londres: Routledge & Kegan Paul. Trad. castellana: *La miseria del historicismo*. Madrid: Alianza, 1973.
- PROUDHON, Pierre-Joseph (1862). *Du principe fédératif*. París. Trad. castellana: *El principio federativo*. Madrid: SARPE, 1985.
- PUEYO, Miquel (1989). «Diglòssia? Antaviana! (una revisió crítica del concepte i del seu ús en la sociolingüística catalana)». *Límits* [Barcelona], núm. 6 (maig), p. 43-62.
- (1996). *Tres escoles per als catalans: Minorització lingüística i implantació escolar a Itàlia, França i Espanya*. Lleida: Pagès.
- PUIG I SCOTONI, Pau (1999). «Els països nòrdics davant la pressió de l'anglès». A: JOU I MIRABENT, Lluís [et al.]. *Polítiques lingüístiques a països plurilingües*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 65-76.
- QUEROL, Ernest (1993). «Models en contacte: anàlisi dels estudis sobre les relacions interlingüístiques». A: *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Alacant; Elx: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 87-96.
- (1996). «Un nou model per a l'estudi del comportament lingüístic: la teoria de les catàstrofes». *Caplletra* [València], núm. 21 (tardor), p. 161-184.
- (1999). *Cap a un nou marc teòric per a l'estudi de les variables dels processos de substitució lingüística*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Tesi doctoral microfita 3568.
- (2000). *Els valencians i el valencià: usos i representacions*. Paiporta: Denes.
- (2001). «Evolució dels usos i de les representacions socials de les llengües a Catalunya (1993-2000)». *Noves SL: Revista de Sociolingüística* [Barcelona] (estiu 2001). Consultable a l'adreça: <<http://www6.gencat.net/llengcat/noves/hm01estiu/catalana/querolb1-10.htm>>.
- (2002a). «Usos i representacions de les llengües a les Illes Balears». *Noves SL: Revista de Sociolingüística*, [Barcelona] (estiu). Consultable a l'adreça: <<http://www6.gencat.net/llengcat/noves/hm02estiu/catalana/querol1-12.htm>>.
- (2002b). «Un nou model per a l'estudi dels processos de substitució lingüística. L'anàlisi del valencià». *Treballs de Sociolingüística Catalana* [València], núm. 16, p. 69-84.
- RABIN, Chaim (1989). «Normativisme». *Límits* [Barcelona], núm. 7 (novembre), p. 19-24.
- RENAN, Ernest (1882). *Qu'est-ce qu'une nation?* París: Calmann-Levy. Trad. castellana: *¿Qué es una nación?: Cartas a Strauus*. Madrid: Alianza, 1987.
- RESINA, Joan Ramon (2005). «L'hispanisme al servei de l'Estat». *L'Espill* (segona època) [València], núm 19 (primavera), p. 33-46.
- ROSSET, Clément (1973). *L'anti-nature*. París: Gallimard. Trad. castellana: *La anti-naturalidad*. Madrid: Taurus, 1974.
- ROSSI LANDI, Ferruccio (1968). *Il linguaggio come lavoro e come mercato*. Milà: Bompiani. Trad. castellana: *El lenguaje como trabajo y como mercado*. Caracas: Monte Ávila, 1970.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1914). *Història dels moviments nacionals*. Barcelona: Societat Catalana d'Edicions. 3 v. Trad. castellana: *Historia de los movimientos nacionalistas*. Barcelona: Minerva, s. a.
- ROYO, Jesús (1991). *Una llengua és un mercat*. Barcelona: Edicions 62.

- RUBERT DE VENTÓS, Xavier (1994). *Nacionalismos*. Madrid: Espasa Calpe, 1994.
- RUIZ OLABUENAGA, José Ignacio; OZAMIZ, José Agustín [ed.] (1986). *Hizkuntza Minorizatuena Soziologia*. Martutene: Ttarttalo.
- RUIZ SOROA, José María (2006). «Desnacionalizar el Estado». *El País* [Madrid] (4 gener), p. 14.
- SÁBATO, Ernesto (1953). *Heterodoxia*. Reed. a: *Hombres y engranajes - Heterodoxia*. Madrid: Alianza, 1973.
- SALVADOR, Gregorio (1987). *Lengua española y lenguas de España*. Barcelona: Ariel.
- (1992). *Política lingüística y sentido común*. Madrid: Istmo.
- SÁNCHEZ CARRIÓN, José María (*Txepetx*) (1974). «Bilingüismo, diglosia, contacto de lenguas». *Anuario del Seminario de Filología Vasca Julio de Urquijo* [San Sebastián], vol. VII, p. 3-81.
- (1981). *El espacio bilingüe*. Burlada: Eusko Ikaskuntza.
- (1987). *Un futuro para nuestro pasado: Claves de la recuperación del Euskara i teoría social de las lenguas*. San Sebastián: Elkar.
- SANDEL, Michael (1998). «Els límits del comunitarisme». Pròleg a la 2a edició del llibre de SANDEL, Michael. *Liberalism and the limits of justice*. Cambridge: Cambridge University Press. Trad. catalana a: *Idees* [Barcelona], núm. 11 (juliol-setembre), p. 122-129.
- SAUVAGEOT, Aurélien (1973). *L'élaboration de la langue finnoise*. París: Klincksieck.
- SCHEFLEN, Albert E. (1965). «Systems in Human Communication». Col·laboració inèdita al Congrés de l'American Association for the Advancement of Science, Berkeley, Society for General Systems Research, Universitat de Califòrnia, 29 de desembre. En francès a: WINKIN, Yves [ed.]. *La nouvelle communication*. París: Seuil, 1981. Trad. castellana: *La nueva comunicación*. Barcelona: Kairós, 1984, p. 151-163.
- SCHOLEM, Gershom (1970). «... un dalles ist Kabbala»: *Gershom Scholem im Gespräch mit Jörg Drews*. 2a ed. Frankfurt del Main: Suhrkamp, 1998. Trad. castellana: «... todo es cá-bala»: *Diálogo con Jörg Drews*. Madrid: Trotta, 2001.
- (1988). *Kabbalah*. Jerusalem: Keter Publishing House Jerusalem. Trad. castellana: *Desarrollo histórico e ideas básicas de la cá-bala*. Barcelona: Riopiedras, 1994.
- SEBASTIÁN, Luis de (1999). *El rey desnudo*. Madrid: Trotta.
- SEGAL, Lynn (1986). *The Dream of Reality: Heinz von Foerster's Constructivism*. Nova York: W. W. Norton. Trad. castellana: *Soñar la realidad: el constructivismo de Heinz von Foerster*. Barcelona: Paidós, 1994.
- SEGARRA, José Gabriel (2002). *Vida artificial: del caos al orden*. Alzira: Algar.
- SETÄLÄ, E. N. (1919). *The language fight in Finland*. Helsingfors. Trad. francesa: *La lutte des langues en Finlande*. París: Champion, 1920.
- SIGUAN, Miquel (1995). *L'Europa de les llengües*. Barcelona: Edicions 62.
- SIMMEL, Georg (1908). *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Berlín: Duncker & Humblot. Trad. catalana: *Sociologia: Investigacions sobre les formes de socialització*. Barcelona: Edicions 62: Diputació de Barcelona, 1988. 2 v.
- SLOTEDIJK, Peter; HEINRICHS, Hans-Jürgen (2001). *Die Sonne und der Tod: Dialogische Untersuchungen*. Frankfurt del Main: Suhrkamp. Trad. castellana: *El sol y la muerte: Investigaciones dialógicas*. Madrid: Siruela, 2004.
- SMITH, Anthony (1971). *Theories of Nationalism*. Londres: Gerald Duckworth. Trad. castellana: *Teorías del nacionalismo*. Barcelona: Península, 1976.
- STEINER, George (1975). *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Nova York: Ox-

- ford University Press. Trad. castellana: *Después de Babel: Aspectos del lenguaje y la traducción*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1980.
- STEINER, George (1996). *No passion spent: Essays 1978-1996*. Londres: Faber & Faber. Trad. castellana: *Pasión intacta*. Madrid: Siruela, 1997.
- STIGLITZ, Joseph E. (2002). *Globalization and its Discontents*. Nova York: W. W. Norton. Trad. castellana: *El malestar en la globalización*. Madrid: Santillana, 2002.
- SUBIRATS, Eduardo (1993). *Después de la lluvia*. Madrid: Temas de Hoy.
- TEODORO PERIS, Josep Lluís (2004). *Vida i mort de la llengua llatina: Una polèmica lingüística al segle XVIII*. València: Universitat de València.
- TERRACINI, Benvenuto (1951). *Conflictos de lenguas y de cultura*. Buenos Aires: Imán.
- THOM, René (1972). *Stabilité structurelle et morphogenèse*. Nova York: Benjamin. Trad. castellana: *Estabilidad estructural y morfogénesis*. Barcelona: Gedisa, 1987.
- (1980). *Parabole e catastrofi: Intervista su matematica, scienza e filosofia*. Milà: Il Saggiatore. Trad. castellana: *Parábolas y catástrofes*. Barcelona: Tusquets, 1985.
- THOMPSON, Janna (1998). «Community identity and world citizenship». A: ARCHIBUGI, Daniele, HELD, David; KÖHLER, Martin [ed.]. *Re-imagining political community: Studies in cosmopolitan democracy*. Polity Press, p. 179-197. Trad. catalana: «Identitat comunitària i ciutadania mundial». *Idees* [Barcelona], núm. 11. (juliol-setembre 2001), p. 130-147.
- TODD, Emmanuel (1990). *L'invention de l'Europe*. París: Seuil. Trad. castellana: *La invención de Europa*. Barcelona: Tusquets, 1995.
- TRUDEAU, Danielle (1992). *Les inventeurs du bon usage (1529-1647)*. París: Minuit.
- VALLE, José del; GABRIEL-STHEEMAN, Luis (2001). «Lengua, neocolonialismo y monarquía». *Quimera* [Barcelona], núm. 204 (juny), p. 8-19.
- VALLVERDÚ, Francesc (1980). *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- VEBLEN, Thorstein (1899). *The Theory of the Leisure Class*. Trad. castellana: *Teoría de la clase ociosa*. Barcelona: Orbis, 1987.
- VENTZEL, E. S. (1994). *Elementos de la teoría de los juegos*. Madrid: Rubiños-1860.
- VIADÉL, Francesc (2006). *No mos fareu catalans: Història inacabada del «blaverisme»*. Barcelona: L'Esfera dels Llibres.
- VIKØR, Lars S. (1993). *The Nordic languages: Their Status and Interrelations*. Oslo: Novus Press. Fragments consultables en format d'hipertext a l'adreça: <URL: www.sprakrad.no/engelsk.htm>.
- VILA-MATAS, Enrique (2000). *Bartleby y compañía*. Barcelona: Anagrama.
- VILHAR TRILHO, Xavier (2001). *A remodelação «federal-confederal» do Reino da Espanha*. Santiago de Compostella: Laiovento.
- VILLASANTE, Luis (1970). *Hacia la lengua literaria común*. Oñati: Editorial Franciscana Aránzazu.
- VILLENA PONSODA, Juan Andrés (1992). *Fundamentos del pensamiento social sobre el lenguaje: Constitución y crítica de la sociolingüística*. Màlaga: Ágora.
- WAGAR, W. Warren (1989). *A short history of future*. Chicago: University of Chicago. Trad. castellana: *Breve historia del futuro*. Madrid: Cátedra, 1991.
- WALZER, Michael (1997). *On Toleration*. New Haven: Yale University Press. Trad. castellana: *Tratado sobre la tolerancia*. Barcelona: Paidós, 1998.
- (1999a). «La societat internacional: Set models per repensar el món del futur». *Ethical*

- Perspectives*, vol. VI, núm. 3-4, p. 201-210. Trad. catalana a: *Idees* [Barcelona], núm. 10 (abril-juny), p. 34-47.
- WALZER, Michael (1999b). «Involuntary association». Ponència presentada a les Tassan Memorial Lectures, Seül. Trad. catalana: «Individu i associació». *Idees* [Barcelona], núm. 11 (juliol-setembre), p. 93-108.
- WATZLAWICK, Paul; BEAVIN, Janet; JACKSON, Don D. (1967). *The Pragmatics of Human Communication*. Nova York: Norton. Trad. castellana: *Teoría de la comunicación humana*. 8a ed. Barcelona: Herder, 1991.
- WEBER, Max (1922). *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: I. C. B. Mohr. Trad. castellana: *Economía y sociedad*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1944. [2a ed., 1964]
- WEINREICH, Uriel (1953). *Languages in Contact*. La Haia: Mouton. Trad. catalana: *Llenguües en contacte*. Alzira: Bromera, 1996.
- WEINRICH, Harald (1986). «Petite xénologie des langues étrangères». *Communications* [París], núm. 43, p. 187-203. Trad. castellana: «Breve xenología de las lenguas extranjeras». A: TODOROV, Tzvetan [et al.]. *Cruce de culturas y mestizaje cultural*. Madrid: Júcar, 1988, p. 229-248.
- WOLFF, Philippe (1970). *Les langues occidentales: Les origines linguistiques de l'Europe occidentale*. París: Hachette. Trad. castellana: *Origen de las lenguas occidentales, 100-1500 d. C.* Madrid: Guadarrama, 1971.
- WOODCOCK, Alexander; DAVIS, Monte (1978). *Catastrophe Theory*. E. P. Dutton. Trad. castellana: *Teoría de las catástrofes*. Madrid: Cátedra, 1986.
- YAGUELLO, Marina (1978). *Les mots et les femmes*. París: Payot.
- (1984). *Les fous du langage*. París: Seuil.
- ZWEIG, Stefan (1930). «La Torre de Babel». A: ZWEIG, Stefan. *Europäisches Erbe*. Eva Alberman, 1960. Trad. castellana: *El legado de Europa*. Barcelona: Juventud, 1968, p. 234-238.

Índex onomàstic

- AASEN, I. A. 63, 73, 74, 75, 77, 79, 80, 86, 87, 90, 92
ACHARD, P. 9, 39, 113, 195
ACOT, P. 59, 195
Adam 75, 121
Agustí, sant 180
ALCALÁ GALIANO, A. 109
ALDRETE, B. 109
ALEMANY, R. 208
ALEXANDER, C. 123, 195
ALMOND, G. A. 150, 166, 195
ALONSO MONTERO, X. 127, 195
ALPHER, J. 203
ALTHUSSER, L. 48, 195
ÁLVAREZ CÁCCAMO, C. 93, 151, 195
ANDERSON, B. 104, 196
ARACIL, J. 40, 196
ARACIL, L. V. 9, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 31, 32, 34, 36, 37, 38, 40, 45, 46, 48, 49, 52, 54, 56, 60, 63, 76, 82, 84, 85, 89, 90, 92, 101, 106, 109, 113, 114, 119, 121, 122, 123, 128, 133, 136, 142, 152, 157, 169, 172, 174, 175, 177, 178, 180, 181, 182, 184, 192, 193, 195, 196, 197, 198, 202, 205
ARANA, S. 104, 198
ARCHIBUGI, D. 213
ARDIT, M. 196
ARDREY, R. 134, 198
ARGENTER, J. A. 28, 31, 197, 198
ARTIGUES, A. 82, 192, 198
ASBJØRNSSEN, P. C. 73
ASENSIO, E. 109, 198
AURIVILLIUS 68
AUROUX, S. 75, 133, 198
AYRES, F. 40, 198
AZEGLIO, M. d' 109
AZURMENDI, M. 24
BAGGIONI, D. 52, 68, 92, 122, 133, 198
BALIBAR, R. 178, 182, 198, 200
BAÑERES, J. 37, 61, 71, 94, 152, 175, 198
BAS, E. 162, 198
BASTARDAS, A. 59, 120, 144, 151, 182, 198, 199, 209, 210
BATESON, G. 61, 184, 199
BATJIN, M. M. 9
BAUM, R. 114, 199
BAVELAS, A. 129
BEAVIN, J. 38, 49, 61, 90, 179, 184, 214
BEER, S. 129, 199
BELLO, V. 184, 199
BENJAMIN, W. 173
BENTHAM, J. 82, 130, 199
BERGER, P. 111, 138, 199
BERLIN, I. 168
BERNADOTTE, Jean-Baptiste → *Carles XIV de Noruega*
BERNSTEIN, B. 192, 199
BERRIO, A. 142, 199
BEYER, H. 71, 74, 77, 199

- BJØRNSON, B. 73
 BLOM, J. P. 79, 199
 BOBBIO, N. 199
 BODIN, J. 109, 199
 BOIX, E. 37, 47, 55, 62, 175, 199, 200, 209, 210
 BONADA, L. 158, 200
 BOORMAN, J. 57
 BORGES, J. L. 69, 71, 120, 127, 200
 BOTELLA, J. 152, 200
 BOULTON, M. 120, 200
 BOURDIEU, P. 48, 49, 200
 BOURGUIGNON, A. 34, 200
 BOYER, R. 74, 200
 BRAGA, G. 196
 BRAM, J. 103, 200
 BRANCA-ROSOFF, S. 182, 200
 BRANCHADELL, A. 138, 142, 143, 200
 BRECHT, B. 185
 BRETON, R. 82, 105, 106, 107, 109, 110, 123, 192, 200
 BRIGGS, J. 120, 122, 188, 200
 BRUNOT, F. 51, 200
 BUENO, G. 105, 173, 200
 BURBUR, U. 107
 BURKE, P. 52, 122, 200, 201
 BURNET, F. M. 103, 125
 BURUMA, I. 127, 201
 BUXÓ, M. J. 56, 201
 BUZZATI, D. 193
 CABANES, J. 73, 74, 201
 CABRÉ, M. T. 211
 Calàbria, duc de 51
 CALAFORRA, G. 31, 32, 36, 138, 149, 201
 CALDERS, P. 107, 201
 CALVERAS, J. 197
 CALVET, L.-J. 17, 37, 89, 118, 120, 125, 142, 175, 201
 CAMARASA, J. 27
 CAPLOW, T. 181, 187, 191, 201
 CARCELLER, J. M. 202
 Carles XIII de Noruega 66
 Carles XIV de Noruega 66, 67
 Carles Joan → *Carles XIV de Noruega*
 CARSE, J. P. 9, 155, 201
 CAVOUR, C. B. di 109
 CERTEAU, M. de 178, 201
 CHERNILO STEINER, D. 46, 201
 CLEATOR, P. E. 118, 201
 COLOMÉ, G. 152, 200
 COMELLAS, P. 59, 201
 COMENIUS, J. A. 132, 201
 COMTE, A. 25, 148, 201
 CONILL, J. J. 20, 21, 22, 36, 37, 83, 121, 162, 163, 174, 175, 176, 184, 189, 201, 202
 COOPER, R. L. 90, 202
 CORNEILLE, P. 87
 COUTURAT, L. 75
 Cristià III de Dinamarca 65
 Cristià-Frederic 66, 67
 CRISTÓVÃO, Â. 28
 CRUISE O'BRIEN, C. 104, 202
 CRYSTAL, D. 102, 202
 CURTIUS, E. R. 122, 202
 DAVIS, M. 16, 17, 40, 41, 42, 43, 56, 214
 DELEUZE, G. 123, 202
 DESCARTES, R. 120
 DEUTSCH, K. W. 176
 DÍAZ-PLAJA, G. 83, 203
 DIECKHOFF, A. 90, 203
 DOGAN, M. 33, 34, 35, 203
 DUMEZIL, G. 180, 203
 DUMONT, F. 9
 DUPUY, J. P. 129
 ECO, U. 120, 203
 EDMONDS, J. 53, 203
 EISLCHOW, F. C. 68
 ELIAS, N. 51, 130, 133, 135, 137, 180, 203
 ELLEGÅRD, A. 94, 203
 EMANUEL, E. J. 147, 203
 ENGELMANN, P. 25
 ENTELMAN, R. F. 176, 179, 180, 190, 203
 ENZENSBERGER, H. M. 153, 189, 203
 ESCALANTE, E. 196
 ESCOHOTADO, A. 35, 129, 152, 180, 203
 ESPAR I TICÓ, J. 164, 203
 ÉTIEMBLE, R. 52, 119, 203
 EVEN-ZOHAR, I. 72, 80, 90, 203
 EXIMENO, A. 174
 FABRA, P. 80, 84
 FALSEN, C. M. 67
 FEIJOO, B. J. 174

- FELLMAN, J. 90, 204
 FERGUSON, C. A. 54, 85, 175, 204
 FERRANDIS D'HERÈDIA, J. 51
 FERRANDO, Antoni 51, 193, 204
 FERRANDO, Aureli 159, 204
 FERRANDO, P. 138, 149, 201
 FERREIRO, C. E. 194
 FERRER I GIRONÈS, F. 158, 204
 FEYERABEND, P. K. 35, 36, 204
 FICHTE, J. G. 52, 204
 FINKIELKRAUT, A. 105, 173, 204
 FISHMAN, J. 35, 55, 88, 106, 165, 178, 188, 204
 FLAUBERT, G. 13
 FLØGSTAD, K. 77
 FOERSTER, H. von 9, 102, 123, 129, 171, 204, 205, 210
 FOL, J.-J. 64, 70, 72, 205
 FONTANA, J. 109, 111, 205
 FORMOSA, F. 185
 FOUCAULT, M. 14, 48, 53, 130, 170, 184, 205
 FRANCH, V. 166, 205
 FRANKE, H. W. 129, 205
 FREIXEIRO MATO, X. R. 186, 205
 FREUND, J. 179, 205
 FUSTER, J. 26, 57, 202, 205
 GABRIEL-STHEEMAN, L. 136, 213
 GANIVET, À. 70, 205
 GARBORG, A. 77
 GARCÍA CALVO, A. 26, 52, 205
 GARCÍA COTARELO, R. 200
 GARCIA-RIPOLL, M. 123, 181, 184, 205
 GAUSE, G. F. 59, 172
 Germana de Foix 51
 GIL HERNÁNDEZ, A. 28, 169, 175, 184, 185, 188, 190, 197, 205
 GILES, H. 88, 206
 GLEICH, M. 102, 206
 GLISSANT, É. 151, 206
 GOFFMAN, E. 47, 206
 GRACQ, J. 193
 GRÉGOIRE, H. 177
 GRIFELL, Q. 197
 GUATTARI, F. 123, 202
 GUESPIN, L. 93, 206
 GUIA CONCA, A. 20, 167, 184, 206
 GUILBERT, L. 46, 206
 GUMPERZ, J. G. 79, 199
 Haakon VI de Noruega 65
 HABERMAS, J. 134, 154, 206
 HAGÈGE, C. 90, 102, 206
 HALL, E. T. 45, 46, 206
 Harald Hårfagre 65
 HAUGEN, E. 63, 206
 HAVU, I. 70, 206
 HEINRICHS, H.-J. 193, 212
 HELD, D. 213
 HÉRAUD, G. 106, 206
 HERRERO-VALEIRO, M. J. 183, 188, 206
 HOBBS, T. 135, 136, 153, 206
 HOBBSAWN, E. J. 104, 206
 HOEM, E. 77
 HOLBERG, L. 68
 HORKHEIMER, M. 22, 207
 HOVDEN, A. 77
 HUGUET, J. M. 141, 207
 HYMES, D. 199
 IBÁÑEZ, J. 18, 101, 171, 207
 IBSEN, H. 76, 207
 IGLESIAS RÁBADE, L. 52, 207
 IGLESIAS SANTOS, M. 128, 203, 207
 ILICH, I. 155, 166, 207
 INGENIEROS, D. 69, 71, 200
 INNERARITY, D. 151, 207
 IRIARTE, T. de 192
 JACKSON, D. D. 38, 49, 61, 90, 179, 184, 214
 JANIK, A. 25, 207
 JANKÉLEVITCH, V. 75, 161, 207
 JANTON, P. 75, 120, 207
 JARLSBERG, W. 67
 JESPERSEN, O. 82, 207
 Joan Carles I d'Espanya 170
 JOAN I MARÍ, B. 17, 63, 64, 70, 90, 94, 142, 207
 JOHNSON, S. 88, 102, 180, 206, 207
 JONSSON, R. 69
 JOU I MIRABENT, L. 211
 JUARISTI, J. 24
 JUD, T. 203
 JULIÀ, D. 178, 201
 JÜNGER, E. 128, 207

- JUNYENT, C. 56, 102, 207, 210
 KASNER, E. 40, 207
 KEMILÄINEN, A. 70, 207
 KNÖRR, E. 81, 208
 KNUDSEN, K. 73
 KÖHLER, M. 213
 KRAHE, J. 168
 KUHN, T. S. 33, 208
 KYMLICKA, W. 104, 105, 138, 139, 140, 141, 142, 153, 168, 208
 LABOV, W. 32
 LACORNE, D. 203
 LAFONT, R. 107, 108, 193, 208
 LAMO DE ESPINOSA, E. 161, 208
 LAMUELA, X. 58, 197, 208
 LAPORTE, D. 178, 198
 LAPOUGE, V. de 105
 LARA, R. 196
 LASTRA, Y. 199, 204
 LEIBNIZ, G. W. 120, 121
 LEM, S. 21, 208
 LÉVI-STRAUSS, C. 172, 208
 LIJPHART, A. 152, 208
 LOCKE, J. 136, 208
 LODARES, J. R. 119, 208
 LØLAND, R. 77
 LÖNNROT, E. 70
 LÓPEZ CALERA, N. 138, 208
 LÓPEZ GARCÍA, Á. 119, 208
 LORENZ, E. N. 61, 62, 208
 LOTKA, A. J. 59, 172
 LOVECRAFT, H. P. 193
 LUHMANN, N. 21, 45, 171, 208
 LURIA, I. 193
 MAALOUF, A. 138, 208
 MACFARLANE BURNET, F. 208
 Magne VI 65
 MAIANS, G. 174, 202
 MANNHEIM, K. 91, 208
 MARCELLESI, J. B. 93, 206
 Margarida I de Dinamarca 65
 MARÍ, I. 71, 94, 208
 MARTÍNEZ, P. 14, 27
 MARTÍNEZ, S. 40, 209
 MASFERRER I FONS, M. 55, 209
 MATTHEIER, K. J. 37, 209
 MATURANA, H. 61, 209
 McCULLOCH, W. 123, 209
 McRAE, K. 149, 209
 MEILLET, A. 102, 209
 MENÉNDEZ PIDAL, R. 94
 MICHELENA, L. 81, 209
 MIDGAARD, J. 17, 64, 78, 91, 209
 MIGUEL, A. D. 119, 209
 MILÀ, L. de 51
 MIRA, J. F. 103, 107, 114, 209
 MOE, J. 73
 Molière 87
 MOLLÀ, T. 40, 44, 49, 54, 59, 88, 89, 102, 163, 209, 210
 MONEDERO, J. C. 154, 209
 MONTANER, E. 141, 209
 MONTEAGUDO, H. 183, 186, 209
 Montesquieu 137
 MONTI CIVELLI, E. 196
 MORENO CABRERA, J. C. 102, 209
 MORENO FERNÁNDEZ, F. 173, 209
 MORGAN, E. V. 155, 209
 MORIN, E. 21, 209
 MORTENSON, I. 77
 MOSTERÍN, J. 139, 209
 MOULINES, U. 106, 138, 209
 MOUNIN, G. 69, 74, 210
 MOYA, V. 128, 210
 MUNCH, P. A. 73
 MURGADES, J. 197
 MURO, M. A. 46, 210
 Napoleó 65, 66
 NAVARRO, J.-L. 15, 27
 NEBRIJA, A. de 109, 210
 NELDE, P. H. 37, 210
 NETTLE, D. 102, 210
 NEWMAN, J. 40, 207
 NICOLÁS, M. 51, 204
 NIGHT SHYAMALAN, M. 193
 NINYOLES, R. L. 14, 37, 52, 54, 55, 143, 157, 159, 162, 175, 210
 NISBET, R. A. 113, 210
 NOREEN, A. 82
 NORSLOG, J. 77
 NOVO, M. 196
 OGDEN, C. K. 122

- Olaf, sant → *Olaf II*
 Olaf (fill de Margarida I i Haakon VI) 65
 Olaf II 65
 Olaf Haraldsson → *Olaf II*
 ORS, E. d' 29
 ORWELL, G. 122, 130
 OSKAAR, E. 209
 OZAMIZ, J. A. 169, 212
 PAHRE, R. 33, 34, 35, 203
 PAKMAN, M. 170, 210
 PALANCA, C. 40, 44, 49, 54, 59, 88, 89, 209
 PANIAGUA SOTO, J. L. 200
 PARDO, J. 127, 210
 PARÍS, N. 90, 210
 PEANO, G. 127
 PEAT, F. D. 120, 122, 188, 200
 PEETERS, Y. 210
 PÉREZ VEJO, T. 109, 110, 210
 PI I MARGALL, F. 148, 210
 PIAGET, J. 34
 PIKE, K. L. 171, 210
 PINTO, R. 128, 210
 PITARCH, V. 163, 209
 POE, E. A. 193
 POLANCO, L. B. 63, 64, 80, 81, 84, 211
 PONTOPPIDAN, E. 68
 POPPER, K. 89, 211
 PORCHIA, A. 169
 PORTER, R. 200
 PROBST, G. J. 205
 PROCUST 103, 110
 PROUDHON, P.-J. 148, 211
 PUEYO, M. 53, 63, 175, 211
 PUIG I SCOTONI, P. 94, 211
 QIN SHIHUANG 133
 QUEROL, E. 13, 27, 36, 37, 38, 56, 163, 181, 182, 202, 211
 QUISLING, V. 79
 RABIN, C. 46, 211
 RABUNHAL CORGO, H. M. 175, 188, 190, 205
 RACINE, J. 47, 87
 RANGER, T. 104, 206
 RENAN, E. 108, 211
 REQUENA, A. 40, 209
 RESINA, J. R. 136, 211
 REVEL, J. 178, 201
 RIVAROL, A. 51
 ROBITAILLE, A. 204
 ROMAINE, S. 102, 210
 ROSSET, C. 75, 114, 161, 211
 ROSSI LANDI, F. 26, 148, 211
 ROUSSEAU, J. J. 145
 ROVIRA I VIRGILI, A. 59, 70, 211
 ROYO, J. 128, 211
 RUBERT DE VENTÓS, X. 111, 212
 RUIZ OLABUENAGA, J. I. 169, 212
 RUIZ SOROA, J. M. 146, 212
 RYSTAD, G. 77
 SÁBATO, E. 21, 82, 212
 SALOMÉ, A. 21, 28, 83, 189, 202
 SALVADOR, G. 111, 119, 212
 SÁNCHEZ CARRIÓN, J. M. 44, 79, 84, 115, 212
 SÁNCHEZ FERLOSIO, R. 26
 SANDEL, M. 147, 212
 SAUSSURE, F. de 25, 102
 SAUVAGEOT, A. 70, 212
 SAVATER, F. 24
 SCHEFLEN, A. E. 48, 212
 SCHLEICHER, A. 74
 SCHLEYER, J. M. 75
 SCHLICK, M. 25
 SCHOLEM, G. 193, 212
 SEBASTIÁN, L. de 146, 212
 SEGAL, L. 171, 212
 SEGARRA, J. G. 42, 212
 SELAND, H. 77
 SENTPERE, J. 51
 SERRA, J. M. 141, 207
 SETÄLÄ, E. N. 69, 212
 SHAKESPEARE, W. 47
 SHECKLEY, R. 9
 SIGUAN, M. 128, 212
 SIMA, Qian 134
 SIMMEL, G. 174, 179, 180, 181, 192, 212
 SLOTERDIJK, P. 193, 212
 SMITH, A. 108, 210, 212
 SNEEDORFF, J. S. 68
 SOLVES, J. 27
 STEGER, H. 114
 STEINER, G. 47, 121, 128, 212, 213

- STIGLITZ, J. 20, 213
 STRINDBERG, A. 69
 STURLUSON, S. 69
 SUBIRATS, E. 23, 213
 SVERDRUP, J. 78
 SYV, P. 68
 TAGORE, R. 25
 TEODORO PERIS, J. L. 121, 213
 TERRACINI, B. 193, 202, 213
 THOM, R. 16, 40, 41, 42, 62, 213
 THOMPSON, J. 147, 213
 THÓRLÁKSSON, G. 69
 TIÄLLMAN, N. 68
 TODD, E. 18, 85, 86, 87, 88, 92, 100, 213
 TODOROV, T. 214
 TOLKIEN, J. R. 193
 TOULMIN, S. 25, 207
 TRUDEAU, D. 46, 213
 Txepetx → *J. M. Sánchez Carrión*
 ULRICH, H. 205
 UMBRAL, F. 170
 VALÉRY, P. 127
 VALLE, J. del 136, 213
 VALLVERDÚ, F. 28, 37, 213
 VARELA, F. 61, 209
 VÁZQUEZ, M. E. 69, 71, 200
 VEBLEN, T. 52, 213
 VENTZEL, E. S. 49, 155, 175, 213
 VERBA, S. 150, 166, 195
 VIADEL, F. 20, 184, 213
 VIANA, A. 36
 VIKØR, L. S. 71, 80, 99, 213
 VILA, F. X. 37, 47, 55, 62, 175, 200
 VILA-MATAS, E. 213
 VILHAR TRILHO, X. 28, 142, 213
 VILLANUEVA, D. 203
 VILLASANTE, L. 81, 213
 VILLENA PONSODA, J. A. 189, 213
 VINJE, A. O. 77
 VOLTERRA, V. 59, 172
 WACQUANT, L. J. D. 49, 200
 WAGAR, W. W. 128, 213
 WAHL, V. 75
 WALZER, M. 138, 145, 147, 153, 154, 213, 214
 WATZLAWICK, P. 38, 49, 61, 90, 179, 184, 214
 WEBER, M. 23, 145, 214
 WEINREICH, U. 105, 151, 164, 214
 WEINRICH, H. 104, 214
 WERGELAND, H. 72, 73
 WHITELEY, N. H. 204
 WIENER, N. 9, 176
 WILKINS, J. 120
 WINKIN, Y. 212
 WITTHEHEAD, A. N. 101
 WITTGENSTEIN, L. 25, 26, 121
 WOLFF, P. 118, 214
 WOODCOCK, A. 16, 17, 40, 41, 42, 43, 56, 214
 YAGUELLO, M. 56, 75, 214
 ZAMENHOF, L. L. 75, 120, 122, 200
 ZEEMAN, E. C. 17
 ZWEIG, S. 9, 155, 156, 214

BIBLIOTECA DE DIALECTOLOGIA I SOCIOLINGÜÍSTICA

Títols publicats

- 1 LÍDIA PONS, *Iodització i apitxament al Vallès: Interpretació sociolingüística i psicolingüística dels canvis fonètics* (1992)
- 2 ANTONI M. BADIA I MARGARIT, LÍDIA PONS i JOAN VENY, *Atles lingüístic de domini català: Qüestionari* (1993)
- 3 RAMON SISTAC, *El ribagorçà a l'alta Llitera: Els parlars de la vall de la Sosa de Peralta* (1993)
- 4 LLUÍS GIMENO, *Atles lingüístic de la diòcesi de Tortosa* (1997)
- 5 JOAN VENY i LÍDIA PONS, *Atles lingüístic del domini català: Etnotextos del català oriental* (1998), amb una casset sonora
- 6 M. PILAR PEREA, *Compleció i ordenació de La flexió verbal en els dialectes catalans d'A. M. Alcover i F. de B. Moll* (1999), 2 v. [exhaurit]
- [6] M. PILAR PEREA, *Compleció i ordenació de La flexió verbal en els dialectes catalans d'A. M. Alcover i F. de B. Moll* [disc òptic (CD-ROM)] (1999).
- 7 BRAULI MONTOYA, *Els alacantins catalanoparlants: una generació interrompuda* (2000)
- 8 XAVIER FAVÀ, *Diccionari dels noms de ceps i raïms: L'ampelonímia catalana* (2001) [exhaurit]
- 9 ANTONI M. BADIA I MARGARIT [coord.], *Diccionari d'antroponímia catalana: Volum de mostra* (2004)
- 10 ALBERT BRANCHADELL, *La moralitat de la política lingüística: Un estudi comparat de la legitimitat liberaldemocràtica de les polítiques lingüístiques del Quebec i Catalunya* (2005)
- 11 JOSEP J. CONILL, *Del conflicte lingüístic a l'autogestió: materials per a una sociolingüística de la complexitat* (2007)

IECentany's 19072007

ISBN 978-84-7283-951-9

9 788472 839519